Sociální proměny pražských čtvrtí
Jana Temelová, Martin Ouředníček (eds.)

Sociální proměny pražských čtvrtí
Jana Temelová, Martin Ouředníček (eds.)

Academia
Praha 2012

Katalogizace

xxx ©xxx

ISBN 978-80-200-2061-1

Obsah

Seznam tabulek, obrázků a fotografií 00

Předmluva 00

O autorech 00

1. Úvod 00
Jana Temelová, Martin Ouředníček

2. Populační vývoj Prahy a jejího zázemí v transformačním období 00
Martin Ouředníček, Jakub Novák

3. Kriminalita a vnímání bezpečnosti v pražských čtvrtích 00
Jana Temelová, Daniel Čermák, Jana Jíchová

4. Kvalita života seniorů v centru Prahy 00
Nina Dvořáková, Jana Temelová

5. Cizinci v Praze 00
Ondřej Valenta

6. Podnikání migrantů v Praze: případová studie Královská cesta 00
Dita Čermáková

7. Denní rytmus lokalit pražského centra 00
Lucie Pospíšilová

8. Proměny sousedství v pražských lokalitách 00
Ondřej Špaček

9. Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbiu 00
Petra Puldová, Martin Ouředníček, Kateřina Susová,

10. Rezidenční stabilita obyvatel pražského zázemí: případová studie Říčany u Prahy 00
Martina Kopečná, Petra Puldová

11. Druhé bydlení v zázemí Prahy 00
Dana Fialová

12. Veřejné prostory v nových rezidenčních lokalitách v Praze 00
Markéta Vyhnánková

13. Prostorová typologie a zonace Prahy 00
Martin Ouředníček, Lucie Pospíšilová, Petra Puldová, Jana Temelová, Jakub Novák

Seznam tabulek a obrázků

TABULKY

Tabulka 2.1 Populační vývoj Pražského městského regionu
Tabulka 2.2 Vývoj základních charakteristik demografických procesů
Tabulka 2.3 Populační vývoj Pražského městského regionu 1991–2009
Tabulka 2.4 Vývoj počtu cizinců v Praze v letech 2005–2009
Tabulka 3.1 Vymezení a základní charakteristika případových lokalit (2001)
Tabulka 3.2 Počet a struktura respondentů v případových lokalitách
Tabulka 3.3 Místa nejčastěji vnímaná obyvateli čtvrtí jako nebezpečná
Tabulka 3.4 Místa nejčastěji vnímaná obyvateli čtvrtí jako nebezpečná
Tabulka 4.1 Demografická a sociální struktura seniorů Prahy 1 a vzorku respondentů
Tabulka 4.2 Stárnutí populace v městské části Praha 1 a v Praze v letech 1980–2006
Tabulka 5.1 Prostorová koncentrace imigrantů ve vybraných evropských městech
Tabulka 5.2 Počet a podíl imigrantů v krajích ČR k 31. 12. 2008
Tabulka 5.3 Srovnání nejpočetněji zastoupených imigrantů v Praze s Českem k 31. 12. 2008
Tabulka 5.4 Shrnutí odpovědí rozhovorů a dotazníkového šetření
Tabulka 6.1 Země původu majitelů provozoven a oborů jejich podnikání na Královské cestě v Praze (k 31. 5. 2009)
Tabulka 8.1 Vybrané demografické charakteristiky respondentů
Tabulka 8.2 Interakce mezi sousedy (v %)
Tabulka 8.3 Rozšíření jednotlivých druhů sousedské výpomoci (v %)
Tabulka 8.4 Počet přátel a známých bydlících v okolí
Tabulka 8.5 Sociální kontakty (1976)
Tabulka 8.6 Vybrané charakteristiky sousedství – 70. léta 20. století
Tabulka 9.1 Putnamův index sociálního kapitálu
Tabulka 9.2 Indikátory sociálního kapitálu v obci Jesenice
Tabulka 9.3 Sociodemografická struktura členů domácností respondentů dotazníkového šetření v Jesenici
Tabulka 9.4 Dotazované osoby angažované ve veřejném dění obce
Tabulka 9.5 Proměna vzdělanostní struktury obyvatel obce Jesenice mezi lety 1991–2004
Tabulka 10.1 Návratnost dotazníkového šetření ve vybraných lokalitách v Říčanech
Tabulka 10.2 Sociodemografická struktura členů domácností respondentů dotazníkového šetření v Říčanech
Tabulka 10.3 Hlavní důvody přestěhování do Říčan (N = 80)
Tabulka 10.4 Plány respondentů se v průběhu několika let přestěhovat: srovnání nových rezidenčních lokalit Říčan a sídliště Kladno-Kročehlavy
Tabulka 10.5 Rezidenční spokojenost stabilních a potenciálně mobilních obyvatel v nové zástavbě Říčan.

Tabulka 10.6 Důvody přestěhování ze sledovaných typů bydlení (N = 24)
Tabulka 10.7 Velikost bydlení a fáze životního cyklu potenciálně mobilních a rezidenčně stabilních domácností v nové zástavbě Říčan
Tabulka 12.1 Počet lokalit podle typu obytného domu v letech 1996–2009
Tabulka 12.2 Počet a podíl lidí v charakteristických skupinách v jednotlivých lokalitách
Tabulka 13.1 Základní charakteristika zón Prahy v roce 2001
Tabulka 13.2 Základní kritéria pro zařazení urbanistických obvodů do typů
Tabulka 13.3 Základní charakteristika typů urbanistických obvodů v Praze v roce 2007

OBRÁZKY

Obrázek 1.1 Historického jádra města se dotýkají především procesy komercializace a orientace na turistický ruch
Obrázek 1.2 Vnitřní město je nejvíce diverzifikovanou zónou Prahy: činžovní domy a panelové sídliště na Žižkově
Obrázek 1.3 Panelová sídliště představují zřejmě nejvíce ohrožené oblasti budoucí fyzické i sociální deprivace v Praze; sídliště Pankrác
Obrázek 1.4 Novým fenoménem rozvoje rezidenční zástavby se stala po roce 1989 suburbanizace – rozvolněná výstavba v obci Škvorec východně od Prahy
Obrázek 2.1 Komponenty populačního růstu čtvrtí Velké Prahy 1921–1930
Obrázek 2.2 Populační vývoj Pražského městského regionu
Obrázek 2.3 Přirozený přírůstek a migrace v jednotlivých částech Pražského městského regionu
Obrázek 2.4 Koncentrické zóny složené z městských částí Prahy
Obrázek 2.5 Populační vývoj v městských zónách Pražského městského regionu v letech 1991–2009
Obrázek 2.6 Webbův graf populačního vývoje v městských zónách Pražského městského regionu v letech 1991–2009
Obrázek 2.7 Přirozený přírůstek a migrace v zónách Pražského městského regionu v letech 1991–2009
Obrázek 2.8 Struktura cizinců podle státního občanství v roce 2009
Obrázek 2.9 Vývoj migrační bilance v Praze-Běchovicích v letech 2005–2009
Obrázek 2.10 Projekce počtu obyvatel v Praze do roku 2065
Obrázek 3.1 Rozložení místních oddělení policie (MOP) na území hlavního města Prahy
Obrázek 3.2 Vývoj počtu trestných činů v Praze a v České republice v letech 1991–2008
Obrázek 3.3 Rozložení trestných činů na území hlavního města Prahy
Obrázek 3.4 Rozložení loupeží na území hlavního města Prahy
Obrázek 3.5 Rozložení krádeží vloupáním do bytů na území hlavního města Prahy
Obrázek 3.6 Cítíte se ve dne v místě bydliště bezpečně?
Obrázek 3.7 Cítíte se v noci v místě bydliště bezpečně?
Obrázek 3.8 Vnímání místa bydliště z hlediska bezpečnosti
Obrázek 3.9 Nejčastější důvody nižšího pocitu bezpečí
Obrázek 3.10 Příčiny strachu obyvatel na straně sociálního a fyzického prostředí – příklad ze Smíchova a Hájů
Obrázek 4.1 Průměrný věk obyvatel v městských částech hl. m. Prahy v roce 2006

Obrázek 4.2 Podíl obyvatel starších 60 let v urbanistických obvodech městské části Praha 1 v roce 2001
Obrázek 4.3 Koncentrace seniorů v centru Prahy podle domů v roce 2008
Obrázek 4.4 Spokojenost seniorů s dostupností základních obchodů a služeb
Obrázek 4.5 Cenová mapa potravin ve vybraných obchodech v MČ Praha 1 v roce 2009
Obrázek 4.6 Spokojenost seniorů s nabídkou volnočasových aktivit a důvody jejich nevyužívání
Obrázek 4.7 Hodnocení vztahů se sousedy a ochoty sousedů pomoci seniorům
Obrázek 4.8 Veřejné prostory v centru Prahy využívané seniory – park Kampa a Františkánská zahrada
Obrázek 4.9 Pocit bezpečí seniorů v místě bydliště
Obrázek 4.10 Cenová přijatelnost bydlení a úmysl seniorů přestěhovat se
Obrázek 5.1 Vývoj počtu imigrantů v Česku a v Praze v období 1990–2008
Obrázek 5.2 Rozmístění imigrantů na úrovni pražských katastrálních území k 1. 3. 2001
Obrázek 5.3 Rozmístění Ukrajinců podle pražských katastrálních území a míra jejich prostorové koncentrace k 1. 3. 2001
Obrázek 5.4 Rozmístění Slováků podle pražských katastrálních území a míra jejich prostorové separace k 1. 3. 2001
Obrázek 5.5 Rozmístění Vietnamců podle pražských katastrálních území a míra jejich prostorové separace k 1. 3. 2001
Obrázek 6.1 Vývoj počtu cizinců s živnostenským oprávněním v Praze v letech 1995–2008 (stav k 31. 12.)
Obrázek 6.2 Podíl cizinců s živnostenským oprávněním podle státního občanství v Česku v letech 1995–2008 (stav k 31. 12.)
Obrázek 6.3 Oborová struktura vydaných živnostenských oprávnění cizincům v Praze (k 31. 12. 2005)
Obrázek 6.4 Vymezení zkoumané lokality
Obrázek 6.5 Obchody podnikatelů z jihovýchodní Evropy
Obrázek 6.6 Prodejny českých podnikatelů
Obrázek 7.1 Vymezení sledovaných lokalit
Obrázek 7.2 Denní rytmus jižní části Podskalí
Obrázek 7.3 Ranní dopravní špička na Rašínově nábřeží
Obrázek 7.4 Pěší zóna na Rašínově nábřeží
Obrázek 7.5 Denní rytmus lokality Josefov
Obrázek 7.6 Zahraniční turisté v Pařížské ulici (v blízkosti Vysoké synagogy)
Obrázek 7.7 Zákazníci místní restaurace
Obrázek 7.8 Denní rytmus dolní části Václavského náměstí
Obrázek 7.9 Stánek s občerstvením a jeho zákazníci
Obrázek 7.10 Skupiny turistů s průvodci
Obrázek 8.1 Poloha a vymezení lokalit v rámci území hl. m. Prahy
Obrázek 8.2 Průměrná migrace v lokalitách v letech 2001–2005 (v ‰)
Obrázek 8.3 Délka pobytu v lokalitách
Obrázek 8.4 Souhrnná charakteristika lokality podle respondentů
Obrázek 8.5 Vztah k místu bydliště (standardizované z-skóre)
Obrázek 8.6 Vztah k sousedům (standardizované z-skóre)

Obrázek 9.1 Jesenice u Prahy a vymezení sledovaných území nové výstavby
Obrázek 9.2 Nová bytová výstavba a vývoj počtu obyvatel v Jesenici mezi lety 1997–2008
Obrázek 9.3 Proměna věkové struktury obyvatel obce Jesenice mezi lety 1997–2007
Obrázek 9.4 Počet přátel a známých nově přistěhovalých obyvatel Jesenice (N=142)
Obrázek 9.5 Soužití starých a nových obyvatel deklarované novousedlíky (N=147)
Obrázek 9.6 Vzájemná výpomoc jako forma mezilidské důvěry v Jesenici
Obrázek 9.7 Vývoj volební účasti do obecních zastupitelstev mezi lety 1994–2006
Obrázek 10.1 Typologie důvodů rezidenční mobility
Obrázek 10.2 Město Říčany a vymezení sledovaných lokalit nové bytové výstavby
Obrázek 10.3 Počet dokončených bytů a migrační saldo v Říčanech v letech 1997–2008
Obrázek 10.4 Nové rodinné domy v Říčanech – lokality Větrník a Bydlení v zeleni
Obrázek 10.5 Nové rodinné řadové domy v Říčanech – lokality Větrník a 5. května
Obrázek 10.6 Nové bytové domy v Říčanech – lokality Větrník a Bydlení v zeleni
Obrázek 10.7 Plány přestěhovat se v průběhu 5–7 let ve sledovaných typech bydlení (N=80)
Obrázek 10.8 Místo plánovaného stěhování nových obyvatel Říčan
Obrázek 11.1 Letecká fotografie modelového území z roku 1949 s hranicemi lokalit: Ohrobec, K Vranému, Károv, Zálepy, Jarov, Jarovské údolí
Obrázek 11.2 Letecká fotografie modelového území z roku 1988 s hranicemi lokalit: Ohrobec, K Vranému, V Sedlištích, Károv, Zálepy, Jarov, Jarovské údolí
Obrázek 11.3 Letecká fotografie modelového území z roku 2002 s hranicemi lokalit: Ohrobec, K Vranému, V Sedlištích, Károv, Zálepy, Jarov, Jarovské údolí
Obrázek 11.4 Nová výstavba v severní části obce Ohrobec
Obrázek 11.5 Stará chata musí uvolnit prostor novému domu určenému k trvalému bydlení
Obrázek 11.6 Volné parcely budou bezpochyby také zastavěny
Obrázek 11.7 Na Kárově uprostřed rekreační zástavby panuje na volných parcelách čilý stavební ruch (fotografie téhož místa s odstupem jednoho roku).
Obrázek 11.8 Původní chata měla rozhodně jiné rozměry než nově vybudovaný dům (Károv)
Obrázek 11.9 Přímé sousedství malých chat a nové výstavby (Zálepy)
Obrázek 11.10 Přestavba chaty v Jarovském údolí
Obrázek 11.11 Romantické Janovské údolí podél Ohrobeckého potoka si zachovává již přes půl století svůj charakter
Obrázek 11.12 Chatová oblast na Jarově má podobu zahrádkové kolonie, jen objekty jsou větších rozměrů než v klasických zahrádkářských koloniích, kde převažuje pěstitelská činnost
Obrázek 11.13 Hřiště v osadě Havran. Sportovní klání byla vždy a dosud jsou neodmyslitelnou součástí trávení volného času v trampských osadách
Obrázek 11.14 Nově oplocené trampské sruby v údolí Kocáby
Obrázek 11.15 Funkce budov v katastrálním území Bojanovice
Obrázek 12.1 Nové rezidenční lokality v Praze vystavěné v letech 1996–2009 a plánovaná výstavba
Obrázek 12.2 Nové rezidenční lokality v zónách Prahy určených podle převažující zástavby v letech 1996–2009
Obrázek 12.3 Podíl dokončených domů podle počtu bytů v domě v letech 1996–2000
Obrázek 12.4 Podíl dokončených domů podle počtu bytů v domě v letech 2001–2006
Obrázek 12.5 Vybavenost veřejných prostor uvedenými prvky

Obrázek 12.6 Pestře vybavený veřejný prostor v lokalitě Slunečný vršek v Hostivaři
Obrázek 12.7 Pobytový veřejný prostor na Zbraslavi
Obrázek 12.8 Pobytový veřejný prostor v Kolovratech
Obrázek 12.9 Pobytový veřejný prostor na Černém Mostě
Obrázek 12.10 Pobytový veřejný prostor na Nové Harfě
Obrázek 13.1 Mapa Julie Moschelesové hodnotící sociální status obyvatelstva Velké Prahy na základě výsledků sčítání lidu 1930
Obrázek 13.2 Pásma Velké Prahy podle Jiřího Krále
Obrázek 13.3 Zóny na území hlavního města Prahy v Konceptu územního plánu
Obrázek 13.4 Typologické členění Prahy podle převažující formy zástavby
Obrázek 13.5 Koncentrické zóny Prahy
Obrázek 13.6 Charakteristická zástavba typů urbanistických obvodů v Praze
Obrázek 13.7 Typy urbanistických obvodů s rezidenční funkcí v Praze

1 Úvod

Nejen Praha, ale také další města bývalé socialistické střední a východní Evropy zaznamenávají v posledních dvaceti letech demokracie a tržní ekonomiky viditelné změny ve vnitřní struktuře i organizaci městského prostoru (Enyedi 1998, Hamilton 2005, Stanilov 2007, Ouředníček, Temelová 2009). Společnost i území jsou dnes, v porovnání s obdobím socialismu, daleko výrazněji ovlivňovány fungováním tržních mechanismů, působením zahraničních aktérů i globálních procesů. Zatímco klíčové agenty městského rozvoje dnes představují především ekonomické síly (firmy, podnikatelé, domácnosti apod.), instituce (samospráva, občanské iniciativy apod.) plní spíše jen roli koordinátorů urbánního rozvoje. Geografická poloha – díky obnově realitního trhu – znovu spoluutváří ekonomickou hodnotu a jednotlivé části města se tak stávají více nebo méně atraktivními pro odlišné funkce a investice. Otevření Prahy světu se projevilo v městském prostředí v podobě přítomnosti zahraničních firem, turistů a migrantů, etnických obchodů a restaurací i pronikání cizích kultur. Decentralizace role státu, omezení bytové výstavby a privatizace přinesly významné změny v oblasti bydlení. Selektivní mobilita obyvatel s odlišnými rezidenčními preferencemi a rostoucí diferenciace nabídky bydlení dnes formují (vedle vertikální sociální mobility) nové sociálně prostorové uspořádání města. Výsledkem jsou rostoucí sociální nerovnosti v populaci i sociálně prostorová polarizace měst v postsocialistickém období (Enyedi 1998, Kovács 1999, Ouředníček 2006).

Nový institucionální, ekonomický i mezinárodní kontext postsocialistického období přinesl klíčové změny, které formují prostředí Prahy po roce 1990 a spolu s přežívajícími znaky socialistického, industriálního i středověkého rozvoje vytvářejí jedinečné milieu současného města. Pro území i obyvatele metropole přinášejí tyto změny jak pozitiva a nové příležitosti, tak i negativní důsledky a problémy. Intenzifikace dopravy, příliv zahraničních migrantů, demografické stárnutí, sociální polarizace, degradace některých lokalit, rostoucí kriminalita, populační úbytek centra či neregulovaný suburbánní rozvoj představují jen některé z problémů, kterým v současné době představitelé samospráv v Praze i jejím zázemí musí čelit.

Obrázek 1.1: Historického jádra města se dotýkají především procesy komercializace a orientace na turistický ruch. *Foto: Martin Ouředníček*

Sociální proměny pražských čtvrtí lze charakterizovat na základě jejich podobných znaků a vývoje v současnosti například s využitím koncentrických zón města (podrobněji diskutováno v závěrečné kapitole knihy). V obecnějším pohledu na centrum, vnitřní město, vnější město a periferní část metropolitního regionu Prahy lze identifikovat procesy, problémy a jevy, které jsou specifické pro současný vývoj pražských čtvrtí lokalizovaných v takto vymezených zónách. Zóny se mezi sebou liší nejen rozdílným historickým vývojem, ale také odlišnou intenzitou uplatňování procesů přeměny sociálního a fyzického prostředí.

Tlak na ekonomické využití prostoru se po roce 1990 projevil především v atraktivním **historickém jádru** Prahy, kde se začaly rychle prosazovat komerční funkce schopné vytvářet zisky (kanceláře, obchody) především na úkor bydlení. Hlavní role centra Prahy se tak postupně posunula od poměrně významné obytné funkce ke koncentraci ekonomických aktivit (především v oblasti poradenství, realit, právních a finančních služeb), kontaktů, kontrolních a řídících funkcí (Dostál, Hampl 1994). Zachovalé historické jádro města zároveň představuje populární turistickou destinaci, což vytváří další tlaky na využití území, například šíření hotelů, restaurací a dalších služeb orientovaných na turisty (Simpson 1999). Zatímco trvale bydlících obyvatel ve středu Prahy ubývá, počet uživatelů centra města, tj. turistů, zaměstnanců, studentů a dalších denních i nočních návštěvníků, roste v průběhu celého transfor-

mačního období (Pospíšilová 2007). Vylidňování centra Prahy spojené s úbytkem rezidenční funkce se tak v 90. letech 20. století dostalo do popředí zájmu v odborných i politických kruzích. Dopady transformačních procesů na kvalitu života obyvatel centra města i diskuse o možnostech stabilizace bydlící populace se staly důležitými tématy výzkumu i apelem pro představitele samosprávy.

V období socialismu směřovalo jen velmi málo investic do centrálních a **vnitřních částí měst**, v důsledku čehož tyto zóny chátraly jak z hlediska fyzického, tak i sociálního prostředí (Musil 2005). Nové politické a ekonomické podmínky vytvořily příležitost pro revitalizaci zanedbaných městských čtvrtí, zejména lokalit v blízkosti centra města s dobrým potenciálem pro komerční či rezidenční rozvoj. Nové kancelářské budovy, nákupní centra i obytné soubory vyrostly na místě opuštěných továrních komplexů v různých lokalitách vnitřního města (Ilík, Ouředníček 2007, Temelová 2007). Vedle změny funkčního využití a regenerace prostředí dochází v těchto čtvrtích též k významným sociálním proměnám. Socioekonomický status i životní styl obyvatel

Obrázek 1.2: Vnitřní město je nejvíce diverzifikovanou zónou Prahy: činžovní domy a panelové sídliště na Žižkově. *Foto: Martin Ouředníček*

Obrázek 1.3: Panelová sídliště představují zřejmě nejvíce ohrožené oblasti budoucí fyzické i sociální deprivace v Praze: sídliště Pankrác. *Foto: Martin Ouředníček*

přicházejících do rekonstruovaného a nového bydlení kontrastuje s charakterem původní, často starší a chudší, populace i jejími požadavky na vybavenost a kvalitu rezidenčního prostředí (Temelová, Dvořáková, Slezáková 2010). V řadě čtvrtí procházejících revitalizací je pak sociální polarizace doprovázena funkční fragmentací území (Polívka 2007, Temelová, Novák 2007).

Panelová sídliště znamenají ve většině postsocialistických měst nejviditelnější zásah socialistické minulosti do městské krajiny a urbanismu. V Praze žije na sídlištích více než čtyřicet procent obyvatel. Za posledních dvacet let prodělalo významnou proměnu především rezidenční prostředí pražských sídlišť, k jehož zkvalitnění přispěla jak regenerace obytných domů a veřejných ploch, tak i značné rozšíření nabídky místních služeb (Ouředníček, Temelová 2009, Temelová, Dvořáková, Slezáková 2010). Proměny zaznamenává též sociální struktura. Od poloviny 90. let 20. století odešla řada obyvatel sídlišť, především bohatších domácností, za novým bydlením do suburbií v zázemí města (Ouředníček 2007). Na druhou stranu však relativně finančně dostupné bydlení přitahuje na sídliště mladé rodiny, které omlazují stárnoucí demografickou strukturu. Rostoucí etnická heterogenita pražské populace se projevuje též na sídlištích, která se stále častěji stávají domovem cizinců (např. Vietnamců, obyvatel bývalého Sovětského svazu). Přes existující obavy o budoucnost socialistických sídlišť snižuje hrozbu plošné sociální degradace pražských sídlišť značná

Obrázek 1.4: Novým fenoménem rozvoje rezidenční zástavby se stala po roce 1989 suburbanizace – rozvolněná výstavba v obci Škvorec východně od Prahy. *Foto: Martin Ouředníček*

atraktivita hlavního města i vysoké ceny na místním rezidenčním trhu (Temelová a kol. 2011).

Kromě budování sídlišť byl stavební rozvoj za hranicí kompaktního města v období socialismu téměř nulový a suburbanizace představovala v našich městech neznámý proces. V posledních dvaceti letech je **Pražský metropolitní region** územím s nejdynamičtějším suburbánním rozvojem v České republice (Ouředníček 2003, 2007). Selektivní migrace mladších, vzdělanějších a movitějších obyvatel do nových rezidenčních lokalit v zázemí Prahy významným způsobem ovlivňuje nejen zdrojové oblasti (především sídliště), ale především menší sídla přiléhající k hlavnímu městu. Bydlení v rodinném domě přilákalo do suburbánních lokalit tisíce rodin, které oživují sociodemografickou strukturu původních obcí, tvořených většinou starší a sociálně slabší populací (Puldová, Ouředníček 2006). Sociální polarizace, tlak na budování technické i sociální infrastruktury (především škol a školek) a intenzifikace individuální automobilové dopravy představují klíčové problémy současného suburbánního rozvoje (Ouředníček, Temelová a kol. 2008). Nárůst automobilové dopravy podporuje nejen závislost obyvatel suburbií na automobilu při dojížďce do zaměstnání, za nákupy a zábavou (Novák, Sýkora 2007), ale též rozvoj komerčních funkcí (skladů, nákupních center a hypermarketů) v zázemí Prahy (Spilková, Šefrna 2010).

1.1 Sociální proměny pražských čtvrtí: struktura a obsah publikace

Kniha je složena ze třinácti kapitol (včetně úvodu) zaměřených na současné sociální proměny pražských čtvrtí. Jednotlivé kapitoly jsou uspořádány s ohledem na sledované území, od témat věnujících se centrálním oblastem až po hodnocení zázemí města. Texty mají jednotnou strukturu a nabízí čtenáři kromě výsledků empirického výzkumu z poslední doby rovněž zasazení problémů do širšího teoretického rámce a srovnání Prahy s vývojem v dalších evropských městech. Většina příspěvků využívá rovněž zacílení na výzkum vybraných případových lokalit ve městě, což umožňuje ověření některých obecnějších trendů v konkrétním zkoumaném území. Následující odstavce představují obsah knihy a jejích jednotlivých kapitol.

Kapitola *Populační vývoj Prahy a jejího zázemí v transformačním období* je věnována posouzení vývoje populační situace v Praze a v okresech Praha-východ a Praha-západ, které společně tvoří Pražský městský region. Martin Ouředníček a Jakub Novák se věnují jednotlivým komponentám populačního růstu – přirozenému přírůstku, vnitřní a zahraniční migraci – a využívají rozdělení Pražského městského regionu do koncentrických zón. Jako analytický prostředek slouží autorům Webbovy grafy, které přehledně dokumentují diferenciaci populačního vývoje v zónách městského regionu. Specifická pozornost je věnována diskusi statistického sledování a relevanci datové základny o osobách s cizí státní příslušností a výhledu budoucího populačního vývoje Prahy. Příspěvek nabízí přehled základních procesů ovlivňujících vnitřní diferenciaci města, která je v nejobecnější rovině ovlivňovaná migrací a přirozenou měnou obyvatelstva jako základními indikátory populační dynamiky jednotlivých pražských čtvrtí.

Příspěvek o rozmístění kriminality na území hlavního města Prahy je společnou prací autorů z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a Sociologického ústavu Akademie věd Jany Temelové, Daniela Čermáka a Jany Jíchové. Práce s názvem *Kriminalita a vnímání bezpečnosti v pražských čtvrtích* využívá kombinace originálních dat ze statistik kriminality v podrobnosti policejních obvodů Prahy a dotazníkového šetření realizovaného v sedmi pražských čtvrtích a všímá si rozdílných prostorových vzorců jednotlivých kategorií trestných činů. Vnímání bezpečnosti se liší v Praze mezi lokalitami vnitřního města, vilových čtvrtí a sídlišť. Percepce strachu je podle autorů ovlivněna kromě sociodemografických charakteristik obyvatelstva také sociálním a fyzickým prostředím rezidenčních lokalit. Zatímco obyvatelé čtvrtí vnitřního města vnímají zejména ohrožení spojená se sociálním prostředím, vnější město je charakteristické spíše strachem vyvolaným specifickými fyzickými formami zástavby. Kapitola představuje jeden

z prvních textů komplexně mapujících objektivní i subjektivní dimenzi bezpečí a kriminality v Praze a otevírá toto téma v české sociální geografii.

Tématem kapitoly *Kvalita života seniorů v centru Prahy* je demografické stárnutí obyvatelstva konfrontované s tlakem komerčních funkcí na rezidenční využití domovního fondu v historickém jádru hlavního města. Nina Dvořáková a Jana Temelová vycházejí z hypotézy, že rychlá komercializace centrálních částí postsocialistických měst negativním způsobem ovlivňuje zvládání každodenních potřeb a realizaci společenských kontaktů seniorů. Dotazníkové šetření potvrdilo především těžkosti starších lidí spojené s dostupností obchodů s potravinami a obavy z růstu nájmů, zatímco nabídka ostatních služeb i vnímání sociálních vztahů bylo seniory hodnoceno jako velmi dobré. Vedle výsledků dotazníkového šetření stojí za pozornost způsob mapování rozmístění seniorů, který využívá detailních datových zdrojů až do podrobnosti jednotlivých domů.

Další dvě kapitoly se věnují tématice cizinců v Praze, především jejich rozmístění a ekonomickým aktivitám. Zvyšování etnické heterogenity pražské populace je jednou z nejpronikavějších změn v polistopadovém vývoji metropole. Otevření železné opony spolu s narůstající atraktivitou Prahy pro bydlení, podnikání i cestovní ruch přilákalo do města množství cizinců. Ondřej Valenta v kapitole *Cizinci v Praze: prostorová koncentrace Slováků, Ukrajinců a Vietnamců* využívá zmapované koncentrace vybraných skupin cizinců na základě dat ze sčítání lidu 2001 a řízených rozhovorů se zástupci komunit Ukrajinců, Vietnamců a Slováků v Praze. Ačkoliv jsou data o cizincích zjišťovaná v posledním sčítání zatížena poměrně značnou chybou, nebyla podobná analýza dosud publikována a může sloužit alespoň k základní orientaci o nové etnické diferenciaci ve městě. Analýza rozmístění tří vybraných skupin cizinců v Praze ukazuje na rozdílné tendence prostorové koncentrace v závislosti na řadě ekonomických a socio-kulturních faktorů. Poznatky získané z kvalitativního šetření vypovídají především o kulturních rozdílech a problematice začlenění jednotlivých skupin cizinců do prostředí města.

Dita Čermáková v kapitole nazvané *Podnikání migrantů v Praze: případová studie Královská cesta* detailně mapuje podnikání cizinců ve specifickém prostředí turisticky exponované Královské cesty na Starém Městě v Praze. Příspěvek podává detailní obrázek o funkčně specifické části města, která se po listopadu 1989 neustále transformuje a stává se relativně autonomním světem odtrženým od života ostatních částí města. Lokalita s neobyčejným historickým bohatstvím se v posledních dvou desetiletí stala možná nejvýraznějším případem disneyfikace (Warren 1994) městského prostředí v České republice. Na základě terénního šetření a řízených rozhovorů s majiteli a zaměstnanci provozoven části

Královské cesty kolem Staroměstského náměstí proniká autorka do rozhodování jednotlivých cizinců o podnikání, výběru sortimentu i lokalizaci své podnikatelské činnosti do centra Prahy. Autorka dále studuje vazby nabízeného sortimentu na zemi původu podnikatelů a vytváření ekonomických a sociálních sítí této podnikatelské skupiny. Ačkoliv se Královská cesta vyznačuje vysokou koncentrací cizinců podnikajících nebo zaměstnaných v jednotlivých provozovnách i turistů, nemá doposud charakteristiky etnické čtvrti intenzivně propojené sítěmi etnické ekonomiky.

Problematikou centra Prahy se zabývá rovněž kapitola Lucie Pospíšilové *Denní rytmus lokalit pražského centra*. Autorka vychází ze sledování proměňujícího se významu funkce centra během dne. Na případových studiích odlišných lokalit Podskalí, Josefova a dolní části Václavského náměstí sleduje rytmus místa, tedy pravidelnosti, které se opakují ve čtyřiadvacetihodinovém cyklu. Ačkoliv je výzkum ovlivněn časoprostorovou geografií, nevychází z pozorování jednotlivých lidí a jejich chování, ale snaží se zachytit snímek celého území. Použitá metoda vybízí k úvahám nad vypovídací schopností dat o trvale bydlícím obyvatelstvu, ale je též výzvou pro přehodnocení konceptu denního/nočního obyvatelstva. Například na Josefově vypovídají grafy zachycující strukturu přítomného obyvatelstva o měnící se funkci místa v průběhu dne z rezidenční na pracovní, obslužnou a turistickou. Autorka tak na empirických datech a s využitím pozorování vykresluje s pomocí měnící se struktury přítomného obyvatelstva názorně princip utváření sociálního prostředí rezidenty i dalšími uživateli místa, který je v literatuře často popsán pouze teoreticky.

Následující dvě kapitoly hodnotí sociální prostředí a snaží se, podobně jako práce Pospíšilové, nahlédnout za strukturální charakteristiky trvale bydlícího obyvatelstva. Ondřej Špaček se v kapitole nazvané *Proměny sousedství v pražských lokalitách* zaměřil na proměny šesti typů sousedství v Praze. Lokální komunity popisuje zejména pomocí dotazníkového šetření, jehož otázky jsou zaměřeny na sociální vztahy uvnitř sousedství. Vzájemná výpomoc, sociální normy a kontakty se podle autora liší v jednotlivých typech rezidenčního prostředí. Některé výsledky vybízejí k přehodnocení stereotypních představ o sociální kohezi zejména na sídlištích a ve čtvrtích vnitřního města. Zajímavé je zjištění o rozvíjení sousedství ve stabilizovaných lokalitách sídlišť a naopak narušení tradičních vazeb novými procesy ovlivňujícími vnitřní město. Autor dokumentuje, že hlavním faktorem ovlivňujícím vztah k bydlišti je stabilita/fluktuace obyvatelstva. Je ovšem pravděpodobné, že stabilita (ale i fluktuace) v jednotlivých čtvrtích je pouze dočasnou záležitostí a že se bude znovu proměňovat v závislosti na procesech ovlivňujících diferencovaně jednotlivé typy rezidenčního prostředí v Praze.

Zatímco Špaček hodnotí výhradně starší a ustálená sousedství v rámci kompaktního města, Petra Špačková, Martin Ouředníček a Kateřina Susová v kapitole *Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbiu: případová studie obce Jesenice u Prahy* provedli několik vzájemně navazujících výzkumů sociálního prostředí suburbií. Suburbanizace znamená významné zásahy do sociální a demografické struktury lokálních populací a přináší rovněž nové problémy v soužití nových rezidentů mezi sebou i riziko polarizace vztahů mezi starousedlíky a novousedlíky. Případová studie Jesenice u Prahy, která se v posledních letech proměnila v největší české suburbium, představuje značně specifický příklad extrémně proměněného prostředí. Právě zde se ovšem jeví jako nejpříhodnější mapovat negativní změny sociálního kapitálu a sociálního klimatu. Zdá se, že popsané sociální problémy nepramení ani tak z polarizace skupin starousedlíků a nově příchozích, jako spíše z tlaku nového, překotného rozvoje na krajinu, lokální společnost i technickou a sociální infrastrukturu. Příspěvek nabízí subjektivní pohled lokálního obyvatelstva a přehodnocuje negativní vnímání sociální soudržnosti a životního stylu v suburbiu.

Nosnou hypotézou kapitoly *Rezidenční stabilita obyvatel pražského zázemí: případová studie Říčany u Prahy* Martiny Kopečné a Petry Špačkové je předpokládaný návrat obyvatel přistěhovalých v minulosti do suburbií zpět do města (reurbanizace), který bývá v poslední době diskutován v odborné veřejnosti i v médiích. Autorky sledují rezidenční stabilitu nových obyvatel zázemí města na případové studii Říčan u Prahy a popisují pestrost motivací k přestěhování do suburbia i faktorů ovlivňujících potenciální migraci ze současného místa bydliště. Ve výzkumu využívají jako hlavní metody dotazníkové šetření a rozhovory. Z textu vyplývá, že hlavní motivací při stěhování do suburbánní obce je především nabídka kvalitnějšího bydlení a lepší prostředí pro výchovu dětí (pull faktory) a nikoli například cena bydlení v Praze (push faktory). Článek znovu potvrzuje dlouhodobé preference české populace bydlet v rodinném domě se zahradou. Potvrzení reurbanizačních tendencí zůstává v závěrech textu dvojznačné; suburbánní zóna může na jedné straně fungovat jako příjmová a fluktuační zóna, na druhé straně i jako stabilní část metropolitního regionu. Rozhodující roli přitom hraje charakter nového bydlení, především jeho cena a kvalita.

Dana Fialová nabízí v kapitole s názvem *Druhé bydlení v zázemí Prahy* pohled na vývoj dvou tradičních lokalit chataření v těsném zázemí Prahy (Ohrobec) a v trampské oblasti dolní Kocáby v období po uplatnění restitučních nároků a stárnutí většiny uživatelů chat. Transformace druhého bydlení spočívá v současnosti především v proměně chatových osad na trvalé, nebo sezónní bydlení. Tlak urbanizace je patrný i ve změně funkcí pozemků, v postupné přeměně spo-

lečně užívaných veřejných prostor, jejich ohrazování a parcelaci. Autorka těží zejména z detailní znalosti obou území získané na základě několika opakovaných šetření v lokalitách. Zázemí Prahy je v této kapitole představeno nejen jako suburbanizovaná oblast, ale i jako oblíbené rekreační území Pražanů, což je možné považovat za významné specifikum českého sídelního systému a tradici vyplývající ze vztahu k přírodě a omezujících podmínek městského života. Tato multifunkčnost dnes zvýrazňovaná decentralizací práce a služeb se projevuje i v oblasti sociálních vztahů. Vedle soužití původních obyvatel venkovských sídel a chatařů se začíná objevovat i nutnost komunikace s třetí narůstající skupinou uživatelů území – s obyvateli nově vystavěných domů.

Markéta Vyhnánková využívá v kapitole *Veřejné prostory v nových rezidenčních lokalitách v Praze* kombinaci statistické analýzy, mapování a pozorování na rozsáhlejším vzorku nových rezidenčních projektů a případových studií čtyř lokalit ve Vysočanech, Kolovratech, na Zbraslavi a Černém Mostě. Mapování rozmístění nových rezidenčních projektů vzniklých v Praze po roce 1990 je založeno na využití relativně nové databáze registru sčítacích obvodů pro území Prahy. Příspěvek má z tohoto hlediska rovněž silný metodický přínos, jelikož odhaluje slabiny a silné stránky databáze, zejména její možnosti napojení dat na GIS prostorové vrstvy. Jeden z výsledků studie vypovídá o tom, že v morfologii nové výstavby nebyly v Praze identifikovány projekty typu urban sprawl – tedy výstavba na zelené louce bez napojení na stávající zástavbu. Případové studie se věnují pobytovým veřejným prostorům. Autorka dokazuje, že postoje developerů se v oblasti vybavenosti nových lokalit postupně zlepšují a novější rezidenční projekty nabízejí též kvalitnější veřejné prostory.

Poslední kapitola knihy *Prostorová typologie a zonace Prahy* je spíše doplňkem s převážně metodickou funkcí. Autoři nabízejí kromě historického přehledu přístupů k dělení města především dvě možnosti rozdělení Prahy do oblastí se společnými charakteristikami v různé míře generalizace. Z Burgessova a Boháčova modelu koncentrického uspořádání města vychází rozdělení Prahy do koncentrických zón. Zonace zohledňuje zejména územní historický růst města a etapy rozvoje v průběhu preindustriálního města (historické jádro), kapitalistické Velké Prahy (vnitřní město), socialistického budování (vnější město) a dále též čtvrti za kompaktně zastavěným územím (periferie). Typologie pak třídí urbanistické obvody s rezidenční funkcí podle typů zástavby, což nabízí výzkumníkům zabývajícím se Prahou analytický nástroj pro studium zejména nových výsledků sčítání lidu, které jsou k dispozici právě v detailu urbanistických obvodů.

Z hlediska metodiky výzkumu je v jednotlivých příspěvcích zřejmé upozadění kvantitativních indikátorů o sociální struktuře obyvatelstva a potřeba

využít alternativní techniky výzkumu k proniknutí do podstaty kladených výzkumných otázek. Významnou metodou je zprostředkování vjemů z hodnoceného prostředí formou případových studií, hodnocení každodennosti, měnících se funkcí lokalit a využití osobních znalostí o sledovaných lokalitách. Tento přístup umožňuje přesnější interpretaci dat a je spojujícím článkem jednotlivých textů. Třináct kapitol jistě nepokrývá celý rozsah aktuálních problémů proměn sociálního prostředí pražských čtvrtí, ale představuje spíše sondy do různých oblastí s výraznou dynamikou sociálního prostředí v posledních desetiletích. Pro zájemce o prohloubení znalostí o tématu lze odkázat na seznamy dalších zdrojů literatury za jednotlivými kapitolami. Kniha v řadě ohledů navazuje na dříve vydanou kolekci pražských textů "*Sociální geografie Pražského městského regionu*" (Ouředníček, 2006) a další práce publikované zejména v odborných časopisech. Editoři publikace i autoři jednotlivých textů se budou i v budoucnosti snažit o rozvíjení pražské tematiky a o hledání zajímavých témat, kde bude hlavní město sloužit jako vynikající laboratoř urbánního výzkumu.

LITERATURA

DOSTÁL, P., HAMPL, M. (1994): Development of an Urban System: General Conception and Specific Features in the Czech Republic. In: Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M. (eds.): Territory, Society and Administration: The Czech Republic and the Industrial Region of Liberec. Instituut voor Sociale Geografie, Amsterdam, s. 191–224.

ENYEDI, Gy. (ed.) (1998): Social Change and Urban Restructuring in Central Europe. Akademiai Kiadó, Budapest.

HAMILTON, F. E. I., DIMITROVSKA ANDREWS, K., PICHLER-MILANOVIC, N. (eds.) (2005): Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization, United Nations University Press, Tokyo, New York, Paris.

ILÍK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 112, č. 3, s. 292–314.

KOVÁCS, Z. (1999). Cities from state-socialism to global capitalism: an introduction. GeoJournal, 49, č. 1, s. 1–6.

MUSIL, J. (2005). City development in Central and Eastern Europe before 1990: historical context and socialist legacies. In: Hamilton, F. E. I., Dimitrovska Andrews, K., Pichler-Milanovic, N. (eds.): Transformation of Cities in Central and Eastern Europe: Towards Globalization. United Nations University Press, Tokyo, New York, Paris, s. 22–43.

NOVÁK, J., SÝKORA, L. (2007): A City in Motion: Time-Space Activity and Mobility Paterns of Suburban Inhabitants and Structuration of Spatial Organization in Prague Metropolitan Area. Geografiska Annaler, 89B, č. 2, s.147–168.

OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 39, č. 2, s. 235–253.

OUŘEDNÍČEK, M. (ed.) (2006): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. Geografiska Annaler: Human Geography, 89B, č. 2, s. 111–125.
OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ J. a kol. (2008): Suburbanizace.cz. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Urbánní a regionální laboratoř, Praha
OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Twenty years after socialism: the transformation of Prague´s inner structure. Studia Universitatis Babes-Bolyai, Sociologia, 54, č. 1, s. 9–30.
POLÍVKA, J. (2007). Sociální diferenciace v prostoru pražských subcenter. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 112, č. 3, s. 266–291.
POSPÍŠILOVÁ, L. (2007). Skutečné obyvatelstvo centra Prahy a každodenní život v jeho lokalitách. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.
PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 128–142.
SIMPSON, F. (1999). Tourist impact in the historic centre of Prague: Resident and visitor perceptions of the historic built environment. The Geographical Journal, 165, č. 2, s. 173–183.
SPILKOVÁ, J., ŠEFRNA, L. (2010): Uncoordinated new retail development and its impact on land use and soils: A pilot study on the urban fringe of Prague, Czech Republic. Landscape and Urban Planning, 94, č. 2, s. 141–148.
STANILOV, K. (ed.) (2007): The Post-Socialist City: Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe After Socialism. Springer, Dordrecht.
TEMELOVÁ, J. (2007). Flagship developments and the physical upgrading of post-socialist inner city: the Golden Angel project in Prague. Geografiska Annaler, 89B, č. 2, s. 169–181.
TEMELOVÁ, J., DVOŘÁKOVÁ, N., SLEZÁKOVÁ, A. (2010): Rezidenční spokojenost seniorů v proměňujících se čtvrtích Prahy. Sociální studia, 7, č. 3, s. 95–113.
TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates in the Czech Republic after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation Urban Studies, 48, č. 9, s. 1811–1834
TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2007): Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 112, č. 3, s. 79–97.
WARREN, S. (1994): Disneyfication of the Metropolis: Popular Resistance in Seattle. Journal of Urban Affairs, 16, č. 2, s. 89–107.

JANA TEMELOVÁ, MARTIN OUŘEDNÍČEK

Populační vývoj Prahy a jejího zázemí v transformačním období 2

Úvod

Vývoj počtu obyvatel patří mezi základní ukazatele popisující nejobecnějším způsobem situaci v území, ať již se jedná o celé státy, regiony nebo jednotlivá města. Populační růst nebo úbytek je výslednicí společného působení přirozené měny a migrace obyvatelstva, ale výrazně reflektuje také ekonomické a sociální klima ve společnosti. V minulosti byly ukazatele populačních přírůstků považovány za přímý indikátor ekonomického úspěchu a vzestupu hodnocených územních jednotek. V současnosti již nelze růst nebo úbytek počtu obyvatelstva ztotožňovat s úspěšností sledovaného území. Řada rychle populačně rostoucích měst nebo celých států má v současnosti naopak významné problémy a úspěšnost je vhodnější měřit jinými ekonomickými nebo sociálními ukazateli. Namísto posuzování významnosti podle populační velikosti se tak nabízejí například měření založená na koncentraci progresivních funkcí, informací nebo kontaktů (Hampl, 1996). Přesto je údaj o stavu a vývoji počtu obyvatel nadále významným ukazatelem vývoje měst a pohled na územní diferenciaci hustoty zalidnění, populačního růstu a jeho jednotlivých komponent představuje zásadní informaci pro studium i podklad pro jakákoliv rozhodnutí o hodnoceném území.

Sídelní systém v České republice je v transformačním období od počátku 90. let 20. století do současnosti charakteristický především malými změnami v prostorové organizaci a snižujícím se podílem „saldové" složky migrace (Čermák, Hampl, Müller, 2009). Koncentrační fáze urbanizačního procesu a růst jádrových měst metropolitních oblastí byla zhruba od poloviny 90. let nahrazena metropolizací a vytvářením širších suburbanizovaných oblastí kolem velkých i menších měst (Ouředníček, Čejková, 2009; Novák, Čermák, Ouředníček, 2011). Suburbanizace je v současnosti dominantním procesem u všech postsocialistických metropolí a představuje nejdůležitější distribuční proces obyvatelstva i v Pražském městském regionu. Migrační mobilita je tak mnohem významnější mezi jednotlivými částmi metropolitních území než mezi metropolitním a ven-

kovským prostorem. Větší objem migrace je například uskutečňován mezi jednotlivými čtvrtěmi uvnitř metropolitního regionu než mezi Prahou a ostatními oblastmi České republiky (Puldová, Ouředníček, 2011). Praha a její metropolitní zázemí v současné době jako celek populačně stagnuje a ani v budoucnosti nelze očekávat výrazný populační nárůst české metropole. Na druhou stranu, můžeme uvnitř metropolitního regionu identifikovat dynamické a stagnující oblasti, lokality s intenzivní bytovou výstavbou i místa, která se následkem komercializace (Temelová, 2006) přeměňují z rezidenčních na komerční oblasti (Ouředníček, Temelová, 2009).

Předkládaná kapitola má několik cílů, které jsou na první pohled jednoduché, avšak jejich naplnění je v současné době stále těžší realizovat. V textu se věnujeme sledování a vysvětlení demografických a migračních procesů, které ovlivňovaly vývoj a rozmístění obyvatelstva v transformačním období. Pozornost je přitom věnována třem komponentám populačního růstu – přirozené měně, vnitřní a mezinárodní migraci. Mezi zásadní otázky patří zejména: Kolik má Praha v současnosti obyvatel? Roste v současné době město a jeho metropolitní region nebo populačně ztrácí? Které komponenty přispívají k růstu a které k úbytku počtu obyvatel v Praze? Jak se liší jednotlivé části Pražského městského regionu z hlediska populačního růstu nebo úbytku? Jaké jsou odhady budoucího vývoje počtu obyvatel Prahy a jejího zázemí? Cílům a výzkumným otázkám odpovídá i struktura příspěvku. Po přehledové části obsahující publikace o populačním růstu a prostorové diferenciaci rozmístění obyvatelstva v minulosti se věnujeme třem shora zmíněným komponentám populačního růstu během transformačního období. Jednotkou sledování je Pražský městský region vymezený hlavním městem Prahou a okresy Praha-východ a Praha-západ. Pro srovnání využíváme rovněž vývoj v ostatních oblastech Středočeského kraje. Třetí část textu se věnuje vnitřní diferenciaci populačního růstu v podrobnosti městských částí Prahy a obcí v zázemí města. Hodnoceny jsou rovněž faktory podmiňující růst nebo úbytek počtu obyvatelstva v jednotlivých částech metropolitního regionu. Zvláštní subkapitola je věnována diskusi zahraniční migrace a relevanci jejího sledování s využitím současných přístupů k evidenci migrace. Poslední část kapitoly hodnotí možnosti budoucího vývoje počtu obyvatelstva v Pražském městském regionu.

Populační růst města v literatuře

Každý region nebo místo může v zásadě získávat nebo ztrácet obyvatelstvo dvěma způsoby. Když vyloučíme změny ve vedení hranic sledované územní jed-

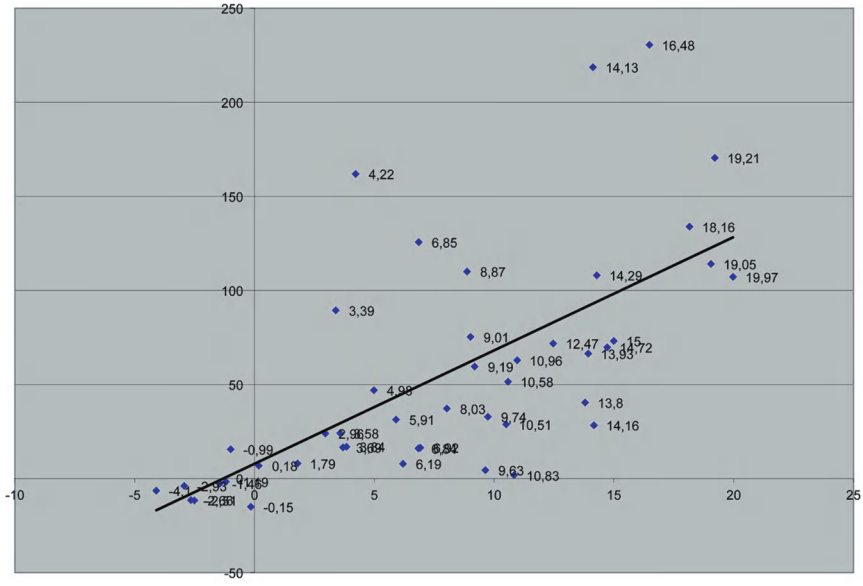

Obrázek 2.1: Komponenty populačního růstu čtvrtí Velké Prahy 1921–1930

Zdroj: Ouředníček (2002)

Poznámka: Údaje jsou přepočteny na roční hrubé míry v promile.

notky,[1] je populační růst nebo ztráta výslednicí přirozeného (rozdíl mezi počtem narozených a zemřelých) a migračního (rozdíl mezi počtem přistěhovalých a vystěhovalých) přírůstku obyvatelstva. Pokud chceme srovnávat působení migrace a přirozené měny na město jako celek, můžeme pro popis situace využít kartézské soustavy s vynesením hodnot hrubé míry přirozeného přírůstku a migračního salda (viz například obrázky 2.1 a 2.5) Tento graf používal John Webb pro hodnocení významu obou komponent populačního vývoje v Anglii a Walesu (Webb, 1963). Webb při hodnocení populačního vývoje Londýna ve 20. letech 20. století zjistil souhlasné záporné znaménko obou složek růstu u centrální části města a vysoké migrační i přirozené přírůstky v suburbanizovaném pásu v okolí Londýna. Je totiž pravidlem, že nové rezidenční oblasti jsou osidlovány především mladými domácnostmi. Migrační přírůstky jsou tak většinou následovány vysokými hodnotami porodnosti a mladá populace má navíc nízkou úmrtnost. Ve vývoji jednotlivých městských čtvrtí lze pozorovat odlišná vývojová stádia s charakteristickými hodnotami migrační i přirozené měny. Velmi dobře je to patrné i v grafu se zanesenými hodnotami obou komponent

[1] Změny ve vymezení statistických územních jednotek jsou bohužel v městském prostředí relativně časté a souvisejí s dynamikou proměn fyzického prostředí urbánního prostoru. Ačkoliv zůstává například pojmenování území stejné, dochází průběžně ke změnám hranic na všech úrovních statistického sledování. Pro území studované v této kapitole je nutné brát v potaz zejména změny ve vymezení hranic pražských městských částí v roce 1994 a rozšíření území okresu Prahy-východ v roce 2007.

růstu pro pražská katastrální území v období 20. let 20. století (obrázek 2.1). Čtyři fáze růstu měst vymezené na základě kombinace přirozeného přírůstku a migračního salda podává ve své práci Paul White, který nabízí dva modely demografického vývoje městského obyvatelstva s odlišnostmi zejména mezi městy západní a jižní Evropy (White, 1984, s. 58–59). Souvislosti migračního a přirozeného růstu rozebírá rovněž klasická práce van den Berga a kol. (1982). Podrobněji je rozebrán vývoj počtu obyvatel a vliv migrace a přirozené měny ve zprávě o vývoji světového městského obyvatelstva (Urbanizing World, 1996).

V české literatuře se podrobněji věnovalo problematice populačního růstu měst a jeho analýze podle jednotlivých složek přirozené i mechanické měny obyvatelstva několik autorů. Nejznámější práce zaměřené na hodnocení pražské populace publikovali Antonín Boháč (1923), Otto Lehovec (1944), Jiří Král (1946), Ctibor Votrubec (1965), Jiří Musil (1967) nebo Martin Hampl (1982). Musil ve své práci rozebírá především demografické a sociologické charakteristiky městských imigrantů, zabývá se změnami ve vývojových trendech porodnosti, úmrtnosti a migrace ve městech a na venkově. Při hodnocení přirozené měny obyvatelstva označuje tři fáze ve vývoji města. První je charakteristická vysokými hodnotami porodnosti i úmrtnosti. Ve druhé se postupně snižují hodnoty úmrtnosti a pouze pozvolna porodnost a ve třetí fázi jsou na nízké úrovni oba ukazatele. Autor rovněž upozorňuje na změnu demografického chování městského obyvatelstva, když v mnoha evropských zemích byly v 60. letech hodnoty přirozeného přírůstku vyšší ve městech než na venkově (Musil 1967). Migraci se v souvislosti s Prahou věnují například práce Kühnla (1971), Koubka (1982), Káry a Kučery (1986), Drbohlava (1993) nebo Čermáka (1999). V poslední době se populačním vývojem Prahy a hodnocením demografických a migračních charakteristik věnují práce Ouředníčka (1994, 2002), Pospíšilové (2007), Ouředníčka a Temelové (2009).

Vývoj počtu obyvatel Prahy v současnosti

Počet obyvatel Prahy dosáhl v roce 2009 téměř jeden a čtvrt milionu. Spolu se zázemím (okresy Praha-východ a Praha-západ) se populace celého Pražského městského regionu blíží k hranici jeden a půl milionu obyvatel (tabulka 2.1). Jedná se však o údaje z průběžné evidence trvale bydlícího obyvatelstva, které se od skutečného počtu osob denně se pohybujících v Praze a jejím zázemí mohou značně lišit. V první řadě do faktického obyvatelstva, tj. osob, které se reálně v Praze během pracovního týdne vyskytují, je vedle bydlícího obyvatelstva nutné zahrnout také denní návštěvníky. Do Prahy totiž za prací a službami každodenně dojíždí velké množství dalších obyvatel, jak ze Středočeského kraje,

tak i z větší vzdálenosti. Další významnou, avšak často opomíjenou složku městské populace generují přechodné pobyty domácích a zahraničních návštěvníků spojené s turistickými a pracovními návštěvami Prahy.[2]

Vedle rozlišení mezi bydlícím a faktickým obyvatelstvem je nutné upozornit na některé nedostatky spojené se samotnou evidencí bydlícího obyvatelstva. V Praze žije, studuje a pracuje řada osob, které nejsou ve statistice zachyceny, protože si z různých důvodů ponechaly trvalé bydliště mimo Prahu. Nejedná se přitom pouze o občany České republiky, ale ve velké míře také o nelegálně pobývající cizince.[3] Významným zdrojem zkreslení jsou také metodické změny v evidenci cizinců s dlouhodobým pobytem a další problémy spojené s evidencí cizinců (evidence příchodů, špatné evidence odchodů). Jeden z dalších zdrojů zkreslení je ukryt také ve způsobu výpočtu aktuálního počtu obyvatel založeném na průběžných úpravách výsledků sčítání lidu pomocí údajů o přirozené měně a migraci. S přibývajícími lety od posledního sčítání se tak zvyšuje odchylka mezi skutečným a statisticky zachyceným počtem obyvatel. Například počet obyvatel Prahy byl při sčítání lidu v roce 2001 korigován o cca 10 000 osob.

Tabulka 2.1: Populační vývoj Pražského městského regionu

	Střední stav obyvatelstva					Absolutní změny počtu obyvatel			
	1990	1995	2000	2005	2009[2]	1990 – 1994	1995 – 1999	2000 – 2004	2005 – 2009
Praha	1 215 800	1 197 697	1 183 991	1 176 091	1 241 119	–18 104	–13 706	–7 900	65 003
Zázemí Prahy[1]	168 990	169 800	174 249	199 534	243 334	810	4 449	25 285	43 800
Pražský městský region	1 384 790	1 367 497	1 358 240	1 375 625	1 484 453	–17 294	–9 257	17 385	108 803
Zbytek Středočeského kraje[1]	946 716	937 729	938 900	950 594	996 339	–8 987	1 171	11 694	45 745

Zdroj: ČSÚ, 2010

Poznámky: 1) Pražský městský region je tvořen okresy Hl. m. Prahy, Praha-východ a Praha-západ. Zbytek Středočeského kraje tvoří ostatních 10 okresů kraje. 2) Za účelem časové srovnatelnosti v čase jsou údaje za rok 2009 očištěny o rozsáhlé územní změny ve vymezení okresu Praha-východ a Praha-západ, ke kterým došlo v roce 2007. Za účelem sladění území okresů se správními obvody obcí s rozšířenou působností byly nově 23 obce přesunuty do okresu Praha-východ a naopak 5 obcí bylo z okresů Praha-východ a Praha-západ vyjmuto.

[2] Problematikou odhadu faktického obyvatelstva v některých lokalitách pražského centra se zabývá například Pospíšilová (2011 kapitola 8 této knihy) nebo tým geografů a demografů z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze (Čermák a kol., 1995, Burcin a kol., 2008).

[3] Odhad počtu nelegálně pobývajících cizinců na území Prahy je velmi obtížný. Pro rok 2000 odhaduje Drbohlav (2003) na území Prahy 80 000 nelegálně pobývajících cizinců.

Jak je patrné z výše provedené diskuse, evidované počty obyvatel neodrážejí zcela přesně skutečnou městskou populaci. Přesto dostupné údaje o vývoji počtu obyvatel, přirozené měně a migraci podávají dobrý obrázek o obecných vývojových tendencích celého městského regionu, stejně jako o jeho vnitřní diferenciaci z hlediska populačního vývoje. Při interpretaci výsledků je však vždy nutné mít na paměti slabé stránky způsobu evidence počtu obyvatel a z ní odvozených ukazatelů demografických procesů.[4]

Populační vývoj městského regionu mezi lety 1990 až 2009 byl vnitřně velmi nesourodý. Zatímco počet obyvatel Prahy v posledních 20 letech vzrostl pouze o 2 %, zázemí města ve stejném období zaznamenalo 44% růst populace. Hrubé srovnání počátečního a koncového počtu obyvatel však v sobě skrývá mnohem komplikovanější vývoj jednotlivých demografických procesů. Základní tendence populačního vývoje v Pražském městském regionu se totiž v průběhu posledních 20 let výrazně proměnily (obrázek 2.2). Na počátku 90. let se z důvodu setrvačnosti uplatňovaly trendy spojené s koncem totalitního režimu – Praha populačně rostla a zázemí města obyvatelstvo ztrácelo. Jako zlomový bod je možné označit rok 1993, kdy se populační vývoj zcela obrátil. Praha začíná populačně ztrácet a naopak zázemí začíná vykazovat každoročně se zvyšující populační přírůstky. Intenzita přírůstku v zázemí od roku 1996 velmi rychle roste až nad úroveň 50 ‰ v roce 2007, na které posléze začíná stagnovat.[5] K druhému výraznému zlomu v populačním vývoji městského regionu dochází v roce 2003, kdy opětovně začíná růst i samotná Praha.

Populační růst nabývá na dynamice zejména v posledním sledovaném období (tabulka 2.1). Mezi lety 2005–2009 populace Prahy vzrostla o téměř 5,5 %, což v absolutních číslech představuje 65 003 nových obyvatel. V zázemí se počet obyvatel ve stejném období zvýšil téměř o jednu čtvrtinu (+22 %; 43 800 nových obyvatel). Populační růst městského regionu jako celku tak v posledním sledovaném období dosahuje extrémně vysokých hodnot, které nemají v uplynulých 50 letech obdoby. Zatímco v případě zázemí hrála nejvýznamnější roli migrace

[4] Údaje v této kapitole se týkají všech obyvatel, kteří mají v Praze nebo v dalších hodnocených statistických jednotkách trvalé bydliště, a to bez ohledu na státní občanství. Od roku 2001 došlo v evidenci obyvatelstva k podstatné změně a údaje zahrnují také cizince s vízy nad 90 dnů a cizince s přiznaným azylem. Od roku 2004 jsou do evidence zahrnuti občané zemí Evropské unie s přechodným pobytem na území České republiky a občané třetích zemí s dlouhodobým pobytem. Údaje zohledňují rovněž události (narození a úmrtí) občanů s trvalým pobytem na území Prahy, které nastaly v cizině. Tyto skutečnosti je nutné brát v úvahu při interpretaci některých skokových změn zejména v uvedených letech změny statistického sledování.

[5] Extrémní populační dynamiku dokreslují počty let potřebných pro zdvojnásobení populace při daných ročních mírách populačního přírůstku. Na úrovni 20 ‰ je pro zdvojnásobení počtu obyvatel potřeba 35 let. V případě 50‰ přírůstků se však doba zkracuje na pouhých 14 let.

z jádra městského regionu, v případě Prahy je rozhodujícím činitelem populačního vývoje zahraniční migrace. Prezentované údaje jsou však do jisté míry ovlivněny již zmíněnými změnami a nedostatky ve statistickém sledování migrace cizinců. Skutečný počet nově příchozích cizinců je otázkou hlubší diskuse, které je věnována samostatná část této kapitoly i text Ondřeje Valenty (2011, kapitola 5 této knihy).

I když počet obyvatel v zázemí města stoupá, je stále podíl obyvatelstva v suburbiích vzhledem k populaci celého městského regionu relativně nízký. V současnosti se koncentruje v okresech Praha-východ a Praha-západ pouze 17 % populace Pražského městského regionu, což je ve srovnání se západními městy relativně nízké číslo a je možné předpokládat další expanzi rezidenční funkce do okrajových částí města a do širšího zázemí jak v souvislosti se suburbanizačními tendencemi, tak jako výsledek tzv. urbanizace suburbií. Menší městečka v těsném zázemí města (Říčany, Dobřichovice, Černošice, Úvaly aj.) mají oproti menším obcím nespornou výhodu v existenci základní i vyšší vybavenosti a některá z nich i v kvalitním kolejovém spojení s Prahou. V návaznosti na populační vývoj v zázemí Prahy dochází k rozvoji dekoncentračních tendencí i ve zbytku Středočeského kraje, které se začínají promítat do populačního vývoje tohoto území po roce 2001. I zde je ovšem patrná jistá vnitřní polarizace mezi okresy, které přímo sousedí s Pražským městským regionem (například okresy Kladno, Beroun, Kolín) a vzdálenějšími venkovskými částmi při vnějších hranicích Středočeského kraje tvořícími jednu z nejvýraznějších vnitřních periferií v Česku (Musil, Müller 2008, Temelová a kol. 2011).

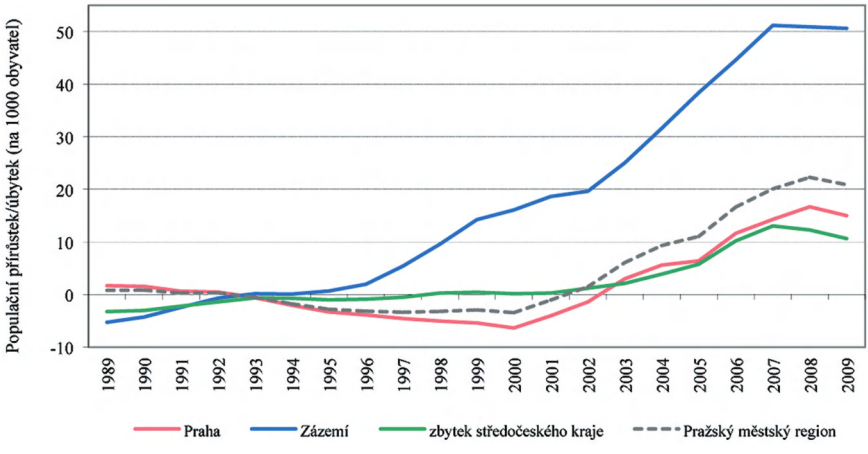

Obrázek 2.2: Populační vývoj Pražského městského regionu

Zdroj: ČSÚ, 2010

Poznámka: V grafu jsou zobrazeny tříleté klouzavé průměry se středem intervalu v daném roce. Zázemí tvoří okresy Praha-východ a Praha-západ.

Pro hlubší pochopení populační dynamiky je nutné zaměřit pozornost podrobněji na význam dílčích složek populačního vývoje, tedy přirozené měny a migrace. S ohledem na obecně nízké hodnoty porodnosti, v populačním vývoji jednotlivých obcí v České republice v současné době hraje rozhodující roli migrace. Proto není překvapivé, že mnohonásobně významnější komponentou populačního vývoje je ve všech částech Pražského městského regionu právě migrace (obrázek 2.3).

Vývoj přirozené měny v Praze byl po celá 90. léta 20. století i na začátku nového tisíciletí charakteristický stabilně vyššími mírami úmrtnosti oproti porodnosti, které vedly k populačním úbytkům přirozenou měnou. Úbytek populace přirozenou měnou dosáhl nejnižších hodnot v roce 1996 (téměř – 5 ‰). V následujících letech již dochází ke zlepšení poměru mezi úmrtností a porodností. Velmi významným mezníkem je v tomto ohledu rok 2006, kdy Praha poprvé od roku 1979 opětovně roste přirozenou měnou. Intenzita migračního salda prodělala ve sledovaném období značné změny. Populační přírůstek stěhováním plynule klesal z relativně vyšších hodnot na počátku 90. let (5 ‰) až do roku 2000, přičemž mezi lety 1997 až 2001 se pohyboval v záporných hodnotách. V roce 2000 dochází ke konečnému doznění migračních trendů vázaných na přelom 80. a 90. let. V následujících letech totiž přichází obrat a intenzita migračního salda velmi strmě narůstá až k hodnotám 15 ‰ v roce 2008. Pravděpodobně v souvislosti s finanční a hospodářskou krizí dochází v roce 2009 poprvé v novém tisíciletí k poklesu míry přírůstku stěhováním, avšak tento pokles není příliš výrazný. Dopad krize se plně projevil až v roce 2010 zejména v rapidně se snižujícím počtu zahraničních migrantů. Praha v současné době dokonce migračně stagnuje a rozhodující komponentou populačního růstu se stává přirozená měna (ČSÚ, 2010).[6]

Demografický vývoj v zázemí oproti Praze vykazuje po celé sledované období soustavný trend směřující k růstu intenzity obou populačních procesů tj. migrace, i přirozené měny (obrázek 2.2). Mezi migranty do zázemí města převažují lidé v mladším produktivním věku mezi 25 a 40 lety (Puldová, Novák, 2008). Důsledkem věkově specifické migrace je nejen postupné omlazování suburbánních obcí, ale následně také výrazný nárůst hodnot porodnosti a přirozené měny (obrázek 2.3, tabulka 2.2). V zázemí města tak dochází k postupnému převážení porodnosti nad úmrtností. V roce 2004 tak zázemí již začíná populačně růst i přirozenou měnou. V souvislosti s postupným rozvojem suburbanizace i v obcích za hranicemi okresů Praha-východ a Praha-

[6] Tento trend je patrný ve všech krajích České republiky s výjimkou Středočeského (ČSÚ, 2010).

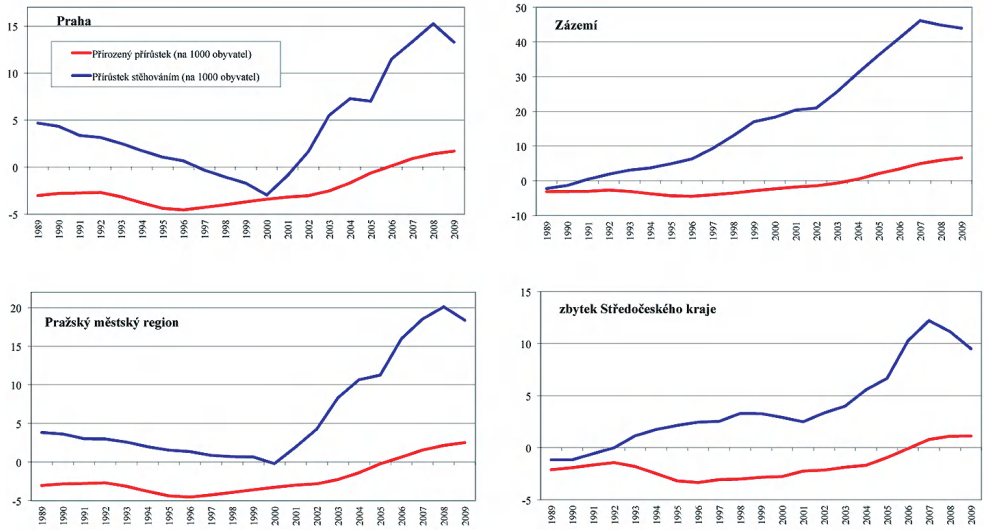

Obrázek 2.3: Přirozený přírůstek a migrace v jednotlivých částech Pražského městského regionu
Zdroj: ČSÚ, 2010

Poznámka: V grafu jsou zobrazeny tříleté klouzavé průměry se středem intervalu v daném roce. Zázemí tvoří okresy Praha-východ a Praha-západ.

-západ je možné pozorovat obdobný, i když méně intenzivní vývoj i ve zbytku Středočeského kraje. Ke zvýšení porodnosti nedochází pouze na základě mládnoucí kompozice přistěhovalého obyvatelstva, přechodné zvýšení měr přirozené reprodukce lze pozorovat totiž v celé české populaci díky silným populačním ročníkům 70. let, které jsou v produktivním věku. Okresy Praha-východ a Praha-západ, však z hlediska porodnosti zaujímají v rámci České republiky zcela výjimečné postavení. V roce 2008 se nacházely na prvním a druhém místě podle míry přirozeného přírůstku s hodnotami 7,9 ‰ pro Prahu-západ a 5,9 ‰ pro Prahu-východ. Žádný z dalších okresů České republiky nepřekročil hranici 4 ‰ a pouze pět okresů překročilo hranici 3 ‰ (většinou opět v zázemí velkých měst). Důsledky specifického demografické vývoje v zázemí nabývají na významu, zejména s ohledem na prudké zvýšení dětské složky populace a s ním spojeným zvýšeným nárokům na lokální sociální infrastrukturu (Puldová, Ouředníček, 2011).

Tabulka 2.2: Vývoj základních charakteristik demografických procesů

	Hrubá míra porodnosti	Hrubá míra úmrtnosti	Hrubá míra přistěhování	Hrubá míra vystěhování	Přirozený přírůstek	Přírůstek stěhováním	Populační přírůstek
Praha							
1990–1994	9,82	12,81	13,00	10,08	–2,98	2,92	–0,07
1995–1999	7,54	11,82	9,78	10,11	–4,28	–0,33	–4,61
2000–2004	8,61	11,41	19,90	18,06	–2,80	1,83	–0,97
2005–2009	11,12	10,33	37,72	25,39	0,79	12,33	13,11
Zázemí							
1990–1994	10,55	13,64	21,78	20,25	–3,09	1,53	–1,56
1995–1999	8,50	12,39	24,83	14,77	–3,90	10,06	6,17
2000–2004	9,64	10,75	41,92	19,17	–1,11	22,75	21,64
2005–2009	13,98	9,12	64,96	22,82	4,86	42,14	47,00
Pražský městský region							
1990–1994	9,91	12,91	14,07	11,32	–3,00	2,75	–0,25
1995–1999	7,66	11,89	11,63	10,68	–4,23	0,95	–3,29
2000–2004	8,75	11,32	22,95	18,21	–2,57	4,74	2,17
2005–2009	11,57	10,14	42,06	24,98	1,44	17,08	18,51
Zbytek Středočeského kraje							
1990–1994	11,35	13,15	9,12	8,92	–1,80	0,20	–1,59
1995–1999	8,75	11,94	8,36	5,55	–3,19	2,81	–0,38
2000–2004	9,18	11,29	12,80	9,44	–2,11	3,36	1,25
2005–2009	11,19	10,78	20,46	10,43	0,41	10,03	10,45

Zdroj: ČSÚ, 2010

S ohledem na malou váhu zázemí je populační vývoj městského regionu jako celku v hlavních rysech podobný populačnímu vývoji Prahy. Dílčí rozdíly mezi vývojem Prahy a celého městského regionu je možné nalézt zejména v méně intenzivním poklesu migračního salda na sklonku 90. let a v dřívějším přechodu měr přirozené reprodukce do kladných hodnot (rok 2006). V obou případech se jedná o zprostředkovaný vliv pozitivního populačního vývoje v zázemí. Vývoj jádra a vnějších částí Pražského městského regionu odpovídají obecnému trendu vývoje velkých post-socialistických měst střední a východní Evropy v transformačním a potransformačním období. Uvnitř systému osídlení je zároveň rozpoznatelná postupná difúze suburbanizačních tendencí do širšího zázemí hlavního města i do zázemí dalších velkých a středních měst České republiky, což potvrzují podobné trendy ve vývoji migračních i demografických ukazatelů těchto metropolitních regionů (Novák, Čermák, Ouředníček, 2011, Puldová, 2011).

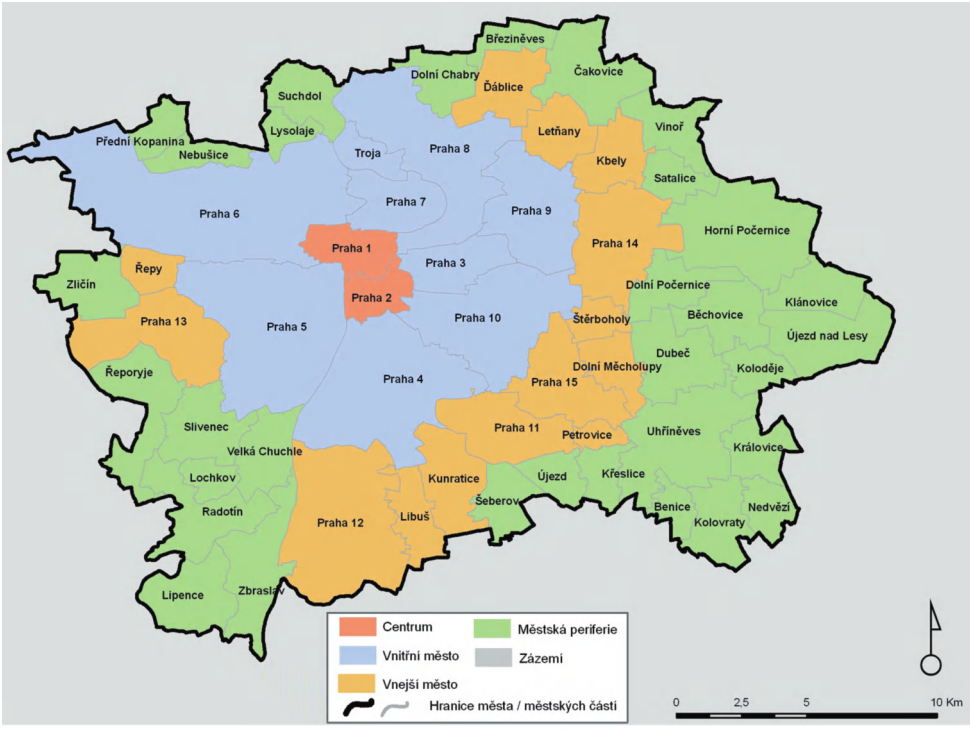

Obrázek 2.4: Koncentrické zóny složené z městských částí Prahy *Zdroj: vlastní zpracování*

Vnitřní diferenciace městského regionu

Praha nepředstavuje vnitřně homogenní územní jednotku a jednotlivé městské čtvrti procházejí značně odlišným populačním vývojem. Tato subkapitola se proto zaměří na hlubší hodnocení rozdílů a společných rysů populačního vývoje jednotlivých částí Prahy. Jednu z možností členění území Prahy představuje rozdělení do čtyř koncentrických zón: a) městské centrum odpovídající přibližně historickým hranicím středověké Prahy; b) vnitřní město reprezentující předměstí a vilové čtvrti spojené s urbánním rozvojem v průběhu 19. a začátku 20. století (přibližně území prvorepublikové Velké Prahy); c) vnější město, ve kterém se soustřeďuje především socialistická panelová výstavba a d) městská periferie zastoupená dříve samostatnými sídly, která byla připojena k Praze, ale nejsou součástí kompaktní zástavby města (obrázek 2.4). Jednotlivé koncentrické zóny využívají koncept expanze města diskutovaný v pracích Boháče (1923) a Burgesse (1924) a jsou skladebné z městských částí Prahy.[7] Při analy-

[7] Území Prahy je možné na základě charakteristik fyzického prostředí a historického vývoje rozčlenit

tickém hodnocení využíváme ještě zázemí Prahy definované okresy Praha-východ a Praha-západ.

Základní údaje o počtu obyvatel a populačním vývoji jednotlivých městských zón poskytuje tabulka 2.3. Na diferenciaci populačního vývoje uvnitř Prahy velmi zřetelně poukazuje samotné srovnání počtu obyvatel v jednotlivých městských zónách na počátku a konci sledovaného období. Populace Prahy jako celku vzrostla mezi lety 1990 a 2009 o 2 %. Ve stejném období městské centrum ztratilo téměř čtvrtinu a vnitřní město 6 % populace. Naopak populačně výrazně přírůstkovými oblastmi jsou vnější město a městská periferie, kdy počet obyvatel vnějšího města vzrostl téměř o pětinu a počet obyvatel městské periferie se zvýšil dokonce o polovinu.

Při podrobnějším pohledu je možné zřetelně rozpoznat dílčí fáze a zlomové okamžiky v populačním vývoji jednotlivých městských zón (tabulka 2.3, obrázek 2.5). Městské centrum a vnitřní město výrazně ztrácí populaci téměř po celé sledované období. Vnější město díky dostavbě některých sídlišť (Jihozápadní Město, Černý Most, Barrandov aj.) do roku 1996 obyvatelstvo získává a teprve později, mezi lety 1997 a 2000, dochází v této zóně ke stagnaci. Vnější město bylo jedinou městkou zónou, která na počátku 90 let populačně výrazněji rostla a proto je možné dostavbu sídlišť považovat za klíčový faktor doznívajícího růstu počtu obyvatel celé Prahy na počátku 90. let. Přes katastrofické scénáře v druhé polovině 90. let ani později však nedochází k dramatickému vylidňování pražských sídlišť (Temelová a kol., 2011). Z hlediska populačního vývoje nejdynamičtější změny zaznamenává městská periferie a zázemí Prahy. Zatímco v první polovině 90. let nedosahuje populační růst těchto oblastí výrazné dynamiky, od druhé poloviny 90. let obě zóny zaznamenávají velké a každoročně se zvyšující populační přírůstky. K populačně silně rostoucímu zázemí a městské periferii se po roce 2001 postupně přidávají i další části městského regionu. Pozitivní populační vývoj se šíří postupně od okrajů do středu města. Městská periferie roste již od roku 1993, vnější město od roku 2001, vnitřní město od roku 2004 a městské centrum se přidává v roce 2008. Roky 2005–2009 jsou z hlediska populačního vývoje naprosto výjimečné. Absolutní počty nových obyvatel ve všech sledovaných zónách dosahují vysokých hodnot. Vnitřní město získalo od roku 2005 více než 25 000 obyvatel, vnější město a městská periferie po 20 000 obyvatel a zázemí Prahy dokonce více než 45 000 nových obyvatel (tabulka 2.3).

do řady menších vnitřně sourodých územních jednotek, tak jak je podrobně diskutuje závěrečná kapitola této knihy (Ouředníček a kol., 2011). Ačkoliv městské části Prahy nejsou zdaleka homogenními jednotkami, pro hrubší hodnocení diferenciace populačního vývoje je lze bez problémů využít.

Tabulka 2.3: Populační vývoj Pražského městského regionu 1991–2009

	Střední stav obyvatelstva					Absolutní změny počtu obyvatel (v %)			
	1991	1995	2000	2005	2009	1991–1994	1995–1999	2000–2004	2005–2009
Centrum	104 463	90 723	87 558	80 369	79 405	–13 740	–3 166	–7 189	–965
Vnitřní město	737 514	702 900	690 154	670 264	695 728	–34 615	–12 746	–19 891	25 464
Vnější město	292 361	321 399	321 481	326 988	347 545	29 038	82	5 507	20 557
Městská periferie	79 836	82 675	84 798	98 470	118 442	2 839	2 123	13 672	19 972
Zázemí	169 813	169 800	174 249	199 534	243 334	–13	4 449	25 285	43 800
Pražský městský region	1 383 987	1 367 497	1 358 240	1 375 625	1 484 453	–16 491	–9 257	17 385	108 828

Zdroj: ČSÚ, 2010

Vývojové trajektorie jednotlivých částí Pražského městského regionu z pohledu přirozené měny a migrace přehledným způsobem zachycuje Webbův graf (obrázek 2.6). Městské centrum se z výrazně úbytkových pozic v posledním sledovaném období posouvá k vyrovnanějšímu populačnímu vývoji zejména díky značnému nárůstu migračního salda a vyrovnání měr porodnosti a úmrtnosti (obrázek 2.7). Vnější město po poklesu míry přistěhování i přirozeného přírůstku se na konci sledovaného období nachází na téměř shodné pozici, jak tomu bylo

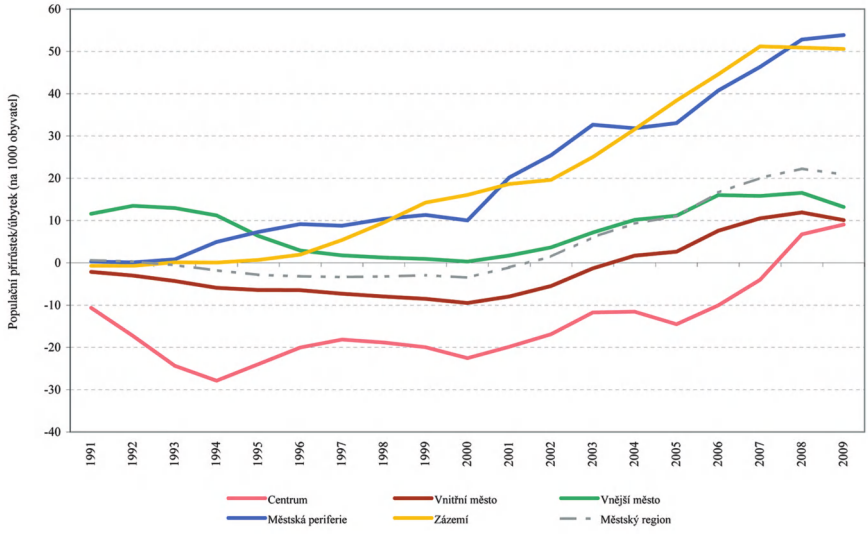

Obrázek 2.5: Populační vývoj v městských zónách Pražského městského regionu v letech 1991–2009

Zdroj: ČSÚ, 2010

Poznámka: V grafu jsou zobrazeny tříleté klouzavé průměry se středem intervalu v daném roce. Zázemí tvoří okresy Praha-východ a Praha-západ.

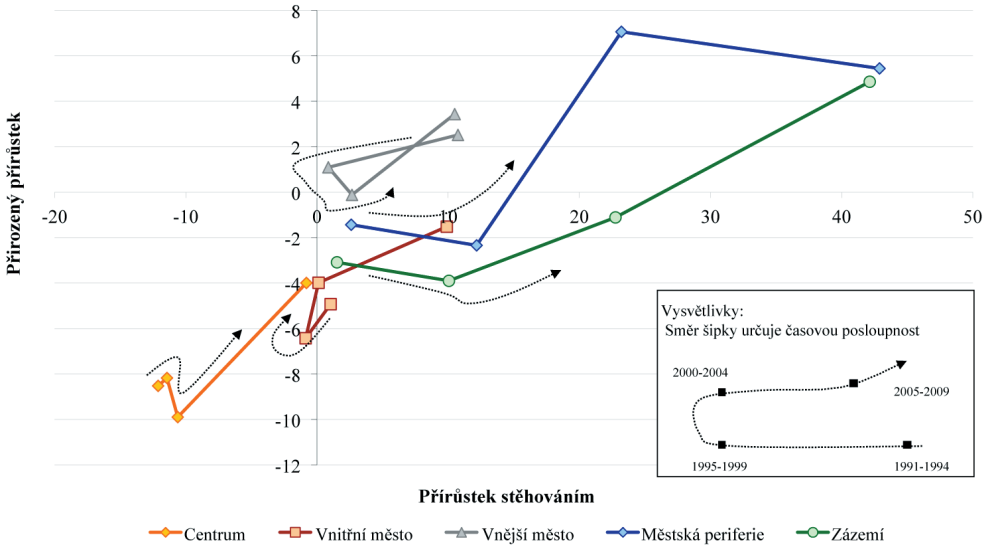

Obrázek 2.6: Webbův graf populačního vývoje v městských zónách Pražského městského regionu v letech 1991–2009 *Zdroj: ČSÚ, 2010*

na začátku 90. let. Z obrázku 2.6 je dále patrná dominantní role migrace v populačním vývoji vnějšího města, a to jak na začátku, tak i na konci sledovaného období. Zázemí a městská periferie zažívají populační boom, kdy velké migrační přírůstky jsou postupně doplňovány i růstem přirozenou měnou. Trajektorie populačního vývoje obou částí jsou velmi podobné. Jediným zásadnějším rozdílem je dřívější růst přirozeného přírůstku v městské periferii (rok 1998) oproti zázemí Prahy (rok 2004), který je spojen s dřívějším rozvojem suburbanizace v lokalitách blíže ke kompaktnímu městu (obrázek 2.7).

Praha a cizinci: úvaha k diskusi

Výsledky hodnocení populačního vývoje Pražského městského regionu a zejména jeho jádrových částí opakovaně poukazují na významnou roli zahraniční migrace. S ohledem na aktuálnost otázek spojených s počtem a rozmístěním cizinců v Praze a značné metodické problémy při jejich evidenci je této problematice věnována závěrečná část kapitoly.[8] Praha představuje pro velkou část

[8] Zdrojem dat o stěhování je Informační systém evidence obyvatel (Ministerstvo vnitra). Do roku 2007 byl zdrojem dat o migraci cizinců Cizinecký informační systém (Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie).

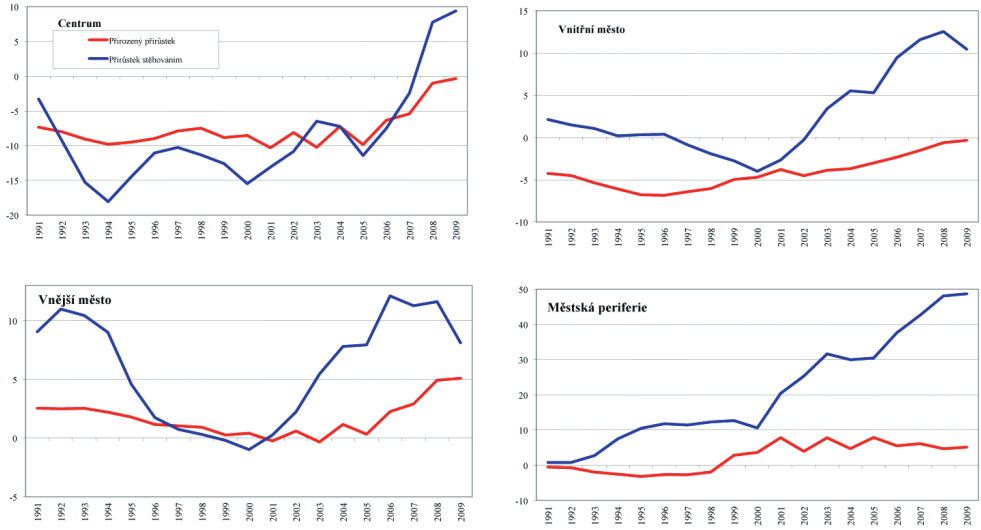

Obrázek 2.7: Přirozený přírůstek a migrace v zónách Pražského městského regionu v letech 1991–2009
Zdroj: ČSÚ, 2010

Poznámka: V grafech jsou zobrazeny tříleté klouzavé průměry se středem intervalu v daném roce. Zázemí tvoří okresy Praha-východ a Praha-západ.

cizinců vstupní bránu do České republiky, ale i cílovou destinaci pro trvalý nebo přechodný pobyt. Mezi lety 2003–2008 se Praha podílela na celkovém saldu zahraniční migrace České republiky více než 30 %. Mezi kraji tak zaujímá výsadní postavení, když v pořadí druhý Středočeský kraj se na saldu zahraniční migrace cizinců podílí méně než 15 % a žádný z dalších krajů nepřekročil 10% hranici. Struktura nově příchozích obyvatel do Prahy je stabilně tvořena z 50 až 60 % cizinci. V roce 2009 bylo evidováno na území Prahy celkem 148 123 cizinců,[9] což představuje téměř 12 % celkového počtu obyvatel Prahy. Mezi cizinci mají největší zastoupení občané Ukrajiny, kteří tvoří jednu třetinu všech evidovaných cizinců v Praze. Občané států Evropské unie tvoří 24 % a z toho občané Slovenska 13 % z celkového počtu cizinců. V současnosti se mezi první tři skupiny cizinců s největšími absolutními počty přistěhovalých řadí Rusové, kteří tvoří 11 % cizinců a občané Vietnamu se 7 % (viz obrázek 2.8). Detailnější představu o počtu a rozmístění cizinců v Praze nabízí text Ondřeje Valenty, který je součástí této knihy (2011).

[9] Cizinci s trvalým, přechodným, dlouhodobým pobytem a vízy nad 90 dní.

Tabulka 2.4: Vývoj počtu cizinců v Praze v letech 2005–2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Cizinci celkem	**89 997**	**103 482**	**129 002**	**141 841**	**148 123**
v tom muži	53 721	61 363	76 301	83 233	84 979
ženy	36 276	42 119	52 701	58 608	63 144
Z toho státní občanství:					
země Evropské unie	25 727	29 479	33 160	37 113	34 710
z toho Slovensko	14 267	16 300	18 003	19 754	17 967
Ukrajina	30 744	35 620	46 758	47 559	50 318
Vietnam	4 998	5 896	8 152	9 606	10 699
Z toho ve věku (%)					
0–14 let	8,3	7,8	7,4	7,8	8,6
15–64 let	89,2	89,8	90,3	89,9	89,0
65 a více let (vč. nezjištěno)	2,5	2,4	2,2	2,3	2,4
Zaměstnaní cizinci celkem	**72 317**	**80 395**	**95 443**	**114 784**	**107 578**
v tom evidovaní na úřadech práce	50 912	62 282	76 524	94 102	84 744
živnostníci	21 405	18 113	18 919	20 682	22 834

Zdroj: ČSÚ, 2010

Poznámka: Údaje nezahrnují osoby s platným azylem.

Je ovšem nutné mít na paměti, že rozdíly v počtech přistěhovalých a vystěhovalých cizinců nejen v Praze, ale v celé České republice jsou pravděpodobně od reality do značné míry vzdálené. Výrazné neshody v počtu vystěhovalých dokumentuje například práce Holé (2005), která porovnává statistické údaje v evidenci příjmových a zdrojových zemí. I když korekce budou zřejmě možné až na základě výsledků sčítání lidu v roce 2011, je vhodné s využitím podrob-

Obrázek 2.8: Struktura cizinců podle státního občanství v roce 2009

Zdroj: ČSÚ, 2010

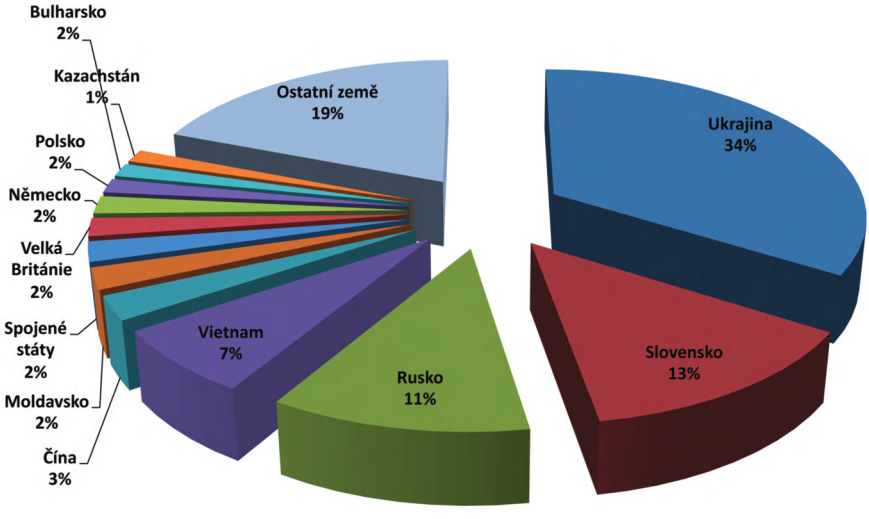

nějších analýz vybraných případových studií alespoň započít diskusi o relevanci migračních dat.

Výrazné disproporce mezi statistickou evidencí zahraniční migrace a reálným počtem cizinců lze očekávat zejména v lokalitách s vysokou koncentrací cizinců. Možnost poznat reálný stav počtu cizinců nabízí podrobnější pohled na měnící se lokální podmínky v konkrétních místech se zvýšenou koncentrací cizinců v Praze. Jako příklad jsme zvolili vývoj počtu obyvatel v městské části Praha-Běchovice. Běchovice jsou charakteristické především vysokou koncentrací zahraničních dělníků, kteří pracují zejména ve stavební výrobě v Praze a širším okolí. Velká část z nich má ukrajinskou národnost a je koncentrována v ubytovnách v areálu bývalých výzkumných ústavů na okraji Běchovic. Podobně jako v jiných ekonomicky prosperujících městech vznikají i v Praze místa určená k bydlení příjmově nižších obyvatel, s výrazně fluktuačním charakterem. Tyto lokality jsou často relativně uzavřené a jejich obyvatelé tvoří i v rámci jednotlivých čtvrtí vysoce autonomní komunity se specifickým životním stylem. Ubytovny pro dělníky nabízejí nejlevnější bydlení v Praze se základním standardem a jejich obyvatelé jsou většinou vyčleněni ze života místní společnosti (Drbohlav, Janská, Čermáková, 2007).

Jednou z možností jak zachytit disproporci mezi skutečným stavem a statistickou evidencí je porovnání vývoje počtu obyvatel a bytové výstavby v této městské části. Například v letech 2005–2008 bylo dokončeno v Běchovicích 94 bytů, zatímco migrační zisk tvořil ve stejném období 884 lidí (Lexikon, 2009). Průměrná hodnota na jeden nově vzniklý byt by tedy činila více než 9 lidí. V roce 2008 žilo v městské části 4038 lidí, na které připadalo pouze 690 bytů, což je téměř šest osob na byt (průměr Prahy je 2,2). Je zřejmé, že za nárůstem počtu obyvatel nemůžeme hledat rozsáhlejší bytovou výstavbu. Nezodpovězenou otázkou tedy zůstává, kde nově přistěhovalí obyvatelé na území Běchovic bydlí. Jednou z možností je výše zmíněný areál výzkumných ústavů, který nabízí ubytovny s celkovou kapacitou asi 250 lůžek (Úřad, 2010).[10] Celkový migrační přírůstek za sledované období však násobně převyšuje i tuto kapacitu a je pravděpodobné, že v evidenci stěhování jsou relativně významné chyby. Podle našeho názoru pramení především z nedokonalé evidence vystěhovalých osob, které nenutí žádné významnější skutečnosti vystěhování hlásit. Podobná situace je zřejmě i v dalších částech Prahy s větší koncentrací a fluktuací cizinců.

V posledních dvou letech se ukazuje výrazná závislost počtu cizinců na ekonomickém potenciálu hlavního města. Ekonomická krize výrazně zasáhla do počtu zahraničních pracovníků přicházejících z východní Evropy a Asie, nega-

[10] Urbanistický obvod Běchovice-ústavy tvoří v posledních pěti letech asi 3/4 všech přistěhovalých i vystěhovalých se značnou migrační fluktuací.

Obrázek 2.9: Vývoj migrační bilance v Praze-Běchovicích v letech 2005–2009

Zdroj: Statistický bulletin 2005–2009

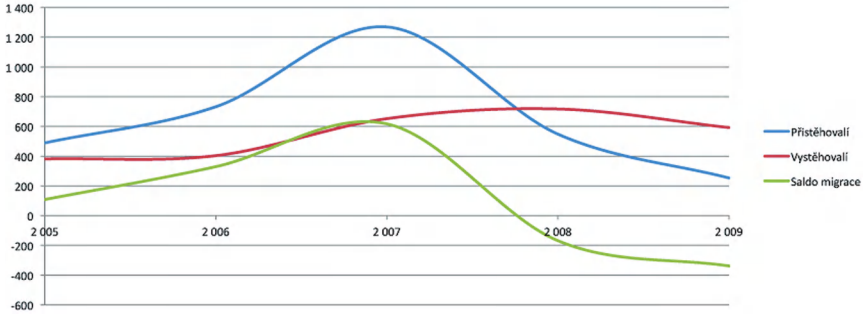

tivní saldo migrace v Praze však vykazují od roku 2010 především občané států Evropské unie včetně Slovenska (tabulka 2.4). Podobný pokles počtu obyvatel je zřejmý i v Běchovicích, pravděpodobně v souvislosti se snižujícím se počtem nově příchozích zahraničních dělníků a s jejich větším odlivem zpět domů (obrázek 2.9).

Závěr: diskuse budoucího vývoje

Populační vývoj Pražského městského regionu a jeho jednotlivých částí je dnes ovlivňován komplexním působením několika faktorů, které se promítají do demografického a migračního chování obyvatelstva. Odhady budoucího vývoje obyvatelstva Prahy najdeme například v pracích Hrůzy (1994), Čermáka a kol. (1995), Burcina a kol. (2008) nebo projekcích různých institucí (OSN, 2006, ČSÚ, 2009). V současnosti hraje významnou úlohu především zahraniční migrace, která je ovšem do značné míry provázána s evropským a globálním ekonomickým vývojem. Objem a struktura zahraniční migrace velmi rychle reaguje na aktuální hospodářskou situaci v České republice, jak dokumentuje pokles počtu nově příchozích cizinců v roce 2009 a 2010 a její prognóza je velmi obtížná. Vnitřní migraci je možné mnohem lépe předvídat a bude se odvíjet především od demografické kompozice obyvatelstva a rezidenčních preferencí, které se budou měnit pouze pozvolna. Regionální diferenciace na pracovním trhu ovlivňuje migraci v České republice spíše sekundárně a strategie českých domácností jsou mnohem více směřovány k dojížďce či změně kvalifikace než k častějšímu stěhování. Přesto bude atraktivita Prahy nadále lákat především mladé lidi ke studiu a k zisku lépe placeného zaměstnání i v budoucnosti. Lze předpokládat, že mezi hlavní důvody stěhování do Prahy bude patřit nadále především studium a práce.

Zatímco migrační procesy mohou být ovlivňovány řadou nepředvídatelných událostí, vývoj přirozené měny lze předvídat podstatně spolehlivěji. Výhled

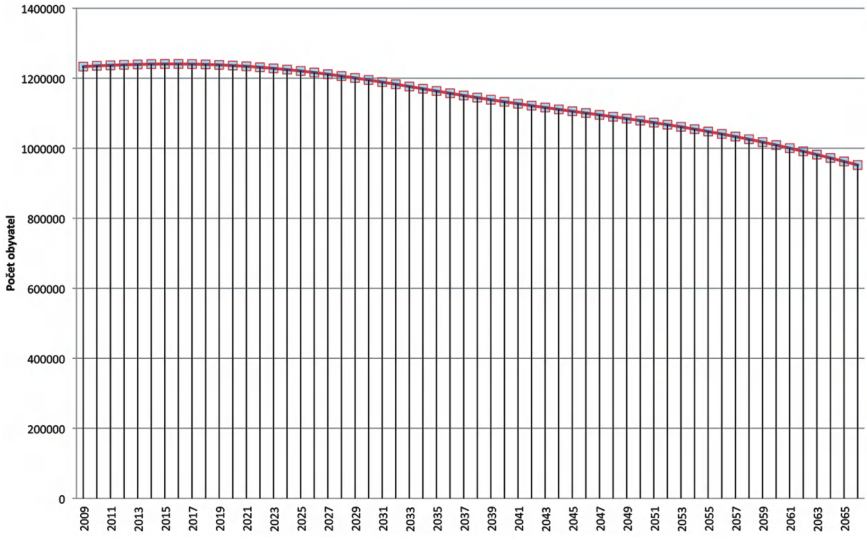

Obrázek 2.10: Projekce počtu obyvatel v Praze do roku 2065

Zdroj: ČSÚ, 2009

vývoje počtu obyvatel Prahy do roku 2065 nabízí projekce ČSÚ (2009). Po odeznění vyšší plodnosti populačně silných ročníků bude Praha v důsledku převážení úmrtnosti nad porodností v budoucnosti obyvatelstvo ztrácet. Obrázek 2.10 ukazuje pravděpodobný vývoj počtu obyvatel Prahy. Bez zahrnutí migrace by se v průběhu příštích 50 let ustálil počet obyvatel hlavního města pod hranicí 1 milionu. Právě migrace ovšem bude zřejmě rozhodující komponentou budoucího populačního růstu města a lze předpokládat, že stěhování bude vyrovnávat alespoň v několika příštích desetiletích ztrátu způsobenou přirozenou měnou. Město v jeho administrativních hranicích se navíc neustále proměňuje a nelze považovat za uzavřený a komplexní systém. Součástí města je již dnes řada funkčně napojených sídel v těsném zázemí a urbanizovaný prostor se bude nadále zvětšovat. Je pravděpodobné, že může dojít k rozšíření administrativních hranic města.

Populační vývoj je tak potřeba hodnotit spíše v rámci celého metropolitního regionu, kde bude docházet především k dekoncentraci rezidenční funkce a k migraci z vnitřního i vnějšího města na okraje a do širšího zázemí. Proces suburbanizace bude i nadále charakteristický především přílivem mladých rodin s vyšším socioekonomickým statusem. Lze očekávat rovněž vytvoření sociálně slabších oblastí ve městě, mezi která budou nepochybně patřit některá sídliště. Kromě demografického stárnutí sídlišť bude pravděpodobně rovněž narůstat jejich národnostní heterogenita. Sídliště budou zřejmě sloužit i jako budoucí příjmová zóna nových přistěhovalých do města. Mezi nejdynamičtější místa s většími změnami migrační i demografické bilance se budou řadit především

lokality nové bytové výstavby. Její objem i lokalizace bude do značné míry determinovat měnící se rozmístění obyvatelstva i jeho demografickou, sociální a ekonomickou strukturu. Národnostní a etnická diferenciace se bude odvíjet od ekonomické prosperity města a bude pravděpodobně i v budoucnu narůstat.

PODĚKOVÁNÍ

Kapitola vznikla jako výsledek projektu č. 404/10/0523 „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze" Grantové agentury České republiky a resortního programu výzkumu Ministerstva životního prostředí SP/4i5/212/2007 „Suburbánní rozvoj, suburbanizace a urban sprawl v České republice: omezení negativních důsledků na životní prostředí".

LITERATURA

BOHÁČ, A. (1923): Hlavní město Praha. Studie o obyvatelstvu. SÚS, Bursík a Kohout, Praha.

BOROVIČKA, B., HRŮZA, J. (1983): Praha. 1000 let stavby města. Panorama, Praha.

BURCIN, B., ČERMÁK, Z., DRBOHLAV, D., HAMPL, M., KUČERA, T. (2008): Faktické obyvatelstvo hlavního města Prahy. Výzkumná zpráva. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

ČERMÁK, Z. (1999): Migrační aspekty dlouhodobého vývoje Prahy se zvláštním zřetelem k transformačnímu období devadesátých let. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 104, č. 2, s. 122–132.

ČERMÁK, Z., DRBOHLAV, D., HAMPL, M., KUČERA, T. (1995): Faktické obyvatelstvo Prahy. Výzkumná zpráva. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLLER, J. (2009): Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? Geografie, 114, č. 1, s. 37–51.

DRBOHLAV, D. (1993): Intra-urban Migration and Declared Migration Preference Movements in Prague. Geographia Polonica, 61, č. 4, s. 305–316.

DRBOHLAV, D. (2003): Immigration and the Czech Republic (with a Special Focus on the Foreign Labor Force). International Migration Review, 37, č. 1, s. 194–224.

DRBOHLAV, D., JANSKÁ, E, ČERMÁKOVÁ, D. (2007): Prostorové koncentrace imigrantů – příklad Vietnamců v Chebu a Ukrajinců v Praze – Holešovicích. Obec a finance, 12, č. 5, s. 56–57.

HAMPL, M. (1982): Vývoj geografické diferenciace Prahy z hlediska obyvatelstva. Sborník ČGS, 87, č. 4, s. 251–262.

HAMPL, M. (1996): Teorie geografické organizace společnosti. In: Hampl, M. a kol.: Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, s. 13–34.

HOLÁ, B. (2005): Srovnatelnost statistiky zahraniční migrace. Demografie, 47, č. 3, s. 177–187.

HRŮZA, J. (1994): Historical Development of Prague. In: Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M. (eds.), Development and Administration of Prague. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Sociale Geografie, s. 15–28.

KÁRA, J., KUČERA, T. (1986): Migrační bilance obcí v zázemí velkých měst na příkladu Prahy, Českých Budějovic a Hradce Králové-Pardubic. In: Ryšavý, Z. (ed.): Nové tendence ve vývoji osídlení Československa v posledních patnácti letech a výhled jeho dalšího vývoje. Sborník semináře odborné skupiny pro rozmístění a stěhování obyvatelstva Československé demografické společnosti při ČSAV. Praha 18.–19. 9. 1985, s. 136–143.

KRÁL, J. (1946): Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblastí. Melantrich, Praha.

KÜHNL, K. (1971): K perspektivě vývoje obyvatelstva v pražské metropolitní oblasti. Acta Universitatis Carolinae – Geographica, 56, č. 1–2, s. 59–67.

LEHOVEC, O. (1944): Prag, Eine Stadtgeographie und Heimatkunde. Volk und Reich, Praha.

MUSIL, J. (1967): Sociologie soudobého města. Svoboda, Praha.

MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 44, č. 2, s. 321–348.

NOVÁK, J., ČERMÁK, Z., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Migrace. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky. Karolinum, Praha, s. 87–102.

OSN (2006): World Urbanization Prospects: The 2005 Revision. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York.

OUŘEDNÍČEK, M. (1994): Vývoj a současné změny sociálně prostorové struktury Prahy. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

OUŘEDNÍČEK, M. (2002): Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

OUŘEDNÍČEK, M., ČEJKOVÁ, E. (2009): Rezidenční suburbanizace v zázemí Českých Budějovic. In: Kubeš, J. a kol.: Urbánní geografie Českých Budějovic a Českobudějovické aglomerace II. Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, Bánská Bystrica, s. 47–58.

OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P. (2011): Prostorová typologie a zonace v Pražském městském regionu. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha.

OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Twenty years after socialism: the transformation of Prague's inner structure. Studia Sociologia, 54, č. 1, s. 9–30.

POSPÍŠILOVÁ, L. (2007): Skutečné obyvatelstvo centra Prahy a každodenní život v jeho lokalitách. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

PULDOVÁ, P. (2011): Věková struktura. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky. Karolinum, Praha, s. 19–26.

PULDOVÁ, P., NOVÁK, J. (2008): Suburbanizace a sociální prostředí. In Ouředníček, M. a kol.: Suburbanizace.cz. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Urbánní a regionální laboratoř, Praha, s. 41–53.

PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Rezidenční suburbanizace. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky. Karolinum, Praha, s. 129–135.

TEMELOVÁ, J. (2006): Odraz globalizace v komerční nebytové výstavbě v Praze po roce 1990: diferenciace a homogenizace fyzického prostředí. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geo-

grafie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 19–41.
TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. Urban Studies, 48, č. 9, s. 1811–1834.
TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., POSPÍŠILOVÁ, L., DVOŘÁKOVÁ, N. (2011): Každodenní život, denní mobilita a adaptační strategie obyvatel v periferních lokalitách. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 47, č. 4.
An Urbanizing World (1996). Global Report on Human Settlements 1996. United Nations Centre for Human Settlements (HABITAT). Oxford University Press.
VALENTA, O. (2011): Cizinci v Praze. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha.
VOTRUBEC, C. (1965): Praha – zeměpis velkoměsta. SPN, Praha.
WEBB, J. W. (1963): The Natural and Migrational Components of Population Changes in England and Wales, 1921–1931. Economic Geography 39, str. 130–148.
WHITE, P. (1984): The West European City: A Social Geography. Longman Scientific & Technical.

ZDROJE DAT:

ČSÚ (2005–2009): Statistický bulletin hl. m. Prahy. Český statistický úřad, Praha.
ČSÚ (2009): Lexikon hl. m. Prahy. Český statistický úřad, Praha.
ČSÚ (2009): Projekce obyvatelstva v krajích a oblastech ČR do roku 2065, Český statistický úřad, Praha.
ČSÚ (2010): Data o demografických a migračních charakteristikách za městské části Prahy 1991–2008. Dostupná na <www.czso.cz>.
ĆSÚ (2010): Webové stránky Českého statistického úřadu www.czso.cz
Sčítání lidu v Republice Československé ze dne 1. prosince 1930. SÚS. Praha. 1934.
Strategický plán rozvoje Městské části Praha – Běchovice pro období 2009–2019. Finanční poradenství, s r. o., Praha.
Úřad městské části Praha-Běchovice (2010): Sdělení o kapacitě ubytoven v městské části. Telefonický dotaz 22. listopadu 2010.

MARTIN OUŘEDNÍČEK, JAKUB NOVÁK

Kriminalita a vnímání bezpečnosti v pražských čtvrtích 3

Úvod

nebezpečí patří nejen mezi důležitá výzkumná témata městských studií, ale též mezi závažné společenské jevy a významné politické výzvy. V řadě metropolí se proto záležitosti spojené s kriminalitou dostaly do popředí městské agendy. Výskyt kriminálních činů a patologického chování je důležitým ukazatelem kvality městského prostředí a rezidenční spokojenosti obyvatel. Rovněž strach ze zločinu a vnímání nebezpečí se významně podílejí na snižování subjektivní kvality života obyvatel. Pocit ohrožení kriminalitou se odráží v každodenním životě a prostorové mobilitě lidí v mnoha ohledech; ovlivňuje velikost prostoru, ve kterém lidé vykonávají nejrůznější aktivity, i „délku" dne, po kterou se pohybují mimo domov. Především ženy se například záměrně vyhýbají místům, která nepovažují za bezpečná, omezují venkovní pohyb v nočních hodinách či spoléhají na mužský doprovod (Valentine, 1989, Koskela, 1999). Pocit bezpečí se promítá nejen do způsobů užívání městského prostoru různými skupinami obyvatel, ale též do spokojenosti lidí v místě bydliště a nakonec i do jejich celkové psychické pohody a vnímané kvality života. Rovněž v politické rovině považuje Mangen (2004) vnímání nebezpečí v mnoha ohledech za důležitější než realitu, jelikož špatná bezpečnostní reputace čtvrtí negativně ovlivňuje jejich lokální rozvoj (např. získávání investic, podnikání, lokalizaci nové výstavby). Výzkum kriminality, percepce nebezpečí a strachu ze zločinu má proto značný význam nejen z hlediska vědeckého poznání, ale především s ohledem na využití výsledků v praxi při řízení a plánování měst.

Tato kapitola mapuje rozmístění kriminality na území hlavního města Prahy a hodnotí, jak vnímají bezpečnost a kriminalitu v okolí svého bydliště obyvatelé různých rezidenčních čtvrtí. Výzkum je založen na kombinaci statistických dat v detailu policejních obvodů Prahy a dotazníkového šetření realizovaného v sedmi vybraných pražských čtvrtích, které reprezentují činžovní, vilovou a sídlištní zástavbu. Předpokládáme, že odlišné vnímání nebezpečí, jeho důvodů a rizikových míst v různých rezidenčních prostředích nesouvisí pouze se skutečným

výskytem trestných činů, ale také s dalšími faktory, především charakterem fyzického a sociálního prostředí lokalit.

V českém prostředí je v porovnání se zahraničím věnováno výzkumu kriminality a bezpečnosti ve městech méně pozornosti. V několika studiích se tomuto tématu věnoval sociolog Jiří Buriánek, který se zaměřil na kriminologické aspekty prostředí (Buriánek, 1994) a empirický výzkum paradoxu mezi reálným rizikem a vnímaným pocitem ohrožení (Buriánek, 2001). Na jeho práce odkazují například Pecháčová a kol. (1998), kteří k odhalení pocitu ohrožení kriminalitou využívají hypotetický model, v němž pracují s různými proměnnými vykazujícími výraznou korelaci s vnímáním nebezpečí. Architekt Karel Schmeidler (2000) přispěl svými výzkumy k poznatkům o vlivu zejména fyzického (ale též sociálního) prostředí na vnímání bezpečnosti v českých městech. Do značné míry navazuje na práci Newmana (1972) a na příkladu našich sídlišť dokládá vliv špatného architektonického řešení, anonymního prostředí a zpřetrhaných sociálních i územních vazeb na rostoucí kriminalitu a vnímání bezpečnosti (Schmeidler, 2000). Důležitý a jedinečný počin představuje také analýza vývoje trestných činů v Praze v územním detailu místních oddělení policie, která umožňuje srovnání úrovně kriminality uvnitř hlavního města (Čermák, 2008).

V posledních letech vzniklo na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze několik bakalářských a diplomových prací, které se tématem bezpečnosti a kriminality z různých úhlů pohledu zabývají. Karban (2008) analyzoval strach žen ze znásilnění a lokalizaci nebezpečných čtvrtí v Praze pomocí metod geografických informačních systémů. Jíchová (2009) se zabývala vnímáním strachu ze zločinu na pražském Žižkově a Jarově a identifikací rizikových míst v těchto čtvrtích na základě rozhovorů s rezidenty i policisty. Zajímavé poznatky o vnímání bezpečnosti v místě bydliště z pohledu většinové populace a romské menšiny přinesla práce Slancové (2010). Prostorovými aspekty majetkové kriminality v městském prostředí se zabývali například Peterka (2008) a Sýkora (2009).

Kriminalita a strach ze zločinu

Většina autorů se shoduje, že výskyt kriminality i vnímání strachu ze zločinu ovlivňuje, vedle společenského kontextu a individuálních vlastností jedinců, také charakter fyzického a sociálního prostředí čtvrtí. Uvnitř měst proto existuje značná variabilita ve vnímání rizikovosti lokalit. Špatné osvětlení, husté křoví, opuštěná zákoutí, ale také projevy vandalismu, hloučky mládeže či podnapilé

skupiny vzbuzují v lidech obavy a nejistotu, zejména pokud se v některých místech soustřeďuje více takto negativně vnímaných znaků. V západních městech bývají za nejnebezpečnější oblasti označovány čtvrtě vnitřního města a okrajová sídliště s obecním bydlením, naopak nejbezpečněji jsou vnímána suburbia s bohatšími rezidenty a čtvrtě obývané starší populací (Johnston a kol., 2000).

Kriminalitou a jejími podmíněnostmi v městském prostředí se velkou měrou zabývali již představitelé chicagské školy ve 20. letech 20. století. Teorie sociální dezorganizace (*social disorganization*) dává do souvislosti kriminální chování s ekonomickou deprivací, fyzickým úpadkem, fluktuací obyvatel a kulturní fragmentací čtvrtí (Johnston a kol., 2000). Rovněž řada současných, především amerických autorů, spojuje kombinaci fyzické a sociální dezintegrace čtvrtí s rostoucí násilnou kriminalitou, užíváním drog, bezdomovectvím a dalšími patologickými jevy v těchto lokalitách (např. Wilson, Kelling, 1982). Od 60. let 20. století začali výzkumníci nejdříve ve Spojených státech, později i ve Velké Británii a dalších západoevropských zemích, věnovat zvýšenou pozornost nejen kriminálnímu chování a rozmístění patologických jevů, ale také strachu (obavám) ze zločinu (*fear of crime*) (Bannister, Fyfe, 2001, Jackson a kol., 2006). Strach může vycházet jak z předchozího špatného zážitku jedince, tak z rizikového vnímání určitého prostředí či konkrétního místa, které není podloženo konkrétní zkušeností s trestným činem.[11] Různé druhy trestných činů znamenají pochopitelně pro potenciální oběti odlišnou intenzitu strachu, za nejvíce nebezpečné považují lidé osobní trestné činy (Williams a kol., 2000). Chápání zločinu a strachu z něj jako sociálního problému přispělo k nárůstu zájmu o tuto problematiku. Bannister a Fyfe (2001) rozlišují v současné literatuře tři hlavní přístupy vedoucí k porozumění strachu ze zločinu; koncept viktimizace, sociální kontroly a environmentalistickou teorii.

Koncept viktimizace pracuje s rozdílnými riziky kriminality u odlišných sociodemografických skupin. V této souvislosti je často diskutována paradoxní povaha strachu ze zločinu (*victimization paradox*), kdy větší obavy pociťují lidé, u kterých je objektivní riziko postižení nižší (Hollway, Jefferson, 1997, Buriánek, 2001). Typickým příkladem je rozdílné prožívání strachu mezi pohlavími; zatímco většímu riziku viktimizace jsou vystaveni muži, strach ze zločinu silněji pociťují ženy (Pain, 2001, Fetchenhauer, Buunk, 2005). Podobně také starší občané bývají obvykle bázlivější, ač jsou v porovnání s mladými lidmi méně

[11] Zmínit je třeba rovněž vliv médií, a to jak v pozitivním (např. prevence kriminality, bezpečnostní osvěta), tak v negativním smyslu (vytváření paniky, návod pro spáchání trestného činu apod.) (Vykopalová, 2000, Buriánek, 2001).

častými oběťmi trestné činnosti (Fokkema a kol., 1996, Mangen, 2004). Některé výzkumy však poukazují na důležitou roli typu trestného činu, konkrétní situace a prostředí, které značně diferencují vnímání strachu u starší populace, a proto lidé vyššího věku nepatří vždy k nejbojácnějším skupinám (např. Chadee, Ditton, 2003, Baur, 2007).

Řada autorů poukazuje v souvislosti s výskytem kriminality na význam sociální kontroly čtvrtí, která funguje jak na primární úrovni rodinných a přátelských sítí, tak v rámci školy, práce, či na veřejné úrovni, například díky činnosti policie (Johnston a kol., 2000). Špatné fungování komunity, slabé vazby mezi sousedy či nezájem o místní dění posilují u obyvatel strach ze zločinu (Bannister, Fyfe, 2001). Podle Jacobse (1961) je bezpečnost primárně určena standardy chování a udržována nevědomou sítí veřejné dobrovolné kontroly mezi lidmi, přičemž role policie je až druhořadá. V souvislosti s nepřímou ochranou okolí podtrhuje Jacobs (1961) význam tzv. „očí na ulici" (např. přítomnost lidí na veřejných prostorech, vyhlížení z okna), jejichž přítomnost by měla být podporována vhodným urbanismem a designem městských čtvrtí.

Podle zastánců environmentalistického přístupu je klíčem k porozumění strachu ze zločinu způsob, jakým lidé zažívají a interpretují městský prostor na základě jeho fyzických a sociálních charakteristik i známosti (důvěrnosti) určitého místa (Bannister, Fyfe, 2001). Lidé čtou okolní prostředí a pomocí vizuálních a dalších signálů vyhodnocují jeho „rizikové" a „ochranné" prvky s ohledem na jejich bezpečí. Fyzické prostředí, jeho vzhled, design a uspořádání, proto ovlivňuje jak příležitosti pachatelů ke spáchání trestného činu, tak možnosti neformálního a komunitního dohledu (Jacobs, 1961, Newman, 1972). Rezidenční prostředí, jehož urbanismus a architektura zajišťují obyvatelům bezpečí díky vlastní sociální kontrole, označuje Newman (1972) jako „hájitelný prostor" (*defensible space*). Čtvrti a budovy zatížené špatným architektonickým návrhem, například sídliště tvořená výškovými budovami s nepřehlednými veřejnými prostory, ulicemi a objekty, pak podle něj vytvářejí příležitosti pro kriminální chování a umocňují pocity strachu mezi obyvateli.

Výše diskutované koncepty dokazují, že strach ze zločinu je uvnitř městského prostoru velice diferencován. Například centrální a vnitřní části měst obvykle vykazují nejen vyšší četnosti patologických jevů a kriminálních činů, ale mezi obyvateli často trpí dlouhodobě špatnou reputací a jsou považovány za nebezpečné (Herbert, 1979, Mangen, 2004). Lidé subjektivně vnímají jak bezpečnost / nebezpečnost celých městských čtvrtí, tak i rizikovost konkrétních lokalit a míst, ve kterých se pohybují v běžném životě, například při cestách do zaměstnání, na nákupy, či za zábavou. Mangen (2004) upozorňuje na dobře vyvinutý smysl lidí pro tzv. indikativní mapování, díky kterému jsou schopni vycítit

nebezpečná území ve svém okolí. Empirické studie z prostředí českých měst ukazují, že mezi místa vnímaná obyvateli nejčastěji jako riziková (tzv. *crime hot-spots*) patří parky, opuštěné a zanedbané prostory, nepřehledná a neosvětlená místa (např. podchody, tunely, zarostlá zákoutí) a lokality s vysokou fluktuací lidí či výskytem nepřizpůsobivých a podezřelých osob (např. nádraží, náměstí, okolí hospod a heren) (Schmeidler, 2002, Temelová a kol., 2007, Jíchová, 2009, Toušek, 2009). Podobně jako v případě dříve zmíněného paradoxu strachu ze zločinu u různých socio-demografických skupin, můžeme i v kontextu míst hovořit o tzv. prostorovém paradoxu (*spatial paradox*), který poukazuje na odlišné vnímání rizikovosti prostoru ve vztahu k jeho reálné nebezpečnosti. Existenci prostorového paradoxu ilustrují například zjištění, že lidé pociťující největší obavy nežijí vždy v lokalitách se zvýšenou kriminalitou (Ferraro, 1995), že většina žen se více bojí na veřejných místech, ačkoli fyzické a sexuální násilí se častěji odehrává doma (Pain, 2001), či že trestné činy se ne vždy koncentrují v městských parcích, které jsou obecně považovány za nebezpečné (Suau, Confer, 2005).

Metodika a zdroje dat

Kriminalita v policejních statistikách

Analýza rozložení trestné činnosti na území hlavního města Prahy vychází z dat Evidenčně statistického systému kriminality (ESSK) Policejního prezidia ČR. Systém ESSK obsahuje údaje o všech skutcích a jejich pachatelích, ke kterým prováděly policejní orgány trestní řízení (Dostál, 2008). Bohužel není možné sledovat rozložení trestných činů na území Prahy v územním členění na 57 městských částí, nýbrž pouze podle území, jež spadají pod jednotlivé policejní útvary v rámci hlavního města (tzv. místní oddělení policie – MOP).[12] Praha byla v roce 2008 rozdělena na 51 místních oddělení policie (obrázek 3.1), přičemž v centru Prahy bylo více MOP než městských částí, na okraji města tomu bylo naopak. Počet a rozložení místních oddělení tak do jisté míry reflektovalo rozložení trestné činnosti na území hlavního města.

Hodnocení územního rozložení kriminality v Praze vychází z dat o počtu trestných činů spáchaných za období let 2006 až 2008. Pracuje se s průměrnými hodnotami za tříleté období. Mapy hodnotící úroveň kriminality podle místních

[12] Případně OŽP (Oddělení železniční policie), která byla zřízena na 4 největších pražských nádražích – Hlavním, Masarykově, Smíchovském a Holešovickém nádraží.

Obrázek 3.1: Rozložení místních oddělení policie (MOP) na území hlavního města Prahy *Zdroj dat: ESSK Policejního prezidia ČR.*

oddělení policie znázorňují relativní ukazatele počtu trestných činů přepočtených na tisíc obyvatel dané územní jednotky (stav k roku 2006). Mezi sledované druhy kriminality byly zahrnuty, vedle celkového počtu spáchaných trestných činů, též loupeže a krádeže vloupáním do bytů.

Dotazníkové šetření ve vybraných čtvrtích

Cílem dotazníkového šetření bylo zhodnotit, jak vnímají nebezpečí a ohrožení kriminalitou v místě bydliště obyvatelé sedmi pražských čtvrtí. Území byla vybrána tak, aby reprezentovala různé typy rezidenčního prostředí Prahy; Dejvice představují vilovou čtvrť, Smíchov a Vinohrady reprezentují lokality vnitřního města s činžovní zástavbou, Invalidovna v Karlíně je jedním z nejstarších pražských sídlišť, Bohnice, Háje a Nové Butovice zastupují panelová sídliště vystavěná v 70. a 80. letech 20. století. Vzdělanostní a věkové složení sledovaných lokalit ukazuje na odlišné socio-demografické charakteristiky sledovaných čtvrtí (tabulka 3.1), které byly následně reflektovány ve struktuře vzorku respondentů.

Tabulka 3.1: Vymezení a základní charakteristika případových lokalit (2001)

Čtvrť	Urbanistický obvod	Počet obyvatel	Podíl VŠ	Průměrný věk
Vinohrady	Londýnská	6393	21 %	43
Smíchov	Na Bělidle A Smíchovský pivovar A U Železničního mostu	4685	15 %	41
Dejvice	Baba Hanspaulka	1531 7270	43 % 37 %	42 44
Karlín	Za Invalidovnou	2513	17 %	44
Bohnice	Bohnice-jihovýchod	4248	14 %	38
Nové Butovice	Nové Butovice-východ	4513	29 %	32
Háje	Jižní Město-Háje	6136	17 %	41

Zdroj: Český statistický úřad, SLDB 2001.

Dotazníky byly v lokalitách distribuovány dvěma různými způsoby; přes základní školy (oslovení rodičů žáků prvního stupně prostřednictvím učitelů) a umístěním dotazníků a letáků do schránek náhodně vybraných domů (s možností odpovědi e-mailem či poštou). Celkově bylo sebráno 508 dotazníků (z toho polovina prostřednictvím škol), jejich počet v jednotlivých lokalitách přibližuje tabulka 3.2.

Tabulka 3.2: Počet a struktura respondentů v případových lokalitách

Čtvrť	Počet dotazníků	Podíl žen	Podíl VŠ	Průměrný věk
Vinohrady	70	69%	34%	39
Smíchov	73	75%	30%	42
Dejvice	64	75%	67%	48
Karlín	76	71%	33%	48
Bohnice	89	81%	25%	41
Nové Butovice	59	61%	58%	45
Háje	77	65%	38%	42

Zdroj: dotazníkové šetření, září – prosinec 2008.

Ve všech lokalitách převažují mezi respondenty šetření ženy. Vzhledem k tomu, že právě ženy jsou k oblasti bezpečnosti a kriminality citlivější, není jejich větší ochota participovat na výzkumu tohoto typu překvapivá. Ve čtvrtích Nové Butovice a Háje je podíl mužů a žen relativně nejvyrovnanější. Vyjma Vinohrad jsou respondenti dotazníkového šetření ve srovnání s věkovou strukturou lokalit podle sčítání lidu starší. Největší věková odchylka pak byla zaznamenána u Nových Butovic. Zároveň je však třeba mít na paměti posuny ve věkové struk-

tuře od doby posledního cenzu. Z hlediska vzdělání převažují tradičně respondenti s vysokoškolským titulem, nejvyšší „převis" oproti cenzové struktuře existuje u Nových Butovic, Dejvic a Hájů.

Rozmístění kriminality na území Prahy

Praha, podobně jako metropole jiných zemí, se vyznačuje poměrně vysokou úrovní trestné činnosti. Ukazatele kriminality v hlavním městě několikanásobně převyšují hodnoty v ostatních regionech České republiky. V roce 2008 bylo v Praze spácháno více než 83 tisíc trestných činů, což představuje přibližně čtvrtinu z celkového počtu trestných činů evidovaných v celé republice (obrázek 3.2). Při přepočtu trestných činů na 1000 obyvatel dosahuje Praha dvojnásobných hodnot v porovnání s celorepublikovým průměrem (66 v Praze oproti 33 v roce 2008). Po nárůstu kriminality během 90. let 20. století však představuje pozitivní vývojový rys úbytek absolutního i relativního počtu trestných činů po roce 2000. Ve srovnání s Českou republikou je v Praze vyšší zejména úroveň majetkové a násilné kriminality. Majetková kriminalita (s dominancí krádeží) tvoří více než tři čtvrtiny trestných činů zjištěných v hlavním městě. Násilná kriminalita se na celkové trestné činnosti podílí jen necelými 3 %, z hlediska pocitu osobního bezpečí obyvatel se však jedná o závažné skutky.

Úroveň kriminality není na území hlavního města Prahy stejnoměrně rozložena, je proto důležité věnovat pozornost prostorovým aspektům páchaných zločinů. Z obrázku 3.3 je patrné, že trestná činnost je soustředěna zejména v pražském centru (Staré a Nové Město, Malá Strana) a v přiléhajících oblastech

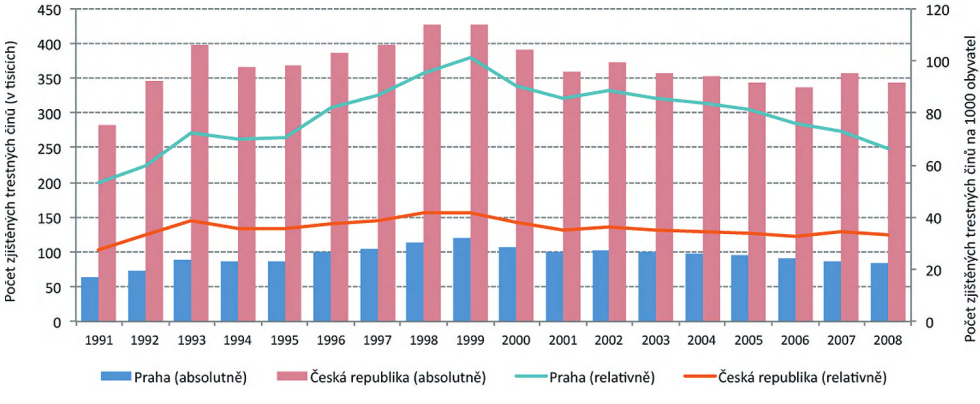

Obrázek 3.2: Vývoj počtu trestných činů v Praze a v České republice v letech 1991–2008 *Zdroj dat: Ministerstvo vnitra ČR, Policejní prezidium ČR.*

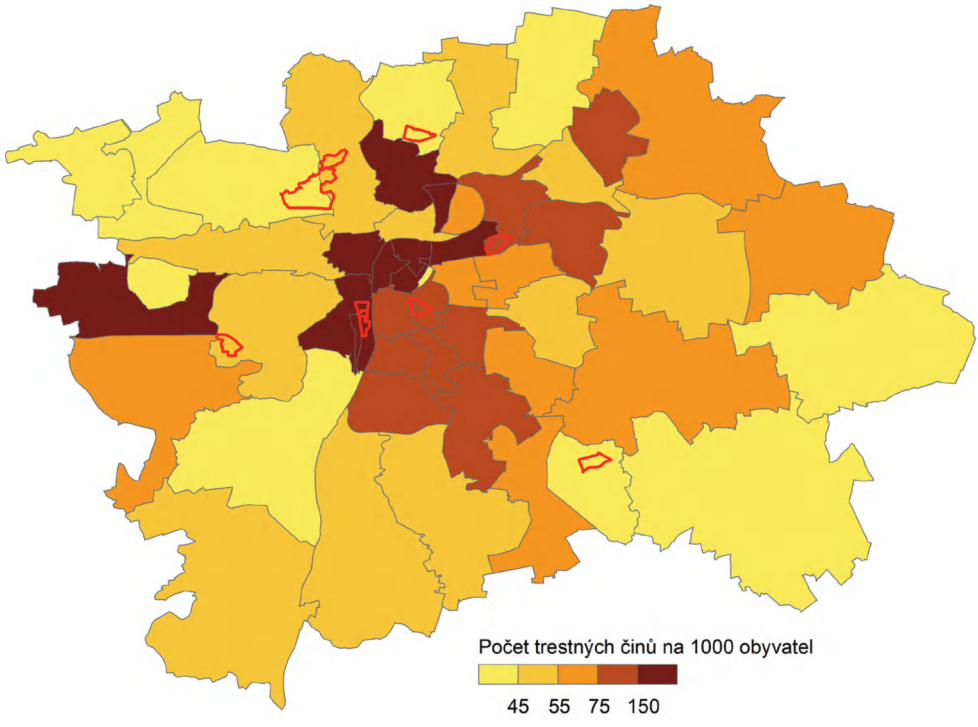

Obrázek 3.3: Rozložení trestných činů na území hlavního města Prahy *Zdroj dat: ESSK Policejního prezidia ČR.*

Poznámka: Počet spáchaných trestných činů je průměrem za léta 2006 až 2008. Červeně jsou vyznačeny hranice čtvrtí, ve kterých bylo provedeno dotazníkové šetření.

vnitřního města (Smíchov, Karlín, Libeň, Holešovice, Vinohrady, Nusle). Směrem k okraji hlavního města intenzita trestné činnosti spíše klesá. Výjimku představují lokality, na jejichž území se nacházejí velká nákupní centra lákající jak nakupující, tak pachatele trestné činnosti (Zličín, Letňany).

Domácí i zahraniční výzkumy potvrzují, že strach ze zločinu je spojován zejména s trestnými činy, při nichž je použito násilí (např. Williams a kol., 2000, Rozum a kol., 2005). Mezi nimi zaujímá zvláštní postavení trestný čin loupeže. Loupež vždy patřila k nejzávažnějším deliktům, což je umocněno také tím, že patří k nejčastějším ze závažných trestných činů (Rozum a kol., 2005). Koncentrace loupeží je obzvláště vysoká na území hlavního města; z celkového počtu 4515 loupeží spáchaných na území republiky v roce 2008 se jich téměř čtvrtina (tj. 1020) odehrála v Praze. Rozmístění loupeží[13] na území hlavního města přibližuje

[13] Do uvedeného počtu loupeží nejsou zahrnuty loupeže páchané na finančních institucích, které jsou v ESSK Policejního prezidia ČR vedeny odděleně.

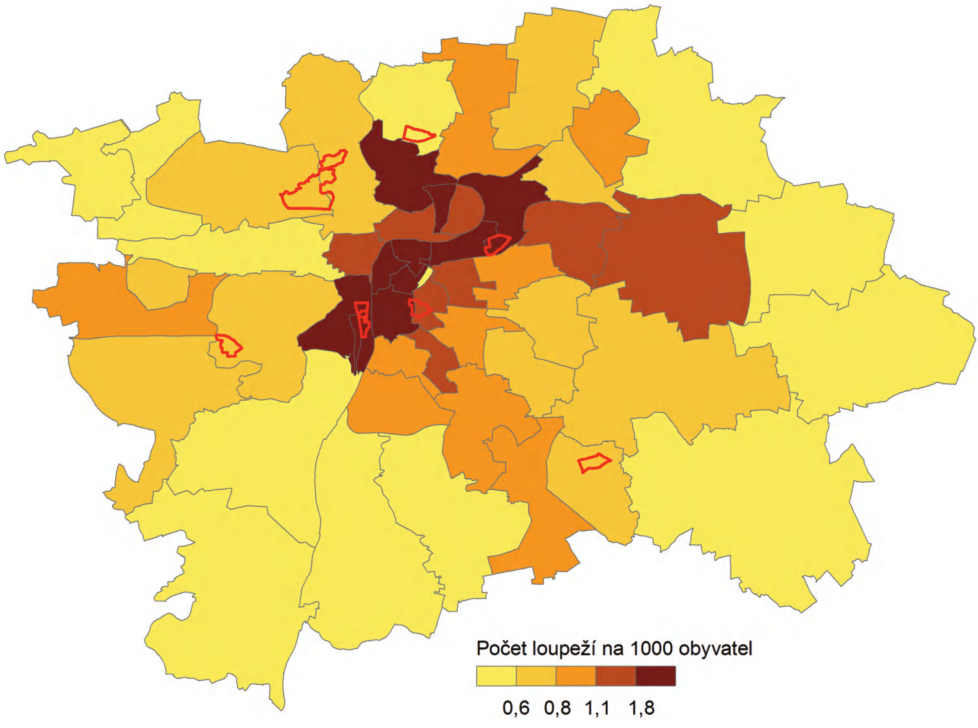

Obrázek 3.4: Rozložení loupeží na území hlavního města Prahy *Zdroj dat: ESSK Policejního prezidia ČR.*

Poznámka: Počet spáchaných trestných činů je průměrem za léta 2006 až 2008. Červeně jsou vyznačeny hranice čtvrtí, ve kterých bylo provedeno dotazníkové šetření.

obrázek 4. Nejvíce loupeží je pácháno v centru metropole (území Prahy 1 a 2) a dále v oblastech blízkých středu Prahy – na Smíchově, v Karlíně, Libni, Holešovicích, Vysočanech, Nuslích. Naopak nejméně násilných trestných činů obecně zaznamenávají okrajové části Prahy. Jelikož loupeže tvoří přes 40 % násilných trestných činů na území hlavního města, jejich prostorové rozložení je velmi podobné.

Mezi další významné trestné činy ovlivňující strach ze zločinu patří vraždy a znásilnění, kterých je ovšem na území Prahy spácháno každoročně relativně málo. V letech 2006 až 2008 se jednalo v průměru o 37 vražd a 90 znásilnění za rok, což představuje necelou jednu vraždu a necelá dvě znásilnění ročně na jedno místní oddělení policie. Strach ze zločinu v místě bydliště však nemusí být nutně spojen pouze s násilnou trestnou činností. Lidé se obávají též o svůj majetek (Šindlerová, 2009), ve vztahu k narušení vlastního soukromí a osobní bezpečnosti je pak významné zejména vniknutí cizí osoby do bytu za účelem krádeže. Obrázek 3.5 přibližuje rozložení trestného činu krádeže vloupáním do bytů na území Prahy.

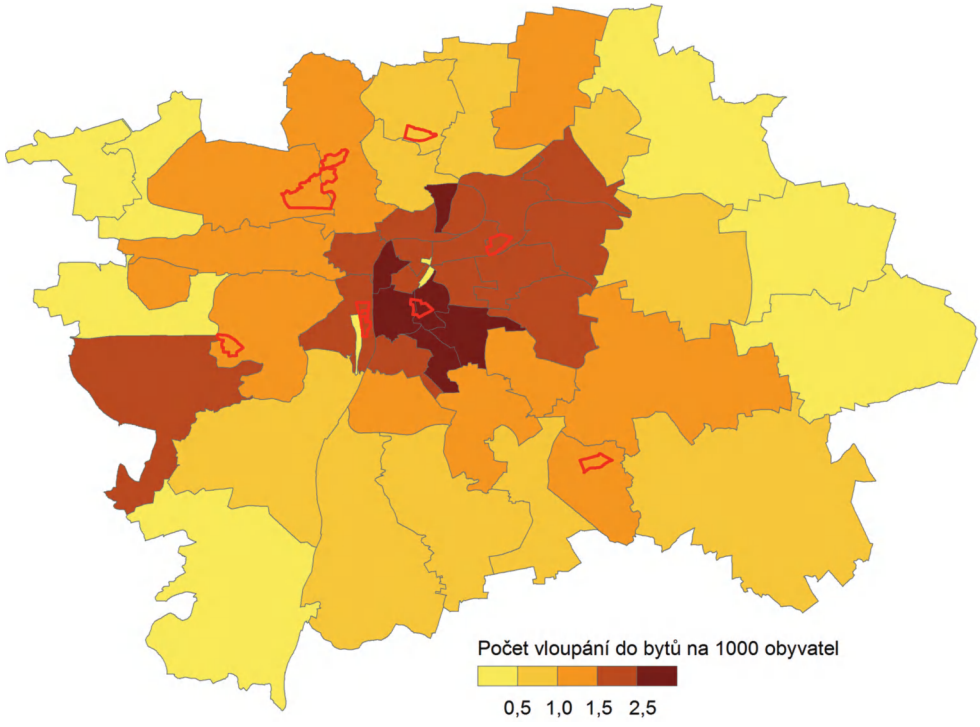

Obrázek 3.5: Rozložení krádeží vloupáním do bytů na území hlavního města Prahy
Zdroj dat: ESSK Policejního prezidia ČR

.

Poznámka: Počet spáchaných trestných činů je průměrem za léta 2006 až 2008. Červeně jsou vyznačeny hranice čtvrtí, ve kterých bylo provedeno dotazníkové šetření.

Také v tomto případě se jako nejvíce ohrožené oblasti jeví centrum metropole a přiléhající čtvrtě vnitřního města (Vinohrady, Žižkov, Vršovice, Nusle, Holešovice, Vysočany). Zároveň je však patrná i vyšší úroveň tohoto druhu majetkové kriminality v lokalitách na hranici vnitřní a vnější Prahy (např. Prosek, Strašnice, Jarov, Dejvice) i na některých sídlištích (např. Stodůlky, Jižní Město).

Rozmístění trestných činů na území Prahy ukazuje, že nejrizikovější území z hlediska kriminality představuje městské centrum a navazující části vnitřního města. U obyvatel těchto čtvrtí lze tedy předpokládat i silnější vnímání nebezpečí. Způsob měření intenzity kriminality, tedy přepočet trestných činů na populační velikost jednotek, přispívá k lepšímu obrazu území s vysokou hustotou zalidnění. Například některá sídliště vykazují přes nízkou intenzitu kriminality poměrně vysoké absolutní počty majetkových i násilných trestných činů, což se rovněž může negativně projevovat ve vnímání strachu ze zločinu obyvateli těchto lokalit.

Obrázek 3.6: Cítíte se ve dne v místě bydliště bezpečně?

Zdroj: dotazníkové šetření, září–prosinec 2008 (n = 506).

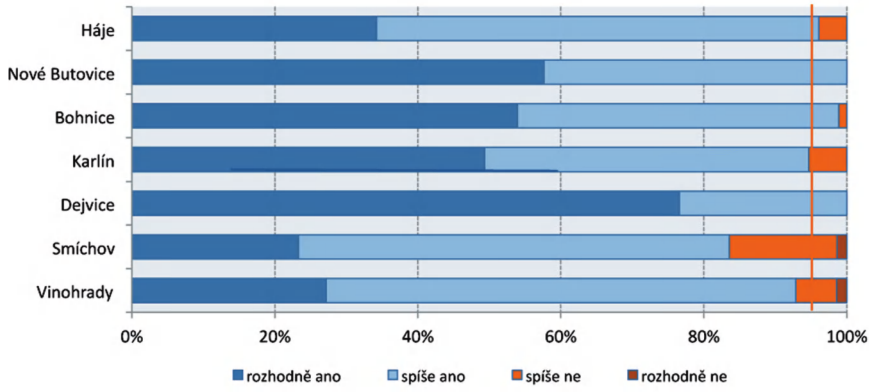

Poznámka: Svislé čáry vyjadřují hodnotu dané kategorie pro celý soubor.

Vnímání nebezpečí v pražských čtvrtích

Ačkoli hlavní město Praha představuje území s nejvyšší koncentrací trestných činů v České republice, naprostá většina obyvatel (95 %) oslovených v rámci našeho výzkumu se v průběhu dne cítí v místě svého bydliště bezpečně. Strach ze zločinu přirozeně znatelně sílí v nočních hodinách, kdy určité obavy ve své čtvrti pociťuje více než 40 % respondentů. Vnímání bezpečnosti a pocit ohrožení kriminalitou jsou, podobně jako intenzita trestné činnosti, mezi sledovanými pražskými čtvrtěmi značně diferencovány (blíže obrázky 3.6 a 3.7).

Mezi případovými lokalitami lze za čtvrť vnímanou místními obyvateli jako nejbezpečnější označit vilovou zástavbu Dejvic (Baba, Hanspaulka), kde se většina rezidentů necítí ohrožena v denních ani v nočních hodinách. K obdobnému zjištění dospěla i rozsáhlá studie zaměřená na analýzu pocitu bezpečí Pražanů, podle které je nejpreferovanější čtvrtí z hlediska bezpečnosti právě Praha 6 (Šindlerová, 2009). Příznivé hodnocení vilové zástavby Dejvic potvrzuje též skutečnost, že pouze necelá třetina obyvatel oslovených v našem výzkumu uvedla konkrétní místo ve své čtvrti, kde pociťuje strach ze zločinu. Obavy vyvolávají v lidech zejména temné a opuštěné prostory v době po setmění (parky, les, případně ulice v jejich blízkosti). Vnímání čtvrti jako bezpečné koresponduje s vysokou rezidenční stabilitou území, rozvinutými sousedskými vztahy a silným a celkově pozitivním vztahem obyvatel k místu bydliště (Špaček, 2011).

Na rozdíl od bezpečného obrazu vilových čtvrtí v očích rezidentů pociťují strach ze zločinu nejsilněji lidé žijící v činžovní zástavbě vnitřního města (ob-

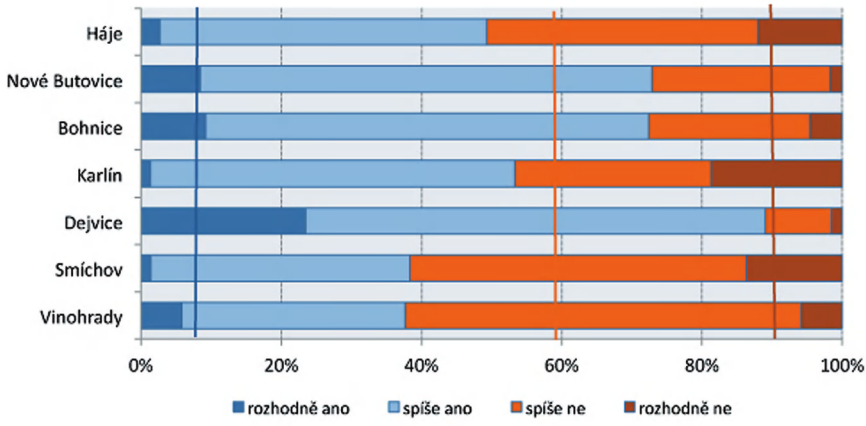

Obrázek 3.7: Cítíte se v noci v místě bydliště bezpečně?

Zdroj: dotazníkové šetření, září–prosinec 2008 (n = 502).

Poznámka: Svislé čáry vyjadřují hodnotu dané kategorie pro celý soubor.

rázky 3.6 a 3.7). Obavy z kriminality vyjadřují podle očekávání nejvíce ženy a starší věkové skupiny. Na Smíchově se přes den necítí bezpečně 15 % obyvatel, v nočních hodinách přesahuje podíl bezpečně se necítících respondentů dokonce 60 %. Podobná je i situace na pražských Vinohradech. Po setmění se nejeví obyvatelům bezpečně ani sídliště Invalidovna v Karlíně, což může být ovlivněno relativně starší věkovou strukturou místní populace. Nízký pocit bezpečí mezi obyvateli vnitroměstských čtvrtí, zejména v nočních hodinách, nicméně potvrzují také další studie realizované v lokalitách pražského vnitřního města, například výzkum Jíchové (2009) na Žižkově, či šetření Dvořákové a Temelové (2011) zaměřené na seniory žijící v centru Prahy. Silněji vnímaná bezpečnostní rizika u rezidentů centrální a vnitřní Prahy odpovídají vyšší úrovni kriminality zaznamenané v těchto městských zónách (viz kapitola 4). Přibližně 60 % respondentů na Smíchově, Vinohradech i v Karlíně dokázalo určit konkrétní místa ve svých čtvrtích, která považují za nebezpečná (tabulka 3.3, obrázek 3.8). Shodně ve všech třech lokalitách nemají místní obyvatelé dobrý pocit v okolí stanic metra, u kterých se zároveň soustřeďuje občanská vybavenost (např. prodejny potravin). Výzkumy z jiných pražských lokalit ukazují, že zejména u starších občanů je obstarávání denních potřeb (nákupů) spojeno s pocitem určitých obav vázaných právě na tato místa (Temelová a kol., 2010). Obyvatele zde obtěžuje především výskyt podivných a podezřelých osob, mezi které nejčastěji řadí bezdomovce, narkomany, opilé občany, v případě Smíchova a Karlína také Romy. Z podobných důvodů se respondenti pohybují s obavami také v parcích a na některých náměstích (tabulka 3.3). Část obyvatel sídliště Invalidovna vnímá jako nebezpečný celý Karlín, kde se podle nich koncentrují Romové a zahraniční dělníci.

Obrázek 3.8: Park Folimanka a Smíchovské nádraží patří k místům, kde se řada obyvatel vnitřního města necítí bezpečně *Foto: Jana Jíchová, Jana Temelová*

Tabulka 3.3: Místa nejčastěji vnímaná obyvateli čtvrtí jako nebezpečná

Vinohrady		**Smíchov**		**Karlín**	
Místo	*Počet*	*Místo*	*Počet*	*Místo*	*Počet*
Tylovo náměstí	9	Křižovatka Anděl, okolí OC Nový Smíchov	15	Okolí stanice metra Invalidovna, obchodu Albert	22
Okolí stanice metra I. P. Pavlova	8	Okolí Smíchovského nádraží	4	Kaizlovy sady	10
Park Folimanka Invalidovna	5	Náměstí 14. října	4	Opuštěný hotelový dům	7
Park Grébovka	5	Hořejší nábřeží	4	Čtvrť Karlín	6

Zdroj: dotazníkové šetření, září – prosinec 2008.

Poznámka: Každý respondent mohl zmínit neomezený počet míst.
Na Vinohradech uvedlo konkrétní místo 44 respondentů, na Smíchově 42 a v Karlíně 46.

Poněkud rozdílně nahlížejí na bezpečnost v místě svého bydliště obyvatelé sledovaných pražských sídlišť. Zatímco Bohnice a Butovice[14] jsou z hlediska pocitu bezpečí hodnoceny oslovenými rezidenty překvapivě kladně, sídliště Háje dopadá o něco hůře (obrázek 3.9). Ačkoli v denních hodinách jsou všechna tři sídliště považovaná za bezpečná, po setmění pociťuje na Hájích určité obavy polovina obyvatel, zatímco v Bohnicích a Butovicích je to jen přibližně čtvrtina respondentů (obrázek 3.7). V každém případě se i zde projevuje značná různorodost sídlišť, kdy velice odlišné podmínky sociálního a fyzického prostředí jednotlivých obytných celků (Temelová a kol., 2011) ovlivňují také intenzitu vnímání strachu ze zločinu místními obyvateli.

Obyvatelé všech tří sídlišť označují téměř shodně typy míst, která považují ve vztahu k osobnímu pocitu bezpečí za riziková (tabulka 3.4). K těmto prosto-

[14] K lepšímu obrazu Nových Butovic pravděpodobně přispívá i struktura vzorku respondentů tvořená mladšími a vzdělanějšími osobami.

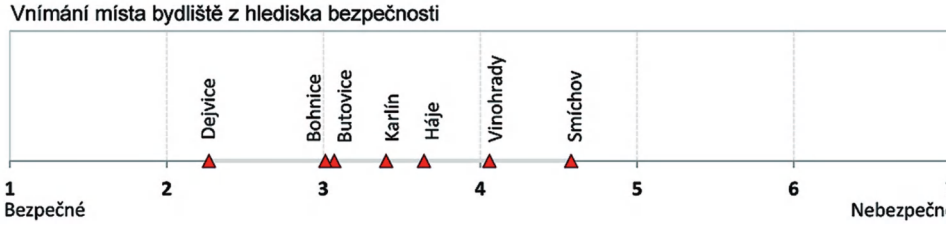

Obrázek 3.9: Vnímání místa bydliště z hlediska bezpečnosti *Zdroj: dotazníkové šetření, září–prosinec 2008 (n = 471).*

Poznámka: Na ose X je znázorněna průměrná známka pro danou čtvrť.

rům patří lesy a rozlehlejší parky v blízkosti sídlišť v době po setmění. Ačkoli strach z nočního lesa / parku je částečně přirozený, lidé spojují své obavy především s výskytem nocujících bezdomovců, shlukováním podezřelých osob, celkovou nepřehledností a špatným osvětlením těchto oblastí (křoví a temná zákoutí). Další rizikově vnímaná místa představují na sídlištích, podobně jako ve vnitřním městě, stanice metra a jejich okolí (obrázek 3.10), kde v lidech vyvolávají obavy jak hloučky podivných osob (bezdomovci, opilí lidé apod.), tak i nevhodně řešené fyzické prostředí s řadou temných a opuštěných zákoutí, podchodů, průchodů a nadchodů. Z podobných důvodů se obyvatelé sídlišť necítí bezpečně v blízkosti obchodně-společenských komplexů, které vznikly za socialismu jako centra místní občanské vybavenosti, avšak od doby své výstavby značně zpustly. V těchto uzlech se v současnosti vyskytují nejen obchody a služby, ale také noční podniky, v jejichž blízkosti se soustřeďují opilé osoby a s nimi spojený nepořádek a hluk. Nejčastější typy míst vnímaných obyvateli sídlišť jako nebezpečné potvrzují i další výzkumy realizované v jiných městech v České republice (např. Temelová a kol. 2007, Srb a kol. 2008).

Tabulka 3.4: Místa nejčastěji vnímaná obyvateli čtvrtí jako nebezpečná

Bohnice		**Nové Butovice**		**Háje**	
Místo	*Počet*	*Místo*	*Počet*	*Místo*	*Počet*
Lesík Velká skála	10	Centrální park	8	Metro Háje	9
Stezka Lehnická	7	Metro Nové Butovice	6	Nákupní terasy Háje	4
Obchodní a kulturní komplex – Odra, Plus	4	Prokopské údolí	2	Metro Opatov	4
Obchodní a kulturní komplex Krakov	4	Metro Hůrka	2	Hostivařský lesopark	2

Zdroj: dotazníkové šetření, září–prosinec 2008.

Poznámka: Každý respondent mohl zmínit neomezený počet míst. V Bohnicích uvedlo konkrétní místo 40 respondentů, v Nových Butovicích 29 a na Hájích 39.

Obrázek 3.10: Nákupní centra z dob socialismu i neutěšené prostředí v okolí stanic metra vyvolávají u obyvatel sídlišť obavy. *Foto: Jana Jíchová*

Rozsáhlá studie zaměřená na analýzu pocitu bezpečí Pražanů ukázala, že lidé se nejvíce obávají různých druhů krádeží a loupeží, více než třetina obyvatel zmínila mezi obávanými činy též ublížení na zdraví a vandalismus (Šindlerová, 2009). Zajímavé je v této souvislosti porovnání důvodů nižšího pocitu bezpečí obyvatel čtvrtí hodnocených v rámci našeho výzkumu (obrázek 3.11). Ve sledovaných vilových čtvrtích přiznalo nejvíce respondentů přímou či zprostředkovanou špatnou zkušenost s kriminalitou, která je důvodem jejich sníženého pocitu bezpečí. Strach založený na negativním zážitku poskytuje subjektivnímu vnímání nebezpečí určitý „reálný" základ, pocit menšího bezpečí v místě bydliště pak vyjadřuje jen malé procento obyvatel vilových čtvrtí. Naproti tomu na sídlištích hrají významnější roli informace médií, které zhoršují bezpečnostní image sídlišť v očích místních obyvatel.

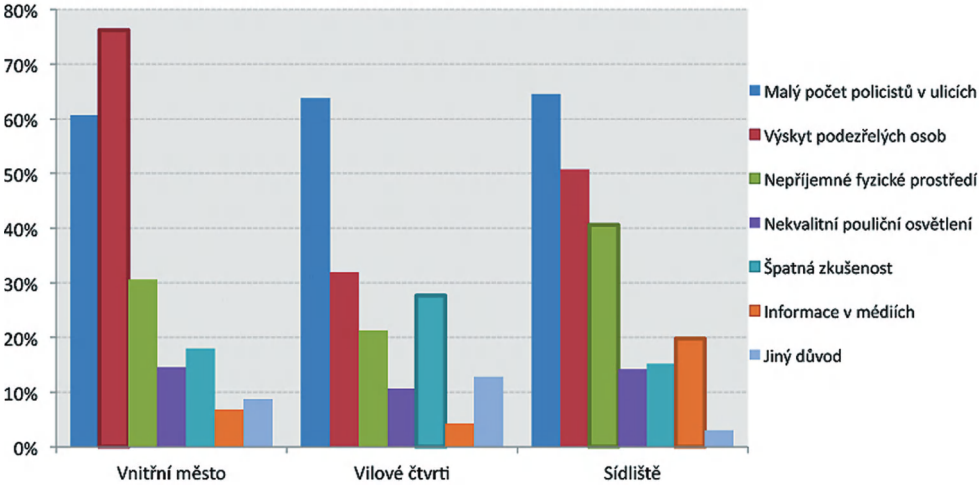

Obrázek 3.11: Nejčastější důvody nižšího pocitu bezpečí *Zdroj: dotazníkové šetření, září–prosinec 2008 (n = 450).*

Obrázek 3.12: Příčiny strachu obyvatel na straně sociálního a fyzického prostředí – příklad ze Smíchova a Hájů.
Foto: Jakub Novák, Jana Temelová

Při pohledu na důvody nižšího pocitu bezpečí obyvatel různých částí Prahy lze zjednodušeně říci, že zatímco ve vnitřních a centrálních částech města je strach vázán spíše na přítomnost skupin osob označovaných respondenty jako „podezřelé" (opilé osoby, bezdomovci, narkomani, etnika apod.), na sídlištích souvisí obavy spíše s nepříjemným fyzickým prostředím (tmavá a neosvětlená místa, podchody, zpustlé objekty apod.). Ačkoli místa s vyšší koncentrací lidí (např. okolí nákupních center, stanic metra) považují obecně lidé za problémová ve vnitřním městě i na sídlištích, převažující povaha důvodů strachu ze zločinu na straně sociálního, nebo fyzického prostředí profiluje odlišná místa vnímaná zřetelněji obyvateli různých rezidenčních čtvrtí jako nebezpečná (obrázek 3.12). Na spojitost nevhodného architektonického řešení socialistických sídlišť a rizika výskytu vandalismu, trestné činnosti a nižšího pocitu bezpečí upozorňuje ve svých výzkumech například Schmeidler (2000, 2002). Podobně jako ve vnitřním městě, vyšší zastoupení etnických menšin na některých sídlištích posiluje strach ze zločinu u místní populace, jak ukazuje například Slancová (2010) na příkladu píseckého sídliště či Temelová a kol. (2007) v Kladně.

Závěr

Ačkoli v zahraniční představují prostorové analýzy kriminálních deliktů i výzkum subjektivního pocitu bezpečí obyvatel důležitý proud městských studií, v našem prostředí jsou výzkumy zaměřené na prostorové aspekty rozložení trestné činnosti i percepce strachu ze zločinu ve městě stále spíše ojedinělé. Tato kapitola proto představuje spíše prvotní vstup do problematiky geografie zločinu a strachu ze zločinu v našich městech na příkladu metropole Prahy. Výsledky výzkumu naznačují, že v úrovni kriminality i vnímání bezpečnosti obyvateli existují

mezi pražskými čtvrtěmi znatelné rozdíly, které vycházejí z odlišných sociálních a fyzických charakteristik různých typů rezidenčních prostředí. Není překvapivé, že obyvatelé Prahy vnímají strach intenzivněji v lokalitách s vyšší úrovní kriminality. Zajímavé je však sledovat podmíněnosti strachu ze zločinu v různých čtvrtích, kdy v odlišných typech rezidenčního prostředí převažují příčiny strachu na straně sociálního (vnitřní město), nebo fyzického prostředí (sídliště). Ačkoli tato kapitola přinesla pouze základní pohled na diferenciaci úrovně i percepce kriminality v různých typech rezidenčních čtvrtí, výsledky do značné míry korespondují se zjištěními zahraničních studií.

Z pohledu výzkumu Pražského městského regionu i praktických otázek řízení a plánování současných měst je žádoucí rozvíjet další výzkum v oblasti geografie zločinu především dvěma směry; 1) zpracování územně podrobných statistických analýz rozmístění trestné činnosti zaměřených nejen na Prahu v jejích administrativních hranicích, ale též na zázemí, které se postupně stává integrální součástí městského regionu a 2) studium percepce strachu (na straně obyvatel) a kriminálního chování (na straně pachatelů) vycházející z poznatků a metod behaviorální geografie. V oblasti statistického hodnocení rozmístění kriminality v hlavním městě zatím narážejí hlubší analýzy na nedostatečnou datovou základnu, zejména na malý územní detail dostupných údajů. V oblasti percepce je, na rozdíl od statistických jevů, spíše problematické „průměrovat" strach ze zločinu, jelikož jeho prožívání je značně individuální a subjektivní záležitostí, která je podmíněna souborem vlastností a faktorů na straně jak samotných obyvatel (pohlaví, věk, životní styl, zkušenost apod.), tak i rezidenčního prostředí (architektura, funkční struktura, sociální klima apod.). Hlubší sondy mapující rozdílné podmíněnosti strachu ze zločinu i jeho vliv na každodenní život obyvatel jsou však nezbytné pro plánování bezpečnějších čtvrtí a dosažení vyšší kvality života Pražanů. Podobně studium kriminálního chování jedinců může přispět nejen k lepšímu pochopení a vysvětlení prostorových vzorců výskytu kriminality, ale je též nedílnou součástí prevence kriminality a zajištění větší bezpečnosti obyvatel metropole.

PODĚKOVÁNÍ

Příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury ČR v projektech č. 403/08/P168 „Proměny sociálního a fyzického prostředí ve vnitřním městě Prahy po roce 1990" a č. 404/10/0523 „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze" a Grantové agentury Akademie věd ČR v projektu č. IAA700280802 „Vládnutí v metropolitních oblastech a jeho vliv na sociálně-prostorové nerovnosti – české metropole v mezinárodním srovnání". Autoři děkují též Policejnímu prezidiu ČR za poskytnutí statistických dat o kriminalitě v Praze.

LITERATURA

BANNISTER, J., FYFE, N. (2001): Introduction: Fear and the City. Urban Studies, 38, č. 5–6, s. 807–813.

BAUR, J. (2007): Fear of crime: The impact of age, victimisation, perceived vulnerability to victimisation and neighbourhood characteristics. Australasian Centre for Policing Research, Marden, 8 s.

BURIÁNEK, J. (1994): Názory občanů na kriminologické aspekty prostředí v Praze. Sociologický časopis, 30, č. 2, s. 201–214.

BURIÁNEK, J. (2001). Bezpečnostní rizika a jejich percepce českou veřejností. Sociologický časopis, 37, č. 1, s. 43–64.

ČERMÁK, D. (2008): Kriminalita na území hlavního města Prahy. Socioweb, 6, č. 2, s. 5–6. Online dostupné na: http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/149_socioweb%202-08.pdf, staženo dne 21. 12. 2008.

DOSTÁL, P. (2008): Policejní informační systémy a jejich využití v trestním řízení. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta, katedra trestního práva, Brno, 47 s.

DVOŘÁKOVÁ, N.; TEMELOVÁ, J. (2011): Kvalita života seniorů v centru Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha.

FERRARO, K. F. (1995): Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk. State University of New York, Albany, 179 s.

FETCHENHAUER, D., BUUNK, B.P. (2005): How to explain gender differences in fear of crime: Towards an evolutionary approach. Sexualities, Evolution and Gender, 7, č. 2, s. 95–113.

FOKKEMA, T., GIERVELD, J., NIJKAMP, P. (1996): Big cities, big problems: Reason for the elderly to move? Urban Studies, 33, č. 2, s. 353–377.

HERBERT, D.T. (1979): Urban Crime: A Geographical Perspective. In: Herbert D.T., Smith D.M. (eds.): Social Problems and the City: Geographical Perspectives. Oxford University Press, Oxford, s. 117–138.

HOLLWAY, W., JEFFERSON, T. (1997): The Risk Society in an Age of Anxiety: Situating Fear of Crime. The British Journal of Sociology, 48, č. 2, s. 255–266.

CHADEE, D., DITTON, J. (2003): Are older people most afraid of crime? Revisiting Ferraro and LaGrange in Trinidad. British Journal of Criminology, 43, č. 2, s. 417–433.

JACOBS, J. (1961): The Death and Life of Great American Cities. New York, Random House, 465 s.

JACKSON, J., FARRALL, S., GRAY, E. (2006): The Provenance of Fear. Experience Expression in the Fear of Crime. Working Paper No. 2. Online dostupné na: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1012364, staženo dne 29. 5. 2009.

JÍCHOVÁ, J. (2009): Vnímání strachu na Žižkově a Jarově. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 128 s.

JOHNSTON, J. R., GREGORY, D., PRATT, G., WATTS, M. (eds.) (2000): The Dictionary of Human Geography. 4th Edition. Blackwell Publisher, Oxford, 958 s.

KARBAN, M. (2008): Strach ze znásilnění v Praze. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 41 s.

KOSKELA, H. (1999): Gendered Exclusions: women's fear of violence and changing relations to space. Geografiska Annaler, 81B, č. 2, s. 111–124.

MANGEN, S.P. (2004): Social exclusion and inner city Europe: regulating urban regeneration. Palgrave Macmillan, Houndmills, 258 s.

NEWMAN, O. (1972): Defensible Space. Crime Prevention Through Urban Design. Macmillan Company, New York, 264 s.

PAIN, R. (2001): Gender, Race, Age and Fear in the City. Urban Studies, 38, č. 5–6, s. 899–913.

PECHÁČKOVÁ, Z., HRABA, J., BAO, W.-N., LORENZ, F.O. (1998): Pocit ohrožení kriminalitou v České republice. Sociologický časopis, 34, č. 1., s. 205–219.

PETERKA, V. (2008): Kriminalita v městském prostředí. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 58 s.

ROZUM, J., HÁKOVÁ, L., KOTULAN, P., TOMÁŠEK, J. (2005): Výzkum trestného činu loupeže v Praze. Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 206 s.

SCHMEIDLER, K. (2000): Prostředí města, urbanistická tvorba a sociální patologie. Kriminalistika, 33, č. 4. Online dostupné na: http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/casopisy/kriminalistika/2000/00_04/schmeidl.html, staženo dne 13. 5. 2008.

SCHMEIDLER, K. (2002): Sonda Hodonín: Jak občané vnímají riziko kriminality ve svém městě? Mohou urbanisté kriminalitu zmenšit? Urbanismus a územní rozvoj, 5, č. 1, s. 28–33.

SLANCOVÁ, J. (2010): Romové a kriminalita na sídlišti Portyč. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 53 s.

SRB, J., PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2008): Socioekonomická analýza sídliště Kateřinky a Kylešovice v Opavě. Výzkumná zpráva. SPF Group v. o. s., Praha, 62 s.

SUAU, L., CONFER, J. (2005): Parks and the geography of fear. Proceedings of the 2005 Northeastern Recreation Research Symposium, s. 273–279.

SÝKORA, B. (2009): Časoprostorové rozmístění kriminality ve městě. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 67 s.

ŠINDLEROVÁ, A. (2009): Analýza pocitu bezpečí na území hlavního města Prahy. Magistrát hl. m. Prahy, Praha, Online dostupné na: http://magistrat.praha.eu/83196_Srovnavaci-Analyza-pocitu-bezpeci, staženo dne 10.10.2010.

ŠPAČEK, O. (2011): Proměny sousedství v pražských lokalitách. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha.

TEMELOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P. (2007): Socioekonomická analýza sídliště Kročehlavy v Kladně. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 125 s.

TEMELOVÁ, J., DVOŘÁKOVÁ, N., SLEZÁKOVÁ, A. (2010): Rezidenční spokojenost seniorů v proměňujících se čtvrtích Prahy. Sociální studia, 7, č. 3, s. 95–113.

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates in the Czech Republic after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. Urban Studies, 48, č. 9, s. 1811–1834..

TOUŠEK, L. (2009): Analýza postojů veřejnosti ke kriminalitě v Plzni. Zpráva z šetření. Západočeská univerzita v Plzni, Filozofická fakulta, katedra antropologických a historických věd, Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu, Plzeň, 31 s. Online dostupné na: http://caat.cz/o-caat/ke-staeni/cat_view/97-vyzkumne-zpravy, staženo dne 18. 9. 2010.

VALENTINE, G. (1989): The geography of women's fear. Area, 21, č. 4, s. 385–390.

VYKOPALOVÁ, H. (2000): Kriminalita a viktimologické výzkumy. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Iuridica, 29, č. 2, s. 229–233.

WILLIAMS, F. P., MCSHANE, M. D., AKERS, R. L. (2000): Worry about victimization: an alternative and reliable measure for fear of crime. Western Criminology Review, 2, č. 2, online dostupné na: http://wcr.sonoma.edu/v2n2/williams.html, staženo dne 14. 4. 2009.

WILSON, J. Q., KELLING, G.I. (1982): Broken Windows: the police and neighbourhood safety. Athlantic Monthly, March, s. 29–38.

ZDROJE DAT:

Evidenčně statistický systém kriminality (ESSK) Policejního prezidia ČR.

Ministerstvo vnitra ČR – Policejní prezidium ČR.

Praha v číslech 2008. Praha, Magistrát hl. m. Prahy.

Sčítání lidu, domů a bytů 2001, Český statistický úřad.

JANA TEMELOVÁ, DANIEL ČERMÁK, JANA JÍCHOVÁ

4 Kvalita života seniorů v centru Prahy

Úvod

Se změnou politických a ekonomických poměrů po roce 1989 se hlavní role centra Prahy postupně přenesla z relativně významné rezidenční funkce na koncentraci komerčních aktivit, kontaktů, řízení a rozhodování. Atraktivní poloha, dobrá dopravní dostupnost i image prestižní adresy vyvolávají při fungování tržních mechanismů tlak na finančně efektivní využití pozemků a budov ve středu města, který vede k odchodu příjmově slabších domácností a méně progresivních funkcí z tohoto území (Ouředníček, Temelová, 2009). S nárůstem kancelářských a obchodních ploch ve středu Prahy, podobně jako v centrech dalších postsocialistických měst, ubývá obytná funkce (Kovács, 1999, Sailer-Fliege, 1999). Turistická atraktivita centra i probíhající procesy komercializace a gentrifikace[15] přinášejí rovněž změnu sortimentu a cenové úrovně obchodů a služeb, které se přizpůsobují poptávce firem, zahraničních návštěvníků a příjmově silnějších obyvatel (Simpson, 1999, Sýkora, 2001). Řada služeb denní potřeby, dříve dostupných pro většinu rezidentů, zaniká a je nahrazována kancelářemi, drahými restauracemi, specializovanými obchody a dalšími službami zaměřenými na klientelu s odlišným životním stylem a finančními možnostmi. Je pravděpodobné, že tato situace negativně ovlivňuje kvalitu života obyvatel městského centra s malými příjmy a nižší prostorovou mobilitou. Mezi ně patří také senioři.

Odchod do důchodu je často provázen snížením sociálního statusu a zhoršením finanční situace (Svobodová, 2007). Ačkoli objektivně měřená chudoba není podle Rabušice (1998) u českých seniorů průkazná, její subjektivní pociťo-

[15] Komercializace označuje proces, při němž dochází k přeměně funkčního využití lokality. V lokalitě dochází k rozvoji komerčních aktivit, nárůstu maloobchodu, zvyšování podílu kancelářských ploch, zároveň jsou vytlačovány výroba a bydlení určené pro nižší příjmové skupiny obyvatel (Sýkora 2001). Gentrifikace je proces rehabilitace rezidenčního prostředí, při kterém představitelé středních a vyšších příjmových skupin nahrazují původní obyvatele dělnických čtvrtí s nižším sociálním statusem (Hamnett 1991).

vání představuje vážný problém. Vzhledem k úbytku fyzických sil a omezené pohyblivosti jsou senioři více než jiní závislí na službách a zařízeních v blízkém okolí svého bydliště (Sýkorová, 2008). Dostupnost a cenová přijatelnost základních služeb, kvalita veřejných prostranství, možnost pohybu v prostředí bez bariér, bezpečnost i blízkost sociálních kontaktů proto patří mezi důležité podmínky kvalitního života. Zároveň však lze s postupnou proměnou a diverzifikací životních stylů seniorů očekávat rostoucí tlak na rozmanitost nabízených služeb i na kvalitu míst pro realizaci nezbytných a volnočasových aktivit.

Cílem této kapitoly je zhodnotit kvalitu života seniorů v centru hlavního města Prahy. Hlavní pozornost je zaměřena na subjektivní vnímání podmínek rezidenčního prostředí jako jedné z dimenzí kvality života. Podmínky rezidenčního prostředí ovlivňují nejen možnosti obstarávání denních potřeb starých lidí, ale také způsob trávení volného času, navazování sociálních kontaktů a celkovou spokojenost s bydlením. Představujeme zde výzkum, který hodnotí vnímání spokojenosti starých lidí s rezidenčním prostředím ve středu města. Po teoretickém zarámování vztahu kvality života a rezidenčního prostředí jsou nastíněny některé dopady transformace center středoevropských měst na kvalitu života obyvatel. Výsledky dotazníkového šetření mezi starými lidmi žijícím v centru Prahy jsou prezentovány v pěti tematických okruzích, které odrážejí spokojenost seniorů s obytným prostředím v jejich každodenním životě.

Česká společnost stárne. Otázky spojené s kvalitou života seniorů a vytvářením prostředí vhodného pro zvládání jejich každodenních potřeb proto v současné době získávají na důležitosti v odborných i politických kruzích. Nové generace starých lidí se vyznačují odlišnými nároky a požadavky na trávení volného času, konzumními zvyklostmi, způsobem bydlení a uspořádáním sociálních vztahů (Rabušic, 1995). Vzestup vzdělanostní úrovně seniorů postupně vede ke změnám potřeb duševního rázu a ke zvýšenému zájmu o další vzdělávání, kulturu, cestování a vzájemné setkávání (Kučera, 2002). Příjmová diferenciace seniorů se projevuje v odlišných zájmech a nárocích na způsob života ve stáří. S ohledem na demografické stárnutí a vyplývající společenské potřeby nabývá na významu také studium prostoru a věcí v kontextu stáří (Sýkorová, 2008). Zatímco stárnutí populace a problémy spojené se stářím jedinců studují ze společenských úhlů gerontologové, sociologové, demografové, ekonomové i architekti (např. Kučera, 2002, Musil, 1982, Rabušic, 1995, Rychtaříková, 2002, Schmeidler, 2005, Sýkorová, 2008, Šiklová, 2003), v české geografii dosud věnovalo pozornost vztahu seniorů a prostředí / prostoru jen velmi málo autorů. Na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze vzniklo v poslední době

několik diplomových prací zaměřených na analýzu potřeb a služeb pro seniory (Novotná, 2004), migrační mobilitu seniorů (Havlíková, 2005) a městskou kvalitu života starých lidí (Dvořáková, 2008). Právě z posledně jmenované diplomové práce vychází i tato kapitola.

Kvalita života a rezidenční prostředí seniorů

Pojem kvalita života označuje stav sociálního blaha jednotlivců a skupin obyvatel, přičemž většina studií kvality života se soustřeďuje na různé aspekty životních podmínek obyvatel v určitém území (Johnston a kol., 2000). Kvalita života zahrnuje jak psychologický rozměr daný subjektivním vnímáním lidmi (pocit sociální, fyzické a duševní pohody, životního uspokojení), tak objektivní dimenzi, kterou určuje fyzické zdraví, sociální a ekonomické postavení, ale také enviromentální podmínky, tedy přírodní, společenské a ekonomické vlastnosti prostředí (Massam, 2002, Schuessler, Fischer, 1985). Pacione (2003) označuje za jeden z hlavních úkolů sociální geografie při výzkumu kvality života právě hodnocení vztahu mezi lidmi a jejich rezidenčním prostředím. Vnímání kvality rezidenčního prostředí obyvateli je proto v popředí zájmu této studie.

Kvalitu života obyvatel lze měřit pomocí spokojenosti s místem (prostředím) bydliště, tedy tzv. rezidenční spokojeností. Kvalita života a rezidenční spokojenost spolu úzce souvisí (Lee, Guest, 1983). Lu (1999) určuje rezidenční spokojenost kombinací subjektivního vnímání míry naplnění bytových (rezidenčních) potřeb jedince (tj. ovlivněna charakteristikami bydlení a čtvrti, např. kvalitou bytu, vlastnictvím, cenou nemovitosti, polohou ve městě, rušivými faktory ve čtvrti) a individuálních vlastností jedince (např. věk, typ domácnosti, etnický status, vzdělání, příjem). Ve vztahu ke starým lidem jsou důležitým rozměrem kvality života a rezidenční spokojenosti podmínky obytného prostředí, které podporují samostatnost a nezávislost seniorů. Podle Rychtaříkové (2002) je důležité podporovat a rozvíjet soběstačnost jednotlivců v aktivitách denního života, umožnit seniorům zůstat co nejdéle součástí společnosti, být zdravými, nezávislými na pomoci jiných a finančně soběstačnými. Samostatnost a nezávislost znamená nejen bydlení ve vlastním bytě a vedení vlastní domácnosti, ale také svobodnou volbu sociálních vztahů, zájmů a činností (Musil, 1982). Nezávislost seniorů podporuje jak péče ze strany rodiny, tak kvalitní bydlení a rezidenční prostředí v místě bydliště, které odpovídá specifickým potřebám starých lidí. Prostor aktivit starých lidí se zužuje především v závislosti na jejich fyzických možnostech, v případě cestování i na fi-

nančních zdrojích (Sýkorová, 2008). Významnou dimenzi prostoru (prostředí) v každodenním životě starých lidí proto představuje vzdálenost, a to především ve vztahu k dostupnosti obchodů, služeb a sociálních kontaktů (Sýkorová, 2008). Zejména u starších seniorů je většina každodenního pohybu a aktivit realizována v bezprostředním okolí vlastního domu či čtvrti (Musil, 1982). Podstatnou část pohybu seniorů tvoří chůze (Schmeidler, 2005). Možnosti mobility seniorů proto významně ovlivňuje úroveň infrastruktury a množství fyzických bariér v prostoru (např. schody). Patterson a Chapman (2004) potvrzují ve studii pohybu amerických seniorek za službami, že tradiční městské čtvrtě se smíšeným komerčním a rezidenčním využitím, chodníky a dalšími prvky přátelskými k chodcům podporují pěší pohyb starých lidí. Kvalita a vybavenost rezidenčního prostředí vytvářejí rozdílné podmínky pro každodenní pohyb starších občanů a jsou důležitými předpoklady spokojeného života seniorů v městském prostředí.

Studie zaměřené na kvalitu městského obytného prostředí s ohledem na potřeby seniorů diskutují poměrně široké spektrum oblastí. Velký důraz je kladen na již zmíněnou dostupnost obchodů, služeb a základních zařízení (fyzickou i cenovou) a na kvalitu infrastruktury (cesty, chodníky, osvětlení, přechody) (Gabriel, Bowling, 2004, WHO, 2007). V blízkosti bydliště starých lidí by neměly chybět ani kvalitní veřejné prostory a místa vhodná ke krátkodobému odpočinku (zelené plochy, parky, venkovní posezení apod.), které zohledňují specifika každodenního pohybu seniorů, např. sníženou rychlost reakcí a pohybu, omezenější schopnost adaptace vůči změnám prostředí a vědomou preferenci známého a stabilizovaného prostředí (Föbker, Grotz, 2006, Musil, 1982). Vzhledem ke zvýšené citlivosti starých lidí ke vnímání ohrožení pochopitelně ovlivňuje každodenní pohyb seniorů také pocit bezpečí v místě bydliště (Clarke a kol., 1985, Fokkema a kol., 1996, WHO, 2007). Vysoká míra kriminality, málo frekventované ulice, parky a anonymní městské prostory omezují rozsah pohybu seniorů po území (Musil, 1982, Föbker, Grotz, 2006).

Kvalitu života seniorů ovlivňuje rovněž možnost navazovat a udržovat sociální kontakty a realizovat volnočasové aktivity. Wiggins a kol. (2004) zdůrazňují, že životní údobí třetího věku vytváří příležitost pro společenské i kulturní vyžití díky velkému množství volného času, které je s odchodem do důchodu spojeno. Sociální integrace zabraňuje vzniku pocitu izolace a zbytečnosti a je podle Rychtaříkové (2002) jedním z klíčových aspektů spokojeného stárnutí. Kvalitní životní prostředí by proto mělo nabídnout místa vhodná k setkávání a poznávání, ať už v podobě veřejných prostor, zájmových klubů či cenově dostupných kaváren (Föbker, Grotz, 2006).

Transformace center středoevropských měst a vliv na kvalitu života obyvatel

Transformační procesy politického, ekonomického a společenského rázu nastartované v zemích střední a východní Evropy po roce 1989 se promítly také do života obyvatel postsocialistických měst. Ačkoli k nejviditelnějším změnám fyzického i sociálního prostředí dochází v zázemí velkých měst v důsledku procesu suburbanizace (Puldová, Ouředníček, 2006, Leetmaa, Tammaru, 2007, Ouředníček 2007), významným proměnám jsou vystavena rovněž městská centra a čtvrtě vnitřního města (Feldman, 2000, Ilík a Ouředníček, 2007, Temelová, 2007). Komerční aktivity schopné vytvářet vyšší zisky vytlačují méně výnosné funkce z nejatraktivnějších lokalit, kanceláře a obchody nahrazují bydlení a jiné méně lukrativní aktivity v historických centrech řady postsocialistických měst (Kovács, 1999, Sailer-Fliege, 1999, Szirmai, 2006). Enyedi a Kovács (2006) považují za obecné znaky transformace postsocialistických městských center nejen ekonomické změny (diverzifikace funkcí, nárůst řídících a kontrolních aktivit, expanze ekonomických činností z centra do okolních území), ale také sociální obměnu čtvrtí s významnými dopady pro místní obyvatelstvo.

Ačkoli komercializace ani gentrifikace čtvrtí nepřináší v českých podmínkách dramatické sociální důsledky, je zřejmé, že změny ve funkčním využití území, složení služeb i struktuře obyvatelstva významně zasahují některé skupiny obyvatel. V transformujících se čtvrtích často dochází k fragmentaci a polarizaci prostoru mezi funkce umožňující vytvářet vysoké zisky a méně výnosné aktivity, stejně tak i mezi obyvatele s vyššími příjmy a sociálně slabší skupiny (Polívka, 2007, Temelová, Novák, 2007). Orientace služeb na turisty a movitější uživatele spolu s poklesem zastoupení prodejen a drobných služeb denní potřeby pak může vést ke zhoršené dostupnosti základní občanské vybavenosti pro obyvatele městského centra s nižšími příjmy a menší prostorovou mobilitou, mezi něž patří i senioři. Přestože populace center velkých středoevropských měst stárnou a senioři tvoří významnou část rezidentů, považuje Weclawowicz (1998) za negativní dopad transformace právě opomíjení starší populace (též Burcin, Kučera, 2006), jejichž kvalita života může být negativně ovlivněna výše diskutovanými procesy.

Metodika

Výzkum kvality života seniorů v centru Prahy vychází z dotazníkového šetření. Stáří představuje závěrečnou etapu života, jejíž typickým rysem je úbytek duševních a fyzických sil i snížená schopnost adaptace. Definice stáří se ve společenských

a lékařských vědách různí. Jedna z možných definic založená na ekonomickém hledisku vymezuje stáří jako období po skončení ekonomické aktivity, tj. po nástupu do starobního důchodu (např. Rabušic, 1995). V tomto výzkumu jsou za seniory označovány osoby starší 60 let. Dolní hranice věkové kategorie seniorů tedy odpovídá průměrnému věku osob při odchodu do důchodu v České republice. Ačkoli kalendářní věk představuje nejčastější kritérium pro určení této fáze lidského života, existují velké rozdíly ve fyzickém a psychickém stavu lidí poproduktivního věku. V kategorii seniorů tak vedle sebe žije více věkových kohort s podstatně odlišnými životními zkušenostmi, fyzickými možnostmi, ale také různým životním stylem, hodnotami a postoji (Rabušic, 1995).

Prostorové vymezení centra Prahy je v této práci totožné s administrativními hranicemi městské části Praha 1. Důvodem je vazba výzkumu na studii zadanou touto městskou částí[16] s cílem praktického využití ve veřejné správě. V odborných pracích je obvykle za městské centrum považováno území historických obcí Starého a Nového Města, Hradčan, Malé Strany, Josefova a Vyšehradu (např. Hrůza, 1994), či užší historické jádro zahrnující pouze Staré Město, Josefov, Malou Stranu a Hradčany (např. Musil, 1967).

Dotazníkové šetření bylo zaměřeno na výzkum základních složek kvality života seniorů vázaných na rezidenční prostředí (viz např. Föbker, Grotz, 2006, Musil, 1982, Russel a kol., 1998, WHO, 2007). Rezidenční prostředí je zde chápáno jako prostor pro realizaci každodenních potřeb obyvatel a jeho kvalita je posuzována na základě pěti hlavních okruhů; 1) vybavenosti základními obchody a službami, 2) možnostmi společenské aktivity, 3) dostupnosti veřejných prostor a bezpečnosti, 4) infrastruktury a mobility a 5) bydlení. Dotazníkové šetření probíhalo od dubna do června 2008 prostřednictvím tazatelů. Respondenti byli oslovováni přímo na ulicích, jelikož šetření bylo zaměřeno na staré lidi, kteří si obstarávají své základní potřeby sami a jsou tedy aktivními uživateli rezidenčního prostředí. Na ulici byl osloven každý procházející senior (pokud právě nebyl veden rozhovor s jiným respondentem). Samotnému dotazníkovému šetření předcházela charakteristika centra Prahy (tj. MČ Praha 1) z hlediska vývoje počtu seniorů, jejich socio-demografické struktury a prostorového rozmístění založená na analýze statistických dat Českého statistického úřadu (sčítání lidu, průběžná evidence) a Informačního systému evidence obyvatel. Tazatelům pak sloužila jako podklad mapa rozmístění seniorů na území městského centra v detailu jednotlivých domů, která umožnila pohybovat se během šetření v oblastech s vyšší koncentrací bydlících seniorů.

Celkově se podařilo shromáždit 149 vyplněných dotazníků. Ve vzorku respondentů převažovaly ženy, které tvořily více než dvě třetiny dotazovaných

[16] Socioekonomická analýza území MČ Praha 1, zadavatel Městská část Praha 1.

(tabulka 4.1). Ačkoli se respondenti ve většině případů účastnili dotazníkového šetření ochotně, častěji odmítali odpovídat muži, proto je jejich zastoupení ve vzorku v porovnání se skutečnou strukturou seniorů na Praze 1 nižší. Ve věkové struktuře respondentů převažují senioři starších věkových kategorií (nad 75 let). S ohledem na zvolený způsob přímého dotazování uživatelů v území oslovovali tazatelé obyvatele „vizuálně staré", čímž se vzorek vychýlil směrem ke starším věkovým skupinám. Vyšší zastoupení starších seniorů však nepovažujeme vzhledem k cílům šetření za překážku, jelikož právě tato skupina patří k méně mobilní části populace seniorů a tudíž je i více ohrožena špatnou dostupností služeb a společenských aktivit v místě bydliště.[17] Zastoupení vysokoškolsky vzdělaných seniorů a seniorů se základním vzděláním žijících v městské části Praha 1 odpovídá podílům ve zkoumaném vzorku. Více než polovina dotázaných seniorů žije v jednočlenné domácnosti. Přibližně polovina respondentů žije na území Starého Města a Josefova, čtvrtina na Novém Městě a necelá pětina na Malé Straně a Hradčanech.[18]

Tabulka 4.1: Demografická a sociální struktura seniorů Prahy 1 a vzorku respondentů

Struktura seniorů	Senioři Prahy 1 (2006)	Respondenti (2008)
Počet seniorů (lidé starší 60 let)	7497	149
Z toho podíl (v %)		
Muži	40	24
Ženy	60	76
Věková skupina 60–74	60	44
Věková skupina 75 a více	40	56
Základní vzdělání	15*	11
Vysokoškolské vzdělání	22*	23

Zdroj: ČSÚ 2007, SLDB 2001, dotazníkové šetření 2008

Poznámka: *Údaje k roku 2001 (SLDB).

Cenová mapa potravin byla vytvořena na základě dat dostupných v Katalogu obchodů a služeb – mapa sortimentu a cen vydaném v červnu 2009 MČ Praha 1. Do cenové mapy potravin bylo zahrnuto 35 prodejen potravin a 3 supermarkety. V mapě je graficky znázorněna celková cena nákupu vybraného sortimentu základních potravin a počet chybějících položek v sortimentu prodejen. Cena chybějícího / nedostupného zboží je nahrazena nejvyšší zjištěnou cenou tohoto typu zboží v ostatních prodejnách.

[17] Na základě věkového složení byli respondenti rozděleni do dvou kategorií; na mladší seniory ve věku 60 až 74 let (n=65) a starší seniory ve věku nad 75 let (n=84). Výsledky dotazníkového šetření mezi mladšími a staršími seniory se však ve většině sledovaných ukazatelů lišily minimálně, proto v hodnocení uvádíme obě skupiny jen v případě významnějších rozdílů.

[18] U zbývajících respondentů nebylo možné přesné místo bydliště určit.

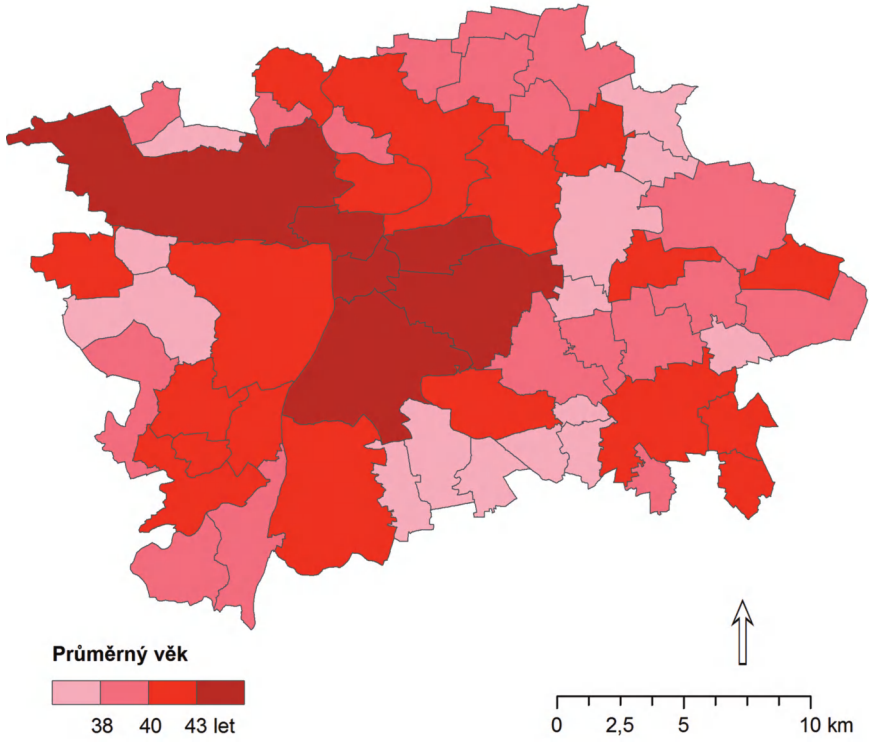

Obrázek 4.1: Průměrný věk obyvatel v městských částech hl. m. Prahy v roce 2006

Zdroj: ČSÚ 2007, vlastní výpočet.

Počet, struktura a rozmístění seniorů v centru Prahy

V České republice existují ve věkové struktuře obyvatelstva značné regionální rozdíly. Nejstarší populaci má hlavní město Praha, přičemž jeho centrum patří z hlediska věkového složení k nejstarším částem metropole. V centru Prahy, tedy v městské části Praha 1, žije přibližně 7 500 seniorů (ČSÚ, 2007). Přestože jsou to necelá 3 % seniorů hlavního města, patří Praha 1 k deseti městským částem s nejvyšším podílem seniorů a mezi šest městských částí s nejvyšším průměrným věkem a indexem stáří (obrázek 4.1).

V centru Prahy dochází k dlouhodobému úbytku trvale bydlícího obyvatelstva, který je způsoben především stěhováním osob ze středu města. Přesto však Praha zůstává typickým evropským městem s atraktivním centrem s tradičně vyšším zastoupením rezidenční funkce (Ouředníček, Temelová, 2008). Podobně jako trvale bydlící obyvatelstvo klesá také počet seniorů v centru Prahy, zejména v důsledku migračních úbytků. Rostoucí podíl seniorů, vzrůstající průměrný věk obyvatel a zvyšující se hodnoty indexu stáří nicméně dokazují stárnutí městského centra i celé metropole (tabulka 4.2).

Tabulka 4.2: Stárnutí populace v městské části Praha 1 a v Praze v letech 1980–2006

Území	Ukazatel	1980*	1991*	2001	2006
Praha 1	Počet seniorů	14 118	11 930	7 881	7 497
	Podíl seniorů (v %)	26,8	28,0	22,8	24,0
	Index stáří	164,5	179,9	204,1	218,1
	Průměrný věk	42,1	42,2	43,0	43,4
Praha	Podíl seniorů (v %)	24,8	24,0	20,7	22,9
	Index stáří	125,0	129,9	154,4	187,9
	Průměrný věk	38,6	38,8	41,3	41,8

Zdroj: SLDB 1980, 1991, ČSÚ 2007.

Poznámky: Index stáří udává počet osob ve věku nad 60 let na 100 dětí ve věku 0–14 let.
* V SLDB 1980 a 1991 jsou do kategorie seniorů v hl. m. Praze zahrnuti muži starší 60 let, ženy starší 55 let a osoby s nezjištěným věkem.

Z hlediska složení seniorů tvoří obyvatelstvo starší 60 let bydlící v Praze 1 z 60 % ženy, nicméně jejich převaha se postupně snižuje. Ve struktuře seniorů podle rodinného stavu převažují ovdovělé ženy (30 %), ženatí muži (25 %) a vdané ženy (18 %). Ve srovnání s hlavním městem Prahou žije na území městského centra větší podíl svobodných a rozvedených seniorů. Lze předpokládat, že v centru města zůstávají spíše osamělí lidé, zatímco seniorské páry odcházejí na důchodový věk do klidnějších lokalit. Další vysvětlení je možné hledat v odlišném životním stylu osob, které preferují život v centru Prahy. Ve vzdělanostní struktuře seniorů v městském centru jsou nejvýznamněji zastoupeny osoby se středoškolským vzděláním bez maturity. Vysokoškolského vzdělání dosáhla pětina seniorů, což převyšuje podíl v celém hlavním městě (17 % seniorů s vysokoškolským vzděláním). Vyšší úroveň vzdělanosti seniorů z Prahy 1 zapadá do celkově vyššího sociálního statusu městského centra (Šnejdová, 2006).

Předpokládáme, že staří lidé nejsou na území městského centra rozmístěni rovnoměrně. Pro hodnocení kvality života seniorů v centru Prahy je proto užitečné sledovat jejich detailní územní rozložení v rámci městské části. Nalezení lokalit s vyšší koncentrací seniorů může, v kombinaci se špatnou občanskou vybaveností v daném místě, ukazovat na území, kde dochází k ohrožení větší části zkoumané populace nižší dostupností obchodů a služeb. Z obrázku 4.2 je patrné, že na úrovni urbanistických obvodů nedochází k příliš významné prostorové koncentraci seniorů. Ačkoli sousedící urbanistické obvody Betlémský, Jakubský a Vodičkova A dosahují nejvyššího podílu seniorů (okolo 24 %), v ostatních obvodech není zastoupení seniorů významně nižší (okolo 21 %). Sestoupíme-li však o úroveň níže, k rozmístění seniorů podle jednotlivých domů, nalezneme v centru Prahy lokality se zvýšenou koncentrací starých lidí. Domy s vyšším absolutním zastoupením seniorů leží především na pravém břehu

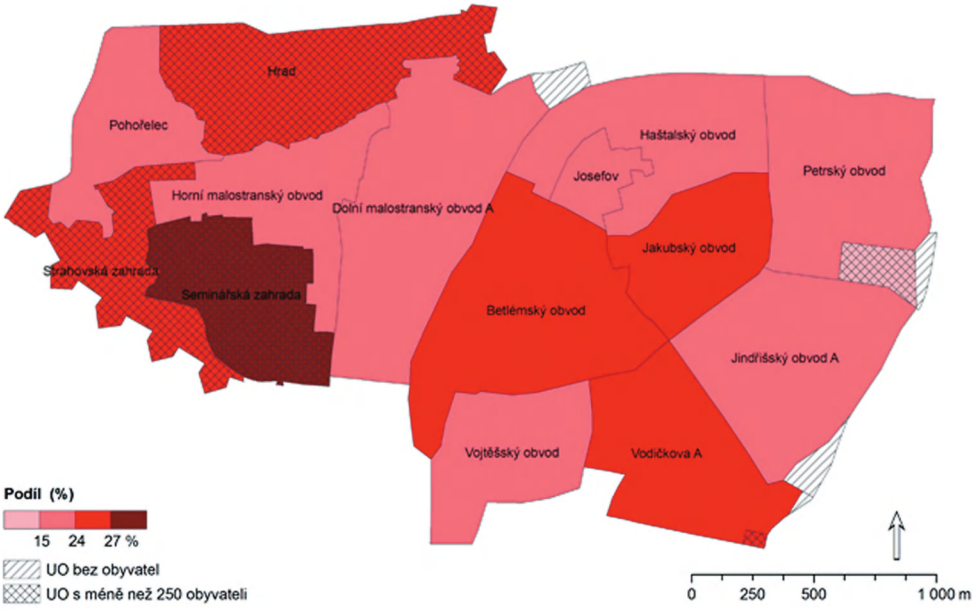

Obrázek 4.2: Podíl obyvatel starších 60 let v urbanistických obvodech městské části Praha 1 v roce 2001
Zdroj: ČSÚ 2007, vlastní výpočet.

Vltavy a v severní a jižní části městského centra, přičemž směrem k okraji městského centra domů s vyšším počtem bydlících seniorů přibývá. Hodnocení rozmístění seniorů na základě relativního počtu je problematické, jelikož domy s vysokým podílem seniorů často obývá méně než pět osob. Přesto lze v městském centru identifikovat tři lokality se zvýšenou koncentrací seniorů; lokalitu Dlouhá na Starém Městě v okolí stejnojmenné ulice, lokalitu Vodičkova na Novém Městě v okolí křižovatky ulic Vodičkova a Jungmannova a ulici Újezd do křižovatky s Hellichovou ulicí na Malé Straně (obrázek 4.3). Tyto tři lokality se zároveň shodují s územími zvýšené koncentrace sociálně slabých obyvatel, které vymezila Macešková (2008) na základě čerpání příspěvku na bydlení v období 2001–2007.

Vnímání kvality života seniorů v centru Prahy

Přívětivé rezidenční prostředí může seniorům významně napomoci v jejich nezávislosti. Musí však odpovídat jejich každodenním potřebám a požadavkům. V následujících kapitolách je hodnocena kvalita života seniorů v centru Prahy na základě názorů respondentů a jejich vnímání podmínek a stavu obytného prostředí, ve kterém žijí.

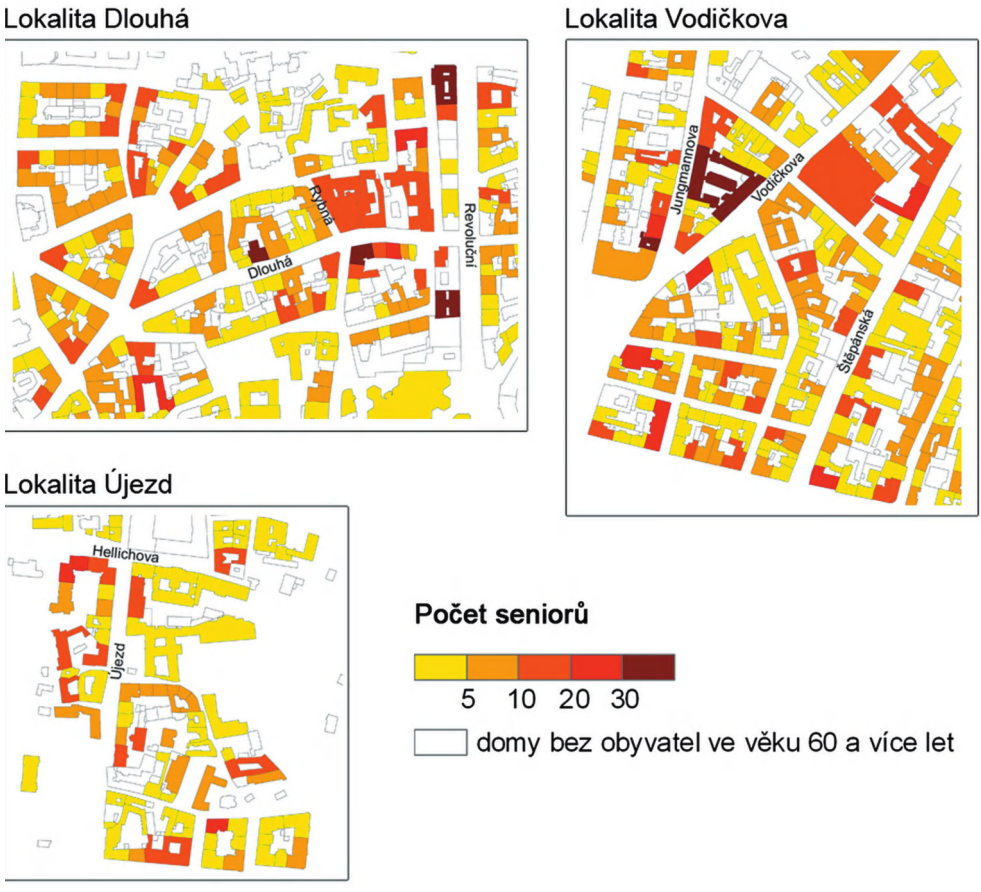

Obrázek 4.3: Koncentrace seniorů v centru Prahy podle domů v roce 2008 *Zdroj: ISEO 2008, autorky*.

Vybavenost základními obchody a službami

Nákup potravin patří k denním aktivitám lidí. Proces stárnutí je zároveň spojen s narůstajícím počtem zdravotních problémů, blízkost základních obchodů a služeb i zdravotnických zařízení je proto pro staré lidi velmi důležitá. Výsledky hodnocení vybavenosti centra Prahy jsou v tomto ohledu poměrně překvapující. Dotazovaní senioři vnímají dostupnost základních zařízení a služeb v území spíše pozitivně (obrázek 4.4). Relativně nejvíce spokojeni jsou staří lidé s dostupností pošt a zdravotnických zařízení (lékařů a lékáren). Nižší míra spokojenosti pak byla zaznamenána u možností nákupu základního zboží, tj. potravin a drogerie. Kladně hodnotí dostupnost obchodů s potravinami a drogerií v místě svého bydliště jen 60 % respondentů. Nejčastějšími důvody nespokojenosti je nepřítomnost příslušných prodejen v blízkosti bydliště a vysoké ceny nabízeného zboží (přes 70 %

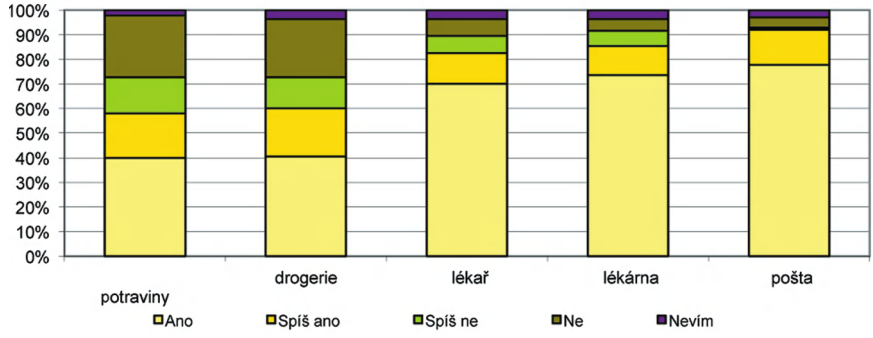

Obrázek 4.4: Spokojenost seniorů s dostupností základních obchodů a služeb

Zdroj: dotazníkové šetření – duben, květen, červen 2008.

Poznámka: počet respondentů, n = 143.

respondentů). Mezi dalšími důvody nevyužívání obchodů v místě bydliště uváděli senioři nevyhovující nabídku zboží, fronty, malý počet prodejních míst či konkrétně zrušení prodejny Haštalka v ulici U Obecního dvora. Tato zjištění jsou v souladu s očekávanými negativními dopady komercializace a turismu na původní obyvatelstvo městského centra ve smyslu mizení obchodů denní potřeby a měnící se skladby a cenové úrovně nabízeného zboží (Simpson, 1999, Sýkora, 2001). Například prodejny značky Manni Mini Market, které tvoří významnou maloobchodní síť na území Prahy 1, se podle majitele zaměřují především na turisty a osoby nakupující cestou z práce, čemuž odpovídá i vyšší cenová úroveň (Fuková, 2008). Podobně nově otevřený obchod Žabka v ulici Maiselova charakterizuje mluvčí jeho provozovatele jako „prodejnu s menším výběrem než v supermarketech, ale s důrazem na širokou prezentaci zboží, včetně prémiových značek" a dodává, že „Žabka se v žádném případě nebude snažit být nejlevnější" (Vopěnková, 2008).

S ohledem na ceny a sortiment menších obchodů není překvapivé, že klasické prodejny potravin a drogerie v městském centru využívá jen menšina seniorů. Většina starých lidí (téměř 70 %) chodí nakupovat do velkých supermarketů a obchodních domů (Tesco na Národní třídě a U Anděla, Albert v Kotvě a na Můstku). Část prodejen, které senioři využívají k nákupu potravin a drogerie, leží mimo území Prahy 1 (šestina v případě potravin, pětina u prodejen s drogistickým zbožím). Dostupnost prodejen potravin a drogerie je mnohem lepší v pravobřežní části městského centra, kde se nachází 10 supermarketů (tři v okolí náměstí Republiky, čtyři na Václavském náměstí, po jednom v ulici Na Poříčí, Vodičkova a Národní). Na levém břehu centra se nenachází žádná prodejna potravin typu supermarketu, nejbližší taková zařízení jsou na Smíchově v okolí křižovatky U Anděla.[19] Podle interaktivní

[19] Rozmístění supermarketů bylo zjišťováno z interaktivní mapy městské části Praha 1, z internetových stránek obchodních řetězců a následným ověřením v terénu.

Obrázek 4.5: Cenová mapa potravin ve vybraných obchodech v MČ Praha 1 v roce 2009

Zdroj: MČ Praha 1, autorky.

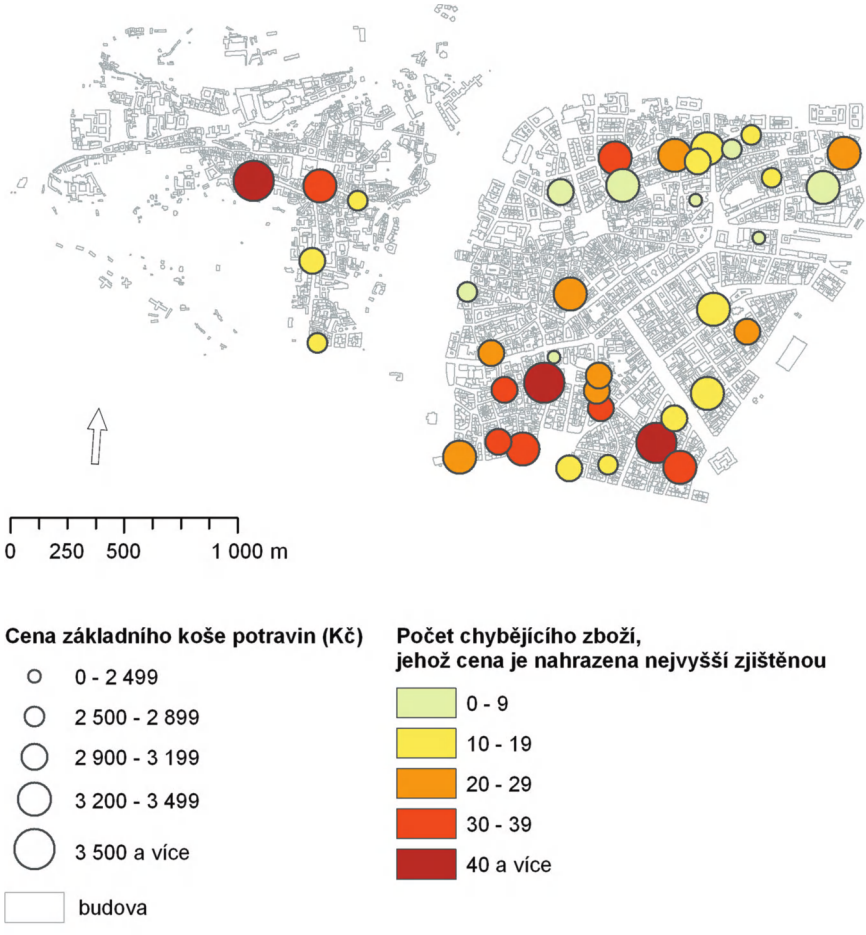

mapy dostupné na internetových stránkách městské části Praha 1 je v centru města dalších 80 prodejen potravin, především menších obchodů, u kterých lze předpokládat i vyšší cenu nabízeného zboží. Ze vzájemného srovnání vybraných prodejen na území MČ Prahy 1 vyplývá, že prodejny potravin v severní části Starého a Nového Města nabízejí širší sortiment zboží v porovnání s jižní části sledovaného území (obrázek 4.5). Také cenově hůře dostupné se jeví zboží v prodejnách lokalizovaných v jižní části Nového Města. Tato skutečnost je však ovlivněna konstrukcí cenové mapy, tedy nahrazením ceny chybějícího zboží nejvyšší zjištěnou cenou. Cena základního koše potravin se pak zvyšuje v závislosti na počtu chybějícího zboží. Lze předpokládat, že pokud by byl sortiment prodejen v jižní části Nového Města kompletní, byla by cena základního koše potravin v této lokalitě nižší než v severní části Starého a Nového Města. V lokalitách se zvýšenou koncentrací seniorů se prodejny potravin s nejlepší cenovou

dostupností a rozsahem nabízeného sortimentu nacházejí v lokalitě Újezd, naopak v okolí ulice Dlouhá jsou především prodejny potravin s vyššími cenami základního koše (obrázek 4.5). Drogistické prodejny tvoří z větší části obchody zavedených řetězců (D&M, Schlecker, Rossmann), které se nacházejí na pravém břehu Vltavy. Z celkového počtu 18 provozoven nabízejících drogerii jsou pouze dvě v levobřežní části centra. Výhodou obchodů denní potřeby v centru města je však dobrá dostupnost městskou hromadnou i pěší dopravou.

Práce, volný čas a sociální kontakty

Dostatečné množství společenských aktivit a sociálních kontaktů zabraňuje u seniorů vzniku pocitu izolace a zbytečnosti a je proto důležitým prvkem kvality života ve stáří (Mollenkopf a kol., 1997). Také podle Rychtaříkové (2002) je sociální integrace jedním z klíčových aspektů stárnutí, sociální kontakty umožňují společnosti poznat proces stárnutí, ovlivňují soudržnost lokality a napomáhají vzniku vztahů mezi různými generacemi obyvatel. Příležitosti k navazování sociálních kontaktů, k zapojení na pracovním trhu, dále možnosti využití volného času a potenciál sousedské výpomoci proto představují důležité rozměry kvalitního obytného prostředí seniorů.

Pracovním poměrem se senioři začleňují do produktivní společnosti a vymaňují se ze skupiny ekonomicky závislých osob. Z oslovených seniorů je zaměstnáno jen necelých 15 %, přičemž většina z nich patří mezi mladší seniory (kladně odpovědělo 20 % z nich, u starších seniorů nad 75 let jen 5 %). Převládají hlavně lidé, kteří setrvávají v pracovním poměru i po dovršení důchodového věku, majitelé firem nebo senioři se svobodným povoláním. Někteří starší senioři si však drobným zaměstnáním přilepšují k důchodu.

Pozitivní stránkou stáří je dostatek volného času a možnost věnovat se svým zájmům. Zejména mladší senioři v dobré fyzické kondici využívají volný čas k rozmanitým činnostem realizovaným v širokém prostorovém dosahu, nicméně s rostoucím věkem staří lidé omezují vykonávané aktivity i svůj akční prostor (Föbker, Grotz, 2006). Kvalitní obytné prostředí s dostatečnou nabídkou zařízení pro trávení volného času pak může podpořit aktivní životní styl seniorů. Mezi nejčastěji zmiňované volnočasové aktivity respondentů patří návštěvy divadel, koncertů, výstav, sportovní aktivity, následují procházky a návštěvy vzdělávacích programů a knihoven. K důležitým zájmům oslovených seniorů však patří také domácí činnosti (sledování televize a rozhlasu, čtení, luštění křížovek), dále péče o zahradu, pobyty na chatách a chalupách. S nabídkou volnočasových aktivit v místě bydliště je spokojeno 57 % oslovených seniorů, přičemž vyšší spokojenost vyjádřili senioři starší 75 let (61 % oproti 52 % u seniorů ve věku

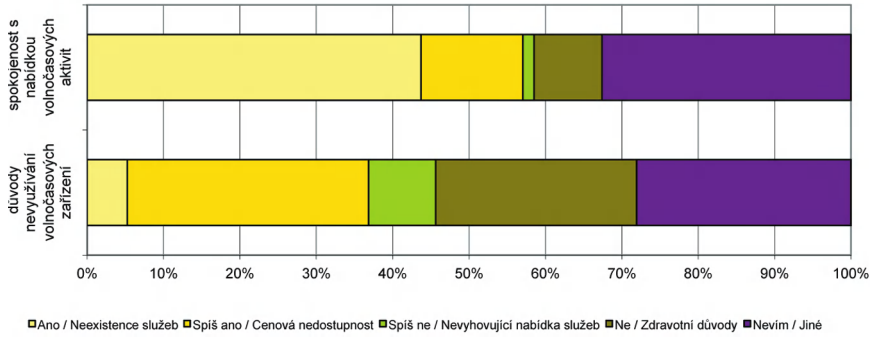

Obrázek 4.6: Spokojenost seniorů s nabídkou volnočasových aktivit a důvody jejich nevyužívání
Zdroj: dotazníkové šetření – duben, květen, červen 2008.

Poznámky: spokojenost seniorů s nabídkou volnočasových aktivit n=135;
důvody jejich nevyužívání n=57.

60–74 let) (obrázek 4.6). Téměř 38 % mladších a 29 % starších seniorů nebylo schopno tuto otázku zhodnotit, což je zřejmě dáno tím, že respondenti pod pojmem volnočasové aktivity chápali zájmové činnosti konané v domácím prostředí. Senioři, kteří nevyužívají volnočasových aktivit v místě bydliště, zmiňují jako důvod cenovou nedostupnost, nezájem o nabízené aktivity či zdravotní problémy (obrázek 4.6). Poměrně malý zájem mají senioři podle výsledků dotazníkového šetření také o návštěvy klubů seniorů (90 % z nich kluby nenavštěvuje).

Výzkum mobility seniorů čtyř evropských měst ukázal, že vedle každodenních nezbytných pochůzek jsou venkovní aktivity seniorů nejčastěji vázány na setkávání s příbuznými a přáteli (Mollenkopf a kol., 1997). U seniorů pražského centra probíhá setkávání s přáteli a s rodinou většinou v domácím prostředí (doma, u příbuzných, u přátel) nebo na chatách a chalupách. Pohostinství (kavárny, cukrárny, restaurace, hospody apod.) navštěvuje pouze 38 % dotázaných starých lidí, zajímavé je, že pouze polovina z nich navštěvuje zařízení na území městského centra. Mezi hlavní důvody nevyužívání pohostinských zařízení patří jejich cenová nedostupnost, zdravotní problémy a nezájem o způsob trávení volného času v těchto podnicích. Podobně jako v případě obchodů denní potřeby se komercializace a turismus v centru Prahy odráží v negativně vnímané cenové přijatelnosti pohostinských služeb mezi staršími obyvateli.

K udržení sociální soudržnosti v lokalitě napomáhají dobré sousedské vztahy mezi obyvateli. Pro staré lidi má nezanedbatelný význam sousedství a možnost využití pomoci sousedů a přátel v blízkém okolí bydliště v případě potřeby (Cantor, 1975, Řeháková, 2003). Hodnocení sousedských vztahů dopadlo mezi seniory velmi dobře (obrázek 4.7). Pouhá 3 % starých lidí hodnotila vztahy se

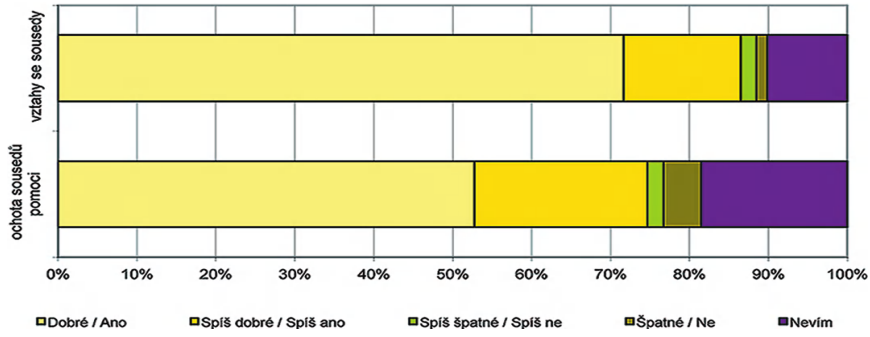

Obrázek 4.7: Hodnocení vztahů se sousedy a ochoty sousedů pomoci seniorům
Zdroj: dotazníkové šetření–duben, květen, červen 2008.

Poznámky: hodnocení vztahů se sousedy n=148; hodnocení ochoty sousedů pomoci seniorům n146.

sousedy negativně, 10 % odpovědělo nerozhodně (mezi nimi ovšem byla velká část seniorů v domech bez sousedů). Většina oslovených seniorů (75 %) se domnívá, že jejich sousedé jsou jim ochotni vypomoci například s nákupem, odvozem apod. Ochotu sousedů pomoci hodnotí pozitivně především starší senioři (83 % kladných odpovědí), zatímco mladší senioři si jsou pomocí sousedů daleko méně jisti (65 % kladných odpovědí). Život v městském centru vyhledávají zejména mladší lidé, v některých gentrifikovaných oblastech žijí cizinci a lidé s vyššími příjmy. Ač by se mohlo zdát, že vztah seniorů a jejich sousedů bude kvůli těmto skutečnostem oslaben, výsledky výzkumu toto nepotvrzují. K podobnému závěru došel již Cantor (1975) ve studii sociálních vztahů seniorů ve vnitřním městě New Yorku; staří lidé mají tendenci hledat si přátele ve své čtvrti, přičemž mezi sousedy se vytvářejí rovněž fungující mezigenerační vztahy.

Veřejné prostory a bezpečnost

Veřejné prostory mohou obyvatelé využívat k rekreaci, procházkám, či odpočinku. Kvalitní veřejná prostranství a městské prostředí přátelské k chodcům podporuje pěší pohyb seniorů a má pozitivní vliv na fyzickou kondici starších obyvatel (Patterson, Chapman, 2004). Přítomnost těchto ploch v rezidenčním prostředí seniorů hraje důležitou roli také při navazování a udržování sociálních kontaktů (Föbker, Grotz, 2006). Přestože 55 % oslovených seniorů považuje množství veřejných prostranství a míst vhodných k odpočinku v Praze 1 za dostatečné, patří toto pozitivní hodnocení mezi sledovanými okruhy kvality života

Obrázek 4.8: Veřejné prostory v centru Prahy využívané seniory – park Kampa a Františkánská zahrada
Foto: Nina Dvořáková

k jedněm z nejslabších (spolu s možnostmi nákupu základního zboží, spokojeností s nabídkou volnočasových aktivit a cenovou přijatelností městského centra). Z veřejných prostor v Praze 1 využívají respondenti nejčastěji Petřín, Kampu, lavičky v Dlouhé a Františkánskou zahradu (obrázek 4.8). Zatímco mladší senioři upřednostňují rozsáhlejší parky Petřín a Kampu, starší senioři dávají přednost Františkánské zahradě, která je hojně navštěvována nejen rezidenty, ale také pracujícími a turisty a je proto velmi často přeplněna.

Řada obyvatel, především seniorů, zažívá pocit strachu na veřejných místech v okolí svého bydliště. Výzkum v Amsterdamu ukázal, že staří lidé se v porovnání s mladšími skupinami obyvatel více obávají napadení ve své čtvrti (městě) a pociťují nižší bezpečnost na ulicích, a to i přesto, že jsou méně častými oběťmi kriminality (Fokkema a kol., 1996). Paradox nízké viktimizace a vysokého vnímání nebezpečí je vysvětlován nejen skutečností, že se staří lidé vyhýbají rizikovým situacím a místům ve městech (např. hospodám a klubům, pohybu po setmění apod.), ale také nižší atraktivitou seniorů jako obětí pro pachatele (Clarke a kol., 1985, Fokkema a kol., 1996). Pocit bezpečí je tedy jedním z faktorů, který ovlivňuje každodenní život i pohyb starých lidí ve městě. Z dotazníkového šetření plyne, že v místě bydliště se přes den cítí bezpečně přes 70 % dotazovaných seniorů (obrázek 4.9). V noci však vnímá okolí svého bydliště jako bezpečné pouze 32 % respondentů. Početná skupina seniorů, především senioři starší 75 let, zaujímají k této otázce nerozhodné stanovisko (32 % starších seniorů oproti 12 % mladších seniorů ve věku 60–74 let), které odůvodňují tím, že v noci se v okolí svého bydliště nepohybují. Jako nebezpečná místa vnímají staří lidé především Václavské náměstí, okolí nákupního domu Tesco na Národní třídě a okolí barů, nočních klubů a zábavních podniků. Hlavním důvodem je nejen výskyt podivných osob v těchto místech (např. opilci, prodejci drog), ale také přítomnost cizinců a teenagerů.

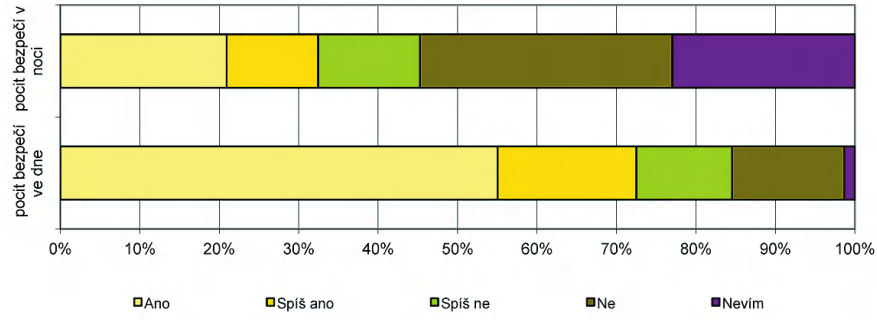

Obrázek 4.9: Pocit bezpečí seniorů v místě bydliště

Zdroj: dotazníkové šetření – duben, květen, červen 2008

Poznámky: pocit bezpečí ve dne n=149; pocit bezpečí v noci n=148.

Infrastruktura a mobilita

Míra nezávislosti starších osob je spjata s možností pohybu v prostoru, který je ovlivněn nejen pocitem bezpečí, ale také stavem infrastruktury. Městská hromadná doprava, stav a údržba chodníků a komunikací, přechody pro chodce, výškové rozdíly a jiné fyzické překážky omezují, nebo naopak usnadňují seniorům pohyb. Pro staré lidi bez auta je obzvláště důležitá dostupnost základních potřeb (nákup potravin, zdravotní zařízení, zábava) v blízkosti bydliště pěší či městskou hromadnou dopravou (Föbker, Grotz, 2006). Podle řady výzkumů poskytují centra měst díky smíšenému funkčnímu využití, infrastruktuře pro pěší a síti hromadné dopravy lepší podmínky pro nezávislý život a pohyb starých lidí než čtvrtě na městských periferiích (např. Föbker, Grotz, 2006, Mollenkopf, 1997, Patterson, Chapman, 2004). Oslovení senioři se v centru Prahy pohybují nejčastěji pěšky, naopak nejméně využívají k dopravě automobil. Respondenti chodí pěšky především na nákup potravin a na procházky, zatímco hromadnou dopravu využívají při návštěvách rodiny a přátel, při cestách k lékaři či za většími nákupy. Právě na prostředky hromadné dopravy jsou nejvíce vázány fyzické bariéry, které musí senioři překonávat (např. vysoké schody v tramvajích, chybějící eskalátory u některých vchodů do metra). Problematickými shledávají staří lidé nebezpečné silniční přechody a stav některých chodníků (obrázek 4.10). V pohybu po centru města jim brání také skupiny turistů, které obvykle zabírají většinu plochy na chodnících. Přes zjevné nedostatky veřejných prostranství se však s fyzickými překážkami v centru města střetává pouhých 30 % respondentů, mezi nimiž přirozeně převažují senioři starší 75 let (39 % oproti 23 % u mladších seniorů do 74 let). Ačkoli problémy v pohybu po městě jsou významně ovlivněny věkem a zdravotním stavem seniorů, zlepšení v podobě bezpečné a bezbariérové hromadné dopravy, upravených chodníků, pěších zón a bezpečných přechodů pro chodce mohou usnadnit pohyb seniorů po městském centru a naplňování aktivního života.

Obrázek 4.10: Na zanedbané přechody pro chodce narážejí senioři i při denních procházkách

Foto: David Outrata

Bydlení

Bytová situace, cenová přijatelnost bydlení a úmysl přestěhovat se vypovídá o spokojenosti seniorů se stavem bydlení v lokalitě. Přibližně 47 % respondentů bydlí v nájemním bytě, vlastní byt či byt rodinného příslušníka obývá asi 34 % oslovených starých lidí. V obecních bytech žije pouze malá část seniorů. V současné době je bydlení v centru města cenově přijatelné jen pro 60 % oslovených seniorů (obrázek 4.11). Po ukončení regulace cen nájemného se však mohou někteří senioři ocitnout mezi těmi obyvateli městského centra, jejichž kvalita života se znatelně sníží. Senioři navíc patří k rezidentům, kteří jsou často k místu bydliště citově poutáni mnoha lety prožitými v lokalitě. Oslovení staří lidé žijí na současné adrese v průměru 43 let. Alespoň polovinu svého života strávily na Praze 1 tři čtvrtiny všech respondentů. Změna bydliště proto může

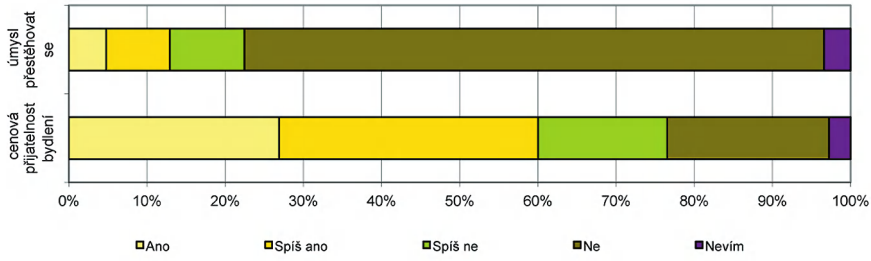

Obrázek 4.11: Cenová přijatelnost bydlení a úmysl seniorů přestěhovat se
Zdroj: dotazníkové šetření–duben, květen, červen 2008.

Poznámky: úmysl přestěhovat se n=147; cenová přijatelnost bydlení n=145.

znamenat pro staré osoby nepřekonatelný zásah do jejich života. Nedobrovolné vystěhování spojené s přetrháním sociálních a citových vazeb a nemožnost zestárnout v místě přináší pro seniory značná rizika v oblasti sociální i psychické (Douglas, 1991, Sýkorová, 2008). Z dotazníkového šetření vyplývá, že v centru Prahy plánuje setrvat téměř 84 % respondentů. Rezidenční spokojenost seniorů v místě bydliště je považována za hlavní faktor, který oslabuje záměr starých lidí odejít ze svého současného domova (Oh, 2003). Úmysl odstěhovat se z Prahy 1 naopak vyjádřilo pouze 13 % oslovených seniorů. Existují však rozdíly v postoji mladších (60–74 let) a starších seniorů (nad 75 let), přičemž záměr odstěhovat se vyjadřovali výrazněji mladší senioři (19 % oproti 8 % u starších seniorů). Zda budou migrační úmysly mladších seniorů skutečně aktivovány, však v rozhodující míře závisí na dostupných finančních zdrojích domácností a zdravotním stavu jedinců (Bradley a kol., 2008).

Závěr

Centrum Prahy, podobně jako celé město, demograficky stárne. V současné době žije ve středu města kolem 7 500 seniorů, což představuje 24 % celkové populace Prahy 1. Specifické nároky starých lidí i přizpůsobování rezidenčního prostředí jejich každodenním potřebám se postupně dostává do popředí společenské i politické praxe ve všech vyspělých zemích. Rozvoj turismu a komercializace po roce 1989 v atraktivním jádru metropole přinesl diskusi o důsledcích těchto procesů pro místní obyvatelstvo v podobě zhoršující se dostupnosti i cenové přijatelnosti služeb a obchodů denní potřeby. Senioři patří mezi sociálně slabší a méně mobilní skupiny obyvatel, kteří často pociťují silnou vazbu k místu bydliště. Transformace městského centra proto může znamenat velký zásah do

jejich každodenního života. Hodnocení spokojenosti seniorů s kvalitou života a podmínkami obytného prostředí v centru Prahy prezentované v této studii odhalilo některé dopady komercializace a turismu na specifickou skupinu obyvatel městského centra.

Ačkoli senioři hodnotí celkově kvalitu života v centru Prahy spíše pozitivně, výsledky dotazníkového šetření odkryly oblasti, ve kterých existuje prostor pro zlepšení a zkvalitnění rezidenčního prostředí městského centra. Dopady procesu komercializace na strukturu a rozmístění funkcí ve městě jsou patrné především v nižší míře spokojenosti respondentů s možnostmi nákupu základního zboží a s cenovou přijatelností bydlení v centru města. Spolu s chybějícími prodejnami potravin a drogerie byla často kritizována také vysoká cena nabízeného zboží. Cenová úroveň byla rovněž častým důvodem nízké návštěvnosti kaváren, restaurací a dalších pohostinství v centru města. Kvalitu rezidenčního prostředí v Praze 1 z pohledu starých lidí snižuje také nedostatek veřejných míst ke krátkodobé rekreaci a odpočinku. Naopak dobré hodnocení kvality života podporuje vysoký podíl seniorů spokojených s dostupností zdravotnických zařízení a poštovních poboček, pozitivní hodnocení bezpečnosti v denních hodinách a nízký podíl starých lidí setkávajících se při pohybu po centru s fyzickými překážkami. Překvapivě dobře hodnotí senioři z Prahy 1 také vztahy se svými sousedy.

PODĚKOVÁNÍ

Příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury ČR v projektu č. P404/10/0523 „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze" a MŠMT ČR v projektu č. 2D06012 „Prostorová diferenciace obyvatelstva a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky". Autorky děkují studentům Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, kteří se podíleli na dotazníkovém šetření a Magistrátu hl. m. Prahy za poskytnutí statistických dat.

LITERATURA

BRADLEY, D., LONGINO, CH., STOLLER, E., HAAS, W. (2008): Actuation of Mobility Intentions Among the Young-Old: An Event-History Analysis. The Gerontologist, 48, č. 2, s. 190–202.

BURCIN, B., KUČERA, T. (2006): Socio-demographic consequences of the renewal of Prague's historical centre and its functional transformation. In: Enyedi, G., Kovács, Z. (eds.): Social changes and social sustainability in historical urban centres. The case of Central Europe. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pecs, s. 174–187.

CANTOR, M. H. (1975). Life space and the social support systems of the inner city elderly of New York city, The Gerontologist, 15, č. 1, s. 23–27.

CLARKE, R., EKBLOM, P., HOUGH, M., MAYHEW, P. (1985): Elderly Victims of Crime and Exposure to Risk. The Howard Journal of Criminal Justice, 24, č. 1, s. 1–9.

DOUGLAS, M. (1991): The idea of home: a kind of space. Social Research, 58, č. 1, s. 287–307.
DVOŘÁKOVÁ, N. (2008): Senioři v centru Prahy. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 120 s.
ENYEDI, G., KOVÁCS, Z. (eds.) (2006): Social changes and social sustainability in historical urban centres. The case of Central Europe. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pecs, 252 s.
FELDMAN, M. (2000): Urban waterfront regeneration and local governance in Tallinn. Europe-Asia Studies, 52, č. 5, s. 829–850.
FOKKEMA, T., GIERVELD, J., NIJKAMP, P. (1996): Big cities, big problems: Reason for elderly to move? Urban Studies, 33, č. 2, s. 353–377.
FÖBKER, S., GROTZ, R. (2006): Everyday mobility of elderly people in different urban settings: The example of the city of Bonn, Germany. Urban Studies, 43, č. 1, s. 99–118.
FUKOVÁ, I. (2008): Manni Mini Market čelí konkurenci. Czech Business Weekly, CBW.cz. Dostupné na: http://www.cbw.cz/cz/manni-mini-markets-celi-konkurenci/1210.html, [5. 5. 2008].
GABRIEL, Z., BOWLING, A. (2004): Quality of life from the perspectives of older people. Ageing and Society, 24, č. 5, s. 675–691.
HAMNETT, Ch. (1991): The blind men and the elephant: the explanation of gentrification. Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, 16, č. 2, s. 1973-1989.
HAVLÍKOVÁ, D. (2005): Migrační mobilita seniorů v Česku. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 140 s.
HRŮZA, J. (1994): Historical Development of Prague. In: Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M. eds.: Development and Administration of Prague. Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, s. 15–28.
ILÍK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Karlín a jeho proměny v souvislostech postsocialistické transformace Prahy. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 112, č. 3, s. 292–314.
JOHNSTON, J.R., GREGORY, D., PRATT, G., WATTS, M. (eds.) (2000): The Dictionary of Human Geography, 4th Edition. Blackwell Publishers, Oxford, 958 s.
KOVÁCS, Z. (1999). Cities from state-socialism to global capitalism: An introduction. GeoJournal, 49, č. 1, s. 1–6.
KUČERA, M. (2002): Sociální důsledky stárnutí obyvatelstva České republiky. Demografie, 44, č. 1, s. 38–40.
LEE, B., GUEST, A. (1983): Determinants of neighborhood satisfaction: A metropolitan level analysis. Sociological Quarterly, 24, č. 2, s. 287–303.
LEETMAA, K., TAMMARU, T. (2007): Suburbanization in countries in transition: destinations of suburbanizers in the Tallinn metropolitan area. Geografiska Annaler: Human Geography, 89B, č. 2, s. 127–146.
LU, M. (1999): Determinants of Residential Satisfaction: Ordered Logit vs. Regression Models. Growth and Change, 30, č. 2, s. 264–287.
MACEŠKOVÁ, D. (2008): Prostorová diferenciace sociálních dávek v Praze. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 43 s.
MASSAM, B. H. (2002): Quality of life: Public planning and private living. Progress in Planning, 58, č. 3, s. 141–227.

MOLLENKOPF, H., MARCELLINI, F., RUOPPILA, I., FLASCHENTRHGER, P., GAGLIARDI, CH., SPAZ-ZAFUMO, L. (1997): „Outdoor mobility and social relationships of elderly people" Archives of Gerontology and Geriatrics, 24, s. 295–310.

MUSIL, J. (1967): Sociologie soudobého města. Svoboda, Praha, 320 s.

MUSIL, J. (1982): Starý člověk a prostředí. In: Wolf, J. (ed.): Umění žít a stárnout. Svoboda, Praha, s. 229–286.

NOVOTNÁ, L. (2004): Analýza potřeb a služeb pro seniory. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 131 s.

OH, J-H. (2003): Social bonds and the migration intentions of elderly urban residents: The mediating effect of residential satisfaction. Population Research and Policy Review, 22, č. 2, s. 127–146.

OUŘEDNÍČEK, M. (2007). Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. Geografiska Annaler: Human Geography, 89B, č. 2, s. 111–125.

OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ J. (2008): Socioekonomická analýza území MČ P1. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 44 s.

OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Twenty years after socialism: Transformation of Prague´s inner structure. Studia Universitatis Babes-Bolyai, Sociologia, 54, č. 1, s. 9–30.

PACIONE, M. (2003): Urban environmental quality and human wellbeing – a social geographical perspective. Landscape and Urban Planning, 65, č. 1–2, s. 19–30.

PATTERSON, P. K., CHAPMAN, N. J. (2004): Urban form and older residents' service use, walking, driving, quality of life, and neighborhood satisfaction. American Journal of Health Promotion, 19, č. 1, s. 45–52.

POLÍVKA, J. (2007): Sociální diferenciace v prostoru pražských subcenter. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 112, č. 3, s. 266–291.

PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 128–142.

RABUŠIC, L. (1995): Česká společnost stárne. Masarykova Univerzita v Brně, Georgtown, Brno, 192 s.

RABUŠIC, L. (1998): The Poverty of the Czech Elderly – Myth or Reality? Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 6, č. 1, s. 5–24.

RUSSEL, CH., HILL, B., BESSER M. (1998): Older people's lives in the inner city: Hazardous or rewarding? Australian and New Zealand Journal of Public Health, 22, č. 1, s. 98–106.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (2002): Úspěšné stárnutí – leitmotiv 21. století. Demografie, 44, č. 1, s. 43–46.

ŘEHÁKOVÁ, B. (2003): Vzorce přátelství v české společnosti. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 39, č. 4, s. 509–528.

SAILER-FLIEGE, U. (1999): Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. GeoJournal, 49, č. 1, s. 7–16.

SCHMEIDLER, K. (2005): Kvalita života starších spoluobčanů ve vztahu k jejich mobilitě. Urbanismus a územní rozvoj, 8, č. 2, s. 29–33.

SCHUESSLER, K. F., FISHER, G. A. (1985): Quality of life research and sociology. Annual Review of Sociology, 11, s. 129–149.

SIMPSON, S. (1999): Tourist impact in the historic centre of Prague: Resident and visitor perceptions of the historic built environment. The Geographical Journal, 165, č. 2, s. 173–183.

SVOBODOVÁ, K. (2007): Sociálně psychologické aspekty stárnutí. Demografie, 49, č. 2, s. 87–95.
SÝKORA, L. (2001): Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In: Hampl, M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Demo Art, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 127–166.
SÝKOROVÁ, D. (2008): Prostor a věci v kontextu stáří. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 44, č. 2, s. 401–421.
SZIRMAI, V. (2006): Socially sustainable urban development in the historic urban centres of East Central Europe. In: Enyedi, G., Kovács, Z. (ed.): Social changes and social sustainability in historical urban centres. The case of Central Europe. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pecs, s. 20–38.
ŠIKLOVÁ, J. (2003): Deník staré paní. Kalich, Praha, 183 s.
ŠNEJDOVÁ, I. (2006): Změna ve vzdělanostní struktuře obyvatelstva Pražského městského regionu. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 114–127.
TEMELOVÁ, J. (2007): Flagship developments and the physical upgrading of post-socialist inner city: The Golden Angel project in Prague. Geografiska Annaler B: Human Geography, 89B, č. 2, s. 169–181.
TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2007): Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 112, č. 3, s. 79–97.
VOPĚNKOVÁ, V. (2008): Do českého maloobchodního rybníka brzy skočí polská Žabka. Czech Business Weekly. Dostupné na: http://www.cbw.cz/cz/do-ceskeho-maloobchodniho-rybnika-brzy-skoci-polska-zabka/355.html, [18. 2. 2008].
WECLAWOWICZ, G. (1998): Social polarisation in postsocialist cities: Budapest, Prague and Warsaw. In: Enyedi (ed.): Social change and urban restructuring in Central Europe. Akadémiai Kiadó, Budapest, s. 55–66.
WIGGINS, R. D., HIGGS, P., HYDE, M., BLANE, D. (2004): Quality of life in the third age: Key predictors of the CASP-19 measure. Ageing and Society, 24, č. 5, s. 693–708.
WHO (2007): Global age-friendly cities: A guide. 82 s. Dostupné na: http://www.who.int/ageing/publications/Global_age_friendly_cities_Guide_English.pdf [18. 5. 2009].

ZDROJE DAT:

ČSÚ (2007): Věkové složení obyvatelstva hl. m. Prahy rok 2006. Český statistický úřad.
Informační systém evidence obyvatel (ISEO). Ministerstvo vnitra ČR. 2007.
Sčítání lidu, domů a bytů 1980, 1991 a 2001 Český statistický úřad. Praha.
Spotřební koš – průzkum cen (červen 2009), MČ Praha 1.

NINA DVOŘÁKOVÁ, JANA TEMELOVÁ

5 Cizinci v Praze: prostorové koncentrace Slováků, Ukrajinců a Vietnamců

Úvod

Česko se za posledních patnáct let v souvislosti s celkovou politicko-ekonomickou a společenskou transformací stalo imigrační zemí. Problematika přistěhovalectví a adaptace imigrantů tak stále více nabývá na významu, zvláště v kontextu demografických a ekonomických trendů v Česku. Od začátku 90. let 20. století se počet cizinců žijících na území Česka zvýšil z 0,4 % v roce 1991 na úroveň 4,2 % na konci roku 2008 (ČSÚ 2009). V Česku se osoby s cizí státní příslušností koncentrují v příhraničních oblastech, které sousedí se zemí jejich původu (Němci, Slováci, Poláci) a také ve velkých českých městech (Čermáková 2002). Mezi nimi jako největší magnet imigrace do Česka vyčnívá Praha, ve které se od začátku 21. století soustřeďuje zhruba jedna třetina všech legálně pobývajících cizinců v Česku (ČSÚ 2009) a jejich podíl na populaci města dosáhl na konci roku 2008 výše 11,7 %. V Praze je tedy více než v jiných oblastech Česka problematika soužití cizinců/imigrantů s většinovou populací významným tématem.

Cílem této kapitoly je popsat obecné rysy podoby života tří hlavních komunit imigrantů na území Prahy – Ukrajinců, Slováků a Vietnamců – a tím zjistit, do jaké míry se odlišují nebo shodují. Tyto informace byly získány na základě kvalitativně orientovaného dotazníkového šetření a rozhovorů, které proběhly v roce 2006; v kapitole jsou spojeny s daty o prostorové koncentraci příslušníků vybraných etnických menšin v Praze. To vše je hodnoceno v kontextu již existujících významných studií, které se otázkami mezinárodní migrace na území Prahy zabývaly a také v kontextu teoretického zarámování problematiky a následné diskuse o zdrojích dat. Problematika imigrantů na území Prahy je v kapitole dále zasazena do obecnějšího kontextu vývoje mezinárodní migrace v Česku.

Současná úroveň poznání socio-ekonomických a dalších charakteristik jednotlivých etnických menšin je závislá pouze na výsledcích dílčích výzkumů. Vytvoření celistvé a komplexní představy o životě konkrétní etnické menšiny v určitém území, který by v sobě zahrnoval sociálně-ekonomické zařazení imigrantů do hostitelské společnosti, demografické ukazatele imigrantů nebo napří-

klad charakter jejich vztahů jak v rámci etnika, tak i vůči hostitelské společnosti, je velmi náročným úkolem. To se odráží i ve výsledcích nevelkého počtu studií, které se imigrací a etnickými menšinami v Praze do současné doby zabývaly. Většina se jich se soustředila na úroveň národní, a tudíž mají pro objasnění způsobu života imigrantů ve specifickém prostředí Prahy pouze omezenou vypovídající hodnotu. Nejvýraznějším počinem v této oblasti je soubor studií Uherka (2002) a Leontiyevy (2007), dále práce Čermákové (2002). Výzkum na národní úrovni se většinou zabývá pouze jedním aspektem života jedné nebo více skupin imigrantů, např. nelegálními aktivitami (Janská, Dzúrová 2006, Drbohlav 2008), sociální psychologií imigrantů (Šímová 1998), anebo se zaměřuje pouze na vybraný segment imigrantů, například vysokoškoláky (Pospíšilová 2005) nebo druhou generaci imigrantů (Janská 2006). Proto se ani tato kapitola nevěnuje diferenciaci charakteristik pražských čtvrtí právě pomocí analýzy lokalizace migrantů, ale pouze nastiňuje životní styl vybraných etnických menšin na jejich území.

Komunitou, jež se stala předmětem výzkumu již od 80. let 20. století, jsou Vietnamci, kterým se věnovali hlavně výzkumníci v Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (Uherek, Černík 2004). V současné době je třeba vyzdvihnout zejména práce Kocourka (2001, 2007), Broučka (2003) a o životě pražské komunity Vietnamců studie Martínkové (2003) a Štěpánkové (2006). Od konce 90. let 20. století se významným iniciátorem výzkumných aktivit v oblasti integrace cizinců stalo Ministerstvo vnitra, které se od té doby stalo zadavatelem celé řady studií (Uherek, Černík 2004). Tyto studie se týkaly také zkoumání ukrajinských komunit v Česku; mezi nejvýznamnější práce tohoto druhu patří studie Drbohlava (1999b), které navazují na výzkumy pracovní migrace z poloviny 90. let (Drbohlav 1997). Časoprostorové aktivity Ukrajinců (hlavně v Praze) jsou dobře analyzovány i v práci Troupové (2004). Imigranti se slovenským občanstvím jsou předmětem výzkumu méně často, pravděpodobně proto, že se jedná o kulturně blízkou menšinu, která mezi českou majoritní společností nijak nevyčnívá a bez větších problémů se do ní integruje. Tuto schopnost splynout s českou společností zmiňuje např. Uherek (2003) nebo Leontiyeva (2007). Studie o ostatních komunitách cizinců žijících v Praze se týkají např. Číňanů (Moore 2002, Obuchová 2002), Američanů (Troupová 2004), anebo Rusů (např. Drbohlav 1999a).

Prostorová koncentrace imigrantů

Od počátku 90. let 20. století se v Praze počet imigrantů zvyšuje. Imigranti se v rámci Prahy dále koncentrují do určitých oblastí města a čtvrtí. Tato

prostorová koncentrace je nedílnou součástí imigračního procesu (např. Alba, Nee 1997) a je výslednicí mnoha faktorů, které ji způsobují. Podle místa vzniku můžeme tyto faktory dělit na vnitřní a vnější. Vnitřní faktory vycházejí ze samotné etnické skupiny imigrantů, kdy sami její příslušníci v zájmu zachování např. své kultury, etnicity, vnitřních sociálních a ekonomických vazeb se tzv. separují; vytvářejí vlastní enklávy s vysokou koncentrací příslušníků stejného etnika. Vnější faktory vycházejí z majoritní společnosti; například její negativní vztah vůči konkrétní skupině imigrantů a (i latentní) snahy o jejich ekonomické nebo sociální vyloučení mohou koncentraci imigrantů zvyšovat.

Na základě rešerše studií zabývajících se zkoumáním příčin koncentrace imigrantů v prostředí města se faktory dají rozdělit do následujících skupin, které vhodněji odrážejí odlišný charakter faktorů. Toto rozdělení je pouze orientační, protože jednotlivé faktory koncentrace imigrantů spolu úzce souvisí a prolínají se (Valenta 2004):

- Faktor kulturní vzdálenosti
- Institucionální faktor
- Ekonomický faktor
- Socio-psychologický faktor
- Faktor času

Faktor kulturní vzdálenosti předpokládá, že imigranti, jejichž kulturní a sociální profil je odlišný od hostitelské populace, budou mít tendenci koncentrovat se a vytvářet sociální a ekonomické vazby v rámci jedné etnické skupiny. Lépe se tak vypořádávají se stresem plynoucím z pobytu v cizím prostředí a sociální komunikace mezi příslušníky stejného etnika je pro ně přirozenější a efektivnější než vůči příslušníkům majoritní populace (Dunn 1998). Studie z několika evropských měst (např. Oslo – Blom 1999, Stockholm – Murdie a Borgegård 1998, Brusel – De Launey 1975, in Massey 1985, německá města – O'Loughlin 1980, in Massey 1985) navíc potvrzují domněnku, že čím je tato kulturní vzdálenost mezi skupinou imigrantů a hostitelskou populací větší, tím vyšší je i míra prostorové koncentrace imigrantů (tabulka 5.1).

Podobné závěry lze učinit i v případě Prahy. Vietnamci jsou v Praze koncentrováni výrazněji, podobně jako např. Číňané (Valenta 2006, tabulka 5.1). Naopak nejnižší míru koncentrace mají kulturně blízcí Slováci a dále Ukrajinci. V případě ukrajinských pracovníků je právě kulturní vzdálenost jednou z dominantních příčin, proč se vyskytují v kulturně bližších zemích (Česko, Rusko), než například v Německu nebo Rakousku, kde lze očekávat vyšší výdělky (Drbohlav 2001).

Tabulka 5.1: Prostorová koncentrace imigrantů ve vybraných evropských městech

město (rok zkoumání)	*Praha (2001)*		*Rotterdam (1993)*		*Brusel (1998)*		*Kolín nad Rýnem (1994)*		*Oslo (1996)*	
	Index různorodosti (v %)									
imigranti podle občanství	Ukrajinci	19,0	Surinamci	29,9	občané EU	18,7	Srbové a Černohorci	28,1	Dánové	10,5
	Slováci	24,0	Kapverdci	47,0	Marokánci	42,6	Italové	29,9	Švédi	20,0
	Rusové	26,0	Marokánci	47,2	Turci	59,0	Řekové	30,0	Němci	20,2
	Číňané	31,3	Turci	51,9			Turci	33,7	Britové	23,4
	Vietnamci	41,6							Američané	26,9

Zdroj: Friedrichs (1998), Malheiros (2002)

Imigranti se v prostředí města mohou koncentrovat i vlivem skupiny **institucionálních faktorů**, např. tím, že vytvářejí své vlastní instituce v rámci etnických sítí. Jedná se o podpůrný systém ekonomických a sociálních vztahů, který slouží jako záchranná síť a který je sám o sobě územně koncentrován (Bauer, Zimmermann 1997). Tato koncentrace ale není pravidlem u všech skupin imigrantů (Zelinski, Lee 1998). Etnické sítě slouží také jako katalyzátory další imigrace příslušníků stejného etnika (Drbohlav 2001). V prostředí Prahy využívají svých etnických sítí například Vietnamci a Číňané; obě skupiny imigrantů si vytvořily vlastní soběstačný servis, ve kterém působí například tlumočníci, styčné osoby pro kontakt s úřady, mateřské školky, poradenské služby atd. (Martínková 2003).

Do skupiny institucionálních faktorů patří i diskriminační praktiky veřejné i soukromé sféry vůči imigrantům, směřované například z obecních úřadů (nebo bytových družstev), které se mohou rozhodnout přidělit bydlení v určité části města výhradně „neimigrantům" (van Kempen, van Weesep 1991). Bytová družstva také mohou odmítat registraci rodin imigrantů. Toto se stává například Vietnamcům v Praze, kteří jsou nuceni pořizovat si byty od soukromých vlastníků a nikoliv byty družstevní. Je to často proto, že ostatní členové družstva nechtějí Vietnamce nebo vietnamskou rodinu přijmout mezi sebe (Valenta 2006). Obdobné tendence lze vystopovat i na trhu práce (Anderson 1998, van Kempen, Özüekren 1998). Důsledkem (nejen) těchto praktik je vytvoření sekundárního pracovního trhu, což je i případ Ukrajinců v Praze; mnohdy vzdělaní lidé nacházejí uplatnění pouze v manuálních a špatně placených profesích.

Imigranti se v prostředí města mohou koncentrovat také z **ekonomických** důvodů. Jejich nerovná pozice na trhu s byty a následná koncentrace do určitých čtvrtí totiž nemusí nutně vycházet z diskriminačních praktik, ale může být i prostým odrazem jejich limitovaného výběru způsobeného omezeným množstvím finančních prostředků. Různé skupiny imigrantů se tedy usazují v těch částech města, které svým socio-ekonomickým statusem odpovídají jejich finančním

možnostem. K těmto závěrům dospěly studie z australských měst nebo Londýna (van Kempen, Özüekren 1998, Blom 1999). Obecně ale neplatí, že by z tohoto důvodu byla určitá skupina imigrantů stejné národnosti/etnicity koncentrována pouze do jedné části města. I v rámci jedné skupiny imigrantů totiž mohou existovat velké rozdíly v socio-ekonomickém statusu jednotlivců, kteří si pak podle svých vlastních možností volí místo bydliště (Fong, Wilkes 1999).

Dalším z ekonomických faktorů koncentrace imigrantů je existence etnických ekonomik. Touto podmnožinou výše zmíněných etnických sítí se rozumí síť ekonomických vztahů v rámci jedné skupiny imigrantů. V Praze jsou prvky etnické ekonomiky zřejmé v případě Vietnamců; většina z nich je zaměstnána ve vietnamských firmách, které udržují obchodní kontakty ve velké míře pouze mezi sebou (Martínková 2003). Etnická ekonomika představuje záchrannou síť pro členy etnika a může být výsledkem diskriminace na oficiálním pracovním trhu.

Mezi **socio-psychologické** faktory územní koncentrace imigrantů lze zařadit vnímání konkrétní skupiny imigrantů ze strany většinové populace. Pokud je etnická skupina vnímána negativně, její členové mají tendenci se shlukovat k sobě a chránit se před negativními projevy většinové populace (Liebkind 1992). Na rozdíl od institucionalizovaných diskriminačních praktik na pracovním trhu a trhu s byty se v tomto případě jedná o negativní projevy v každodenním životě imigranta na úrovni interpersonální. Důsledkem těchto negativních projevů je snaha imigranta vyhýbat se diskriminaci a stýkat se, pokud možno, s příslušníky vlastního etnika, nebo s těmi, z jejichž strany negativní zpětné vazby nepřicházejí (Liebkind 1992). Závěry zjištěné z dotazníkového šetření sice naznačovaly, že imigranti v Praze byli vystaveni jistým projevům xenofobie; ty ale nebyly natolik silné, aby přinutily respondenty odstěhovat se.

Územní koncentrace imigrantů a vliv faktorů, které ji způsobují, se mění v čase. Na základě výše zmíněných studií (Murdie a Borgegård 1998, Blom 1999, Massey 1985) lze tvrdit, že územní koncentrace se časem s postupující integrací imigrantů do hostitelské společnosti snižuje. Úroveň územní koncentrace imigrantů může být tedy odvislá také od toho, o jak „starou" etnickou skupinu se jedná. Toto pravidlo ovšem neplatí bezvýhradně – existují případy, kdy se úroveň koncentrace etnické skupiny vlivem např. pokračujících negativních vztahů nebo institucionální diskriminace etnické skupiny a majoritní populace nesnížila (van Kempen, Özüekren 1998).

Zdroje dat a metodika práce

Nejpřesnější údaje o počtech imigrantů na území České republiky lze získat z průběžných registrů, které vedou jednotlivé úřady státní správy. Nejpodrob-

nější a nejkvalitnější statistiku má Policie ČR – Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie MV ČR, která eviduje imigranty podle pobytového statusu (Čermáková 2002). Nevýhodou této statistiky je to, že data o počtech imigrantů poskytuje pouze do úrovně obcí. Na území Prahy lze získat veřejně přístupná data z registru Policie ČR o počtech imigrantů pouze do úrovně 22 správních obvodů, které jsou bohužel z hlediska prostorové koncentrace imigrantů velmi málo podrobné. Jediným zdrojem o počtech imigrantů, jehož data jsou veřejně k dispozici na nižších úrovních, je Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB). Použitelnost těchto statistických dat je ale omezená. Jsou již poměrně zastaralá a, v porovnání s registrem Policie ČR sečetlo SLDB z roku 2001 z legálně pobývajících imigrantů na území České republiky pouze 62,0 %; obdobného poměru (60,3 %) dosáhla v roce 2001 i Praha (Valenta 2006). Očekává se, že nová data ze SLDB v roce 2011 o počtech cizinců budou mít podobně nedostatečnou kvalitu.

Důvodů může být několik: SLDB 2001 bylo před svým zahájením provázeno negativní mediální kampaní, která se soustředila zejména na problematiku zneužití údajů (Závěrečná zpráva 2004). Z tohoto důvodu řada imigrantů nevyplnila v kolonce „národnost" žádný údaj. V Praze navíc nebyli do sčítání zahrnuti např. pracovníci ambasád, kteří v některých pražských čtvrtích tvoří významnou část celkové populace (Ouředníček 2002). Dalším důvodem nižšího počtu zjištěných imigrantů byla skutečnost, že nebyli sečteni ti imigranti, kteří bydleli v podnájmu, a majitelé za nájem neodváděli daně. Problematické bylo také (ne)sečtení zejména Ukrajinců, kteří bydleli ve velkých ubytovnách (lokalizovaných hlavně na okrajích Prahy). I přes tuto zjevnou nekompletnost dat SLDB o počtech imigrantů se stále jedná o jediný zdroj, kterým lze v Praze prostorové rozmístění imigrantů analyzovat. Data ze SLDB byla využita i v této kapitole. V kapitole jsou za cizince/imigranty považovány osoby s cizí státní příslušností. Tato data se stala zdrojem výpočtu tzv. indexu různorodosti[20] použitého při srovnávání prostorové koncentrace jednotlivých skupin imigrantů na území Prahy. Vzhledem k výše zmíněné předpokládané nižší kvalitě dat je nutné brát zjištěné prostorové vzorce jen jako orientační.

Dalším z mála způsobů sběru dat a informací o imigrantech jsou dotazníková šetření a rozhovory. Vzhledem k technické náročnosti jsou ale prováděny pouze na velmi omezeném vzorku respondentů, takže informace z nich získané jsou

[20] Index různorodosti (disimilarity, I_D) – je jedním z používaných indexů, měřících míru prostorové segregace mezi dvěma populacemi (dvou skupin imigrantů mezi sebou, nebo skupiny imigrantů a majoritní společnosti). Výsledek (v %) udává, jaká část skupiny by se musela přestěhovat, aby prostorové rozložení obou sledovaných skupin bylo na dané řádovostní úrovni shodné. Výsledek do 10 % se pokládá za shodné rozložení dvou zkoumaných populací. Výsledek do 35 % znamená nízkou segregaci, do 50 % střední segregaci a výsledek nad 50 % značí vysokou segregaci dvou zkoumaných populací (Čermáková 2002).

spíše informativního, než reprezentativního charakteru. To platí i pro výzkum prováděný v první polovině roku 2006, jehož výsledky jsou představeny níže. Tento výzkum byl prováděn formou dotazníků a rozhovorů se zástupci tří nejvýznamnějších skupin imigrantů v Praze – Ukrajinci, Slováky a Vietnamci, vždy s deseti příslušníky z každé skupiny. Respondenti byli navštěvováni a oslovováni v místech jejich častého výskytu: v případě Ukrajinců to byly například nedělní bohoslužby v kostele sv. Klimenta v Praze 1, v případě Vietnamců obchodní areál SAPA v městské části Praha-Libuš. Slovenští respondenti byli vyhledáváni pomocí vazeb s přáteli. Tipy na další respondenty byly získávány metodou sněhové koule, kdy dotazovaný poskytne kontakt na své známé a přátele stejného občanství, kteří také bydlí v Praze, ti udělají totéž a tímto způsobem se sněhová koule „nabaluje" a respondenti přibývají (Hendl 2005). Dotazník a rozhovory byly zaměřeny na zmapování rodinných, pracovních a bytových podmínek imigrantů. Jak již bylo zmíněno výše, jeho závěry nemohou být považovány za zcela reprezentativní.

Rozhovory a dotazníkové šetření byly zaměřeny na vybrané aspekty života imigrantů. V první části se respondenti vyjadřovali k rozdílům mezi českou a „domácí" kulturou v obecném smyslu. V další části respondenti popisovali své sociální kontakty jak mezi vlastním etnikem, tak i směrem k české populaci. Třetí část byla zaměřena na pracovní zařazení a ve čtvrté části respondenti hodnotili spokojenost se životem v Praze, co jim zde chybí a jestli se setkali s diskriminací nebo projevy rasismu. Pátá část se zabývala tím, odkud imigranti pocházejí a v jaké míře udržují kontakty s mateřskou zemí. Poslední část byla orientována na charakter a kvalitu bydlení a na případnou motivaci ke stěhování.

Vývoj mezinárodní migrace v Česku a Praze od 90. let 20. století

Pro vývoj, současný stav a strukturu imigrantů v Praze je nutné pochopit vývoj mezinárodní migrace od 90. let v celém Česku. Toto období po roce 1989 do současnosti lze v Česku rozdělit do pěti fází (Drbohlav 2004). První etapou bylo období 1990–1992, kdy Česko uzavřelo první mezinárodní dohody o migraci a uvolnilo vízovou politiku. To mělo za následek téměř absolutní svobodu pohybu prakticky bez jakýchkoli omezení (Baršová, Barša 2006). V rámci vzniku nové migrační legislativy byl přijat také nový azylový zákon. Protože tyto migrační zákony byly vytvořeny velmi rychle, byly často nedokonalé a výsledkem byl tudíž málo usměrňovaný příliv imigrantů do Česka. Specifickou imigrační vlnou v Česku bylo přijetí téměř dvou tisíc Volyňských Čechů z Ukrajiny a Běloruska v souvislosti s následky havárie jaderné elektrárny v Černobylu.

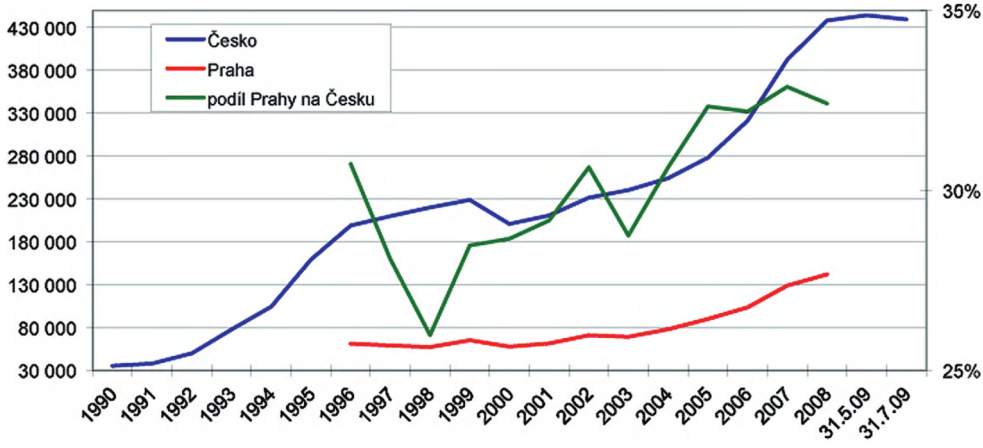

Obrázek 5.1: Vývoj počtu imigrantů v Česku a v Praze v období 1990–2008[21] *Zdroj: ČSÚ, 2009*

I druhé období, vymezené lety 1993–1996, bylo vyplněno nekontrolovanou imigrací a jejím nárůstem, zejména pak migrací z ekonomických důvodů. Jednou z hlavních příčin byl rychlý hospodářský růst Česka, díky němuž byl pracovní trh schopen absorbovat velké množství imigrantů. Druhou příčinou byla velmi liberální migrační legislativa a praxe. V důsledku válečného konfliktu přišlo do Česka několik set uprchlíků ze států bývalé Jugoslávie (Janská 2002).

První restrikce imigrace v legislativě i v praxi přišly ve třetím období (1997–1998) zároveň se zvyšováním nezaměstnanosti v Česku, které bylo spojeno s celkovou ekonomickou recesí. Restrikce v migrační legislativě souvisely také s pokračující harmonizací české a evropské legislativy (Baršová, Barša 2006). To se odrazilo zejména v poklesu počtu imigrantů v Praze a dokládalo tak významnost ekonomicky podmíněné migrace. V případě Prahy byl totiž vliv legislativních změn v porovnání s Českem výraznější, protože v Praze se oproti průměru Česka vyskytuje větší podíl imigrantů s povolením k dlouhodobému pobytu (81 % vs. 71 % v roce 1998, Mezinárodní 2001), tedy pobytu, který je cca z 90 % ekonomicky podmíněný (Drbohlav 1997). Tento režim pobytu na legislativní změny reaguje citlivěji než v případě povolení k trvalému pobytu.

Ve čtvrtém období, které trvalo od roku 1999 do roku 2004, byl přijat nový pobytový, azylový i živnostenský zákon, které se dále snažily imigraci do Česka regulovat. Jednalo se zejména o zákon č. 326/1999 Sb., který způsobil mnoho

[21] Podle ČSÚ fungovala před rokem 1996 migrační statistika na odlišných principech („pokud vůbec fungovala") a statistické údaje jsou tudíž velmi omezené. Proto nejsou před rokem 1996 k dispozici ani údaje o počtech imigrantů v Praze. Změny v metodickém přístupu také způsobily pokles počtu imigrantů v Česku v letech 1999–2000 a 2002–2003.

potíží dotčeným imigrantům a dočasně zmrazil imigraci do Česka (Baršová, Barša 2006). I přesto se počet imigrantů na území Česka obecně zvyšoval; v Praze bylo toto tempo růstu ještě vyšší (obrázek 5.1) – podíl imigrantů v Praze se na celkovém počtu imigrantů v Česku zvyšoval až na současných zhruba 32 %. Pátá fáze, která trvá od roku 2004 do současnosti, je spojena s rychlejším nárůstem imigrantů, daným zejména vstupem Česka do Evropské unie a z něj vyplývajícím speciálním migračním statutem občanů EU.

Důsledky současné finanční krize se na počtu migrantů v Česku projevily až v roce 2009 (obrázek 5.1). Zatímco počet imigrantů s trvalým pobytem stále stoupá, podle nejnovějších údajů došlo od konce května do konce září 2009 k poklesu počtu imigrantů asi o 5 000, a to zejména imigrantů s dlouhodobým pobytem, hlavně Ukrajinců a Poláků (ČSÚ 2009). Odliv imigrantů je způsoben jednak omezováním ekonomické činnosti mnoha soukromých společností, v jehož důsledku imigranti přicházejí o práci, a následnou aktivitou Ministerstva vnitra (Projekt dobrovolných návratů), který migrantům v případě zájmu hradí náklady spojené s jejich návratem do země původu (Migrace 2009). Ani důsledky současné krize nárůst počtu imigrantů pravděpodobně nezastaví. Jeden z mála odhadů budoucího vývoje mezinárodní migrace v Česku hovoří o tom, že s přibližováním Česka k ekonomické vyspělosti západoevropským zemím se migrační situace bude stále více těmto zemím podobat. Znamená to obecně další zvyšování počtu imigrantů s tím, že cirkulační pracovní charakter migrace bude nadále dominovat (Drbohlav 2004).

Prostorové koncentrace Slováků, Ukrajinců a Vietnamců na území Prahy

Díky tomu, že Praha je hlavní spojnicí Česka se zahraničím, stala se po roce 1989 nejatraktivnější lokalitou pro mezinárodní migranty a proto má v migrační realitě Česka výsadní postavení. Praha je hlavní branou, kterou do Česka migranti přicházejí (tabulka 5.2). Praha je atraktivní pro všechny hlavní typy migrantů. Díky tomu, že nabízí širokou paletu nekvalifikovaných a manuálních profesí a příležitostí k výdělku, je atraktivní pro pracovní imigranty, zejména ze zemí střední a východní Evropy (Drbohlav 2003). Svým významem, který je zásadní nejen na úrovni Česka, ale i uprostřed evropského prostoru (hlavně díky procesu internacionalizace) je hlavní destinací také pro imigranty ze Západu, kteří se uplatňují zejména v nemanuálních profesích. Díky anonymitě městského prostředí je Praha atraktivní také pro ilegální a tranzitní imigranty. Struktura imigrantů v Praze podle jednotlivých občanství je proto oproti struktuře na národní úrovni odlišná. V Praze žilo ke konci roku 2008 oficiálně 141 841 imigrantů, což tvořilo 11,7 % z celkového počtu obyvatel Prahy

(tabulka 5.2). Z deseti nejpočetnějších skupin imigrantů jsou v Praze nejvíce koncentrováni Američané, jichž 60,3 % žije v Praze a Rusové (57,1 %). Naopak nejméně koncentrováni jsou do hlavního města Poláci a Mongolové (tabulka 5.3).

Tabulka 5.2: Počet a podíl imigrantů v krajích Česka k 31. 12. 2008

Kraj	Počet obyvatel	Počet imigrantů	Podíl imigrantů na celkovém počtu obyvatel kraje	Podíl imigrantů v jednotlivých krajích na celkovém počtu imigrantů v Česku
Praha	1 212 097	141 841	11,7 %	32,4 %
Karlovarský	307 449	20 321	6,6 %	4,6 %
Středočeský	1 201 827	60 123	5,0 %	13,7 %
Plzeňský	561 074	27 636	4,9 %	6,3 %
Ústecký	831 180	35 451	4,3 %	8,1 %
Liberecký	433 948	17 320	4,0 %	4,0 %
Královéhradecký	552 212	16 517	3,0 %	3,8 %
Jihomoravský	1 249 897	35 619	2,8 %	8,1 %
Jihočeský	633 264	16 560	2,6 %	3,8 %
Pardubický	511 400	12 588	2,5 %	2,9 %
Moravskoslezský	1 140 534	25 496	2,2 %	5,8 %
Vysočina	513 677	9 771	1,9 %	2,2 %
Olomoucký	641 791	9 909	1,5 %	2,3 %
Zlínský	590 780	8 413	1,4 %	1,9 %
Celkem	10 381 130	437 565	4,2 %	100,0 %

Zdroj: ČSÚ, 2009

Tabulka 5.3: Srovnání nejpočetněji zastoupených imigrantů v Praze s Českem k 31. 12. 2008

Občanství	Česko	Praha	Podíl imigrantů v Praze na celkovém počtu imigrantů daného občanství	Podíl imigrantů v jednotlivých krajích na celkovém počtu imigrantů v Česku
Spojené státy	5 272	3 179	60,3 %	2,2 %
Rusko	27 084	15 468	57,1 %	10,9 %
Ostatní	72 757	35 118	48,3 %	24,8 %
Ukrajina	131 921	47 559	36,1 %	33,5 %
Bulharsko	5 922	2 041	34,5 %	1,4 %
Moldavsko	10 636	3 147	29,6 %	2,2 %
Slovensko	76 034	19 754	26,0 %	13,9 %
Vietnam	60 255	9 606	15,9 %	6,8 %
Německo	17 496	2 771	15,8 %	2,0 %
Mongolsko	8 569	953	11,1 %	0,7 %
Polsko	21 710	2 245	10,3 %	1,6 %
Celkem	437 656	141 841	32,4 %	100 %

Zdroj: ČSÚ, 2009

Obrázek 5.2: Rozmístění imigrantů na úrovni pražských katastrálních území k 1. 3. 2001

Zdroj: SLDB, 2001

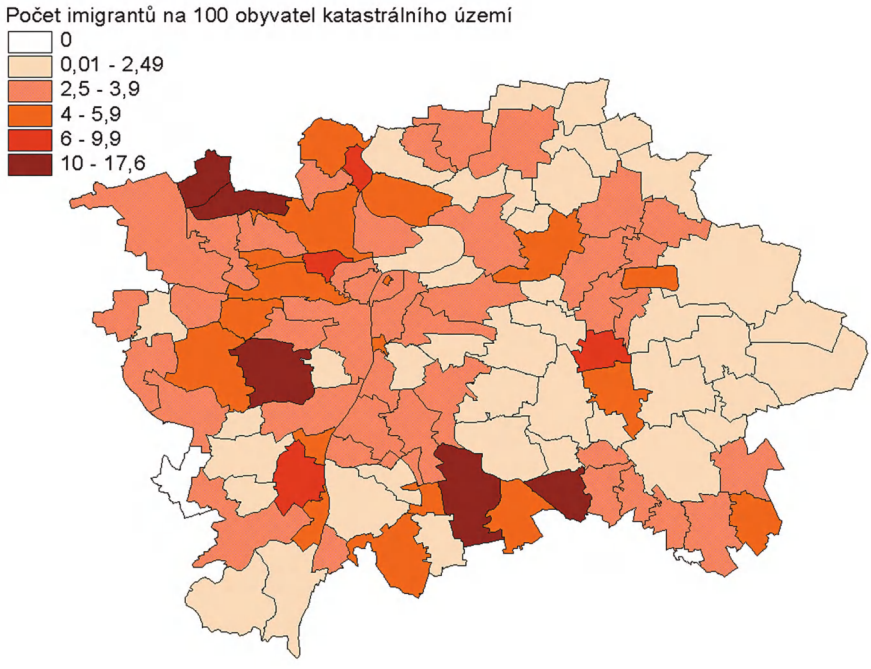

katastrální území	podíl imigrantů
Nebušice	17,5 %
Přední Kopanina	14,2 %
Kunratice	13,1 %
Jinonice	12,6 %
Újezd	10,2 %

katastrální území	podíl imigrantů
Sedlec	8,4 %
Velká Chuchle	6,8 %
Štěrboholy	6,5 %
Střešovice	6,1 %
Dolní Měcholupy	6,0 %

Podle SLDB 2001 (obrázek 5.2) se imigranti v Praze koncentrují do tří hlavních oblastí: území severozápadní části Prahy, zejména pak katastrální území Nebušice, Střešovice, Břevnov nebo Motol a Jinonice. Druhou oblastí vyšší koncentrace imigrantů je východní okraj kompaktního města, tvořený pásmem katastrálních území Dolní Měcholupy, Štěrboholy, Černý Most až po Vysočany. Třetí oblastí zvýšené koncentrace imigrantů je pak jihovýchodní okraj Prahy, zejména Kunratice, Újezd, Libuš nebo Šeberov. Nejvyšších podílů imigrantů dosahují v Nebušicích (17,5 %, hlavně Američané a Rusové), na Proseku (14,2 %, Ukrajinci a Rusové) a v Kunraticích (13,1 %, Slováci a Vietnamci). Informace je ale vzhledem ke kvalitě dat SLDB nutné brát s rezervou. Základní statistická data jsou v dalším textu doplněna o sondu do života příslušníků jednotlivých etnických menšin získaných z individuálních rozhovorů a dotazníkového šetření.

Ukrajinci

Ukrajinská imigrace do Česka (a zejména pak do Prahy) se ve značné míře blíží konceptu cirkulační pracovní migrace. Ukrajinská migrace je ekonomicky podmíněná, dočasná a imigranti se obvykle do Česka po návratu na Ukrajinu vracejí nebo chtějí vracet (Drbohlav 1999b). Migrují hlavně mladí muži, kteří nacházejí pracovní uplatnění zejména na sekundárním pracovním trhu, o jehož pracovní místa není mezi českou pracovní silou velký zájem. Ukrajinci jsou nejpočetnější skupinou imigrantů v Praze (47 559 na konci roku 2008); zhruba každý třetí cizinec v Praze pochází z Ukrajiny. Realistické odhady však hovoří o tom, že počet nelegálních ukrajinských imigrantů je zhruba stejně velký jako počet legálních. Další třetina až čtvrtina celkového počtu Ukrajinců v Praze dojíždí z ubytoven ze Středočeského kraje (Drbohlav 2008). Celkový počet Ukrajinců v Praze tak může dosahovat až 110 000 (z toho asi 95 000 bydlí v Praze). Hrubý obrázek o rozmístění Ukrajinců na území Prahy (obrázek 5.2) se ve velké míře podobá rozmístění celkové populace – index různorodosti v roce 2001 značil nízkou míru prostorové koncentrace (19 %).

V Praze jsou Ukrajinci koncentrovaní spíše na okrajích města, a to zejména v jižní, jihozápadní a severovýchodní části Prahy. Nejvyšších podílů na celkové populaci dosáhli Ukrajinci v Jinonicích (5 %), dále v Sedlci a Nedvězí (obě 3,9 %) a dále například v katastru Přední Kopanina (2,9 %). Prostorová koncentrace Ukrajinců je z velké části odvislá od umístění ubytoven, ve kterých bydlí. Podíl Ukrajinců v ubytovnách se pohybuje od 36 % (Drbohlav, Ezzeddine-Lukšíková 2003) do 50 % (Troupová 2004) z celkového počtu Ukrajinců v Praze. Tyto ubytovny jsou umístěny zejména na okrajích Prahy (Černá 2003) nebo například na Žižkově, ve Vršovicích, Michli nebo v Holešovicích-Bubnech (Troupová 2004).

Kvalitativní výzkum ukrajinské komunity přinesl řadu zajímavých informací; některé do jisté míry potvrzují závěry z předchozích studií ukrajinské komunity. Ukrajinci vnímají českou kulturu jako odlišnou od ukrajinské, ale zároveň mezi nimi nevidí podstatné rozdíly. Ti respondenti, kteří zde pobývají pouze krátkou dobu a přechodně, uváděli, že rozdíl mezi oběma kulturami je větší. Naopak ti, kteří zde chtějí žít natrvalo, se nejčastěji domnívali, že rozdílnost obou kultur je menší. Dotazovaní Ukrajinci, kteří zde pobývají dočasně, mají své rodiny na Ukrajině a bydlí nejčastěji se svými ukrajinskými přáteli v podnájmech. Bydlení získali nejčastěji právě přes ně. Z těch, co zde plánují žít natrvalo (a tedy zde měli s sebou své rodiny) bydlela většina v bytech v osobním vlastnictví. Smíšená manželství nebo soužití s Čechem nebo Češkou se mezi dotazovanými nevyskytla.

Obrázek 5.3: Rozmístění Ukrajinců podle pražských katastrálních území a míra jejich prostorové koncentrace k 1. 3. 2001

Zdroj: SLDB, 2001

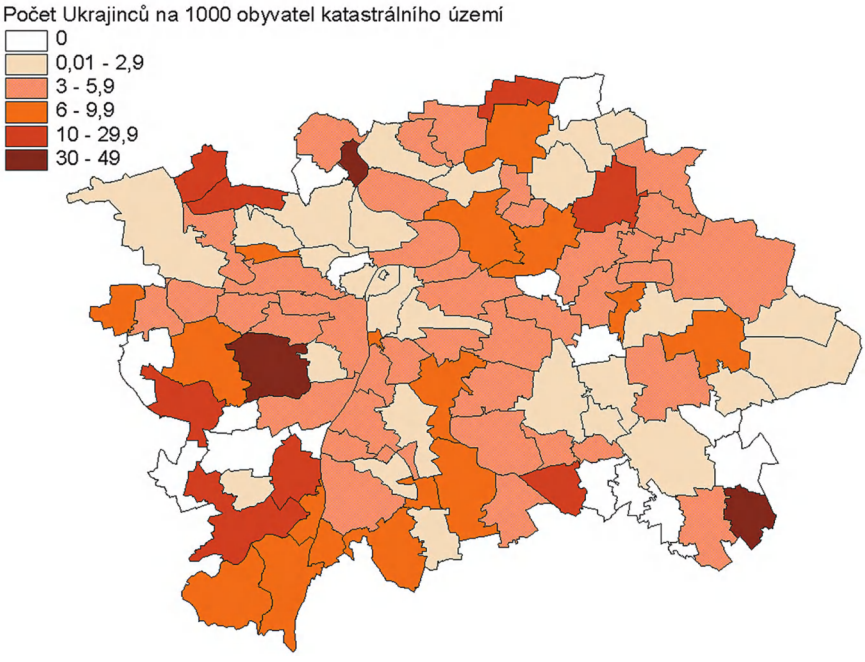

Index různorodosti 2001	
celková populace	19,0
Slováci	27,2
Vietnamci	42,2

katastrální území	‰ Ukrajinců
Jinonice	49,0
Sedlec	39,2
Nedvězí u Říčan	38,8
Přední Kopanina	29,7
Velká Chuchle	24,8
Kbely	16,8
Březiněves	15,0
Radotín	14,3
Řeporyje	12,9
Nebušice	11,0

Většina dotázaných zde neměla před migrací do Prahy žádného českého přítele, pouze ukrajinské přátele nebo kontakty. Pouze někteří uvedli, že před migrací do Prahy zde měli pouze české přátele, které znali ze svých studií, a to jak na Ukrajině, tak i v České republice. V obou případech ale tito přátelé a známí byli dotazovaným v jejich začátcích nápomocní se získáváním ubytování nebo nalezením pracovního místa. V současné době mají všichni Ukrajinci české přátele, s nimiž se stýkají zpravidla stejně často jako s těmi ukrajinskými. Respondenti uváděli, že udržují kontakty se svou rodinou a přáteli na Ukrajině zhruba dvakrát až třikrát týdně, nejčastěji formou telefonátů.

Silné vazby na mateřskou zemi byly odhaleny i ve výzkumech Troupové (2004) a Drbohlava (1999b). Někteří z respondentů na Ukrajinu také na několik měsíců v roce jezdí, zejména ti, co zde pobývají dočasně. Ti, kteří zde chtějí zůstat natrvalo, udržují kontakty pouze telefonické nebo elektronické.

Pracovní uplatnění většiny Ukrajinců se pohybovalo ve sféře manuálních prací jako uklízečka, instalatér, dělník nebo pomocná síla v obchodě. Několik dotazovaných bylo majiteli restaurace nebo prodavačka v obchodě. Zaměstnání získali většinou přes své ukrajinské přátele nebo kontakty (tzv. klientský systém – viz Drbohlav 2008) a v pozici zaměstnanců pracují většinou pro české zaměstnavatele. Dotazovaní Ukrajinci byli vcelku spokojení se svými životními podmínkami. Někteří z nich nebyli spokojení s prací, další si stěžovali, že nemají dostatek volného času. Někteří také uvedli, že by ve svém okolí uvítali větší klid a více zeleně. O projevech rasismu a xenofobie se zmiňovali respondenti většinou zdrženlivě. Většina z nich uvedla, že se s těmito projevy po dobu pobytu na území Prahy zatím nesetkala; jeden z respondentů dokonce uvedl, že je v okolí známý a oblíbený. Někteří ale uvedli, že se s verbálními i latentními projevy rasismu a xenofobie setkali. Tyto projevy se ale týkaly období před čtyřmi až pěti lety. Pro Ukrajince je kontakt s imigračními úřady stresový. Stěžovali si hlavně na to, že musí vyplňovat velké množství formulářů a že je to stojí peníze. Jeden z dotazovaných tvrdil, že pokud úředníci vidí, že má imigrant peníze a chce tu podnikat, tak mu velké problémy nedělají.

Slováci

Slováci dosáhli na konci roku 2008 v Praze oficiálního počtu 19 754 osob a na celkovém počtu imigrantů v Praze se podíleli téměř 14 %. Podle jejich rozmístění, které je naznačeno na obrázku 5.4, nevytvářejí, podobně jako Ukrajinci, žádné zvláštní oblasti vyšší koncentrace (v roce 2001 byl index různorodosti jen 24 %). Nejshodnější prostorové vzorce mají Slováci s Ukrajinci a dále například s Rusy. Naopak od Vietnamců jsou prostorově separováni více. Podíl Slováků byl v roce 2001 nejvyšší v Kunraticích (6,6 %), Motole (3,0 %) a v Cholupicích (2,1 %). Slováci v Praze zpravidla netvoří uzavřené enklávy jako například Vietnamci, mají výrazné asimilační tendence, a tudíž splývají s majoritní populací a nesoustředí se na jeden typ ekonomické činnosti (Uherek 2003). Příčiny jejich koncentrace do určitých částí Prahy jsou proto ve většině případů shodné s příčinami lokalizace bydlení české populace.

Obrázek 5.4: Rozmístění Slováků podle pražských katastrálních území a míra jejich prostorové separace k 1. 3. 2001

Zdroj: SLDB, 2001

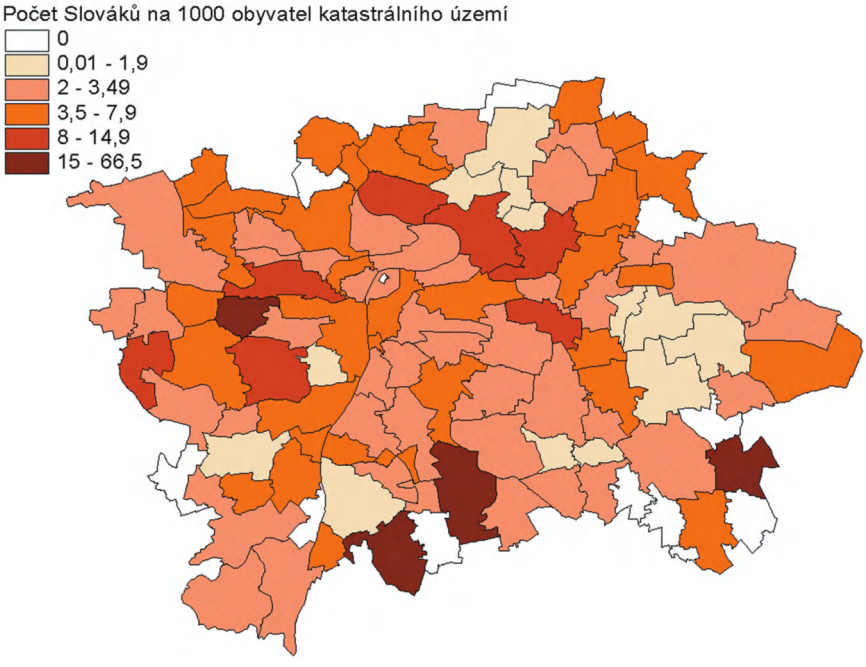

Index různorodosti 2001	
celková populace	24,0
Ukrajinci	27,2
Vietnamci	50,1

katastrální území	‰ Slováků
Kunratice	66,5
Motol	29,6
Cholupice	21,4
Královice	19,0
Jinonice	14,2
Břevnov	13,6
Vyšehrad	12,1
Třebonice	10,3
Troja	9,6
Malešice	8,5

Kulturní blízkost Slováků se odrážela i v jejich odpovědích; respondenti ve většině případů odpovídali, že spíše než o kulturní adaptaci šlo o přivyknutí na životní tempo Prahy jako velkoměsta. Mezi Slováky byla také rozšířená smíšená manželství nebo soužití s Čechem/Češkou. Domácnosti Slováků se nacházely v různých formách zástavby (panelový dům, rodinný dům, ubytovna). Bydlení si našli většinou přes přátele nebo inzeráty.

Asimilační tendence pražských Slováků byly zřejmé z jejich odpovědí v dalších částech rozhovorů a dotazníků. Polovina dotazovaných Slováků před imigrací do Prahy měla ve městě české nebo slovenské přátele a využila jejich

pomoci v začátcích pobytu v Praze. Nejčastěji šlo o pomoc při získávání ubytování, pracovního místa; přátelé fungovali jako psychická podpora a byli prostředníky při získávání nových kontaktů. Postupem času se Slováci obecně stýkali stále více se svými českými přáteli než se slovenskými, a to zejména v práci. Dotazovaní Slováci totiž pracovali v českých firmách a až na pár výjimek byli často ve firmě jedinými Slováky. Slováci udržují kontakty se svými příbuznými a přáteli na Slovensku několikrát týdně, nejčastěji pak v podobě telefonických rozhovorů, e-mailů nebo návštěv.

Pracovní místa dotazovaných byla rozličná – od truhláře po vědce nebo technického inženýra. Dotazovaní si našli pracovní místa přes inzerát. Slováci byli spokojení také v případě svých celkových životních podmínek, na kterých chtějí měnit málo. Některým vadí již zmíněné hektické tempo prostředí Prahy a s tím související nedostatek volného času. S lokalitou, ve které bydlí, byli dotazovaní víceméně spokojeni; ve většině odpovědí preferovali blízkost centra a dostatek zeleně. Ti, kteří by chtěli změnit lokalitu bydlení, uvedli jedinou bariéru, která jim v tom brání – peníze. Dotazovaní Slováci, kteří zde plánují zůstat natrvalo a bydlí v podnájmu, by si chtěli pořídit byt v osobním vlastnictví. Naopak ti, kteří zde nechtějí žít trvale, preferují bydlení v podnájmu. V otázce latentních nebo otevřených projevů rasismu a xenofobie drtivá většina Slováků uvedla, že se s těmito projevy nesetkala. Pouze několik přiznalo, že byli jednou slovně napadeni v restauračním zařízení, ale i v taxíku. Ohledně kontaktů s imigračními úřady většina respondentů uvedla, že na tyto úřady nechodí rádi a necítí se tam pohodlně.

Vietnamci

Vietnamci byli na konci roku 2008 s oficiálním počtem 9 606 osob čtvrtou nejpočetnější skupinou imigrantů a na celkovém počtu imigrantů v Praze se podíleli z necelých 7 %. Na rozdíl od Ukrajinců a Slováků je v případě Vietnamců na obrázku 5.5 na první pohled zřejmá jejich prostorová koncentrace do jižního a jihovýchodního okraje Prahy a pak také do pásu na východě Prahy od území Dolních Měcholup přes Černý Most až do Satalic. Největších podílů na celkovém počtu obyvatel dosáhli Vietnamci podle SLDB v Lahovicích (3,1 %), Libuši a Malé Chuchli (obě 2,9 %). Vietnamci v Praze často bydlí v blízkosti svého zaměstnání (Martínková 2003), jež jsou ve většině případů tržnice. V okolí největší z nich, tržnice SAPA v Libuši, bylo podle SLDB koncentrováno také nejvíce Vietnamců, podle některých studií (Štěpánková 2006) až čtvrtina z celkového počtu Vietnamců v Praze. Vyšší prostorová koncentrace Vietnamců se odráží také ve výši jejich indexu různorodosti: 41,6 % od celkové populace Prahy a ještě vyššími hodnotami od Slováků a Ukrajinců.

Obrázek 5.5: Rozmístění Vietnamců podle pražských katastrálních území a míra jejich prostorové separace k 1. 3. 2001

Zdroj: SLDB, 2001

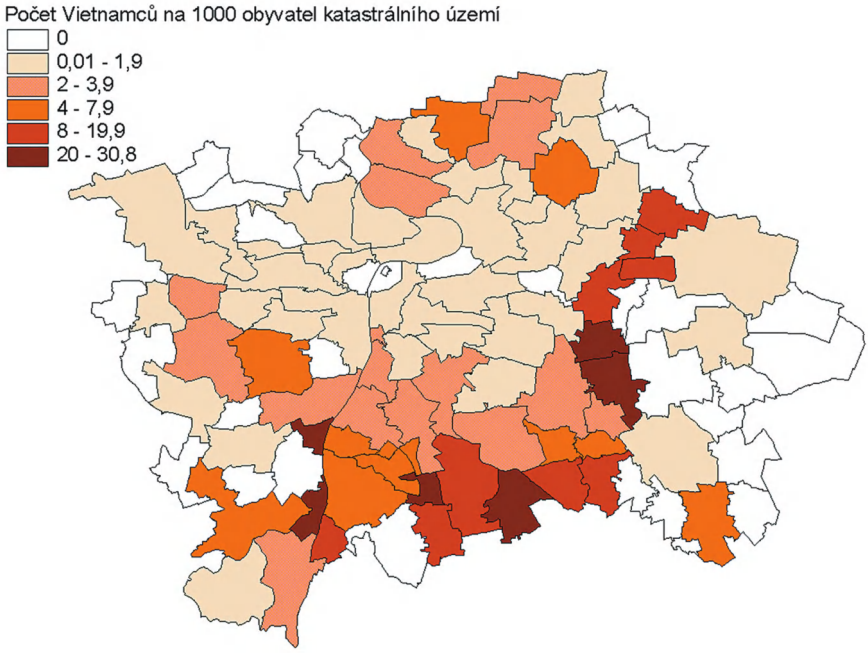

Index různorodosti 2001	
celková populace	41,6
Ukrajinci	42,2
Slováci	50,1

katastrální území	‰ Vietnamců
Lahovice	30,8
Libuš	29,3
Malá Chuchle	29,2
Šeberov	24,3
Dolní Měcholupy	24,3
Štěrboholy	22,3
Újezd u Průhonic	15,1
Kunratice	14,6
Křeslice	11,8
Komořany	9,2

Provádění rozhovorů s Vietnamci ztěžoval fakt, že zdaleka ne všichni Vietnamci mluví česky natolik, aby byli schopni v rozhovorech odpovídat. Navíc jen část z těchto česky mluvících Vietnamců byla ochotna rozhovory podstoupit, na rozdíl od vcelku ochotných Ukrajinců a Slováků. Potvrdili tak pověst uzavřené komunity (např. Šišková 2001). Do výběru byli zařazeni Vietnamci, kteří zde žijí relativně delší dobu (délka pobytu většiny dotazovaných byla v rozmezí 8 až 10 let) a kteří jsou do české společnosti nějakým způsobem více začleněni. I přes to byla v jejich odpovědích cítit velká rezervovanost plynoucí ze separačních tendencí této komunity od zbytku společnosti.

Dotazovaní Vietnamci uváděli, že česká kultura je od vietnamské velmi odlišná a že tato odlišnost se dotýká všech oblastí života. Češi mají jiné způsoby stolování, jinak se oblékají, mají jiné zvyky a odlišný způsob myšlení. Dotazovaní Vietnamci také poukázali na to, že lidé jsou zde otevřenější a při rozhovorech se více dívají do očí druhého. Častá je také dezinterpretace úsměvu na tváři Vietnamců. Ti se totiž usmívají i tehdy, když se octnou v nepříjemné situaci. Podobně Kocourek (2001) toto zjištění doplňuje tvrzením, že úsměv je také forma omluvy v případě, že dotyčný nerozumí projevu mluvčího. Jedna z Vietnamek také upozornila na rozdíl v rodinném životě: ve Vietnamu je zvykem, že se člověk pohybuje v rámci širší rodiny, jejíž členové se mezi sebou často navštěvují. Přesto si dotazovaní za dobu pobytu v Praze na zdejší prostředí zvykli.

Většina Vietnamců chce zůstat v České republice natrvalo. Souvisí to s tím, že, až na jeden případ, byli všichni ženatí nebo vdané. Smíšené manželství s Čechem nebo Češkou se nevyskytlo. Většina z ženatých nebo vdaných Vietnamců zde vychovávala své děti. Jeden dotazovaný poslal své dítě do Vietnamu, kde se o něj, starají jeho prarodiče. Jako důvod uvedl, že chce, aby jeho dítě poznalo zemi a kulturu svých předků. Na základě jiných názorů se ale ukazuje, že ačkoli je tato praxe mezi vietnamskými rodinami vcelku rozšířeným jevem, pro samotné dítě to znamená velký stres, protože se na relativně dlouhou dobu dostává do cizího a kulturně odlišného prostředí.

Na rozdíl od Slováků neměli dotazovaní Vietnamci před imigrací do Prahy žádné české přátele, pouze vietnamské. Polovina dotazovaných Vietnamců migrovala samostatně, polovina s rodinou. Několik dotazovaných Vietnamců neznalo v Praze nikoho, protože do Prahy přijeli po roce 1989 ze studijních důvodů a po studiích zde zůstali. Většina Vietnamců si za dobu pobytu v Praze našla české přátele, kterých je ale v porovnání s vietnamskými přáteli méně a také četnost jejich kontaktů je menší. Jedna z dotazovaných Vietnamek uvedla, že v minulosti měla mnoho vietnamských přátel; ti ale odjeli zpět do Vietnamu. Vietnamci, kteří před migrací do Prahy měli v Praze vietnamské přátele, uvedli, že tito přátelé jim pomohli s ubytováním, s vyřizováním administrativních záležitostí a se zprostředkováním kontaktů s českými úřady. Servis pro členy vietnamské komunity je jednou z jejích typických vlastností (např. Martínková 2003, Štěpánková 2006).

V otázkách pracovního uplatnění Vietnamců byli dotazovaní jednotní v tom, že jejich zaměstnavatelem byla firma řízená Vietnamci, jinými slovy, nikdo z dotazovaných nepracoval pro českého zaměstnavatele. Pouze dva z dotazovaných podnikali na živnostenský list. Pracovní místa dotazovaných se pohybovala od prodavače u stánku po pracovníka v softwarové firmě. Na rozdíl od Slováků získali dotazování tato pracovní místa přes vietnamské přátele.

Se svými životními podmínkami byli dotazovaní Vietnamci spokojeni. Přiznávali, že nejsou příliš nároční, že si na život ve zdejším prostředí zvykli, a tak jim současné životní podmínky vyhovují. Mezi klady prostředí, ve kterém žijí, patří dobrá dopravní dostupnost centra Prahy, hodně zeleně nebo také dobrá dostupnost vietnamského velkoobchodního areálu SAPA. Zajímavým zjištěním, které odlišovalo Vietnamce od postojů zejména Slováků, bylo kladení důrazu na výše zmíněné navyknutí na standard jejich prostředí. Tato síla zvyku byla také hlavní bariérou, která jim zamezovala přestěhovat se do lepšího.

V otázce latentních nebo otevřených projevů rasismu nebo xenofobie dotazovaní Vietnamci uvedli, že těchto projevů nebylo mnoho. Spíše než o otevřené projevy se jednalo o jejich náznaky. Jeden z dotazovaných uvedl, že v minulosti ho nechtěli pustit do restaurace (v Chomutově), protože týden předtím se tam prý popralo několik Vietnamců. S imigračními úřady neměli dotazovaní příliš dobrou zkušenost, zejména na začátku pobytu, kdy ještě neuměli dobře česky. Dotazovaní Vietnamci zdůrazňovali přebujelou byrokracii, skutečnost, že musí dlouho stát ve frontě a také to, že některým Vietnamcům pomáhá výše zmíněný vietnamský servis. Na rozdíl od Slováků si několik dotazovaných posteskl, že na těchto úřadech je to „čím dál horší".

S přáteli nebo rodinou ve Vietnamu udržují dotazovaní kontakty zejména formou e-mailů, internetových chatů a pak také telefonováním, přičemž četnost kontaktů přes elektronická média je asi jedenkrát týdně a telefonování asi jednou do měsíce. Někteří Vietnamci do Vietnamu na zhruba několik týdnů také jezdí. Většina dotazovaných Vietnamců bydlela v bytě v osobním vlastnictví. Podle jejich výpovědí si Vietnamci častěji pořizují byty od soukromých vlastníků a nikoliv například byty družstevní, protože se často stává, že ostatní členové družstva nechtějí Vietnamce nebo vietnamskou rodinu mezi sebe přijmout. Velká většina dotazovaných bydlela v panelových domech.

Závěr

Cílem této kapitoly bylo nastínit základní charakteristiky podoby života tří významných komunit imigrantů, žijících na území Prahy, a zjistit, v čem se odlišují a v čem naopak shodují. Závěry z rozhovorů a dotazníkového šetření víceméně odrážejí odlišný charakter imigrace a socio-ekonomický a kulturní profil jednotlivých skupin (tabulka 5.4). Čechům kulturně nejbližší ze zkoumaných skupin jsou Slováci, u nichž se spíše než o kulturní přizpůsobení jednalo o přizpůsobení pražskému způsobu života. Větší množství kulturních rozdílů bylo zmíněno v odpovědích Ukrajinců; Vietnamci vnímají českou kulturu jako velmi odlišnou. Jelikož

se v případě Ukrajinců jedná převážně o pracovní a dočasnou migraci, jejich integrace do české společnosti je omezená. Dotazovaní měli své rodiny na Ukrajině a v Praze bydleli většinou v podnájmu nebo na ubytovně. Nacházejí si většinou manuální práci a udržují těsné kontakty s příbuznými a přáteli v mateřské zemi, stejně jako Slováci, kteří se ale do české společnosti bez problémů v mnoha aspektech života (sociálních, pracovních atd.) asimilují. Vietnamci, podobně jako Slováci, migrují také za účelem trvalejšího pobytu, v Praze ale vytvářejí velmi uzavřené komunity a jejich kontakt s domovskou zemí a s českou společností je omezenější.

Tabulka 5.4: Shrnutí odpovědí rozhovorů a dotazníkového šetření

	Ukrajinci	**Slováci**	**Vietnamci**
Kulturní odlišnost	spíše menší	velmi malá	velká
Kontakty	většina měla před imigrací v Praze pouze ukrajinské kontakty žádná smíšená manželství	většina měla před imigrací v Praze české i slovenské přátele a kontakty častá smíšená manželství	většina měla před imigrací v Praze pouze vietnamské přátele žádná smíšená manželství
Práce	spíše manuální získaná přes ukrajinské přátele a kontakty většinou čeští zaměstnavatelé	široké spektrum pracovních činností většinou přes inzerát čeští zaměstnavatelé	několik typů pracovních činností vietnamští zaměstnavatelé
Spokojenost	panuje víceméně spokojenost s životními podmínkami obětí projevů rasismu jsou výjimečně nepříjemné zkušenosti s imigračními úřady	panuje víceméně spokojenost s životními podmínkami obětí projevů rasismu jsou výjimečně nepříjemné zkušenosti s imigračními úřady	panuje víceméně spokojenost s životními podmínkami obětí projevů rasismu jsou výjimečně nepříjemné zkušenosti s imigračními úřady diskriminace ze strany bytových družstev
Mateřská země	telefonické a elektronické kontakty několikrát týdně dočasně pobývající na Ukrajinu každoročně jezdí	telefonické a elektronické kontakty několikrát týdně časté krátké návštěvy	jedenkrát týdně elektronický kontakt, jednou do měsíce telefonický kontakt jednou do roka návštěva Vietnamu
Bydlení	většinou v podnájmech (u dočasných pobytů) s přáteli trvale usazení Ukrajinci bydlí v bytech v soukromém vlastnictví	většinou v podnájmech, trvale usazení Slováci si chtějí pořídit byt do osobního vlastnictví	většinou v bytech v osobním vlastnictví

Jen v jediné oblasti se odpovědi všech tří skupin respondentů velmi přiblížily; to tehdy, když se vyjadřovali ke zkušenostem ze styku s imigračními úřady. Kontakt s nimi byl pro všechny velmi stresový a nepříjemný. Vietnamci jsou v porovnání

s Ukrajinci a Slováky navíc konfrontováni více s projevy xenofobie a s diskriminací na trhu s byty. Možná zčásti tento důvod, ale zcela určitě důvod rozdílných integračních strategií jednotlivých komunit, přispívá k jejich výslednému prostorovému vzorci. Ukrajinci a Slováci jsou v Praze velmi rozptýleni. Zatímco v případě Ukrajinců je to z velké části vlivem umístění ubytoven, Slováci volí podobné (zejména tedy ekonomické) motivy lokalizace svého bydlení jako česká společnost. Naopak vysoká koncentrace Vietnamců hlavně do jižní části Prahy je odrazem jejich uzavřenosti a separace, vyplývající z větší kulturní vzdálenosti.

Imigranti v Praze tvoří významnou část pražské populace. Výzkumem tří nejvýznamnějších komunit imigrantů byl alespoň zčásti odhalen způsob jejich života a podoba jejich integrace do české společnosti. V souvislosti s předpokládaným dalším nárůstem počtu imigrantů na území Prahy bude toto téma stále důležitější.

LITERATURA

ALBA, R., NEE, V. (1997): Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Immigration. International Migration Review, 31, č. 3, s. 826–865.

ANDERSON, R. (1998): Socio-spatial Dynamics: Ethnic Divisions of Mobility and Housing in post-Palme Sweden. Urban Studies, 35, č. 3, s. 397–428.

BARŠOVÁ, A., BARŠA, P. (2006): Česká republika jako přistěhovalecká země. Policy paper Ústavu mezinárodních vztahů, Praha, 10 s.

BAUER, T., ZIMMERMANN, K.F. (1997): Network Migration of Ethnic Germans. International Migration Review, 31, č. 1, s. 143–149.

BLOM, S. (1999): Residential Concentration Among Immigrants in Oslo. International Migration, 37, č. 2, s. 617–641.

BROUČEK, S. (2003): Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR.. In: Uherek, Z. (ed.) (2002): Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovišti Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 1260/2001. Akademie věd České republiky, Praha, s. 7–184.

ČERMÁKOVÁ, D. (2002): Prostorové rozmístění cizinců v České republice a jeho podmíněnosti. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 117 s.

ČERNÁ, J. (2003): Ruští a ukrajinští imigranti v České republice. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 100 s.

DRBOHLAV, D. (1997): Imigranti v České Republice (s důrazem na ukrajinské pracovníky a západní firmy operující v Praze. Research Support Scheme Project (Central European University), 32 s.

DRBOHLAV, D. (ed.) (1999a): Ruská komunita v České republice. Výzkumná zpráva grantu MV ČR, Praha, 37 s.

DRBOHLAV, D. (ed.) (1999b): Ukrajinská komunita v České republice. Výzkumná zpráva grantu MV ČR, Praha, 40 s.

DRBOHLAV, D. (2001): Ethnicity, Family and International Migration. Paper originally presented at the (ESF) Exploratory Workshop on Migration and Family Across the Lifecourse, 7–9 September 2001, School of Geography, University of Leeds, UK, manuscript.

DRBOHLAV, D. (2003): Immigration and the Czech Republic (with Special Respect to the Foreign Labor Force). International Migration Review, 37, č. 1, s. 194–224.

DRBOHLAV, D. (2004): The Times They Are A-changing. Migration Trends in Selected EU Countries, Vol. 2 – The Czech Republic. International Organization for Migration, Vídeň, 136 s.

DRBOHLAV, D. (ed.) (2008): Nelegální ekonomické aktivity migrantů: Česko v evropském kontextu. Karolinum, Praha, 311 s.

DRBOHLAV, D., EZZEDDINE-LUKŠÍKOVÁ, P. (2003): Výzkumná zpráva: Integrace cizinců v ČR. IOM International Organization for Migration, Praha, 83 s.

FONG, E., WILKES, R. (1999): The Spatial Assimilation Model Reexamined: An Assessment by Canadian Data. International Migration Review, 33, č. 3, s. 594–620.

FRIEDRICHS, J. (1998): Ethnic Segregation in Cologne, Germany, 1984–94. Urban Studies, 35, č. 10, s. 1745–1763.

HENDL, J. (2005): Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Portál, Praha, 407 s.

JANSKÁ, E. (2002): Adaptace cizinců v České republice. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 118 s.

JANSKÁ, E. (2006): Druhá generace cizinců v ČR: příklad dětí navštěvujících MŠ v Praze. In: Balvín, J. (ed.): Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, Praha, s. 607–618.

JANSKÁ, E., DZÚROVÁ, D. (2006): Mezinárodní migrace a nelegální pracovní aktivity migrantů: Česko a evropský kontext. In: Balvín, J. (ed.): Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, Praha, s. 598–604.

van KEMPEN, R., van WEESEP, J. (1991): Housing low-income households in Dutch cities. in: Saglamer, G., Özüekren, A.S. eds.: Housing for the Urban Poor, Istanbul, Istanbul Technical University, s. b009–b021.

van KEMPEN, R., ÖZÜEKREN, A.S. (1998): Ethnic Segregation in Cities: New Forms and Explanations in a Dynamic World. Urban Studies, 35, č. 10, s. 1631–1656.

KOCOUREK, J. (2001): Vietnamci v České republice. In: Šišková, T. (ed.): Menšiny a migranti v České republice; my a oni v multikulturní společnosti. Portál, Praha, s. 99–105.

KOCOUREK, J. (2007): Vietnamci v ČR. In: Leontiyeva Y. (ed.) (2007): Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové). Sociologické studie/Sociological Studies 06/10. Praha, Sociologický ústav AV ČR, s. 46–62.

LEONTIYEVA, Y., EZZEDINE-LUKŠÍKOVÁ, P., HIRT, T., JAKOUBEK, M., KOCOUREK, J., PAŽEJOVÁ, L. (2007): Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové). Sociologické studie/Sociological Studies 06/10. Praha, Sociologický ústav AV ČR, 95 s.

LIEBKIND, K. (1992): Ethnic Identity: Challenging the Boundaries of Social Psychology. In: G.M. Breakwell (ed.): The Social Psychology of Identity and the Self Concept, London, Academic Press (Surrey University Press), London, s. 147–185.

MALHEIROS, J (2002): Ethni-Cities: Residential Patterns in the Northern European and Mediterranean Metropolises – Implications for Policy Design. International Journal of Population Geography, 8, č. 2, s. 107–134.

MARTÍNKOVÁ, Š. (2003): Vietnamská menšina v Praze. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, katedra teorie kultury, 100 s.

MASSEY, D. (1985): Ethnic Residential Segregation: A Theoretical Synthesis and Empirical Review. Sociology and Social Research; An International Journal, 65, č. 3, s. 315–350.

MOORE, M. (2002): Číňané v České republice, 1992-2002: Zrod a formování symbolické komunity. Výzkumná zpráva grantu Ministerstva vnitra ČR, 37 s. [www.cizinci.cz/files/clanky/125/cinane_v_CR.pdf].

MURDIE, R.A., BORGEGÅRD, L.-E. (1998): Immigration, Spatial Segregation and Housing Segmentation of Immigrants in Metropolitan Stockholm, 1960-95. Urban Studies, 35, č. 10, s. 1869–1888.

OBUCHOVÁ, Ľ. (2002): Čínská komunita v České republice 2001. In: Uherek, Z. (ed.): Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovišti Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 1260/2001. Akademie věd České republiky, Praha, s. 375–410.

OUŘEDNÍČEK, M. (2002): Urbanizační procesy obyvatelstva v pražském městském regionu. Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha. 110 s.

POSPÍŠILOVÁ, R. (2005): Zahraniční studenti vysokých škol v Česku. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha. 41 s.

ŠIŠKOVÁ, T. (ed.) (2001): Menšiny a migranti v České republice: my a oni v multikulturní společnosti 21. století. Portál, Praha, 188 s.

ŠÍMOVÁ, O. (1998): Cizinec v Praze. Magisterská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, katedra sociologie, Praha. 101 s.

ŠTĚPÁNKOVÁ, K. (2006): Etnická ekonomika: případová stude vietnamské ekonomické enklávy Sapa v Praze – Libuši. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha. 141 s.

TROUPOVÁ, J. (2004): Kvantitativní a kvalitativní aspekty života Američanů a Ukrajinců v České republice. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 133 s.

UHEREK, Z. (ed.) (2002): Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovišti Akademie Věd ČR na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000, 1260/2001. Akademie Věd České republiky, Praha.

UHEREK, Z. (2003): Cizinecké komunity a městský prostor v České republice. Sociologický časopis, 39, č. 2, s. 193-216.

UHEREK, Z., ČERNÍK, J. (2004): Výzkumné zprávy a studie o integraci cizinců na území České republiky. Výzkumná zpráva grantu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, Praha, 20 s. [http://www.cizinci.cz/files/clanky/100/vyzkum.pdf].

VALENTA, O. (2004): Relationships between Minority and Majority Population Groups: Examining Factors of Spatial Concentration of Ethnic Minorities. Ročníková práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 38 s.

VALENTA, O. (2006): Prostorové rozmístění imigrantů v České republice se zvláštním zřetelem na Prahu. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 146 s.

ZELINSKI, W., LEE, B. (1998): Heterolocalism: An Alternative Model of the Sociospatial Behaviour of Immigrant Ethnic Communities. International Journal of Population Geography, 4, č. 3, s. 281–298.

ZDROJE DAT:

ČSÚ (2005): Cizinci v České republice 2005. Český statistický úřad, Praha, 217 s.

ČSÚ (2009): Počet cizinců v České republice, [http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/tabulky/ciz_pocet_cizincu-001].

Mezinárodní pracovní migrace v ČR, Bulletin č. 7, 2001, VÚ PSV, [http://praha.vupsv.cz/Fulltext/BNo7cz.pdf].

Migrace – Ministerstvo vnitra České republiky. [http://www.mvcr.cz/clanek/migrace-novy-clanek-890951.aspx?q=Y2hudW09NQ%3d%3d].

SLDB 2001: Interní materiál ČSÚ 2006 – celkový počet obyvatel, počet obyvatel občanů Ukrajiny, Slovenska a Vietnamu podle územně technických jednotek.

Závěrečná zpráva o sčítání lidu, domů a bytů 2001. Český statistický úřad, Praha 2004, 30 s. [http://www.czso.cz/sldb/sldb.nsf/i/81D4D80A942793CDC1256ED9003EF415/$File/vlada_sldb_0604.pdf].

ONDŘEJ VALENTA

6 Podnikání migrantů v Praze: případová studie Královská cesta[22]

Úvod

Praha je nejatraktivnější destinací Česka, a to jak pro migranty, kteří zde chtějí žít delší dobu, tak pro turisty, kteří v Praze stráví jen několik dnů. V Praze dlouhodobě či trvale žije více jak jedna třetina všech cizinců. Ročně ji také navštíví kolem 4,5 mil. turistů. (Cestovní ruch 2009). Tato kapitola, která zkoumá podnikání migrantů v historicky atraktivní lokalitě Prahy, propojuje problematiku mezinárodní migrace a cestovního ruchu.

Všechny části Prahy prošly v průběhu posledních dvaceti let velkými změnami (Sýkora 1999; Ouředníček, Temelová 2009). Ovšem jen stěží by se našla čtvrť jako Staré Město, která prodělala tak výraznou proměnu ve specializaci služeb v parteru a struktuře bydlícího a denního přítomného obyvatelstva. Byly zde opraveny šedé domy i dlažba ulic, a služby běžné denní potřeby (např. potraviny, železářství) ustoupily obchodům se suvenýry, restauracím s předzahrádkami a směnárnám. Řadu domů s rezidenční funkcí nahradili hotely a administrativní prostory. Nepřehlédnutelnou zvláštností dnešní Královské cesty je vysoký počet obchodů, kde prodávají cizinci. Cizinci ani koncentrace obchodů stejné oborové specializace nejsou v historické perspektivě v oblasti Starého Města jevem novým. Například u dnešního Malého náměstí byla ve středověku Linhartská čtvrť, kterou obývali Románi (Italové a Francouzi). Oblast dnešního Havelského náměstí obývali zase Němci a nedaleký Josefov Židé. Také oborovou specializaci obchodů a řemesel dnes připomínají názvy ulic např. Celetná (pekaři, kteří vyráběli housky nazývané calty), Uhelný trh, Ovocný trh atd. Dnešní Malé náměstí bylo místem koncentrace středověkých apatykářů (Ježková 2007).

Cílem této kapitoly je zmapovat základní charakteristiky podnikání migrantů v Praze. Dalším cílem je pak na příkladu konkrétní lokality – Královské cesty vysvětlit několik jevů pojících se s podnikáním migrantů. Jedná se o zjištění rozsahu ekonomické koncentrace migrantů v této historické části Prahy. Zajímají

[22] Poděkování grantu.

nás procesy vedoucí k podnikání ve vztahu k charakteristikám jednotlivých migrantů a k existující struktuře příležitostí k podnikání v daném místě a čase. Dále se snažíme objasnit vztahy mezi zemí původu lokalizovaných podnikatelů a strukturou turistů v lokalitě, zemí původu prodávaného zboží a zemí původu migrantů a dále pak vlastnické vztahy lokalizovaných subjektů k nemovitostem. Dalším sledovaným jevem je etnická provázanost majitelů provozoven a jejich zaměstnanců. V neposlední řadě sledujeme odlišnosti lokalizovaných obchodů migrantů podle země (regionu) původu jejich majitelů.

Data o podnikání cizinců v Praze pochází z veřejných statistických zdrojů (ČSÚ a VÚPSV) a také z interní databáze MPO ČR. Informace o lokalitě byly shromážděny v rámci kvalitativního šetření. Kvalitativní šetření probíhalo kombinací dvou metod: nezúčastněného pozorování a strukturovaných rozhovorů s otevřenými otázkami. V rámci nezúčastněného pozorování byly shromážděny informace o lokalizovaných subjektech, sortimentu zboží, počtech a zemích původu zaměstnanců, způsobu prodeje a prezentaci obchodu jako etnicky cizorodého subjektu. Zaznamenané údaje byly doplňovány z registru firem a katastru nemovitostí. Následně byly navštíveny subjekty s účastí migranta ve vlastnické struktuře a uskutečněny rozhovory podle předem připravených otázek. Výběr respondentů není reprezentativní, a to především z důvodu neznalosti charakteristik všech v lokalitě podnikajících subjektů. O rozhovor bylo požádáno osm majitelů (dva telefonicky) a čtrnáct zaměstnanců (převážně se jednalo o manažery prodejen). Celkem bylo uskutečněno pět rozhovorů s majiteli provozoven (země původu byla Chorvatsko, Bulharsko, Írán, Srbsko a Ukrajina) a devět rozhovorů se zaměstnanci (dva z Bosny a Hercegoviny, dva z Bulharska, dva z Ukrajiny, dva z Uzbekistánu a jeden z Indie). Pro dokreslení situace podnikání migrantů byl realizován rozhovor s dvěma českými podnikateli, jedním vlastníkem domu, jednou českou podavačkou a osmi turisty, kteří nakupovali suvenýry. Terénní výzkum byl realizován v únoru až květnu 2009.

Problematika podnikatelských aktivit migrantů je v Česku velmi málo probádaná. Přímo podnikání migrantů se věnuje jen magisterská práce Karly Štěpánkové (2006), která studuje vietnamskou tržnici SAPA v Praze-Libuši. Na základě některých podobností se Slovenskem můžeme informace o podnikání migrantů získat z prací Williamse a Baláže (2002; 2005), kteří se věnovali oborové specializaci Vietnamců a drobným podnikatelům z Podkarpatské Rusi. Za určitý typ podnikání můžeme považovat ukrajinské zprostředkovatele práce (tzv. klienty), což blíže popisuje například Černík (2005) nebo Čermáková a Nekorjak (2009). Ostatní vědecké práce se podnikání migrantů dotýkají jen okrajově jako součást jiných výzkumných cílů například o Číňanech (Moor 2002) nebo Vietnamcích (Brouček 2003).

Teoretické koncepty o podnikání migrantů v městském prostoru

Počty migrantů věnujících se podnikání se v jednotlivých cílových zemích velmi liší. Rozdíly existují podle země původu migrantů a také podle cílové země, ve které se rozhodli podnikat. Existující literatura (např. Brettell, Hollifield 2000; Malheiros 1999) dnes rozděluje čtyři hlavní přístupy k výzkumu podnikání migrantů v hostitelské zemi: (1) kulturní, (2) ekonomický, (3) diskriminační a (4) interaktivní přístup. *Kulturní přístup* přičítá podnikání určitých skupin migrantů kulturně-historickým vlastnostem vycházejících z charakteristik typických pro určitou etnickou skupinu např. Židy, Indy (Aldrich, Waldinger 1990). *Ekonomický přístup* zcela potlačuje kulturní specifika migrantů, hlavní důvod vidí v ekonomických příležitostech v novém prostředí. *Diskriminační přístup* vidí podnikání migrantů jako reakci na uzavřenost a překážky na pracovním trhu hostitelské země. Dnes autory nejužívanější *interaktivní přístup* dává do souvislosti individuální charakteristiky migranta, etnické zdroje a strukturu příležitostí hostitelské země, jako je situace na trhu práce, poptávka trhu, legislativní rámec (Aldrich, Waldinger 1990; Čermáková, Nekorjak 2009). Na individuálním rozhodnutí migranta podnikat se podílejí finanční prostředky či přístup k nim, schopnost využívat etnických zdrojů, existence místa podnikání, schopnost komunikovat, existence poptávky, cash-flow a konkurence (Waldinger a kol. 1990). Interaktivní přístup dále rozvinul Kloosterman a Rath (2001) v konceptu smíšeného zakořenění, kdy kromě zakořenění v sociálních sítích migrantů je důležité zakořenění v socioekonomickém prostředí hostitelské země (města) a politicko-institucionálním prostředí.

Strategie migrantů koncentrovat své podnikatelské aktivity jen do určitých segmentů trhu byla potvrzena v řadě zemí (Waldinger, 1994). Společnými charakteristikami těchto segmentů neboli nik, jsou nízké bariéry na vstupu (finanční, vzdělanostní), nestabilní poptávka, kterou nemohou či nechtějí uspokojovat velké firmy, a dále segmenty, kam majorita dovolí migrantům vstoupit (legislativní opatření), kde již existují sociální sítě migrantů (Waldinger 1986; Williams, Baláž 2005). Konkrétně se migranti zaměřují na maloobchod (potraviny, suvenýry), malé hotely, restaurace (etnické), rychlá občerstvení, kavárny, cestovní kanceláře, internetové kavárny, oděvní průmysl, velkoobchod atd. (Hall, Rath 2007). Většinou se tedy jedná o oblast terciéru, kde dnes nejrychleji rostoucím sektorem světové ekonomiky je turistický průmysl (Hall, Rath 2007). Nově se vytvářející prostor v turistickém průmyslu se střetává s novými imigranty hledajícími uplatnění. V tomto sektoru se migranti nezapojují jen jako podnikatelé, ale také jako zaměstnanci, kde působí jako levná pracovní síla na pozicích pokojských, kuchařů, číšníků, údržbářů, prodavačů a jako další pomocné pracovní síly (Hall, Rath 2007).

Ve vztahu k integraci do ekonomiky mají migranti dvě možnosti: (1) zapojit se do tzv. hlavního proudu ekonomiky, tedy získat zaměstnání u neetnického zaměstnavatele; (2) začít podnikat nebo získat zaměstnání u etnického podnikatele (Light, Gold 2000). Tato druhá možnost se označuje jako etnická ekonomika a je definována jako ekonomická činnost podnikatelů-migrantů, jejich etnických zaměstnanců a rodinných příslušníků (Light, Gold 2000). Především v evropské literatuře se vedou spory o tom, který migrant (týká se to podnikatelů) patří do etnické ekonomiky a který již nikoliv (Hillmann 2006). Podle Bommese a Kolba (2004) je pro existenci etnické ekonomiky nutná vertikální a horizontální provázanost s ostatními subjekty stejné etnické skupiny. Příkladem mohou být dodavatelsko-odběratelské vztahy podnikatelů.

Migranti jsou jak v celosvětové, tak historické perspektivě úzce provázáni s prostorem velkých měst. Města jsou ústředním bodem pro vstup migrantů do hostitelské země a rozvoj dalších ekonomických aktivit (Waldinger 1990). Podle výzkumů z USA zde také dosahují většího ekonomického úspěchu (Hall, Rath 2007). Platí to i opačně. Města jsou závislá na migrantech především v profesích vyžadujících nízkou kvalifikaci (Sassen, 2001).[23] Dnes ve světě nejsou výjimečná města s nadpolovičním podílem populace s rodištěm mimo hostitelskou zemi (např. Montreal, Sydney). Migranti se v rámci měst rozmísťují nerovnoměrně a to platí jak pro rezidenční chování, tak i pro podnikatelské aktivity. Některé čtvrti s vysokou koncentrací cizinců byly či stále jsou postiženy sociálně-patologickými problémy (Hall, Rath 2007). Některé z nich tuto fázi překonaly a dnes jsou vnímány pozitivně, a dokonce jsou podporovanou lokální politikou jako turistické atrakce např. Chinatown v Amsterdamu, Little Portugal v Torontu, Kreuzberg v Berlíně (Hall, Rath 2007).

Podnikání migrantů v Praze v širším kontextu Česka

Popsat co nejpřesněji podnikatelské aktivity migrantů[1] v Praze je vzhledem k nedostatečné statistice, existenci nelegálních či kvazi-legálních aktivit migrantů a malému počtu výzkumných studií téměř nemožné. Praha měla ke konci roku

[23] To platí především o tzv. globálních městech, kde jsou na jedné straně ve vyšší míře koncentrovány vysoce kvalifikované a řídící profese například v oblasti ekonomické, finanční, sociální, politické, technologické. Na straně druhé tam existují odvětví služeb od práce v domácnosti a pohostinství až po úklidové služby, které využívají lidé především ve vyšších patrech globální ekonomiky. Což podle Sassenové (2001) v souvislosti s mobilitou pracovní síly znamená přítomnost migrantů s vysokým, ale hlavně i s nízkým statusem.

2008 celkem 114 tisíc ekonomicky činných cizinců (31 % z celkové zaměstnanosti cizinců v Česku).[24] Podle odhadů Drbohlava a Lachmanové (2008) je nutno tento evidovaný počet ještě zvýšit o 40 až 90 tisíc cizinců, kteří na území Prahy vykonávají nelegální, či kvazi-legální aktivity. Tato práce se zaměřuje na podnikání migrantů, a tudíž s cizinci na pozicích zaměstnanců dále nepracuje. Existují dvě kategorie[25] cizinců podnikajících na základě (1) živnostenského zákona a (2) zapsání do Obchodního rejstříku.[26] Od poloviny 90. let 20. století se počet cizinců s živnostenským oprávněním v Praze pohybuje kolem 20 tisíc (téměř jedna třetina všech v Česku vydaných povolení cizincům), což při celorepublikovém nárůstu cizinců s živnostenským oprávněním znamená, že podíl cizinců v Praze vzhledem k ostatnímu území stále klesá (viz obrázek 6.1). Toto lze vysvětlit nárůstem podnikatelské aktivity převážně u tří nejčetněji zastoupených skupin cizinců (Vietnamci, Ukrajinci a Slováci), kteří mají nejnižší míry koncentrace v rámci okresů Česka a nejsou koncentrováni jen v Praze (Novotný a kol. 2007). V relativním pohledu je význam podnikatelských aktivit migrantů v Praze mnohem vyšší. Jejich podíl na všech registrovaných podnikatelích se pohybuje nad 7 % (celorepublikově se podíl ve sledovaném období pohyboval mezi 3–4 %).

Počet cizinců podnikajících podle Obchodního zákoníku neznáme, neboť Obchodní soud žádná data neposkytuje. Tuto skupinu lze zachytit jen částečně v rámci účelu pobytu, kde jsou uvedeni jako společníci v právnické osobě. Vzhledem k zneužívání této kategorie účelu pobytu je dnes na cizincích požadováno (až na výjimečné případy, kdy cizinec vykonává pouze činnost spojenou s řízením společnosti) povolení k zaměstnání, čímž se cizinci ztrácí z kategorie podnikatelů do kategorie zaměstnanců (Čermáková, Lachmanová, 2008, Drbohlav, 2008). Od roku 2005 se ČSÚ snaží o odhad sebezaměstnávajících se osob, tedy slučuje uvedené kategorie. Počet sebezaměstnávajících se cizinců byl ČSÚ odhadnut v roce 2007 na 106,7 tisíc (společníků evidoval 10 tisíc a 30 tisíc byl dopočet ČSÚ), nicméně tento odhad je bez regionálního členění (Cizinci 2009). Další statistický zdroj lze získat od soukromých analytických firem, které si vytvářejí firemní databáze a sledují zemi původu základního kapitálu a počtu subjektů se zahraničním kapitálem. Ovšem tyto informace vypovídají málo o samotné migraci obyvatel. Nejvyšší investovaný kapitál v Česku v roce 2006

[24] V tomto čísle jsou zahrnuti cizinci na pozicích zaměstnanců a s živnostenským oprávněním.

[25] Podle stávající legislativy existují ještě další dvě kategorie: osoba podnikající na základě jiných předpisů (např. lékaři, restauratéři, notáři) a osoba provozující zemědělskou výrobu. Mezi těmito skupinami jsou cizinci zastoupeni zanedbatelně a vstup do těchto profesí je omezen podmínkami profesních organizací.

[26] Jedná se o společníky v právnické osobě, ve statistice jsou uváděny u účelu pobytu jako společníci v právnické osobě.

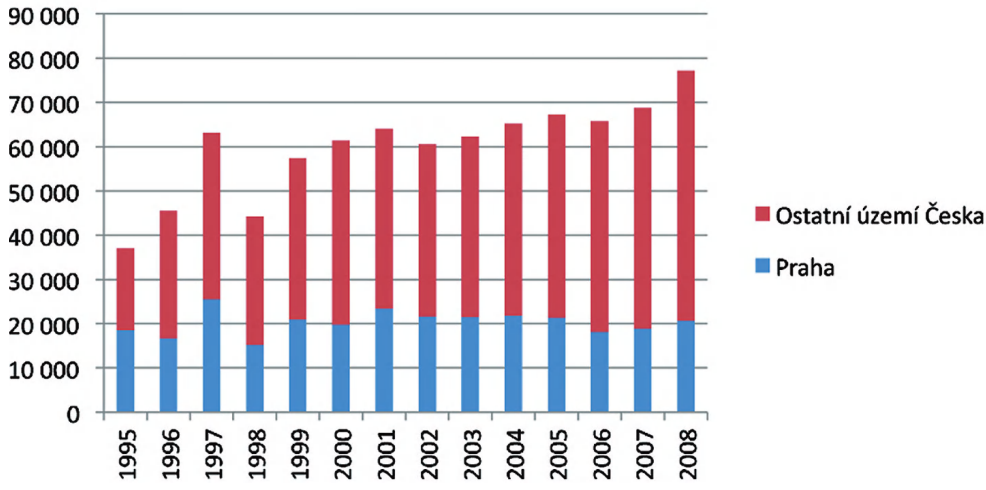

Obrázek 6.1: Vývoj počtu cizinců s živnostenským oprávněním v Praze v letech 1995–2008 (stav k 31. 12.)
Zdroj: Cizinci v ČR, 2008, Horáková, 2005, 2007.

pocházel z Nizozemska, Německa, Rakouska, Velké Británie a Francie (ČEKIA, 2007). Jiné je pořadí podle počtu firem se zahraničním kapitálem, nejvíce firem má kapitál z Německa, Ruska, Ukrajiny, Slovenska a Rakouska (ČEKIA, 2007). Veřejně k dispozici jsou data bez regionální dimenze. Zhodnotit význam podnikatelských aktivit migrantů v Praze jen na základě jejich počtů není zcela přesné. Ze statisticky sledovaných údajů připadá v úvahu například počet zaměstnanců, obrat, zisk, daně z příjmu, odváděné DPH atd., ale tyto ukazatele se podle informací ČSÚ a Ústředního finančního a daňového ředitelství nezveřejňují podle státního občanství plátců.

Podnikání cizinců v sektorech národního hospodářství zhruba odpovídá rozložení majority (I. 2 %, II. 29 % a III. 69 %, k 31. 12. 2005), vyšší podíl mají cizinci v sekundéru, a to především ve stavebnictví. Vysoká koncentrace do terciéru koresponduje se situací popsanou v zahraničí (Waldinger, 1994). Tento sektor hospodářství se vyznačuje jak nižšími administrativními bariérami, tak nižším kapitálem na vstupu. V Praze je podíl podnikajících v terciéru mírně vyšší (72 %) než v celorepublikovém průměru. Vedle maloobchodu a velkoobchodu se cizinci specializují na stavebnictví, administrativní práce, vzdělávání a další služby (obrázek 6.2). Vysvětlit nejvyšší počet vydaných živnostenských oprávnění v administrativě, vzdělávání a dalších službách lze tím, že jsou zde zahrnuty převážně živnosti volné, tedy legislativně nejsnadněji dostupné.

Jak bylo výše zmíněno, nejvyšší absolutní počet podnikatelů s živnostenským oprávněním v Česku pochází z Vietnamu, Ukrajiny a Slovenska (shodně

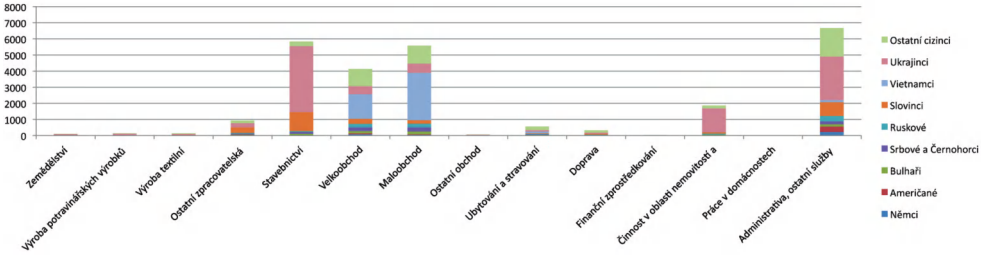

Obrázek 6.2: Oborová struktura vydaných živnostenských oprávnění cizincům v Praze (k 31. 12. 2005)
Zdroj: Interní materiály MPO ČR, 2006

i v Praze). Na začátku 90. let byly zdrojové země cizinců s živnostenským oprávněním rozmanitější než dnes. Během druhé poloviny 90. let došlo k růstu převážně u výše zmíněných třech skupin, které dnes představují více než 80 % všech cizinců s živnostenským oprávněním v Česku (obrázek 6.3). V rámci jednotlivých etnických skupin k nejpodnikavějším (relativizováno k celkové zaměstnanosti cizinců) patřili v roce 2008 Srbové a Černohorci (100 %), dále pak Vietnamci (66 %), Italové (34 %) a Němci (32 %). Pro některé skupiny cizinců je typická vysoká koncentrace do hlavního města, což se také promítá do podnikatelských aktivit cizinců (Novotný a kol., 2007). Opomeneme-li marginálně zastoupené skupiny cizinců, tak nejvyšší relativní koncentraci registrovaných živností mají v Praze migranti ze Srbska a Černé Hory (62 %), USA (59 %) a Velké Británie (59 %).

Cizinci s živnostenským oprávněním jsou v rámci městských částí Prahy rozloženi nerovnoměrně. Cizinci se do roku 2008 registrovali u živnostenských úřadů podle sídla provozovny nebo bydliště. Dnes se mohou registrovat u jakéhokoliv živnostenského úřadu, nicméně své místo podnikání (provozovnu) musí hlásit administrativně příslušnému úřadu. Také se zde promítá obecný problém cizinců získat potvrzení pronajímatele bytu/domu o pobytu cizince. V praxi dochází k situacím, kdy na jedné adrese je registrováno dvacet a více subjektů. Některé subjekty jsou registrovány například na adrese právní kanceláře, která pro cizince vyřizovala povolení. Lze říci, že cizinci si absolutně nejvíce vyřizují živnostenské oprávnění ve větších městských částech Prahy (Praha 4 a 6), kdežto relativně je jejich podíl vyšší v okrajových částech jako je Praha 16 (Radotín), 19 (Kbely) a 21 (Újezd nad Lesy), kde dokonce podíl cizinců představuje 17 % všech registrovaných živnostníků. U městské části Újezd nad Lesy je zajímavé, že téměř všichni registrovaní cizinci pocházejí z Ukrajiny (více Ouředníček, Novák, 2011). V Praze 1, která bude dále sledována v rámci terénního výzkumu, bylo registrováno 322 cizinců (k 31. 12. 2005), nejvíce z Ukrajiny (75) a Slovenska (57). Z výše uvedených dat za 22 správní obvody nevyplývá, že by v rámci Prahy existovala místa s vysokou mírou koncentrace podnikatelských

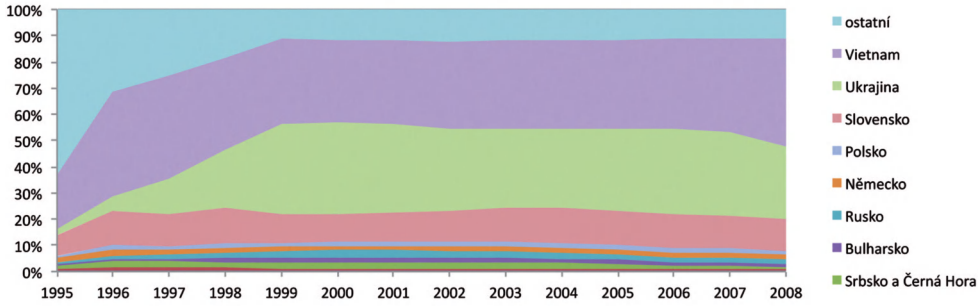

Obrázek 6.3: Podíl cizinců s živnostenským oprávněním podle státního občanství v Česku v letech 1995–2008 (stav k 31. 12.) *Zdroj: Cizinci v ČR 2008, Horáková, 2005, 2007*.

subjektů. Situace je ovšem jiná, přejdeme-li na úroveň ulic a jednotlivých domů. Za tato území však neexistují žádná statistická data, dostupný je jen seznam registrovaných subjektů na daných adresách. Z těchto seznamů, které se poskytují na žádost u živnostenského úřadu, a dále z databází poskytovaných komerčními subjekty vyplývá, že k místům s vyšší koncentrací podnikajících cizinců patří například tržnice (vietnamská tržnice SAPA, Havelská tržnice a okolí), některé ulice (vietnamští prodavači na Bělehradské ulici, v Jaromírově ulici, různí podnikatelé v Karlově ulici), pasáže (Jiřího Grossmanna) nebo domy (Jindřišská 7).

Podnikání migrantů na Královské cestě v Praze

Poloha lokality

Královská cesta leží na území katastru Staré Město v Praze 1 (obrázek 6.4). Ve středověku tvořila spojnici mezi královým měšťanským sídlem – Královým dvorem (dnes zde stojí Obecní dům) a Pražským hradem. Ubíraly se tudy z královského obydlí korunovační průvody českých králů, směřující do katedrály sv. Víta, i cesty poslů z cizích zemí přicházejících za svým posláním (PIS, 2009). Dnes je Královská cesta součástí území chráněného UNESCO a tvoří jednu z hlavních turistických atrakcí Prahy. Nacházejí se zde významné památky a architektonické skvosty jako dům U Černé Matky Boží, Colloredo-Mansfeldský palác, Obecní dům a řada dalších domů pojících se s nejstarší pražskou historií. Pro výzkum byla vybrána jen první část této Královské cesty: ulice Celetná, na ni navazující jihovýchodní strana Staroměstského a jižní část Malého náměstí, Karlova ulice a Křížovnické náměstí (obrázek 6.4).[27] V lokalitě se nachází 88 domů s číslem po-

[27] Do výzkumu nebyly zahrnuty pasáže začínající v domech.

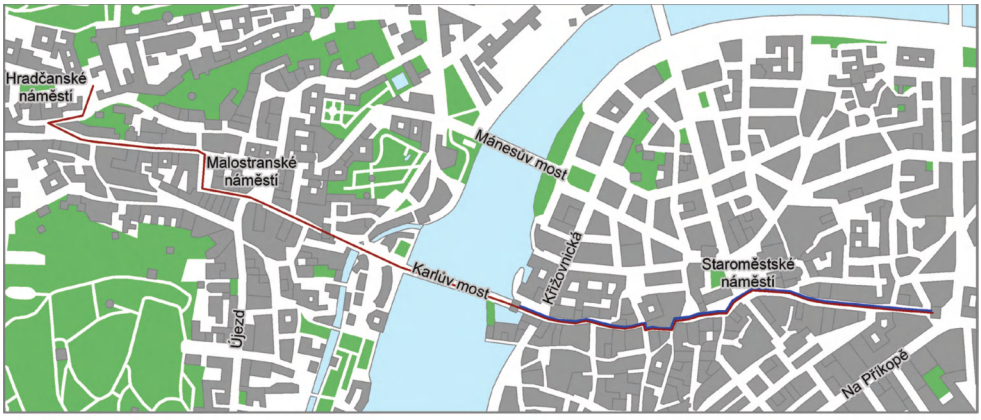

Obrázek 6.4: Vymezení zkoumané lokality *Zdroj: ArcČR, 2003*

pisným.[28] Domy jsou různé rozlohy, od paláců (např. Hrzánů z Harasova čp. 558, palác Colloredo-Mansfeldský čp. 189) až po velmi úzké domy, kde je prostor jen pro východ do ulice. Zkoumanou část Královské cesty tvoří dva typy fyzické zástavby: (1) Celetná ulice včetně části Staroměstského a Křížovnického náměstí s vyššími domy a širším prostranstvím kolem domů a (2) velmi úzká Karlova ulice s úzkými a nižšími domy.[29] Tomuto rozdělení odpovídá i vlastnická struktura domů. V Celetné ulici se nachází několik institucí (Obvodní soud pro Prahu 1, Univerzita Karlova), které jsou současně i vlastníky nemovitostí. Část domů patří také Magistrátu hlavního města Prahy. Budovy v druhé části lokality jsou převážně ve vlastnictví fyzických osob a firem. Většina (81 %) budov patří českým subjektům, po třech domech zde vlastní firmy či jednotlivci z Itálie a Velké Británie, po dvou Bulhaři a Nizozemci a jeden Švýcaři.[30] V celé lokalitě je shodný podíl domů vlastněný fyzickými a právnickými osobami.

Typologie migrantů v lokalitě podle podnikatelské činnosti a země původu

Na Královské cestě svou podnikatelskou činnost provozuje 156 subjektů.[31] Mimo univerzitu, soud, muzea a některá divadla jsou všechny aktivity zacíleny

[28] V katastrální mapě je definičních bodů domů více než zkoumaných 88, což je zapříčiněno propojením některých domů.

[29] Fyzický charakter lokality je dán historií výstavby; část Celetné a Staroměstského náměstí byla postavena ve stylu secese koncem 19. století, v Karlově ulici najdeme středověké domy.

[30] Dále čtyři domy jsou spoluvlastněny občanem Česka a cizincem a u jednoho domu se nepodařila zjistit zemi původu vlastníka.

[31] Z toho tři jsou v rekonstrukci a u tří se nepodařilo najít IČO provozovny či bylo uvedeno chybně.

na turisty. Polovina provozoven nabízí suvenýry různého druhu (tabulka 6.1). Za podobný sortiment lze také považovat klenotnictví a zlatnictví (14) a prodejní galerie (3). Další skupinou služeb jsou stravovací zařízení, v lokalitě je 18 restaurací a občerstvovacích zařízení z toho ve dvou případech v kombinaci s hotelem (v parteru). Ze služeb jsou četněji lokalizovány ještě směnárny (8). Ostatní druhy provozoven jsou zastoupeny jen jednotlivě. Ve zkoumaných ulicích jsou nabízeny i další služby a to formou pouličního prodeje např. občerstvení, průvodcovské služby a nabídky koncertů v blízkých kostelech.

Obchodní prostory v parteru domů nejsou provozovány vlastníky nemovitostí. Tento stav je ovlivněn vlastnickou strukturou nemovitostí. Část domů je ve vlastnictví města, které je pronajímá. Ostatní domy vlastní více osob, které pronajímají prostory třetím osobám. Domníváme, že v domech s více vlastníky je těžké se dohodnout na pronájmu jednomu z vlastníků, protože vlastník by nebyl ochoten či schopen platit tak vysoký nájem jako nájemce bez vlastnického vztahu k nemovitosti. Výjimkou je bulharský podnikatel, který vlastní dva propojené domy, ve kterých sám podniká. V lokalitě jsou velmi vysoké nájmy. Jeden podnikatel uvedl, že jeho měsíční pronájem je 100 tis. Kč (velikost obchodu je 30 m^2). Podle názoru vlastníka jednoho z domů jsou tyto extrémně vysoké pronájmy způsobeny podnikateli z jihovýchodní Evropy. Dále říká: *„Ti (migranti z jihovýchodní Evropy) se v prvé řadě snaží získat obchodní prostor, a tak navyšují nabídku nájmu a až následně řeší předmět podnikání. Tím se liší od ostatních podnikatelů, kteří mají představu předmětu činnosti a také maximálního nájmu, který se při dané činnost vyplatí."* Z této výpovědi lze usuzovat na významný zájem migrantů z jihovýchodní Evropy o tuto lokalitu.

Předpoklad, že velká část provozoven na Královské cestě je ve vlastnictví migrantů, se potvrdil. Celkem zde nalezneme 87 provozoven vlastněných migranty a dalších devět vlastní migranti společně s občanem Česka, což dohromady představuje 61 % sledovaných provozoven. V lokalitě jednoznačně dominují cizinci pocházející z jihovýchodní Evropy, kteří vlastní 50 provozoven. Do této skupiny také patří většina ze 14 podnikatelů, u kterých se nepodařilo zjistit zemi původu.[32] Ostatní skupiny tvoří jednotlivci z daných zemí (tabulka 6.1).

Struktura zde podnikajících migrantů podle země původu neodpovídá třem nejčetněji podnikajícím skupinám cizinců v Praze ani registrovaným na Praze 1 (tedy Vietnamcům, Ukrajincům a Slovákům). Vietnamci nejsou v lokalitě zastoupeni vůbec a Ukrajinci a Slováci jen jednotlivě. Země původu podnikatelů-migrantů nekoresponduje se zeměmi původu turistů přijíždějících do Prahy. Turisté převážně přijíždějí z Německa, Velké Británie, Itálie a v posledních letech stoupá počet Rusů

[32] Z registru podnikatelských subjektů bylo zjištěno, že cizince má cizí jméno, nicméně již jeho trvalý pobyt v Česku znemožňoval určit přesně zemi původu. Přesto podle prodavačů v provozovně se lze domnívat, že migranti pocházejí z bývalé Jugoslávie.

(Cestovní ruch, 2009). Cizinci-podnikatelé z těchto zemí v lokalitě podnikají, ale jedná se spíše o jednotlivce (tabulka 6.1). Podobně Lardiés (1999) popisuje, že země původu migrantů-podnikatelů v turistických oblastech Cataluña a Languedoc nekorespondují s hlavními zdrojovými zeměmi, odkud proudí do oblasti turisté.

Tabulka 6.1: Země původu majitelů lokalizovaných subjektů a předmět jejich aktivity na Královské cestě v Praze (k 31. 5. 2009)

Země původu	Počet provozoven	Suvenýry	Restaurace	Klenotnictví, zlatnictví, hodinky	Směnárna	Ubytovací zařízení	Univerzita	Oděvy	Divadlo	Galerie	Knihkupectví	Optika	Drogérie/foto	Potravinové zboží včetně alkoholu	Restaurace s hotelem	Banka	Kožená galanterie	Nezjištěné subjekty
Česko	**54**	19	15		2	2	5	2	3	2	2	1		1				
Srbsko	**17**	15		1													1	
Bulharsko	**16**	15				1												
Chorvatsko	**15**	10		5														
Kombinace cizinec/i																		
a občan Česka	**9**	4			5													
Turecko	**4**	1										2		1				
Arménie	**2**	2																
Ukrajina	**2**	2																
Rusko	**2**	2																
Rakousko	**2**			1				1										
Kombinace cizinců	**2**	1		1	1													
Ostatní	**11**	5	1	1		2		1							1			
Nezjištěná země																		
původu cizince	**14**			3					1	1			2	1				6
Nezjištěný majitel																		
provozovny	**6**	3		2												1		
Celkem provozovny	**156**	**79**	**16**	**14**	**8**	**5**	**5**	**4**	**4**	**3**	**2**	**2**	**2**	**2**	**2**	**1**	**1**	**6**

Zdroj: vlastní výzkum

Poznámka: prázdné políčko tabulky znamená žádný podnikatel z dané země

Subjekty lokalizované na Královské cestě v Praze lze rozdělit do pěti, respektive šesti skupin podle země původu následovně (šestou skupinu tvoří čeští podnikatelé):

(1) jihovýchodní Evropa: Srbsko, Bulharsko, Chorvatsko, Albánie, Bosna a Hercegovina, Turecko;
(2) střední Evropa: Slovensko, Polsko, Maďarsko;
(3) východní Evropa: Ukrajina, Rusko, Arménie;
(4) západní Evropa: Rakousko, Francie, Nizozemsko, Belgie, Velká Británie, Itálie;
(5) ostatní svět: Irán.

(1) Migranti z jihovýchodní Evropy tvořící v lokalitě nejpočetnější skupinu pocházejí ze Srbska, Bulharska, Chorvatska, Turecka, Bosny a Hercegoviny a Albánie. Přičemž jeden podnikatel může vlastnit více provozoven a firem. Toto je příklad tří nejčetněji zastoupených skupin podnikatelů. Jeden bulharský podnikatel má v lokalitě tři firmy a sedm provozoven, u chorvatského jsou to dvě firmy a pět provozoven. Ze Srbska na Královské cestě podniká rozvětvená rodina, v jejímž středu stojí tři bratři, v lokalitě vlastní pět provozoven. Ostatní podnikatelé na Královské cestě mají po jedné provozovně.

Podnikatelé z bývalé Jugoslávie většinou přišli do Česka v první polovině 90. let a podle jejich výpovědí byla jedním z důvodů občanská válka. Dotazovaní podnikatelé z jihovýchodní Evropy Prahu znali z turistických návštěv, studia či předchozího působení ve státních firmách zahraničního obchodu. Jako významný důvod lokalizace v Praze je migranty zmiňováno jisté okouzlení Prahou, které vzniklo v rámci návštěv během komunistického období. Někteří podnikatelé měli zkušenosti s podnikáním i specializací na turistický průmysl v zemi původu. Jeden podnikatel z Chorvatska uvedl: *„Moje rodina měla od nepaměti zlatnictví, naposled ho měl můj děda v Chorvatsku. Ten taky rozhodl přestěhovat se do Česka a zde dále pokračuje můj otec a já."* Migranti pocházející z bývalé Jugoslávie jsou etnicky vzájemně provázáni, proto občanství není vždy totožné s národností. *„Občanství pro mě znamená jen držení cestovního pasu dané země, já jsem kosovský Albánec,"* říká výše citovaný podnikatel z Chorvatska. Také podnikatelé z Bulharska podnikají v Česku od začátku 90. let. Jeden z nich svým předmětem podnikání navazuje na zkušenost z období socialismu, kdy byl zaměstnancem exportní firmy obchodující s českým sklem. Počtem provozoven největší podnikatel na Královské cestě pochází z Bulharska. Přijel studovat do Prahy v roce 1989 a hned po škole začal společně s manželkou a kamarádem podnikat v turistickém průmyslu (dnes má v Praze dvacet obchodů a kaváren).

Oborovou specializací této skupiny jsou prodejny suvenýrů, klenotnictví a zlatnictví. Dotazovaní podnikatelé se již od počátku svého podnikání zaměřili na turisty. Tato specializace vychází z jejich zkušenosti turisty, odhadnutí budoucího turistického potenciálu Prahy a v případě migrantů z bývalé Jugoslávie i zkušeností s drobným podnikáním. Prodávané suvenýry nepocházejí z jednoho zdroje (tedy z jedné země či firmy). Největší část suvenýrů je importována z Číny, část je tuzemských a některé pocházejí ze zemí původu majitele obchodu. Ze zemí původu migrantů pocházejí převážně suvenýry bez historické souvislosti s Českem či Prahou, jako jsou matrjošky, uniformy KGB, ruské čepice, komunistické odznaky, loutky neznámých postav z české historie atd. Bulharský podnikatel uvedl, že jeho zboží pochází z Bulharska, kde také vlastní velkoobchod se suvenýry tohoto typu. Zajímavostí je, že jejich obchody se suvenýry se

Obrázek 6.5: Obchody podnikatelů z jihovýchodní Evropy *Foto: Dita Čermáková*

prezentují jako tuzemské. Svědčí o tom nejen zboží s motivy Prahy, ale také názvy obchodů: Bohemia Crystal, Czech Souvenirs, The Prague Souvenirs atd. Tuto skutečnost také deklarují majitelé obchodů a jejich záměr potvrzují oslovení turisté, kteří si nevšimli, že si zakoupili zboží zahraničního původu, ani že jim ho prodal prodavač-migrant. Jeden podnikatel s více provozovnami na Královské cestě nabízí různý sortiment suvenýrů, například v jednom obchodě prodává matrjošky, v dalším textilie s potisky Prahy, v dalším loutky atd. Podnikatel z Bulharska také uvedl, že v poslední době klesá zájem o české sklo a porcelán, a proto je nutné stále měnit prodávaný sortiment. Jeho novou specializací je tzv. „etno" zboží pocházející z jihovýchodní Asie.

Majitelé firem z jihovýchodní Evropy žijí v Česku. Nejsou sice přítomni přímo v provozovnách (jen výjimečně), ale mají kanceláře v blízkosti lokality. V obchodech jsou přítomni manažéři prodeje, kteří jsou také migranty. Nicméně existence etnické ekonomiky, tedy zaměstnávání cizinců stejné etnické skupiny, se nepodařilo potvrdit. Ani strategie náboru zaměstnanců zmiňované v rozhovorech tomu nenapovídají. Čeští prodavači se v lokalitě na pozici zaměstnanců vyskytují jen výjimečně. Většina zaměstnanců pochází z bývalé Jugoslávie, východní Evropy a střední Asie (a to i tak vzdálených zemí jako je Mongolsko,

Uzbekistán, Turkmenistán). Podle rozhovorů si zaměstnanci toto místo našli sami nebo na doporučení jiného migranta. Mezi migranty je prý známo, že obchody v turistickém centru přijímají cizince. Inzeráty na přijetí prodavače se znalostí angličtiny byly v lokalitě vyvěšeny i v průběhu terénního výzkumu. Dotazovaný Ukrajinec (zaměstnán u Chorvata) uvedl, že jeho původní práce na stavbě byla těžká a chtěl využít své znalosti angličtiny. Cizinci-zaměstnanci jsou v pracovním poměru, ale také je zde rozšířen jev běžný u majority – zaměstnávání na živnostenský list (Drbohlav, 2008). Zaměstnaní cizinci pracují šest dní v týdnu a v sezóně i více než osm hodin denně.

(2) Skupinu migrantů-podnikatelů pocházejících ze střední Evropy tvoří jen jednotlivci z Polska, Maďarska a Slovenska. Specializací těchto podnikatelů je prodej suvenýrů. Sortiment zboží polských a slovenských podnikatelů je blízký sortimentu prodávanému podnikateli z jihovýchodní a východní Evropy, zatímco provozovna studia 3D fotografií maďarského podnikatele se liší využíváním pokročilejších technologií. Zaměstnanci maďarských a polských podnikatelů jsou Češi.

(3) Další skupina cizinců-podnikatelů pochází z východní Evropy. Přestože podnikatelé z východní Evropy (především z Ukrajiny a Ruska) jsou v Česku četně zastoupeni, v dané lokalitě jde o skupinu nevelkou (tabulka 6.1). Firmy působí v lokalitě kratší dobu. K žádostem o informace a rozhovor jsou migranti zdrženlivější, než tomu bylo u první skupiny, ale v ostatních aspektech se podobají migrantům z jihovýchodní Evropy. Oborovou specializací jsou suvenýry, klenotnictví a zlatnictví. Sortiment prodávaného zboží je také podobný s výše srovnávanou skupinou. Majitelé provozoven se v Česku vyskytují, ale minimálně přímo v provozovně. Zaměstnanci jsou také cizinci, snad jen u ukrajinských podnikatelů se jedná o etnické migranty, nicméně to může být dáno vysokou četností Ukrajinců na pozici zaměstnanců v celé lokalitě.

(4) Co do velikosti stejnou skupinou jako podnikatele z východní Evropy jsou podnikatelé ze západní Evropy (podnikají zde dva Rakušané a dále Francouz, Belgičan, Nizozemec, Brit a Ital). Tato skupina se liší od ostatních skupin cizinců prodejem světově známých značek zboží (belgické bonbóny, hodinky, oděvy, klenoty atd.). Kromě suvenýrů a dalšího zboží se shodně jako čeští podnikatelé specializují na směnárenskou činnost. Prodávaný artikl patří převážně do klenotnického a zlatnického sortimentu. Majitelé provozoven jsou v provozovně či v Česku nedostupní. Zaměstnanci v těchto obchodech jsou převážně Češi a oproti zaměstnancům z jihovýchodní Evropy pracují na směny (střídání dlouhého a krátkého týdne).

(5) Poslední skupinu migrantů představuje podnikatel z Iránu, který provozuje klenotnictví. Ve sledovaných charakteristikách se podobá podnikatelům z jihovýchodní Evropy. Jedná se o vystudovaného lékaře, kterému se na západě nepo-

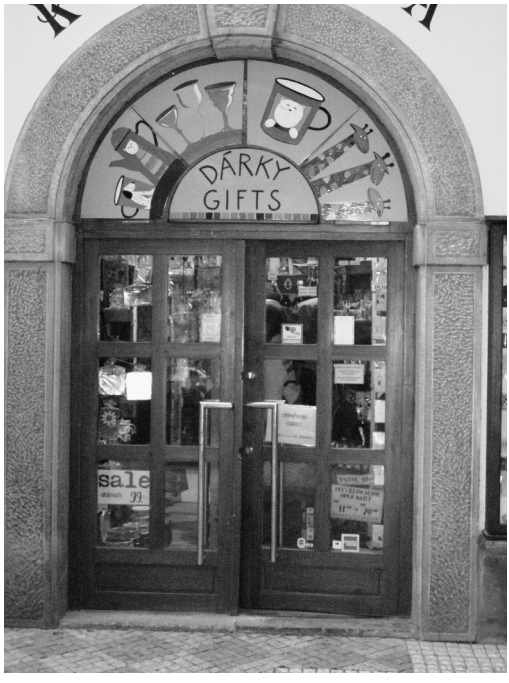

Obrázek 6.6: Prodejny českých podnikatelů *Foto: Dita Čermáková*

dařilo uplatnit v oboru. Spolu s dalším Íráncem (občanem EU) chtěli podnikat v budoucí členské zemi EU a výběr Česka byl náhodný. V Česku podnikají osm let a zlatnictví je jejich třetí podnikatelský záměr. Provozovna je lokalizována v místě původní středověké lékárny. Podle slov podnikatele se jim podařilo původního nájemce přeplatit. Zaměstnanci jsou cizinci, při jejich výběru podnikatel nesleduje zemi původu, ale obchodní talent a znalost jazyků.

Pro dokreslení celé situace je nutné zmínit, že v 54 provozovnách podnikají čeští podnikatelé. Ti se liší od migrantů obory podnikaní a prodávanými suvenýry. Vlastní všechny restaurace a občerstvení v lokalitě a dále některé hotely, směnárny, divadla, knihkupectví a galerie. Prodej suvenýrů je méně častý než mezi migranty a nabízené zboží je převážně českého původu. Zaměstnanci jsou převážně Češi, kteří na rozdíl od migrantů-zaměstnanců pracují na směny. V lokalitě se dále vyskytují cizinci podnikající společně s Čechy, a to v devíti případech (tabulka 6.1). Jedná se o dva až čtyři společníky, pocházející z dvou až čtyř zemí. Ve čtyřech případech jeden spoluvlastník pochází z Nizozemska a ve dvou případech z Bulharska a dále Jugoslávie, Francie, Španělska a Izraele. Obory podnikání jsou suvenýry a směnárny. U čtrnácti podnikatelů v lokalitě se nepodařilo zjistit zemi jejich původu. Jednalo se převážně o podnikatele z bývalé Jugoslávie, kteří tu měli trvalé bydliště.

Rozhodování podnikatelů-migrantů o oborové specializaci a lokalizaci na Královské cestě

Podmínky ovlivňující rozhodnutí dotazovaných migrantů podnikat v Česku (i v lokalitě) lze podle významu odstupňovat do tří úrovní:

(1) Klíčovou podmínkou se jeví země původu migranta-podnikatele jako zdroje kulturního kapitálu a doba příchodu do Česka. Migranti pocházející ze zemí, kde podnikání bylo běžné, považovali rozhodnutí podnikat za nejpravděpodobnější způsob obživy. Toto se týká migrantů z bývalé Jugoslávie: Srbů, Chorvatů a Bosňanů. Také výběr oboru podnikání byl usnadněn předchozími zkušenostmi v zemi původu – příklad Chorvata, jehož děda provozoval zlatnictví. Light a Gold (2000) toto nazývají kulturním kapitálem migranta, u konkrétního migranta není důležité vlastní podnikání, ale prostředí se kterým se setkal (např. podnikali rodiče, známí atd.) Naopak migranti ze zemí, kde neexistovala tato zkušenost, o podnikání primárně neuvažovali a k rozhodnutí podnikat a k výběru oborové specializace museli projít delším procesem hledání podnikatelského záměru. Podnikatelé z Ukrajiny a Arménie podnikali nejprve v jiných oborech, například arménský podnikatel v Česku začínal jako stavební dělník, následně si založil stavební firmu a posléze obchod se suvenýry. Doba příchodu je klíčová ve specializaci a lokalizaci na Královské cestě. V 90. letech 20. století se rozvíjel turistický průmysl a Praha se stala velmi atraktivní destinací. Vytvořená poptávka se střetla s příchodem migrantů z jihovýchodní Evropy, především z bývalé Jugoslávie, kteří hledali své uplatnění na trhu.

(2) Jako druhotné, ale stále významné, se jeví individuální schopnosti migranta-podnikatele. Migranti při svém podnikání museli prokázat obchodní schopnosti, např. při vyjednávání pronájmů, kdy přepláceli české podnikatele. Někteří dotazovaní migranti mají vysokoškolské vzdělání, bulharský a chorvatský podnikatel je získal v Česku. O individuálních schopnostech také svědčí dobrá znalost českého jazyka.

(3) Za nepříliš významné okolnosti ovlivňující podnikání lze považovat bariéry na místním trhu práce, okolnosti migrace, existence sociálních sítí a etnické ekonomiky. Migranti-podnikatelé uváděli, že důvodem jejich podnikání nejsou obtíže se získáním zaměstnání v Česku. Nicméně legislativní bariéry na vstupu do Česka připouštějí. Migranti z bývalé Jugoslávie využili možnost přicestovat jako žadatelé o azyl, někteří však azylovou proceduru ukončili a začali podnikat. Dotazovaní migranti z východní Evropy svůj pobyt od začátku legalizovali na základě podnikatelské činnosti. Důvodem migrace nebylo primárně podnikat v zahraničí a konkrétně v Česku, ale hrály zde roli důvody jako vnitropolitická situace, studium či nemožnost ekonomického uplatnění v zemi původu. Při

výzkumu lokality se nepodařilo identifikovat existenci vzájemných sociálních sítí mezi migranty. Migranti-podnikatelé sice nevylučují, že se vzájemně znají, ale podle jejich slov se obchodně ani v osobním životě nestýkají. Existence etnického zaměstnávání, která také může ukázat na existenci etnické ekonomiky stojící mimo hlavní proud ekonomiky, se neprokázala. Vysvětlení, proč podnikatelé z jihovýchodní a východní Evropy převážně zaměstnávají cizince na rozdíl od ostatních migrantů-podnikatelů z jiných zemí, lze spatřovat v jejich vysokých pracovních nárocích, kdy prodavači tráví v obchodech šest dní v týdnu od rána do večera. Dalším indikátorem etnické ekonomiky je inter-etnická solidarita, což jsou například finanční půjčky. Dotazovaní migranti existenci půjček nevylučovali, ale spíše v rámci příbuzných než širší etnické skupiny.

Závěr

Cílem kapitoly bylo zachytit a popsat pro Prahu zajímavý jev, a to vysokou koncentraci podnikajících migrantů v historické části města konkrétně na Královské cestě. Kapitola zachycuje zemi původu migrantů, odlišnosti od domácích podnikatelů, okolnosti začátku jejich podnikání, oborovou specializaci a vztah země původu migrantů a prodávaného zboží.

Předpoklad o vysokém podílu provozoven patřících migrantům se potvrdil. Přestože 81 % domů je ve vlastnictví českých občanů a institucí, lokalizované provozovny v parteru domů jsou z 61 % provozovány migranty. Jedním z důvodů je skutečnost, že celá zkoumaná oblast je specializovaná na prodej suvenýrů zahraničním turistům. Prodej suvenýrů odpovídá Waldingerem a kol. (1990) definovaným podmínkám, kde nacházejí uplatnění migranti. Jedná se o existenci poptávky, kterou neuspokojí velké firmy. Dále se jedná o obor s nízkými bariérami na vstupu a minimálními požadavky na vstupní investice. Z výzkumu vyplynulo, že zahraniční značky a mezinárodní firmy jsou zde lokalizovány minimálně. Prodejny se suvenýry jsou ohlašovací/volnou živností, tedy s nejmenšími administrativními bariérami na vstupu. Přestože nájmy v této lokalitě jsou velmi vysoké (výpovědi migrantů hovoří o 100 tisícových měsíčních nájmech), nepředstavuje prodejna suvenýrů vysokou vstupní finanční investici. Dalším důvodem vysokého podílu migrantů v lokalitě je to, že uměli identifikovat stávající poptávku po suvenýrech a dalších službách pro turisty. V případě migrantů z bývalé Jugoslávie zde významnou roli sehrála předchozí zkušenost s drobným podnikáním. V neposlední řadě dalším důvodem lokalizace migrantů jsou individuální schopnosti: např. vyjednat si pronájem u převážně českých vlastníků. Potvrzuje se tedy platnost interaktivního přístupu, kdy migranti začínají

podnikat na základě svých zdrojů a struktury příležitostí hostitelské země (Aldrich, Waldinger, 1990).

Migranti podnikající na Královské cestě se podle země původu liší od migrantů nejčetněji se věnujících podnikání v Česku či Praze, což jsou Vietnamci, Ukrajinci a Slováci. Země jejich původu také nekoresponduje se zeměmi původu nejčetněji přijíždějících turistů do Prahy, tedy Němců, Britů, Italů a Rusů. Více než polovina provozoven patří migrantům z jihovýchodní Evropy, a to především Srbům, Chorvatům a Bulharům. Vysvětlení lze hledat opět v tzv. interaktivním přístupu, kdy migranti z bývalé Jugoslávie přišli v první polovině 90. let 20. století převážně z důvodu občanské války, tedy v téže době, kdy se vytvářela poptávka po turistických službách zapříčiněná vzrůstajícím zájmem zahraničních turistů o Prahu. Dotazovaní migranti po příchodu do Česka neuvažovali o jiné možnosti než o podnikání a také pro tuto činnost měli individuální předpoklady, tj. zkušenosti s podnikáním a v některých případech i se zaměřením na cestovní ruch.

Přestože jsou téměř všechny nabízené služby a zboží v lokalitě zacíleny na turisty, lze nalézt odlišnosti v oborové specializaci a v sortimentu prodávaného zboží podle země původu majitelů provozoven. Migranti se specializují na prodej suvenýrů a na zlatnictví a klenotnictví, zatímco restaurace, knihkupectví, oděvy, ubytovací zařízení provozují Češi. Směnárny provozují jak migranti (jen ze západní Evropy), tak Češi. Země původu se promítá do prodávaného sortimentu suvenýrů. České subjekty prodávají převážné originální zboží tuzemského původu (obrazy, knihy, ruční práce), migranti ze střední a západní Evropy nabízejí značkový sortiment či technicky vyspělejší (např. 3D fotografické suvenýry), kdežto u podnikatelů z jihovýchodní a východní Evropy převažuje zboží z Číny, případně ze zemí jejich původu (matrjošky, ruské čepice a zboží s komunistickými symboly, porcelán netuzemského původu, etnické zboží atd.).

U sledovaných podnikatelů na Královské cestě se nepodařilo identifikovat vazby vycházející z konceptu etnické ekonomiky, jako např. etnickou solidaritu a etnické zaměstnávání. Migranti-podnikatelé z jihovýchodní a východní Evropy zaměstnávají cizince, ale ne vždy ze stejné země původu (na pozicích prodavačů převážně pracují Ukrajinci, Srbové, Bulhaři a Bosňané). U migrantů-podnikatelů z ostatních zemí pracuje převážně domácí pracovní síla. Přes vysokou koncentraci podnikajících migrantů na Královské cestě nelze říci, že se jedná o etnickou čtvrť, tak jak je popsána v zahraniční literatuře (např. Hall, Rath, 2007). V prvé řadě migranti pocházejí z více zemí světa, jedná se tedy o etnicky různorodou čtvrť, migranti v lokalitě nebydlí a své obchody prezentují jako tuzemské. Dotazovaní migranti jsou v lokalitě stabilizováni dlouhodobě, a i přes stále klesající návštěvnost Prahy (ČSÚ, 2009), nepřemýšlí o ukončení činnosti, naopak dále hledají nové podnikatelské strategie.

PODĚKOVÁNÍ

Příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury ČR v projektu č. P404/10/0523 „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze".

LITERATURA

ALDRICH, H. E., WALDINGER, R. (1990): Ethnicity and Entrepreneurship. Annual Review of Sociology, 16, č. 8, s. 111–135.

BRETTELL, C. B., HOLLIFIELD, J. F. (eds.) (2000): Migration Theory; Talking Across Disciplines. New York, London, Routledge.

BROUČEK, S. (2003): Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR. In: Uherek, Z. (ed.): Integrace cizinců na území České republiky. Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovišti Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000. Praha. Akademie věd České republiky, s. 7–184.

BOMMES, M., KOLB, H. (2004): Economic Integration, Work, Entrepreneurship, State of the Art Report Cluster B4. IMISCOE Paper. Amsterdam.

ČEKIA (2007): Největšími zahraničními vlastníky v českých firmách jsou Nizozemci, Němci a Rakušané, http://www.cekia.cz/tiskove-zpravy.php?rok=2007#zprava-59 (10. 5. 2009).

ČERMÁKOVÁ, D., LACHMANOVÁ, L. (2008): Nelegální migrace a nelegální ekonomické aktivity migrantů z hlediska kontrolní činnosti kompetentních orgánů. In: Drbohlav, D. (ed.): Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu). Praha, Karolinum, s. 91–101.

ČERMÁKOVÁ, D., NEKORJAK, M. (2009): Ukrainian Middleman System of Labour Organisation in the Czech Republic. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 100, č. 1, s. 33–43.

ČERNÍK, J. (2005): Klientský systém jako quasi-feudalismus. Migraceonline. <http://www.migraceonline.cz/studie_f.shtml?x=218348> (14. 7. 2009).

DRBOHLAV, D. (ed.) (2008): Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu). Praha, Karolinum, 311 s.

DRBOHLAV, D. LACHMANOVÁ, L. (2008): Možné přístupy k odhadu počtu nelegálních migrantů v Česku a zvláště v Praze. In: Drbohlav, D. (ed.): Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu). Praha, Karolinum, s. 176–179.

HALL, C.M., RATH, J. (2007): Tourism, migration and place advantage in the global cultural economy. In: Rath, J. (ed.): Tourism, Ethnic Diversity and the City. New York, Routledge, s. 1–24.

HETTLAGE, R. (2008): From Ethnic Business To Hybrid Entrepreneurs. Working Paper Nr. 0803. Kalaidos University of Applied Sciences, Zürich. 28 s. http://www.fachhochschulstudium.ch/tl_files/downloads/Publikationen/2008/Downloads/8_Working%20Paper%200803.pdf (1. 5. 2011).

HILLMANN, F. (2006): Gendered Landcapes of Ethnic Economies:Turkish Enterpreneurs in Berlin. In: Kaplan, D. H., Li, W. eds.: Landscapes of the ethnic economy. Rowman & Littlefield. 224 s.

JEŽKOVÁ, A. (2007): Praha babka měst. Praha. Albatros. 237 s.

KLOOSTERMAN, R., RATH, J. (2001): Immigrant entrepreneurs in advanced economies: mixed embeddedness further explored. Journal of Ethnic and Migration Studies, 27, č. 2, s. 189–201.

KLOOSTERMAN, R. RATH, J. (2003): Immigrant Entrepreneurs: Venturing Abroad in the Age of Globalization. Oxford Berg Publishers. s. 356.

LARDIÉS, R. (1999): Migration and Tourism Entrepreneurship:North European Immigrants in Cataluna and Languedoc. International Journal of Population Geography. č. 5, s. 477–491.

LIGHT, I., GOLD, S. (2000): Ethnic Economies. Academic Press. London. 302 s.

MALHEIROS, J.M. (1999), Immigration, Clandestine Work and Labour Market strategies: The Construction Sector in the Metropolitan Region of Lisbon. In: M. Baldwin-Edwards & J. Arango, (eds.), Immigrants and the Informal Economy in Southern Europe, pp. 169–186. London: Frank Cass Publisher.

MOOR, D. (2002): Číňané v České republice, 1992–2002: Zrod a formování symbolické komunity. Praha, Ministerstvo vnitra ČR. 37 s.

NOVOTNÝ, J., JANSKÁ, E., ČERMÁKOVÁ, D. (2007): Rozmístění cizinců v Česku a jeho podmiňující faktory: pokus o kvantitativní analýzu. Geografie–Sborník ČGS, 112, č. 2, s. 204–220.

Pražská informační služba (PIS): Královská cesta http://www.pis.cz/cz/praha/pamatky/kralovska_cesta (5. 6. 2009).

SASSEN, S. (2001): The Global City: New York, Princeton University Press, London. Tokyo. s. 447.

SÝKORA, L. (1999): Changes in the internal spatial structure of post-communist Prague. GeoJournal, 49, č. 1, s. 79–89.

ŠTĚPÁNKOVÁ, K. (2006): Etnická ekonomika. Případová studie vietnamské ekonomické enklávy Sapa v Praze-Libuši. Diplomová práce. Praha. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze. 98 s.

OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., (2009): Twenty years after socialism: The Transformation of Prague's inner Structure. Studia Universitatis Babes-Bolyai, Sociologia, Liv, 1, s. 9–30.

OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J. (2011): Populační vývoj Prahy a jejího zázemí v transformačním období. In: Ouředníček, M., Temelová, J.: Sociální proměny pražských čtvrtí. Praha, Academia.

WALDINGER, R. (1986): Through the Eye of the Needle: Immigrants and Enterprise in New York's Garment Trades. New York University Press. 231 s.

WALDINGER, R. (1994): The Making of an Immigrant Niche. International Migration Review, 28, č. 1, s. 3–30.

WALDINGER, R., ALDRICH, H. E., WARD, R. (1990): Ethnic Entrepreneurs: In business in industrial societies. Newbury Park, CA: Sage. 230 s.

WILLIAMS, A., BALÁŽ, V. (2002): International Petty Trading: Changing Practices in Trans–Carpathian Ukraine. International Journal of Urban and Regional Research, 26, č. 2, s. 323–342.

WILLIAMS, A. M., BALÁŽ, V. (2005): Winning, then Losing, the Battle with Globalization: Vietnamese Petty Traders in Slovakia. International Journal of Urban and Regional Research, 29, č. 3, s. 533–549.

ZDROJE DAT:

ArcČR 500 verze 2.0a : Digitální geografická databáze [CD-ROM]. Praha: ARCDATA PRAHA, s. r. o., c2003.

Cestovní ruch – časové řady (2009): ČSÚ. http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cru_cr (5. 5. 2009).

Cizinci v ČR v roce 2008 (2009). Praha. Český statistický úřad.

ČSÚ (2009): Výrazný úbytek zahraničních hostů. Praha.

HORÁKOVÁ, M. (2005). Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin VÚPSV, č. 14.

HORÁKOVÁ, M. (2007). Mezinárodní pracovní migrace v ČR. Bulletin VÚPSV, č. 18.

Interní materiál MPO ČR (2006). Cizinci s živnostenským oprávněním.

7 Denní rytmus lokalit pražského centra

Úvod

Nahlížení na městské lokality jako na neustále se proměňující části širšího geografického prostředí přináší do výzkumu sociálně prostorové struktury a procesů ve městě nový rozměr. Pravidelné, nepravidelné i nahodilé pohyby osob uvnitř lokality chápané v kontextu pohybů na vyšších řádově měřítkových úrovních dokreslují obraz lokality, který z hlediska složení trvale bydlícího obyvatelstva i fyzické a funkční struktury vykazuje v krátkodobém pohledu relativně stabilní vzorec. Hodnocení denního rytmu se zaměřuje na dočasně přítomné obyvatelstvo a jeho proměny v cyklu jednoho dne. Centrum Prahy je díky svému specifickému postavení v rámci městského regionu a stále zesilujícímu regionálnímu i nadregionálnímu významu cílem či zastávkou cest různého charakteru a frekvence opakování, od každodenních pracovních cest, přes nepravidelné nákupy či návštěvy kulturních zařízení až po výjimečné zahraniční cesty či pouze náhodné průjezdy. Vliv přítomného obyvatelstva na ekonomické, sociální i fyzické prostředí centrálních lokalit je nezpochybnitelný a znalost jejich počtu a proměnlivosti v čase je důležitá pro úkoly komunální politiky i efektivní plánování. Přesto je studií věnovaných hodnocení dočasně přítomného obyvatelstva velmi málo. Důvodem je bezesporu nedostatečná statistická základna, časová i finanční náročnost takových výzkumů a rovněž nejednoznačné metodické uchopení.

Kapitola se zaměřuje na sledování proměnlivosti počtu a struktury přítomného obyvatelstva ve třech lokalitách pražského centra. Jako teoretického základu využívá konceptu denního rytmu chápaného jako obraz v čase se měnícího počtu a struktury osob přítomných v daném prostoru během jednoho dne (Parkes, Thrift 1980). Cílem je nalézt takové pravidelnosti, které se opakují ve čtyřiadvacetihodinovém cyklu. Základ definice i metodického uchopení rytmu lokality leží v časoprostorové geografii, která bývá kritizována pro svůj fyzikalistický pohled na člověka a společnost a z toho důvodu je spojována spíše s přírodními než se sociálními vědami (Ira 2001). Nahlížením na člověka jako na cestu

skrze časoprostor odhlíží od individuality jedince a podle Hallina (1991) dostatečně nevysvětluje lidské chování a sociální procesy, což v důsledku znamená, že některé podmínky bere jako předem dané. V kapitole definovaný rytmus lokality omezení do jisté míry přebírá, když člověka chápe pouze jako součást sledovaného prostoru v daný čas. Proto je druhým cílem kapitoly soustředit se a popsat specifický život lokalit a překonat odlidštěnost metod časoprostorové geografie dokreslením podoby dne na základě vlastních zkušeností.

Rytmus ve městě

Rytmus je pojmem využívaným v různých vědních disciplínách, ale zároveň i jevem, se kterým se setkáváme v běžném každodenním životě. Nad množstvím rytmů, které nás obklopují nebo jsou dokonce naší součástí, se zamýšlí francouzský filozof Henri Lefebvre a říká, že „rytmus lze nalézt všude tam, kde existuje interakce mezi místem, časem a výdejem energie" (Lefebvre 2004, s. 15). Ne všechny z rytmů je možné vidět, každá rostlina, každý strom má svůj rytmus a i samotné lidské tělo se skládá z množství koordinovaných rytmů (Lefebvre 2004). Je zřejmé, že ve městě existuje různých rytmů nepřeberné množství. Pro potřeby výzkumu je však třeba zaměřit se pouze na měřitelné a pozorovatelné jevy. Již Louis Wirth svou definicí města, které popisuje jako „relativně velké, hustě zalidněné a trvalé uskupení sociálně heterogenních jedinců" (Wirth 1938, s. 8), poukazuje na to, že právě lidé a jejich aktivity tvoří město a tím i jeho rytmus, ačkoliv fyzická a funkční struktura významně ovlivňují přítomnost či nepřítomnost lidí v daném místě (Goodchild, Janelle 1983). Ve městě i jeho lokalitách dochází každý den k množství kontaktů a na jednom místě se sejdou lidé, kteří pochází z různých míst, lidé různých charakteristik a s různými záměry.

Výzkum městského rytmu úzce souvisí s konceptem každodenního života, který je zkoumán v geografii v rámci časoprostorové geografie (Ellegård 1999, Doležalová, Ouředníček 2006, Novák, Sýkora 2007), v sociologii je předmětem zájmu tzv. etnometodologie (Garfinkel 1967), reflexivní sociologie či symbolický interakcionismus (Blumer 1969). Do jisté míry se jím zabývá také genderový výzkum (Kessler, McKenna 1985, Kwan 1999). Studium každodenního života je zaměřeno na „svět, který člověk pokládá za samozřejmou danost (zvyky, práci, rutinu, volný čas, rodinný život, hraní každodenních rolí, volný čas aj.)" (Jandourek 2001, s. 122). Každodenní život člověka ve vyspělé společnosti je geografy popisován jako soubor činností souvisejících se zaměstnáním, domácími aktivitami a volným časem a dopravním propojením mezi místy, kde se tyto aktivity odehrávají (Ellegård, Pater 1999) nebo zjednodušeně jako sled činností konaných

člověkem v průběhu čtyřiadvaceti hodin na různých místech (Vilhelmson 1999). Právě metody časoprostorové geografie jsou nejvhodnějším způsobem, jak denní rytmus zobrazit (Hägerstrand 1970, 1975, Lenntorp 1978, Parkes, Thrift 1980). Vyjádření každodenního pohybu a aktivit člověka ve čtyřrozměrném prostoru umožňuje dynamický pohled na město a jeho jednotlivé části (Ira 2001). Lidský subjekt je v časoprostorovém modelu zobrazen jako nepřerušovaná cesta (path), jejíž délka závisí na zvolené časové jednotce, kterou může být den, měsíc nebo rok, maximálně však život jedince (Hägerstrand 1970). Pro zobrazení denního rytmu je časovou jednotkou jeden den a prostorovou jednotkou vybrané území. V nově vzniklé pevně ohraničené časoprostorové jednotce se potkávají cesty různých lidí, může se jednat o náhodný výskyt určitého počtu osob na jednom místě nebo může docházet k jejich přímé interakci. V obou případech jsou v daném okamžiku tito lidé součástí rytmu sledované lokality. Jejich celkový počet je pak možné zaznamenat pro různé časové okamžiky sledovaného dne. Výsledkem jsou čtyřiadvacetihodinové variace, kde podobnosti mezi jednotlivými dny ve spojení s aktivitami jedinců a jejich interakcemi vytvářejí rytmus lokality (Parkes, Thrift 1980).

V teoretické rovině se kromě Henriho Lefebvra (2004) rytmu ve městě věnují také Parkes a Thrift (1980), Ley (1983), Allen (1999) nebo Crang (2001). Taylor a Parks (1975) aplikovali na deníkové záznamy obyvatel fiktivního britského města metodu faktorové analýzy s cílem ukázat, jak by statistická data o mobilitě obyvatel mohla obohatit znalost města sledováním časoprostorových vzorců aktivit v jeho prostoru. Na tuto studii pak navázali další autoři aplikací modelu na odlišná území (Hanham 1976, Goodchild, Janelle 1983, Zandvliet, Dijst 2004). I když kvantitativní přístupy nedokážou zachytit rytmus konkrétní lokality a přílišným zobecněním odhlíží od skutečné atmosféry městských lokalit, mohou přispět ke znalosti o časoprostorové lokalizaci aktivit. V České republice sběr deníkových záznamů na celostátní úrovni doposud neprobíhá a výzkumy se orientují spíše na detailní pohled na každodenní život konkrétních lokalit (Murdych 1980, Pospíšilová 2007, Temelová, Novák 2011) nebo na prvky či procesy městského prostředí, které rytmy utvářejí (Mulíček a kol. 2009)

Metodika výzkumu

K výzkumu rytmu lokalit bylo využito kombinace několika metod: (1) analýzy detailních statistických dat, (2) přímého pozorování v lokalitách, (3) řízených rozhovorů a (4) analýzy fotografií. Statistická data pochází ze Sčítání lidu, domů

a bytů 2001 a byla sledována v podrobnosti jednotlivých domů. Terénní průzkum proběhl v dubnu a květnu roku 2007. Výsledek proto pochází pravděpodobně z období největšího zatížení lokalit. Do Prahy přijíždí v této době mnoho turistů, ale na rozdíl od letních měsíců trvale bydlící obyvatelé ještě neodjíždějí ve vyšším počtu na dovolené a prázdniny. Pozorování v lokalitách probíhalo vždy po celý den (den a noc v různé dny) a poté vždy ještě 2 týdny v různé (nepravidelné) denní doby. V každou celou hodinu byla pořízena jedna nebo více fotografií lokality, v místech s vysokou fluktuací osob byly fotografie zhotoveny ve třech časech v desetiminutových intervalech (10 min před celou hodinou a 10 min po celé hodině). Více snímků sloužilo k eliminaci nepravidelných výkyvů v počtu návštěvníků lokality.

Podkladem pro zjištění počtu trvale bydlícího obyvatelstva jsou data ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001, která byla pro zmírnění vlivu časového zpoždění doplněna o údaje z internetového serveru Nahlížení do katastru nemovitostí (2007) a vlastního pozorování. Katastr nemovitostí může v kombinaci se znalostí jmen na zvoncích ukázat například zvýšení vzdělanosti v jednotlivých domech (akademické tituly u jmen vlastníků) a pokles či nárůst počtu domácností (sídlo firmy). Uvedené metody bylo využito pouze jako doplňkové, protože je založena na předpokladu, že na zvoncích je uvedené jméno osoby, která v bytě skutečně žije, což nemusí být vždy pravda. Metodou pozorování byly také vyřazeny nebo naopak přidány domy, ve kterých došlo od roku 2001 ke změně funkce. Protože se příspěvek zaměřuje především na obyvatelstvo dočasně přítomné, je pohyb bydlících osob v průběhu dne zjednodušen pouze na pohyb ekonomicky aktivních za prací a studentů, žáků a dětí od tří do šesti let do školy či mateřské školy. Pohyb ostatních osob (důchodci, ženy na mateřské dovolené, nezaměstnaní a děti do tří let) je uvažován pouze v rámci lokality. Doba pobytu mimo lokalitu u ekonomicky aktivních osob a studentů byla odhadnuta na základě pozorování v lokalitách.

Data o přítomných pracujících osobách vychází z terénního šetření. Počet zaměstnanců firem, obchodů a restaurací spolu s jejich pracovní dobou byl zjišťován emailovou komunikací se zástupci firem sídlících v lokalitách či řízenými rozhovory se zaměstnanci obchodu či restaurace. Celková úspěšnost u obchodů, restaurací a hotelů byla 67 % (z celkem 115). V nezjištěných případech byl počet zaměstnanců, pokud to bylo možné, určen pozorováním. Ze 46 firem smysluplně odpovědělo 20 (43 %), u dalších 13 (28 %) nebyl problém informaci vyhledat na internetu (vlastní webové stránky, obchodní rejstřík) a počet zaměstnanců zbylých 13 firem byl odhadnut anebo firma nebyla zařazena. Počet zaměstnanců ve státních institucích (i studentů a žáků ve školách a dětí v mateřských školách) byl, kromě Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetko-

vých, sdělen ve všech případech elektronickou formou. Návštěvníci státních institucí v území byli stanoveni na základě odhadů (ve většině případů společně se zaměstnanci příslušných úřadů), u soukromých prodejen byl počet stanoven pozorováním, v několika případech také při rozhovorech týkajících se počtu zaměstnanců. Turisté pohybující se venku mimo budovy byli spočítáni z pořízených fotografií.

Počet a strukturu uživatelů sledované lokality v různé denní doby je třeba znát pro grafické zobrazení denního rytmu. K zachycení skutečné atmosféry lokality však tato data nestačí a proto je každý graf rytmu doplněn slovním popisem, který odráží přímé zkušenosti z lokality.

Funkční struktura pražského centra a výběr lokalit pro výzkum denního rytmu

Vymezení oblasti pražského centra, na základě něhož byly vybrány lokality pro případové studie, odpovídá historickému vývoji Prahy a je převzato z prací Jiřího Hrůzy (1992, 1994), i když další autoři ho vymezují stejným způsobem (např. Ouředníček 2002) nebo velmi podobným (např. Boháč 1923, Musil 1960). Historické centrum zahrnuje šest katastrálních území (Staré Město, Nové Město, Malá Strana, Hradčany, Josefov a Vyšehrad), která spolu stavebně souvisí již od středověku, a je plošně i funkčně rozsáhlejší než centra měst vymezovaná v zahraničních publikacích pouze jako CBD (Central Business District) s vysokou koncentrací komerčních aktivit (Burgess 1925, Murphy, Vance 1954, Bohnert, Mattingly 1964; Bowden 1971). V pražském historickém centru se nacházejí rovněž lokality s převahou rezidenční nebo vládní funkce, které Murphy a kol. (1955) v klasifikaci vnitřní prostorové struktury CBD považují za necentrální. Centrum města, které je dáno historicky, je funkčně rozmanitější než úzce vymezené CBD i ostatní funkční zóny města. Denně je využíváno různými skupinami obyvatel a jeho rytmus je proto velmi specifický.

Metodou pozorování funkční struktury pražského centra byly stanoveny čtyři základní typy lokalit: (1) rezidenční (2) obchodní (3) pracovní a (4) turistické. Uvedený výčet nezahrnuje veškeré funkce, které pražské centrum plní a zároveň ve většině lokalit dochází k jejich prolínání. Zejména pro užší centrum jsou typické kromě horizontálního mísení funkcí také vertikální variace funkcí vyjádřené rozdíly mezi jednotlivými patry v rámci jedné budovy (Murphy 1971). Na různé kombinaci funkčního využití je založen výběr oblastí pro terénní šetření, do něhož se promítla také sociální struktura obyvatel vyvozená z dat ze Sčítání

lidu, domů a bytů v roce 2001 a předběžného vlastního pozorování. Lokality, ve kterých byl sledován denní rytmus, jsou zobrazeny na obrázku 7.1. Jedná se o (1) jižní část urbanistického obvodu Podskalí (2) východní část urbanistického obvodu Josefov a (3) dolní část Václavského náměstí (střed tzv. Zlatého kříže). Lokality se liší rozlohou i počtem trvale bydlících obyvatel, pro výsledné hodnocení je důležitý vzájemný poměr sledovaných skupin obyvatel měnící se v průběhu dne nikoliv jejich absolutní počet.

Urbanistický obvod Podskalí je lokalitou s převažující rezidenční funkcí. Leží na území městské části Praha 2 v jižní části pražského centra. Stejně jako v celém pražském centru dochází i zde k úbytku stálých obyvatel. Příčinou je především stárnutí původního obyvatelstva a záporné saldo migrace na rozdíl od jiných centrálních lokalit, kde má na úbytku stálých obyvatel hlavní podíl komercializace (Sýkora 1999). Nově příchozí obyvatelé lokality jsou převážně mladí lidé ve věku 15–29 let (ČSÚ 2007). Územní plán hl. m. Prahy (1999) stanovuje v oblasti podíl obytné funkce na 60–80 % a zatím zde není patrná snaha o vytvoření nových kancelářských či obchodních prostor. Kromě obytné funkce zde významné místo patří také funkci pracovní, svá sídla zde má několik státních úřadů a střední a vyšší odborná škola.

Rezidenční funkci plní primárně také urbanistický obvod Josefov, který leží v severní části pražského centra. V transformačním období zde dochází k částečnému nahrazování původního obyvatelstva vyšší společenskou vrstvou obyvatel, což je patrné nejen ze statistických dat (např. nárůst úrovně vzdělanosti mezi roky 1991 a 2001) ale také z pouhého pozorování obyvatel a jejich životního stylu. Ve srovnání s Prahou i celým centrem žije na území více cizinců pocházejících z vyspělých zemí západní Evropy a ze Severní Ameriky (ČSÚ 2003). Sledovaná oblast zahrnuje Pařížskou ulici s luxusními obchody, velmi drahými restauracemi i bydlením a dále dvě postranní ulice Elišky Krásnohorské a Dušní. Celá oblast Josefova je turisticky vyhledávanou oblastí, v blízkosti vybrané lokality se nachází Vysoká synagoga.

Václavské náměstí a Zlatý kříž plní již od dob svého vzniku funkci obchodní (Bečková 1998). Přímo na náměstí není mnoho obytných domů, lidé žijí spíše v postranních ulicích. Ze statistických údajů ani na pohled není patrné, že by do lokality ve významném počtu přicházely vyšší třídy obyvatel nebo cizinci. V mnoha vedlejších ulicích jsou navíc domy ve velmi špatném fyzickém stavu. Náměstí je součástí většiny turistických tras po pražském centru a moderní budovy nabízejí mnoho kancelářských prostor. Sledovaná oblast zahrnuje pouze dolní část Václavského náměstí a přiléhající budovy. V nižších patrech domů se nacházejí především obchody, ve vyšších patrech kanceláře. Obytná funkce v této části náměstí zcela chybí.

Obrázek 7.1: Vymezení sledovaných lokalit

Zdroj: www.atlas.centrum.cz

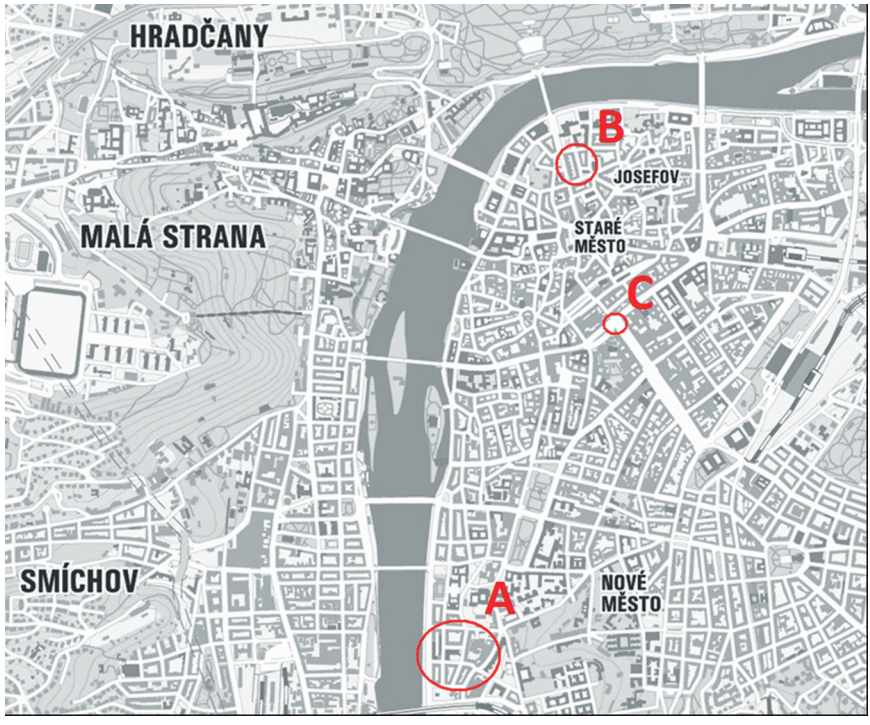

Poznámka: A – Podskalí, B – Josefov, C – Václavské náměstí

Denní rytmus vybraných lokalit

Podskalí

Podskalí není, díky své poloze v blízkosti užšího pražského centra a dobré dopravní dostupnosti, typickou rezidenční lokalitou. Přestože velká část bydlícího obyvatelstva z oblasti v průběhu dne odjíždí, výskyt několika státních úřadů a škol je důvodem příchodu osob z jiných částí města. Denní rytmus lokality zachycuje obrázek 7.2. Počet osob nacházejících se v průběhu dne ve sledované části Podskalí je relativně stabilní. Lidé, kteří odjedou do zaměstnání nebo školy, jsou po dobu své nepřítomnosti v lokalitě nahrazeni pracujícími lidmi a studenty místních škol. Ti tvoří v dopoledních hodinách více než 50 % aktuálně přítomného obyvatelstva. Rytmus také ovlivňuje množství restaurací, které jsou využívány v době obědů pracujícími osobami přímo z lokality nebo bližších oblastí, večer ke klasickému posezení.

V ranních hodinách se v lokalitě pohybuje především množství dětí a mládeže. Někteří z nich odcházejí z domova do školy v jiných částech města, jiní

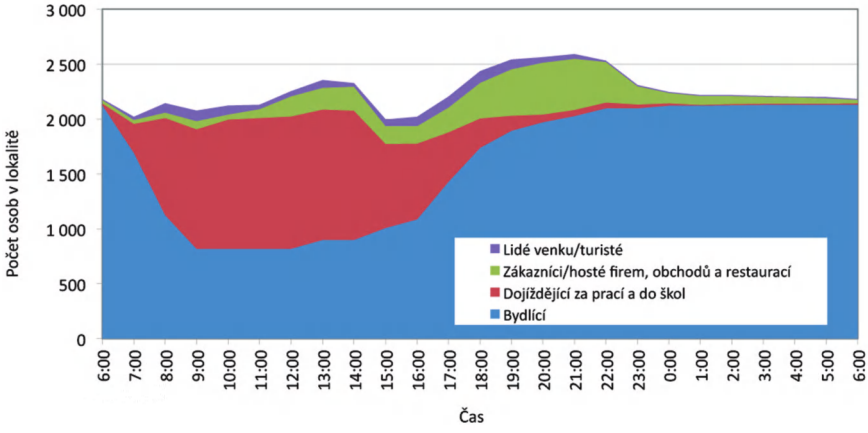

Obrázek 7.2: Denní rytmus jižní části Podskalí

Zdroj dat: SLDB 2001, terénní šetření 2007

navštěvují místní Střední průmyslovou a Vyšší odbornou školu potravinářských technologií. V teplých dnech se před vyučováním a také o přestávkách shromažďují před školní budovou. K ranní rušnosti přispívají zaměstnanci úřadů (Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových, Ministerstvo práce a sociálních věcí a Městský úřad Černošice), kteří tvoří více než 50 % všech pracujících osob a 25 % osob dojíždějících za prací a do škol. Protože jsou instituce v blízkosti školy, kolem osmé hodiny je veškerý ruch koncentrován právě do tohoto místa (obrázek 7.3). Ačkoliv je v celé sledované lokalitě celkem sedm obchodů s potravinami, pouze jeden, umístěný v této části, navštěvuje ráno i po celý den dostatek zákazníků. Na Rašínově nábřeží začíná každodenní dopravní špička.

S příchodem deváté hodiny lidí v lokalitě napohled znatelně ubývá. Zaměstnanci a studenti jsou již v budovách a venku se s mnohem menší frekvencí objevují pouze maminky s dětmi, důchodci a lidé venčící psy. Po desáté hodině je možné vidět první skupinky lidí na vltavském nábřeží, mezi nimi i zahraniční turisty. Většinou lokalitou pouze projdou nebo se na chvíli posadí na lavičky. S přibývajícím časem jejich počet roste a v případě pěkného počasí jsou zde přítomni až do večerních hodin.

V průběhu dopoledne, zejména pak kolem jedenácté hodiny, se postupně zaplňují místní kavárny. V lokalitě se jich nachází celkem šest a jsou navštěvovány převážně mladými lidmi. V poledne se k hostům kaváren přidávají též návštěvníci restaurací. Do „luxusnějších" stravovacích zařízení, nabízejících kvalitnější, ale také dražší služby, chodí poobědvat i zahraniční turisté. V běžných restauracích (celkem sedm) obědvají většinou Češi. Mnozí z nich mohou být zaměstnanci okolních úřadů.

Po čtrnácté hodině, kdy podstatné části studentů končí vyučování, dochází v lokalitě ke snížení celkového počtu obyvatel a mezi patnáctou a šestnáctou

Obrázek 7.3: Podskalí v ranních hodinách *Foto: Lucie Pospíšilová*

hodinou se zde vyskytuje nejméně lidí. Po sedmnácté hodině se k lidem přicházejícím z práce přidávají také večerní návštěvníci restaurací, kterých přibývá hlavně po hodině osmnácté. Rovněž na vltavském nábřeží se v tuto dobu často vyskytuje mnoho osob (obrázek 7.4) včetně zahraničních turistů. Někdy čekají na večerní plavbu lodí, která se však koná nepravidelně v závislosti na počasí a samozřejmě také roční době (v květnu zhruba 3x–4x týdně). Kolem dvacáté hodiny je většina bydlících osob již doma a místní restaurace jsou zcela zaplněny. Mezi osmnáctou a dvaadvacátou hodinou je pak lokalita nejzatíženější. Se setměním se ruch pomalu utišuje, lidé z nábřeží a zahrádek restaurací pomalu odcházejí. Uvnitř restaurací sedí hosté přibližně do třiadvacáté hodiny, kdy většina z nich zavírá. Někteří pak zůstávají po celou noc v místních nonstop barech.

Obrázek 7.4: Pěší zóna na Rašínově nábřeží v podvečerních hodinách

Foto: Lucie Pospíšilová

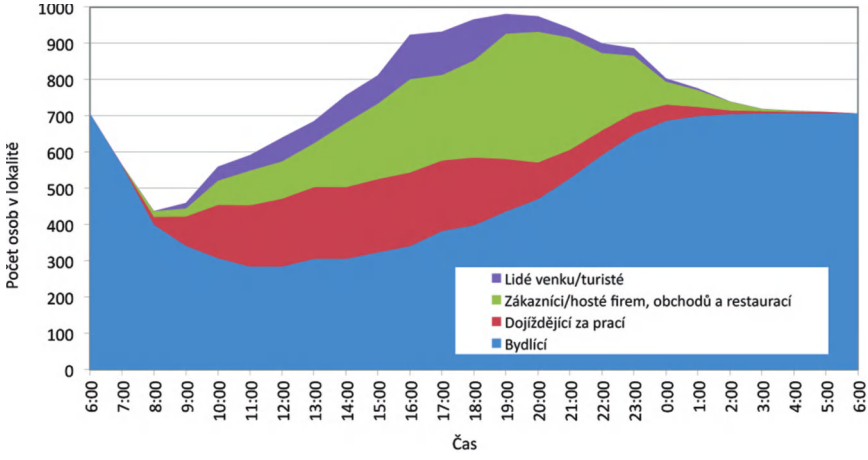

Obrázek 7.5: Denní rytmus lokality Josefov

Zdroj dat: SLDB 2001, terénní šetření 2007

Josefov

Josefov je vyhledávaným cílem mnoha českých a zahraničních turistů. Přestože je v těsné blízkosti vybrané lokality pouze jedna židovská památka, počet přítomných zahraničních turistů je vysoký a výrazně ovlivňuje denní rytmus lokality (obrázek 7.5). Sama Pařížská třída je turisticky velmi atraktivní a zahraniční hosté tvoří rovněž převážnou část návštěvníků místních obchodů a restaurací. Většinu osob dojíždějících za prací tvoří zaměstnanci místních restaurací a obchodů. Otevírací doba těchto zařízení začíná v deset hodin. Kanceláře jsou v lokalitě zastoupeny v menší míře a jsou v provozu zpravidla od osmé nebo deváté hodiny. Umístění kanceláře do oblasti Josefova znamená určitou prestiž, proto zde najdeme hlavně advokátní či realitní kanceláře. Osoby dojíždějící za prací nenahradí úbytek způsobený odjezdy bydlících obyvatel do zaměstnání nebo školy (rozdíl oproti Podskalí). Mezi osmou a devátou hodinou, kdy většina obyvatel lokalitu opustí, je v oblasti nejmenší počet lidí. Ten však je v průběhu dne vyrovnáván zvyšujícím se počtem turistů a zákazníků obchodů a restaurací.

Pracující lidé jsou v území přítomni obvykle od deváté hodiny, v obchodech a restauracích se připravují na otevření. Jejich počet vzroste mezi devátou a desátou hodinou a udržuje se až do hodiny osmnácté, kdy odchází většina lidí z kanceláří. Kolem dvacáté hodiny zavírá převážná část obchodů, restaurace zůstávají otevřené do nočních hodin.

S počátkem otevírací doby většiny restaurací přibývá hlavně v Pařížské ulici zahraničních hostů. Většinu místních restaurací nejspíše vzhledem k vysokým cenám téměř nenavštěvují čeští občané. Ještě před desátou hodinou můžeme v lokalitě vidět pouze malé skupinky turistů (zpravidla 3-4 lidé). Po desáté hodině do lokality přichází první skupiny turistů vedené průvodci. Oblastí pouze

Obrázek 7.6: Zahraniční turisté v Pařížské ulici (v blízkosti Vysoká synagoga)

Foto: Lucie Pospíšilová

procházejí (pravděpodobně záměrně Pařížskou ulicí) nebo se zastavují u synagogy, fotografují a poslouchají výklad (obrázek 7.6). V průběhu dopoledne se situace nemění. Až do třináctě hodiny jsou restaurace asi z půlky zaplněné, skupina turistů projde Pařížskou ulicí zhruba tak třikrát za hodinu.

S třináctou hodinou nastává velmi rušná doba. Rapidně vzroste počet lidí v restauracích i skupin procházejících turistů. Rušno je v Pařížské ulici až do devatenácté hodiny, postranní ulice zůstávají po celou dobu klidné. Mezi patnáctou a šestnáctou je v lokalitě přítomno nejvíce zahraničních turistů. Spolu s početnými skupinami s průvodci zastavujícími se u synagogy, se zde pohybují

Obrázek 7.7: Zákazníci místní restaurace

Foto: Lucie Pospíšilová

i menší skupinky a jednotlivci. Procházejí i ulicí Elišky Krásnohorské, fotografují budovy a navštěvují luxusní obchody. Kolem osmnácté hodiny také restaurace ve vedlejších ulicích navštíví první zákazníci.

V devatenáct hodin vrcholí počet všech přítomných obyvatel v lokalitě. V tuto hodinu se začínají plnit místní restaurace převážně zahraničními turisty. Za hezkého počasí jsou plné rovněž zahrádky (obrázek 7.7). Restaurace v postranních ulicích jsou prázdnější. V jednadvacet hodin lze skupiny turistů vidět jen sporadicky, ve dvaadvacet pouze méně početné skupinky či jednotlivce, ve třiadvacet již téměř nikoho. Hosté v restauracích se ve větším počtu zdržují do třiadvacáté hodiny, i když počáteční vysoká návštěvnost ustává již s dvaadvacátou hodinou. Do jedné hodiny ranní pak restaurace opustí většina osob, vytrvalí zůstávají do třetí hodiny ve dvou otevřených barech. Do páté hodiny ranní je zde v provozu jeden noční klub.

Václavské náměstí

Václavské náměstí má oproti dvěma předešlým lokalitám odlišný denní rytmus. Ve sledované části náměstí zcela chybí obytná funkce a přítomné obyvatelstvo je tvořeno pouze pracujícími lidmi, návštěvníky a turisty. Denní rytmus zde v podstatě určují zákazníci obchodů a restaurací a lidé procházející lokalitou. V nočních hodinách je lokalita téměř vylidněná. Přítomné obyvatelstvo dolní části Václavského náměstí v průběhu všedního dne dokumentuje obrázek 7.8.

Lidé se ve sledované lokalitě pohybují přibližně od šesté hodiny ranní. Oblastí však pouze procházejí. Jejich počet postupně vzrůstá a zvyšuje se také frekvence jejich pohybu. Po sedmé hodině vstupují první osoby do kancelářských

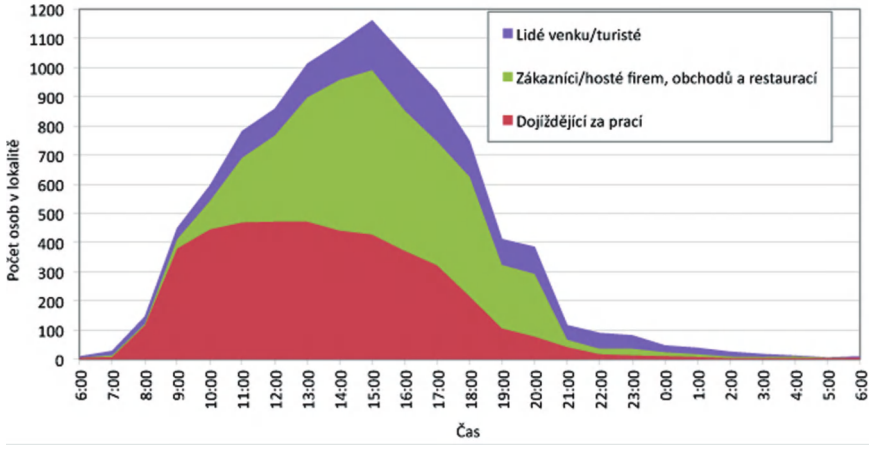

Obrázek 7.8: Denní rytmus dolní části Václavského náměstí

Zdroj dat: SLDB 2001, terénní šetření 2007

Obrázek 7.9: Stánek s občerstvením a jeho zákazníci *Foto: Lucie Pospíšilová*

budov a od osmé hodiny se k nim začínají přidávat první turisté. V tuto dobu se také otevírají místní restaurace. Mezi osmou a devátou hodinou vzroste počet pracujících v obchodech i restauracích (celkem osm těchto zařízení), a především v kancelářích, které jsou ve sledované lokalitě umístěny ve dvou multifunkčních budovách. Vysoká atraktivita oblasti spolu se snahou co nejvíce vydělat stavbou vysoké budovy na malém pozemku (Pacione 2001) způsobuje, že se na takto malém území nachází skoro stejný počet zaměstnanců jako např. ve sledované části Podskalí.

Od devíti hodin, kdy otevírají obchody, začínají významnou složku skutečného obyvatelstva tvořit jejich zákazníci. Absolutní počet i podíl na celkové populaci roste zhruba do patnácté hodiny, poté opět klesá. Až do zavírací doby (jednadvacet hodin) je však počet návštěvníků vysoký. V lokalitě se nachází dvě restaurace, které ovšem i přes svou polohu nejsou nikdy plně obsazené (oproti restauracím v Josefově a v Podskalí). Přibližně od deseti hodin začnou dolní částí náměstí pravidelně procházet skupiny českých i zahraničních turistů. Ve většině případů přicházejí z ulice Na Příkopě, na Václavském náměstí se na chvíli zastaví kvůli poslechu odborného výkladu, a pokračují dále ulicí Na Můstku až na Staroměstské náměstí.

Do jedenácté hodiny plynule přibývá počet osob v lokalitě způsobený hlavně růstem počtu zákazníků místních obchodů. Kolem oběda se přírůstek obyvatel zpomalí a naopak můžeme vidět více lidí v restauracích a u stánků

Obrázek 7.10: Skupiny turistů s průvodci *Foto: Lucie Pospíšilová*

s občerstvením (obrázek 7.9). S příchodem třinácté hodiny však dochází opět k nárůstu a zvyšuje se hlavně počet turistů. Na sledovaném území bývá často několik početných skupin najednou (obrázek 7.10). V patnáct hodin je v lokalitě přítomno nejvíce lidí. Největší podíl tvoří i přes brzkou hodinu zákazníci obchodů, protože místní obchody nabízejí většinou zboží pro mladé lidi. Od patnácté hodiny dochází k plynulému poklesu počtu všech přítomných osob způsobenému nejprve úbytkem zákazníků obchodů a zaměstnanců firem, později pak turistů a zaměstnanců obchodů a restaurací.

Kolem šestnácté hodiny bývá v lokalitě napohled nejrušněji. K nepřetržitě procházejícím turistům se přidávají lidé opouštějící svá zaměstnání (na Václavském náměstí i jinde). Celá sledovaná oblast je zaplněna a lze jí jen těžko projít. Absolutní počet osob v lokalitě potom ubývá. Do devatenácté hodiny téměř všichni zaměstnanci kanceláří odejdou domů. Kolem dvacáté hodiny ubyde v lokalitě turistů. Skupiny s průvodci jsou vidět již jen ojediněle a zůstávají především individuální turisté. V jednadvacet hodin zavírají všechny obchody. Znatelně se sníží i počet lidí venku. Zaměstnanci obchodů zůstávají ještě zhruba půl hodiny a poté i oni odejdou domů. Z pracujících osob již v oblasti zůstávají pouze zaměstnanci restaurací.

S dvaadvacátou hodinou se zcela proměňuje struktura uživatelů a s nimi i celé prostředí. Zákazníky obchodů a zaměstnance firem nahradí muži lákající kolemjdoucí k návštěvě nočních podniků. Z toho důvodu jsou zde také vidět

policisté a strážníci, kteří situaci korigují. Kolem půlnoci přibydou k zmíněným mužům a skupinám turistů vyhledávajících tyto služby ještě prostitutky a bezdomovci. Ruch v lokalitě ustává mezi třetí a pátou hodinou ranní v závislosti na počasí a přítomnosti městské policie.

Všední den versus víkend: narušení nebo opět rytmus?

Při sledování každodenního života i denního rytmu hraje zásadní roli čas. Oba termíny evokují události v životě člověka resp. lokality, které se opakují každý den (Crang 2001). Je však zřejmé, že všechny dny v týdnu nemají stejný průběh a některé se od ostatních odlišují zásadním způsobem. Nejde však pouze o zcela výjimečné dny, kdy dojde k nečekané události, ale především o dny, které se i přes svou odlišnost od ostatních dní v týdnu, objevují s jistou pravidelností. Příkladem může být víkendový den. Nejvýraznější rozdíl je patrný v lokalitách s převažující rezidenční nebo pracovní funkcí, protože pracovní a domácí aktivity nejvíce ovlivňují denní vzorec rozmístění obyvatel v průběhu pracovního týdne (Zandvliet, Dijst 2006). V rámci sledovaných území je rytmus proto nejvíce odlišný v Podskalí, odkud o víkendu neodjíždí většina obyvatel do zaměstnání a zároveň chybí podstatná část denního obyvatelstva, kterými jsou zaměstnanci místních úřadů, žáci a studenti. Přestože početně se tyto dvě skupiny obyvatel téměř vyrovnají, odlišnými denními rytmy i aktivitami přispívají k zcela odlišné „atmosféře" v lokalitě. Kromě nábřeží je o víkendu celá oblast velmi klidná, pouze v restauracích je v sobotu i v neděli více hostů. Vltavské nábřeží, jako vhodné místo pro volnočasové aktivity, je naopak rušnější než v průběhu pracovního týdne, začíná se zaplňovat dříve a po celý den se zde pohybuje mnohem více lidí.

Ve sledované části Josefova se rozdíl mezi všedním a víkendovým dnem projevuje méně. Nedochází k tak významné proměně struktury přítomného obyvatelstva, i když počty osob v rámci jednotlivých skupin se mění. Ačkoliv pro bydlící osoby platí podobný režim jako v Podskalí, podstatnou část denního obyvatelstva zde tvoří zahraniční turisté a hosté restaurací, jejichž počet se o víkendu zpravidla zvyšuje. Počet osob dojíždějících za prací je snížen pouze o zaměstnance firem, kterých je v lokalitě menšina. Na rozdíl od všedního dne začíná nepřetržitý koloběh skupin zahraničních turistů již jedenáctou hodinou. Počet turistů i hostů restaurací je vyšší než ve všední den a je rovnoměrněji rozložen do celého dne.

Na Václavském náměstí se z důvodu neexistence trvale bydlících osob a převahy obslužných zařízení všední den od víkendového zásadně neliší. Celkový počet skutečného obyvatelstva v dolní části Václavského náměstí je nižší kvůli nepřítomnosti zaměstnanců místních firem. Počet návštěvníků i turistů je rov-

noměrněji rozložen do celého dne a není zde patrný žádný vrcholový bod. Dochází spíše k nepravidelným nárůstům a poklesům. Závěrečný pokles počtu obyvatel začíná až s osmnáctou hodinou a turisté i návštěvníci restaurací se zdržují déle do noci.

V rámci jednoho týdne lze s jistou mírou zobecnění vidět tři různé rytmy: (1) od pondělí do čtvrtka, (2) o víkendu a nakonec (3) jakýmsi přechodem mezi pracovním týdnem a víkendem je rytmus pátečního dne. Jakkoli se poslední tři dny v týdnu mohou zdát jako „narušení" stávajícího denního rytmu, v jiném časovém měřítku se opět rytmem stanou, protože cyklus opakování aktivit může být delší než pouhý den (Scappiny 2009). Proměna lokality v průběhu jednoho týdne muže být vyjádřena rytmem týdenním, který v sobě zahrnuje rovněž rytmus denní. Lokality s převažující obslužnou funkcí (a hlavně ty zaměřené na turisty) jsou více ovlivněny rytmem ročním, který reaguje na rozdíly mezi ročními dobami v rámci jednoho roku. Odlišným případem jsou události, které rytmus pouze naruší, ale nevytvoří nový na vyšší úrovni, jakými jsou například změny počasí, stávky, u jednotlivých lidí nemoc, nezaměstnanost, nehoda aj. (Parkes, Thrift 1980).

Rytmus ve vztahu k funkční struktuře lokalit

Strukturu a počet uživatelů území ovlivňují faktory, z nichž jen některé je reálné za normálních podmínek hodnotit. Podle Goodchilda a Janelle (1983) jsou to na jedné straně potřeby jednotlivých lidí, na straně druhé funkční specializace lokalit. Vliv na konkrétní čas denních pohybů mají společenská pravidla a instituce, které určují pracovní dobu, lokalizaci škol a školní docházku, jízdní řády veřejné dopravy apod. (Goodchild, Janelle 1983). Každý člověk má svůj denní program, který se odvíjí od životního stylu, společenské role, demografických a jiných charakteristik. Zjistit individuální plány všech uživatelů v případě míst s vysokou denní návštěvností, například centra Prahy, je velmi obtížné a pozornost musí být soustředěna na funkční strukturu lokality a s ní související časová omezení jako například otevírací doba, polední pauza, pracovní doba a další. Smith (1989) považuje za zásadní rozdělení uživatelů území podle účelu jejich cesty vzhledem k funkcím v lokalitě. Za klíčové především pro plánování v lokalitě pokládá rozlišení osob, které přišly za účelem produkce (pracující) a konzumace (zákazníci nebo turisté), protože tyto skupiny mají mimo jiné odlišné požadavky na zboží a služby (Smith 1989). Kromě dvou výše zmíněných skupin (uživatelů a rezidentů) mohou být v lokalitě další lidé, jejichž přítomnost se nijak neváže na funkce v lokalitě a odvíjí se například od její polohy, která ovlivňuje

množství procházejících osob, nebo genia loci daného místa, které ho činí místem vhodným pro procházku nebo schůzku.

Stejně jako lidé mají svůj denní režim, tak i každá funkce a v podstatě i každý obchod, restaurace i firma má svůj rytmus daný časovými omezeními (otevírací doba, pracovní doba a další) a orientací na specifické skupiny obyvatel a proto významně podmiňují konečný rytmus lokalit. Porovnáním grafů denních rytmů a funkční struktury tří sledovaných lokalit lze tento vzájemný vztah potvrdit. Josefov a Podskalí jsou především rezidenční lokality a oba rytmy jsou si na první pohled podobné. Ve sledované části Václavského náměstí nežijí stálí obyvatelé. Od ranních hodin, kdy do lokality přichází zaměstnanci firem a obchodů, dochází k plynulému nárůstu počtu osob v lokalitě a ve večerních hodinách k jejich opětovnému poklesu. Se setměním celá oblast změní svůj charakter jako důsledek náhlé proměny přítomných osob. Úředníky, turisty a studenty nahradí drogoví dealeři, prostitutky a opilí cizinci. Tento jev je typický pro lokality bez rezidenční funkce (Moulton 1999, Byrd 2004), kde po setmění dochází k vylidnění nebo proměně přítomných osob a zvýšené koncentraci sociálně-patologických jevů (Jacobs 1961). Obyvatelé města začnou mít brzy z místa strach a v nočních hodinách se mu proto vyhýbat. Většinové vnímání lokality jako nebezpečné pak může vedle skutečného výskytu kriminálních činů, přispět ke snižování kvality života v lokalitě i okolí (Öhman, Simonsen 2003, Temelová a kol. 2011). V centru Prahy je problém zakotven především v soukromém vlastnictví budov, ve kterých se nachází noční podniky, a proto městská část situaci koriguje pouze posilováním policejních hlídek.

Josefov a Václavské náměstí na rozdíl od Podskalí představují atraktivní místo pro turisty. Od desáté hodiny do setmění lokalitami prochází skupiny českých a zahraničních turistů. Přispívají k vysokému ruchu a to hlavně v odpoledních hodinách (nejvíce kolem patnácté až šestnácté hodiny) a o víkendech. V Podskalí je tato část skutečného obyvatelstva zanedbatelná a proto je lokalita kromě ranních a večerních hodin všedního dne (ruch způsobený příchody/odchody z/do zaměstnání nebo školy) velmi klidná.

Umístění mnoha restaurací a kaváren odlišuje Podskalí a Josefov od Václavského náměstí. Hosté navštěvují tato zařízení převážně ve večerních hodinách a v obou oblastech jsou příčinou nejvyššího počtu lidí v lokalitě kolem jednadvacáté hodiny. Restaurace se však liší svou nabídkou směřovanou na jiný typ zákazníků. Na Josefově například na rozdíl od Podskalí chodí lidé do restaurací na snídani, protože zákazníky jsou především turisté a místní obyvatelé, kteří nemají pevnou pracovní dobu nebo tu naopak začínají pracovní den. V Podskalí slouží místní restaurace jako „jídelny" pro zaměstnance okolních firem a úřadů a počet hostů se výrazně zvyšuje v době podávání obědů.

U obchodů je orientace na konkrétní typ zákazníků také důležitá. V Podskalí a Josefově se nachází mnoho malých obchodů, které jsou vhodné pouze pro úzce specifickou klientelu. V Podskalí jsou to obchody pro místní obyvatele, na Josefově pro „majetnější" zákazníky. V dolní části Václavského náměstí můžeme naopak najít rozlehlé několikapatrové obchody. Většina z nich se specializuje na módu a mají mnohem širší okruh zákazníků. Jejich klienti proto tvoří hlavní složku skutečného obyvatelstva a jsou příčinou vysokého počtu osob v lokalitě po celou dobu otevíracích hodin. Po zavírací době dojde v oblasti ke skokovému poklesu celkového počtu osob. Podskalské obchody nabízejí převážně zboží denní potřeby (potraviny, drogerie apod.) a k nákupům zde dochází spíše v dopoledních hodinách. Naopak na Josefově se nacházejí luxusní obchody (šperky, značkové oblečení), jejich zákazníci jsou převážně cizinci a ti zde nakupují hlavně večer.

V pražském centru i většině jeho lokalit tvoří podstatnou část obyvatelstva lidé, kteří zde trvale nežijí. V první řadě jsou to osoby dojíždějící za prací. Kromě jejich vysokého absolutního počtu je důležitá zejména frekvence jejich návštěvnosti. Pospíšilová (2007) dokazuje, že se jedná především o osoby s vyšším vzděláním (vysokoškolské, středoškolské s maturitou) a dá se tedy předpokládat i jejich vyšší kupní síla. V mnoha lokalitách dále dominují zahraniční turisté, jejichž počet se sice odvíjí především od roční doby, ale nepochybně přináší místním obchodníkům vysoké zisky. Z uvedeného vyplývá, že soukromý sektor přizpůsobuje svou nabídku (sortiment i ceny) spíše těmto dvěma skupinám lidí než bydlícímu obyvatelstvu, které se svým počtem v mnohých lokalitách dočasně přítomnému obyvatelstvu vyrovná či ho dokonce převyšuje. Ekonomicky aktivní obyvatelé však zpravidla lokalitu na téměř celý den opouští a důchodci, kteří tvoří významnou část trvale bydlícího obyvatelstva, nepředstavují pro podnikatele ani srovnatelné zisky. I přesto však oproti mnoha dohadům jsou zde místní lidé převážně spokojeni a využívají místních služeb (Temelová a kol. 2010).

Závěr

Kapitola naznačuje možný směr výzkumu městských lokalit, kterému není v geografii zatím věnována dostatečná pozornost. Dosavadní přístupy ke studiu přítomného obyvatelstva zdůrazňují absolutní počet uživatelů území před jejich proměnlivostí během dne (Schmitt 1956, Murdych 1966, Smith 1989, Čermák a kol. 1995, Burcin a kol. 2008) nebo zobrazují časoprostorové vzorce jednotlivých faktorů identifikovaných z dat o prostorové mobilitě obyvatel

(Hanham 1976, Janelle, Goodchild 1983, Zandvliet, Dijst 2004, Zandvliet, Dijst, Bertolini 2006). Ačkoliv jsou oba přístupy významným obohacením znalosti o městě velmi dobře využitelným v praxi, přílišnou generalizací z důvodu nedostatku dat nebo za účelem reprezentativnosti výsledků pro větší území odhlíží od specifického života konkrétních lokalit, který lze zachytit pouze kvalitativním šetřením.

Kapitola se v reakci na uvedené přístupy snaží tato zobecnění překonat a zaměřuje svou pozornost na dynamiku a fluktuaci proměňujících se centrálních lokalit. Snahou je na jedné straně nalézt pravidelnosti v jejich každodenní návštěvnosti, které lze zobecnit alespoň do té míry, že se opakují v řádu jednoho dne, a na straně druhé upozornit na jedinečnost každé lokality a se zjevnou inspirací Henriho Lefebvra (1991), Jane Jacobsové (1961) nebo Davida Seamona (Seamon, Nordin 1980) zachytit a popsat její každodenní život z pohledu vnějšího pozorovatele. Studie neaspiruje na tvorbu „velkých" závěrů, ale spíše se snaží poukázat na chybějící dimenzi ve výzkumu dnešního města a snad i inspirovat ke vzniku dalších podobných prací.

Závěry šetření směřují k dvěma možným cestám dalšího výzkumu městského života a v čase se proměňujícího využívání městského prostoru. Výsledky ukázaly na významné podobnosti v rytmu lokalit v závislosti na funkční struktuře v jejím podrobném členění. Základní dělení na funkci obytnou, pracovní a obslužnou vykazuje významné rozdíly v rytmu denního využívání, jako podstatná se však ukázala podrobnější struktura funkčního členění především ve vztahu k demografickým a socio-ekonomickým charakteristikám uživatelů (např. restaurace nižších cenových kategorií versus restaurace luxusní). Jakou formu má pak vzájemný vztah každodenního rytmu aktivit člověka a rytmu daného strukturami lokalit je otázkou hodnou samostatného textu. Zajímavé by v dalším pokračování výzkumu bylo zaměření nejen na lokality centrální, ale i na ostatní místa ve městě (např. sídliště či suburbia) a sledování souvislostí různých typů rytmů a tím i časoprostorové strukturace města. Ačkoliv vlastní šetření v malých lokalitách poskytuje jedinečná data, tento typ výzkumu je možné dělat i pro větší území ovšem za podmínky existence kvalitní datové základny. Tu by poskytly deníkové záznamy obyvatel města, jejichž sběr je v některých zemích již tradiční. České statistika k tomuto účelu nenabízí jiná data než údaje o dojížďce do zaměstnání a do škol sbíraných v rámci Sčítání lidí, domů a bytů. Ta však postrádají časovou dimenzi, která se zvyšující se flexibilitou práce a pracovní doby nabývá na významu.

Předchozí směřování výzkumu vychází především z časoprostorové geografie. Druhou možností, která je v textu reprezentována slovním popisem každodenního života lokalit, je přistupovat k lokalitám po vzoru humanistických

geografů a na místo chápání lokality jako „prostého součtu" chování všech přítomných jedinců, na ni nahlížet jako na místo s vlastní identitou (Seamon 1980). Časová a prostorová dimenze zde slouží pouze jako jakýsi rámec pro studium sociálních interakcí, komunikace a významů. Výsledky sice nelze považovat na společensky závažné, nicméně poskytují autentický pohled do života lokalit, který může být dále rozvíjen např. ve studiu preferencí obyvatel v oblasti bydlení či trávení volného času.

PODĚKOVÁNÍ

Tento příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury Univerzity Karlovy v Praze, projekt č. 65309 „Časoprostorová mobilita obyvatel Pražského městského regionu" a Grantové agentury České republiky, projekt č. P404/10/0523 „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze".

LITERATURA

ALLEN, J. (1999): Worlds within Cities. In: Massey, D., Allen, J., Pile, S. eds.: City worlds. Routledge, London, s. 51–92.

BEČKOVÁ, K. (1998): Zmizelá Praha. Nové Město. Schola ludus – Pragensia, Praha.

BHADURI, B. (2008): Population Distribution During the Day. In: Shekhar, S., Xiong, H. (eds.): Encyclopedia of GIS. Springer-Verlag. Dostupné online na [http://apps.ornl.gov/~pts/prod/pubs/ldoc6775_gis_encylopedia_springer_bhaduri_day_population.pdf – 4.2.2009].

BLUMER, H. (1969): Symbolic Interactionism: Perspective and Method. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Boháč, A. (1923): Hlavní město Praha. Studie o obyvatelstvu. SÚS, Bursík a Kohout, Praha.

BOHNERT, J.E., MATTINGLY, P.F. (1964): Delimitation of the CBD through Time. Economic Geography 40, č. 4, s. 337–347.

BOWDEN, M. J. (1971): Downtown through Time: Delimitation, Expansion, and Internal Growth. Economic Geography 47, č. 2, s. 121–135.

BURCIN, B., ČERMÁK, Z., DRBOHLAV, D., HAMPL, M., KUČERA, T. (2008): Faktické obyvatelstvo hlavního města Prahy. Výzkumná zpráva. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

BURGESS, E.W. (1925): The Growth of the City. In: Park, R.E., Burgess, E.W., McKenzie, R.D. eds.: The City: Suggestions of Investigation of Human Behavior in the Urban Environment. University of Chicago Press, Chicago, s. 47–62.

BYRD, K.R. (2004): The Changing Role of Downtowns: An Examination of the Condition of Cities and Methods to Reinvent the Urban Core. Major Paper, Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University. Dostupné online na [http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-05242004-154534/unrestricted/Byrd-MajorPaper-Final.pdf – 25.4.2009].

ČERMÁK, Z., DRBOHLAV, D., HAMPL, M., KUČERA, T. (1995): Faktické obyvatelstvo Prahy. Výzkumná zpráva. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

CRANG, M. (2001): Rhythms of the City. Temporalised Space and Motion. In: May, J., Thrift, N. eds.: Time Space. Geographies of Temporality. Routledge, New York, s. 187–207.
DOLEŽALOVÁ, G., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Životní styl obyvatelstva v suburbánní zóně Prahy. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 143–159.
ELLEGÅRD, K. (1999): A Time-geographical approach to the Study of Everyday Life of Individuals – a Challenge of Complexity. GeoJournal 48, č.3, s. 167–175.
ELLEGÅRD, K., PATER, B. (1999): Introduction: The Complex Tapestry of Everyday Life. GeoJournal 48, č. 3, s. 149–153.
GARFINKEL, H. (1967): Studies in Ethnomethodology. Prentice Hall, Englewood Cliffs. NJ.
GOODCHILD, M.F., JANELLE, D.G. (1983): The City around the Clock: Space-Time Patterns of Urban Ecological Structure. Environment and Planning 16, č. 6, s. 807–820.
HÄGERSTRAND, T. (1970): What about People in Regional Science? Papers of the Regional Science Association 24, č. 1, s. 7–21.
HÄGERSTRAND, T. (1975): Space-time and Human Conditions. In: Karlqvist, A., Lundqvist, L., Snickars, F. eds.: Dynamic Allocation of Urban Space. Teakfield, Farnborough, Hants, Saxon House, s. 3–12.
HALLIN, P.O. (1991): New paths for time-geography? Geografiska Annaler 73 B, č. 3, s. 199–207.
HANHAM, R.Q. (1976): Factorial ecology in space and time: an alternative method. Environment and Planning 8, č.7, s. 823–828.
HRŮZA, J. (1992): Urban Concept of Prague. Sborník ČGS 97, č. 2, s. 75–87.
HRŮZA, J. (1994): Historical Development of Prague. In: Barlow, M., Dostál, P., Hampl, M. eds.: Development and Administration of Prague. Instituut voor Sociale Geografie, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, s. 15–28.
IRA, V. (2001): Geografia času: Prístup, základné koncepty a aplikácie. Geografický časopis 53, č. 3, s. 231–245.
JACOBS, J. (1961): The life and death of great American cities. Random House, New York.
JANDOUREK, J. (2001): Sociologický slovník. Portál, Praha.
LEFEBVRE, H. (2004): Rhythmanalysis. Continuum, London, New York.
KESSLER, S. J., McKENNA, W. (1985): Gender: an ethnomethodological approach. The University of Chicago Press, London, Chicago.
KWAN, M. P. (1999): Gender and individual access to urban opportunities: a study using space-time measures. The Professional Geographer 51, č. 2, s. 210–227.
LENNTORP, B. (1978): A Time-Geographic Simulation Model of Individual Activity Programs. In: Carlstein, T., Parkes, D. and Thrift, N. eds.: Timing Space and Spacing Time Volume 2: Human Activity and Time Geography. Edward Arnold, London, s. 162–180.
LEY, D. (1983): A Social Geography of the City. Harper & Row, New York.
McPHERSON, T., BROWN, M. (2004): Estimating Daytime and Nighttime Population Distributions in U. S. Cities for Emergency Response Activities. Symposium on Planning, Nowcasting and Forecasting in the Urban Zone. Dostupné online na [http://ams.confex.com/ams/84Annual/techprogram/paper_74017.htm – 23.2.2009]
MOULTON, J. (1999): Two Steps to a Living Downtown. A Discussion Paper prepared for the Brookings Institution Center on Urban and Metropolitan Policy. Dostupné online na [http://www.china-up.com/international/case/case/819.pdf – 23.2.2009]

MULÍČEK, O., OSMAN, R., SEIDENGLANZ, D. (2009): Časoprostorové rytmy města – industriální a postindustriální Brno. In: Československé město včera a dnes: každodennost, reprezentace, výzkum. Pavel Mervart/Masarykova univerzita, Brno, s. 195–220.

MURDYCH, Z. (1966): Centrum Prahy jako bydliště a pracoviště. Sborník ČSSZ 71, č. 3, s. 231–250.

MURDYCH, Z. (1980): Mapa hustoty pěší dopravy v centru města. Sborník ČSGS 85, č. 4, s. 325–327.

MURPHY, R., VANCE, J. (1954): Delimiting the CBD. Economic Geography 30, č. 3, s. 189–202.

MURPHY, R., VANCE, J., EPSTEIN, B. (1955): Internal Structure of the CBD. Economic Geography 31, č. 1, s. 21–46.

MUSIL, J. (1960): Vývoj demografické struktury Prahy. Demografie 2, č. 3, s. 234–249.

NOVÁK, J., SÝKORA, L. (2007): A City in Motion: Time-Space Activity and Mobility Patterns of Suburban Inhabitants and Structuration of Spatial Organization in Prague Metropolitan Area. Geografiska Annaler 89B, č. 2, s. 147–168.

ÖHMAN, J.; SIMONSEN, K. (2003): Voices from the North. New Trends in Nordic Human Geography. Aldershot, Ashgate Publishing Company, 314 s.

OUŘEDNÍČEK, M. (2002): Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

PACIONE, M. (2001): Urban Geography: a Global Perspective. Routledge, London.

PARKES, D., THRIFT, N. (1980): Times, Spaces, and Places. A Chronogeographic Perspective. John Wiley & Sons, Chichester.

POSPÍŠILOVÁ, L. (2007): Skutečné obyvatelstvo centra Prahy a každodenní život v jeho lokalitách. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.

SCAPPINI, E. (2009): Daily diaries in time use surveys. A solution to overcome measurement problems in single-activity events with long characteristic rhythms. Quality and Quantity [online] Last revision 19.5.2009. Dostupné online na [http://www.springerlink.com/content/8575026637763878/ – 20.3.2010]

SEAMON, D. (1980): Body-subject, time-space routines, and place ballets. In. Buttimer, A., Seamon, D.: The Human Experience of Space and Place. Croom Helm, London, s. 148–165.

SEAMON, D., NORDIN, C. (1980): Marketplace as a Place Ballet: A Swedish Example. Landscape 24, č. 3. s. 35–41.

SCHMITT, R. C. (1956): Estimating Daytime Populations. Journal of American Institute of Planners 22, č. 3, s. 83–85.

SMITH, S. K. (1989): Towards a Methodology for Estimating Temporary Residents. Journal of the American Statistical Association 84, č. 406, s. 430–436.

SÝKORA, L. (1999): Komercializace centra Prahy a její důsledky. Veřejná správa ´99 10, č. 9, s. 28–29.

TAYLOR, P. J., PARKES, D.N. (1975): A Kantian view of the city: a factorial-ecology experiment in space and time. Environment and Planning A 7, č. 6, s. 671–688.

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2011): Daily Street Life in Transforming Inner City of Prague: Visual Experience of Socio-spatial Differentiation and Temporal Rhythms. Visual Studies. V tisku.

TEMELOVÁ, J., ČERMÁK, D., JÍCHOVÁ, J. (2011): Kriminalita a vnímání bezpečnosti v pražských čtvrtích. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds.: Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha.

TEMELOVÁ, J., DVOŘÁKOVÁ, N., SLEZÁKOVÁ, A. (2010): Rezidenční spokojenost seniorů v proměňujících se čtvrtích Prahy, Sociální studia 7, č. 3, s. 95–113.

VILHELMSON, B. (1999): Daily mobility and the Use of Time for Different Activities. The Case of Sweden. GeoJournal 48, č. 3, s. 177–185.
WIRTH, L. (1938): Urbanism as a Way of Life. The American Journal of Sociology 44, č. 1, s. 1–24.
ZANDVLIET, R., DIJST, M. (2004): Short-term Shifts in Population Distribution. Unravelling the Diurnal Mobility of Daytime Population in the Netherlands. Pro IATUR Conference Rome 2004. Dostupné online na [http://petra1.istat.it/timeuse/paper/paper90.pdf – 15.3.2009].
ZANDVLIET, R., DIJST, M. (2006): Short-term Dynamics in the Use of Places: A Space-Time Typology of Visitor Populations in the Netherlands. Urban Studies 43, č. 7, s. 1159–1176.
ZANDVLIET, R., DIJST, M., BERTOLINI, L. (2006): Destination choice and the identity of places: A disaggregated analysis for different types of visitor population environment in the Netherlands. Journal of Transport Geography 14, č. 6, s. 451–462.

ZDROJE DAT:

ČSÚ (2003): Sčítání lidu domů a bytů 2001. Český statistický úřad, Praha.
ČSÚ (2007): Migrace obyvatel za urbanistické obvody Prahy. Databáze. Český statistický úřad, Praha.
ČÚZK (2007): Nahlížení do katastru nemovitostí. Český úřad zeměměřický a katastrální, Praha, Dostupné online na [http://nahlizenidokn.cuzk.cz/].
Územní plán hl. města Prahy (1999) s úpravami provedenými k roku 2006. Magistrát hlavního města Prahy, odbor územního plánu, Praha.

LUCIE POSPÍŠILOVÁ

Proměny sousedství v pražských lokalitách 8

Úvod

Sociální proměny postsocialistické Prahy bývají obvykle charakterizovány prostřednictvím změn v sociálně prostorové struktuře. Tento pohled založený na tvrdých datech poskytuje přesvědčivé a srovnatelné výsledky, avšak omezuje se pouze na aspekty zachytitelné ve statistikách. Vyjádření sociálního prostředí ve městě prostřednictvím demografické a sociální struktury, funkčního využití ploch či pracovních příležitostí zachycuje změny pouze částečně a opomíjí některé podstatné charakteristiky městského prostoru (viz též Steinführerová, 2003).

Jednou z těchto charakteristik je sousedství, které přitom patří mezi základní stavební kameny města. Sousedství se mohou lišit svým charakterem, ale téměř každý obyvatel města v nějakém bydlí. Sousedství představuje koncept, který leží na rozhraní společnosti a prostoru, na pomezí sociologie a geografie. Zahrnuje vazby mezi sousedy, vnímání okolí bydliště a vztah k místní komunitě, tedy sociální fenomény, které jsou ze své podstaty prostorově ukotveny. Prostor – v případě sousedství je to okolí bydliště – je nevyhnutelným kontextem takovýchto sociálních jevů. V transformujícím se postsocialistickém městě je na místě tázat se po proměnách podoby sousedství, či se naopak zabývat příčinami jeho stability navzdory sociálním a sociálně-prostorovým změnám doby.

Tato kapitola se zaměřuje na sousedství v různých lokalitách Prahy a hledá odpověď na otázku, jak se v poslední době proměnilo. Nejdříve jsou rozpracovány jednotlivé složky konceptu sousedství, které jsou následně sledovány v empirické části. Po představení metodiky výzkumu a zkoumaných lokalit jsou analyzovány výsledky dotazníkového šetření a srovnány se situací před třiceti lety, tak jak ji zachytily tehdejší studie. Pozornost je věnována vývoji typologicky odlišných oblastí hlavního města, se zvláštním zřetelem k lokalitám panelových sídlišť. Výzkum sousedství může zachytit část této skryté dimenze postsocialistické transformace, stejně tak jako ukázat na podstatné rysy současné diferenciace městského prostoru.

Konceptualizace sousedství

Podstatnou složkou sousedství, jak je zde chápáno, je jednak komunita obývající danou lokalitu, dále místně institucionalizované normy chování ve veřejném a parochiálním[33] prostoru (Lofland, 1998) a symbolické významy přikládané lokalitě jejími obyvateli. Komunita jakožto základní, ale v prostředí současného velkoměsta nikoli nejdůležitější, součást sousedství se stala častým předmětem studia sociálních sítí. V dnešní době se jedná již o rozvinutou metodologii, která zachycuje sociální vztahy mezi zkoumanými osobami. Přestože v dnešní době sousedské vazby patří, oproti rodinným či přátelským, mezi ty méně důležité, stále hrají nezanedbatelnou úlohu. Ukázalo se totiž, že paradoxně právě tyto slabé vazby mohou mít velmi podstatný praktický význam pro jedince i skupinu, a napomáhat v takových situacích jako je hledání zaměstnání či snaha o kolektivní mobilizaci obyvatel lokality (Granovetter, 1973). Přínos sousedských vazeb ale pramení i z toho, že se jedná o jedny z nejdostupnějších vztahů ve smyslu prostorové blízkosti. Tato blízkost je důležitá především v případě vzniku náhlých a akutních potřeb. V takovém případě představuje sousedská vazba dostatečnou oporu, aby v jinak anonymním prostředí města, ve kterém jsou neznámí druzí většinou zdvořile ignorováni, byla pomoc poskytnuta.

Jiný pohled na význam sousedských vazeb přinášejí Völker a Flap (1997). Přestože reflektují situaci v bývalé NDR, jsou jejich závěry vysoce relevantní i pro zdejší podmínky. Komunistický režim přispěl svojí plánovanou bytovou politikou k tomu, že se vytvářely lokality, které byly, v porovnání se situací v tehdejších kapitalistických městech, silně sociálně promísené. Předpoklad, že fyzická blízkost přispěje k překonání sociální distance mezi lidmi různého statusu, se však nenaplnil. V prostředí politického dozoru nad soukromým životem byl navíc soused nevítaným ohrožením. Většina lidí udržovala se sousedy pouze formální a povrchní vztah, který obvykle postrádal vzájemnou důvěru (Völker, Flap 1997).

Kromě zkoumání existence vztahů mezi sousedy je tedy vhodné zaměřit se i na emocionální obsah těchto vztahů. Kvantitativní měření se může odvolávat na koncept pocitu komunity, který je podrobně rozpracovaný v psychologickém výzkumu (více viz McMillan, Chavis, 1986, Obst, White, 2004). Sousedské vztahy spolu se svojí emocionální náplní pak nacházejí konkrétní vyjádření v každodenním jednání obyvatel lokality, které je možné chápat jako místně lokalizované sociální normy a zvyklosti. Může se jednat o vzájemné zdravení sousedů,

[33] Kategorii parochiálního prostoru (či sféry) lze umístit mezi soukromý a veřejný prostor. Lze o ní hovořit například v případě společných komunitních prostor, ať už se jedná o chodbu bytového domu, pracoviště či klubovou místnost. Podrobněji viz Lofland (1998).

očekávání zdvořilostního pohovoření, ale i hlubší sociální kontrolu. Ta se může například projevit dozorem nad vnější úpravou domů či tolerovanými normami hluku v bytovém domě. Obvykle se také hovoří o již zmiňované vzájemné sousedské výpomoci, která mívá nejčastěji účelový charakter. Většinou se jedná o poskytnutí drobných služeb, jakými jsou například zapůjčení chybějících přísad do vaření, drobné opravy či zalévání květin v době dovolených. Některé druhy výpomoci ale vyžadují i hlubší emocionální vazbu mezi sousedy, neboť předpokládají vzájemnou důvěru (např. hlídání dětí či zmiňované zalévání květin v domácnosti).

Neoddělitelnou součástí sousedství je i identifikace s lokalitou a symbolický význam, který jí obyvatelé přikládají. Podstatným způsobem může ovlivňovat ochotu setrvat v daném místě, stejně jako představovat výrazný potenciál pro mobilizaci ke kolektivní akci, především v otázkách spojených s dalším vývojem lokality. Obvykle lze očekávat, že bydliště bude svými obyvateli hodnoceno příznivěji než ostatní části města. O to závažnější může být dopad pro život v lokalitě, pokud se s ní místní neidentifikují. Zároveň se ukazuje, že symbolická struktura prostoru má značnou setrvačnost i napříč významnými změnami sociálně-prostorové struktury (Steinführerová, 2003). Z metodologického hlediska je nutné konstatovat, že výzkum symbolického významu míst se opírá především o bohatou antropologickou tradici (např. Tuan, 1977), avšak za cenu určitého zjednodušení lze využít i technik kvantitativního šetření (Paulsen, 2004).

Uvedený výčet možných součástí sousedství ve městě poukazuje na šíři tohoto pojmu. Komplikovanost jeho zkoumání navíc roste z dalších dvou důvodů. Zaprvé v integrovaném sousedství města obvykle nemá na podobu čtvrti vliv pouze místní obyvatelstvo, ale i řada návštěvníků, kteří každý den místem procházejí, či zde pracují. Různé čtvrti se liší v tom, nakolik zde sociální prostředí utvářejí místní obyvatelé a nakolik naopak návštěvníci. Zadruhé je sousedství a jeho navazující charakteristiky třeba chápat hierarchicky na různých úrovních. Jiné sociální prostředí může převládat v jednom bytovém domě, odlišné v celé ulici či v kontextu celé čtvrti. Sousedství na různých hierarchických úrovních nabývá odlišných funkcí i obsahů (Kusenbach, 2008).

Faktory ovlivňující podobu sousedství

Přestože teze o poklesu významu sousedství se může nebezpečně blížit romantické idealizaci minulosti, je reálné předpokládat, že v současném světě nebývají lidé tak svázáni s bezprostředním okolím svého bydliště jako dříve (Wellman, 1979). Stejně tak i v urbánním prostředí je intenzita aktivit lokalizovaných v sousedství nižší než ve venkovských obcích (v českém prostředí viz Špaček, Vobecká,

2009). Přesto je sousedství nezanedbatelnou součástí sociálního života lokality a jeho neživotaschopnost může mít negativní dopad na mnoho stránek sociálního prostředí lokalit (Jacobs, 1961).

Empirické výzkumy sousedství se sice opírají o různé konceptualizace, i tak lze ale identifikovat některé základní faktory, které ovlivňují podobu sociálního života v lokalitě. Starší obyvatelé jsou obvykle méně mobilní a vzhledem k tomu mají užší vazbu na místní komunitu (Filipović, 2008, Sampson, 1988, Völker a kol., 2007, Völker, Flap, 2007). Obdobně i rodiče malých dětí si prostřednictvím místních institucí (školy, školky) a sdílení problémů a jejich řešení s ostatními rodiči v lokalitě (hlídání, doprovody do školy) vytváří silnější pocit místní komunity (Puldová, Ouředníček, 2006, Völker a kol., 2007). V neposlední řadě také osobní vlastnictví domu či bytu naznačuje, že jeho obyvatelé se nehodlají v nejbližší době stěhovat, tudíž mohou mít i bližší vztah k lokalitě (Völker a kol., 2007). Jedním z mála faktorů, který se konzistentně objevuje jako významný v různých výzkumech, je rezidenční stabilita. Čím déle lidé na daném místě bydlí, tím větší mívají pocit začlenění do místní komunity a tím spíše nechtějí danou lokalitu opustit (Kasarda, Janowitz, 1974, Sampson, 1988, Du Toit a kol., 2007, v kontextu českých sídlišť Musil, 1985). Zároveň se také zvyšuje šance, že navážou sociální vazby se svými sousedy a zapojí se tak do místní sociální sítě. Navíc se ukazuje, že k šanci na začlenění do sousedské komunity přispívá i celková rezidenční stabilita celé lokality (Guest a kol., 2006).

V českém (resp. pražském) kontextu byla sice provedena řada výzkumů zaměřených na sousedské vazby, avšak tyto studie většinou postrádají rozbor role jednotlivých faktorů, který je obvyklý pro zahraniční práce. Například Matějů (1977) ukazuje, že v Praze není výrazný rozdíl v sousedských vazbách v různých typech zástavby (stará zástavba, sídliště či vilová čtvrť). Základní zdvořilost mezi sousedy je obvyklá všude, obvykle nabývá podoby vzájemných drobných služeb. Ve vilových čtvrtích je výpomoc mezi sousedy o něco častější, ale obvykle je selektivnější (například se zaměřuje pouze na jednu rodinu).

Sousedství na panelových sídlištích se stalo také středem pozornosti rozsáhlé shrnující studie (Musil a kol. 1985), která ukázala, že rozdíl v sociálních interakcích na sídlištích a ve starých obytných čtvrtích není zásadně odlišný. Podíl obyvatel, kteří mají přítele bydlícího v okolí bydliště je obdobný na sídlišti stejně jako ve starých městských čtvrtích (Musil a kol., 1985, s. 239). Studie životního stylu v Praze z té doby dokonce tvrdí, že „představy o výjimečnosti sídlišť (absence přátelských a sousedských vztahů a vazeb) jsou z tohoto hlediska neopodstatněné stejně tak, jako představy poplatné romantické idealizaci staré městské zástavby“ (Útvar hlavního architekta hl. m. Prahy, 1978, s. 241–242). Obyvatelé sídlišť, kteří bydlí v daném místě déle, zde také častěji

mívají přátele. Platí také, že čím starší je celý obytný soubor sídliště, tím rozvinutější jsou zde sousedské vztahy. Méně často si přátelské vazby v lokalitě utvářejí osoby ekonomicky aktivní a s vyšším dosaženým vzděláním (Musil a kol., 1985, s. 239).

Metodika dotazníkového šetření

Ve výzkumu, který je představen v této kapitole, bylo sousedství zkoumáno v šesti lokalitách na území hlavního města Prahy. Jedná se o lokality, které reprezentují nejrozšířenější typy pražské zástavby (obrázky 8.1 a 8.2). Dvě lokality (Smíchov a Vinohrady) představují čtvrti vnitřního města, které jsou charakteristické především zástavbou činžovních domů vystavěných v druhé polovině 19. století. Smíchov je historické průmyslové předměstí Prahy se zástavbou tří až pětipatrových domů, určených převážně pro tehdejší dělnickou třídu (Ledvinka, Pešek, 2000). V současné době je významným sekundárním centrem (Temelová, Novák, 2007) a značná část území prochází rozsáhlou renovací. V případě Vinohrad se jedná o honosnější čtvrť vybudovanou pro tehdejší střední vrstvy, zatímco Smíchov byl především průmyslovým předměstím. Zvláštní sousedství vilové čtvrti představuje Hanspaulka, která je svým způsobem výjimečná i mezi lokalitami svého druhu. Jedná se o jednu z nejprestižnějších pražských adres vybudovanou v období první republiky. Bydlení zde má obvykle podobu rodinných domů či vil, případně menších bytových domů vilového typu. Poslední tři lokality reprezentují nejčastější typ pražského bydlení – panelové sídliště. I mezi nimi lze nalézt rozdíly, především s ohledem na dobu vzniku. Sídliště Invalidovna představuje jedno z raných sídlišť vystavěných panelovou technologií, sídliště Bohnice jsou již novějším velkým obytným celkem a Háje bývají chápány jako negativní symbol panelové výstavby. Podrobnější vymezení lokalit a zasazení jejich vývoje do historického kontextu viz Špaček (2009).

Výzkum lokalit byl proveden standardizovaným dotazníkovým šetřením (Sousedství 2008). Cílová populace byla zúžena na rodiče dětí, které docházejí na první stupeň základní školy. Jedná se o populaci, která je poměrně homogenní nejen z hlediska věku, ale i z hlediska fáze životního cyklu. Navíc je tato populace poměrně snadno dostupná, což umožnilo získat s omezenými prostředky relativně kvalitní reprezentativní vzorek. Dotazníky byly sbírány prostřednictvím základních škol ve vybraných lokalitách. Základní škola je jednou z institucí, jejichž spádová oblast může být brána jako přirozeně definované sousedství (obdobně jako menší prodejny či hospody). Distribuce dotazníku rodičům žáků základních škol proto může být dobrou oporou výběru, která umožňuje získání náhodného vzorku

Obrázek 8.1: Poloha a vymezení lokalit v rámci území hl. m. Prahy

Zdroj: autor

vymezené populace v dané lokalitě. Nevýhodou uvedeného postupu je naopak vysoká převaha žen ve vzorku (více než 80 %), která je způsobena obvyklou úlohou matky dítěte, jakožto prostředníka mezi rodinou a školou. Formulace otázek v dotazníku přitom byla většinou vztažena přímo na respondenta, nejednalo se tedy o výpovědi za celé domácnosti. Z datového souboru byli po sběru dat vyřazeni všichni respondenti, kteří uvedli adresu mimo vymezené území lokalit (jednalo se přibližně o třetinu vyplněných dotazníků). Základní charakteristiky vzorku respondentů jsou uvedeny v tabulce 8.1.

Představa o charakteru sousedství v 70. letech 20. století byla získána na základě dvou výzkumů z této doby. V roce 1975 proběhl v devíti vybraných pražských lokalitách výzkum „Kulturně estetické a sociálně psychologické aspekty vybraných typů pražského urbanistického prostředí a chování jejich obyvatel" (Hrůza a kol., 1976). Za pomoci kombinovaných metod anketního dotazování obyvatel, rozhovorů s experty, pozorování způsobu života i architektonického popisu vybraných území bylo zkoumáno životní prostředí v urbanisticky odlišných lokalitách. O dva roky později bylo provedeno rozsáhlé reprezentativní dotazníkové šetření pokrývající prostřednictvím dvoustupňového náhodného výběru celé území Prahy. Šetření se zaměřovalo především na životní způsob obyvatelstva, včetně jeho sociálních kontaktů. Výsledky obou těchto výzkumů slouží jako podklad pro naznačení proměn sociálního prostředí. Vzhledem k výrazně odlišným metodikám všech tří výzkumů je samozřejmě třeba závěry pokládat spíše za předběžné, vyžadující další ověření a srovnání. V hrubém přehledu ale mohou být hodnotným příspěvkem k vytvoření představy o tom, jak se proměnil charakter života ve městě.

Obrázek 8.2:
Odlišná rezidenční prostředí vnitřního města (Vinohrady), vilové čtvrti (Hanspaulka) a sídliště (Háje)
Foto: David Outrata, Ondřej Špaček

Tabulka 8.1: Vybrané demografické charakteristiky respondentů

	typ lokality	*Podíl žen (v %)*	*Vzdělání (VŠ v %)*	*Počet respondentů*
Smíchov	vnitřní město, činžovní	90	17	31
Vinohrady	vnitřní město, činžovní	82	18	28
Hanspaulka	vilová čtvrť	79	60	42
Invalidovna	malé sídliště	83	21	31
Bohnice	sídliště	89	9	48
Háje	sídliště	74	16	39
Celkem		83	24	219

Zdroj: Dotazníkové šetření

Poznámka: Vzhledem ke specifickému výběru spadá 90 % respondentů do věkového rozmezí 30–45 let a vždy se jedná o rodinu s dětmi.

Výsledky

Rezidenční stabilita

Rezidenční stabilita lokality představuje významnou kontextuální proměnnou, která podle řady výzkumů podstatně formuje podobu sousedství ve městech.

Obrázek 8.3: Průměrná migrace v lokalitách v letech 2001–2005 (v ‰)[34]

Zdroj: ČSÚ 2006

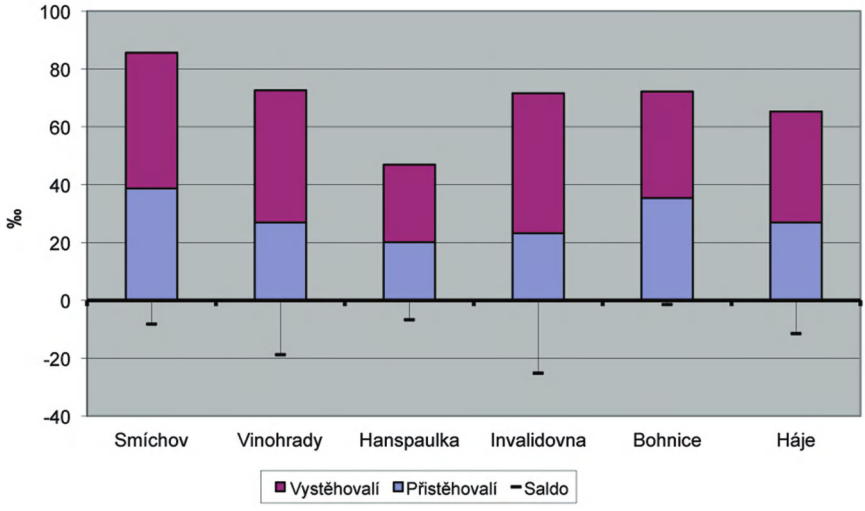

První krok analýzy se proto zaměřuje na diferenciaci zkoumaných lokalit v tomto ohledu. Migrační data ze sledovaných lokalit ukazují na podstatné rozdíly v rezidenční stabilitě (obrázek 8.3). Přestože se jedná o data vystavená řadě zkreslení (např. administrativně nepodchycené stěhování), mohou napomoci vytvořit alespoň základní představu o situaci. Nejvíce fluktuační lokalitou je Smíchov, kde hrubá míra migračního obratu dosahuje až 85 ‰. Sídliště jsou v současnosti celkově stabilnějšími lokalitami než vnitřní části města (viz Šustrová, 2010), byť kupříkladu v lokalitě Vinohrad je úroveň migrace obdobná (kolem 70 ‰). Nejstabilnější je podle dat ze statistik Hanspaulka, kde je hrubá míra migračního obratu zdaleka nejnižší ze sledovaných lokalit (pouze 44 ‰).

Odlišný pohled poskytují výsledky dotazníkového šetření. Respondenti byli podle počtu let strávených v lokalitě rozděleni na tři skupiny. Za relativně čerstvě přistěhované byli považováni ti, kteří v lokalitě bydlí méně než pět let. Usazenější byli respondenti, kteří již v lokalitě bydlí více než pět, ale méně než dvacet let. Respondenti, kteří v lokalitě bydlí dvacet let a déle jsou již považováni za nejusazenější, často se dokonce jedná o rodáky či osoby, které v lokalitě bydlí od útlého dětství.

V průměru okolo 40 % respondentů patří do kategorie, která v lokalitě bydlí více jak 20 let. Necelá polovina respondentů spadá do střednědobého pobytu mezi 5 a 20 lety, byť jeho podíl bude u šetřené populace pravděpodobně nadhodnocený (z hlediska životního cyklu se lidé nejčastěji stěhují při zakládání ro-

[34] Do objemu migrace nebyli zahrnuti cizinci, protože metodika sledování jejich migrace se v průběhu tohoto období změnila. Hrubá míra je vztažena k počtu obyvatel v lokalitě podle SLDB 2001.

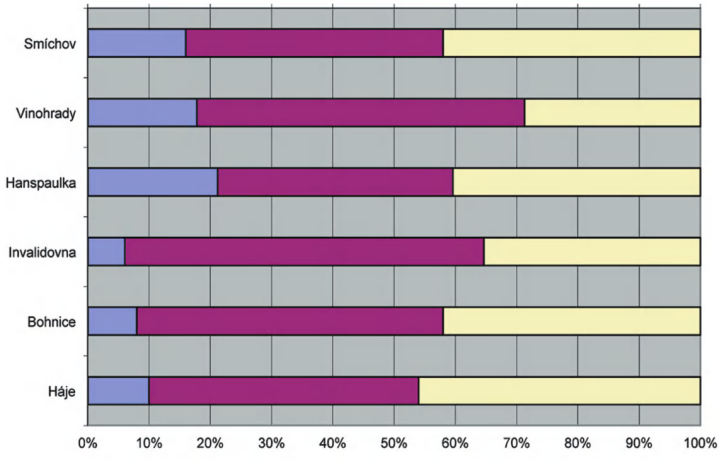

Obrázek 8.4: Délka pobytu v lokalitě

Zdroj: Sousedství 2008; N = 219

diny, viz ČSÚ, 2008). Diferenciace lokality z hlediska délky pobytu respondentů není tak zásadní, jako v případě celkové rezidenční stability (obrázek 8.4). Kromě výrazně nižšího podílu novousedlíků v panelových sídlištích jsou si lokality poměrně podobné. Za povšimnutí stojí rozdíl mezi vysokou rezidenční stabilitou Hanspaulky z pohledu migračních dat a naopak vysokým podílem novousedlíků v individuálních datech. Kromě možného vysvětlení chybou výběru může být rozdíl způsoben odlišností mezi agregovanou a individuální charakteristikou rezidenční stability.

Výzkum z roku 1975 zachytil situaci v lokalitách Smíchova, Vinohrad, Ořechovky (reprezentuje vilou čtvrť typu Hanspaulky) a sídliště Invalidovna (Hrůza a kol., 1976), a to pouze pomocí slovního hodnocení rezidenční stability. Obyvatelstvo obou lokalit vnitřního města i Ořechovky bylo hodnoceno jako „stabilizované", u nově vystavěného sídliště Invalidovna pak pochopitelně jako „novousedlíci". Ve srovnání ze současností se tedy zdá, že situace na sídlištích a ve vnitřním městě se obrátila. Zatímco obyvatelstvo panelových sídlišť se do značné míry usadilo a stabilizovalo, vnitřní čtvrtě se silně destabilizovaly, a jedná se tak o velmi fluktuační lokality. Pro úplnost je ale nutné poznamenat, že tato proměna nemusela nastat až během transformace po roce 1989, ale mohla se odehrát již během éry socialistické výstavby.

Sousedské normy

Zdravení sousedů je jednou ze základních norem koexistence i ve městě, a proto nepřekvapí, že alespoň několikrát do týdne zdraví sousedy drtivá většina obyvatel ve všech zkoumaných lokalitách (tabulka 8.2). Oproti tomu vý-

raznější komunikace se sousedy, zastavení a popovídání si s nimi, je již méně obvyklé. Ve čtvrtích vnitřního města se jedná o běžný jev přibližně u třetiny obyvatel, na sídlištích a na Hanspaulce u necelé poloviny. Výrazně zde vystupuje sídliště Invalidovna, kde si respondenti se sousedy často povídají ve dvou třetinách případů. Tyto rozdíly v každodenních aktivitách se do určité míry odrážejí i v méně častých činnostech. Ve čtvrtích vnitřního města jsou společné aktivity sousedů vzácnější než na sídlišti Invalidovna, či Bohnice. Pro tato sídliště jsou specifické především vzájemné návštěvy u sousedů, které naznačují hlubší emocionální vazbu mezi sousedy, byť na prokázání této interpretace by byl nutný podrobnější výzkum. Na Hanspaulce jsou oproti ostatním lokalitám velmi častá společenská setkání, kterých se alespoň někdy účastní až tři čtvrtiny dotázaných. Ve valné většině případů slouží jako prostor pro setkávání různá školní představení. Otevřenou otázkou proto zůstává, nakolik se tato setkání stávají platformou pro další utváření sousedské komunity a jakou roli zde hraje zájem samotných rodičů se účastnit. Sídliště Invalidovna je poměrně malé a jasně vymezené, navíc o více než deset let starší než ostatní hodnocené sídlištní lokality. Sousedské vazby tak zde mohly nabýt na intenzitě a hloubce. Hanspaulka zase představuje místo se silnou tradicí kulturních aktivit a lze předpokládat, že organizační potenciál této tradice dosud přežívá.

Tabulka 8.2: Interakce mezi sousedy (v %)

Čtvrť	pozdraví se *(několikrát do týdne)*	popovídají si *(několikrát do týdne)*	navštíví se doma	vyrazí společně ven	účastní se společenského setkání
Smíchov	97	34	59	50	36
Vinohrady	86	32	54	50	22
Hanspaulka	95	49	74	50	75
Invalidovna	93	66	82	67	11
Bohnice	87	46	82	53	26
Háje	95	41	63	51	37

Zdroj: Sousedství, 2008

Poznámka: Podíl respondentů, kteří se účastní daného typu interakcí (u „pozdraví se" a „popovídají si" s uvedenou intenzitou – tzn. sloupce nejsou přímo srovnatelné)

Dalším rozměrem sousedského života jsou vzájemné sousedské výpomoci, které nabývají poměrně různorodých forem, od zapůjčení chybějících surovin na vaření až po asistenci při nemohoucnosti. Nejrozšířenější formou ze sledovaných druhů výpomoci je zapůjčení drobných věcí či surovin (okolo 70 % respondentů), která je ve všech zkoumaných lokalitách podobně rozšířená. Méně obvyklá je tato forma výpomoci v případě Vinohrad, nicméně cel-

kově jsou rozdíly mezi jednotlivými lokalitami spíše zanedbatelné (tabulka 8.3). Stejně tak se v různých lokalitách příliš neliší rozšířenost drobných oprav či pomoci při onemocnění. Hlídání dětí je častější na Hanspaulce a na sídlišti Invalidovna, zároveň je zde také vyšší míra důvěry mezi sousedy (viz dále), kterou tato činnost vyžaduje.

Tabulka 8.3: Rozšíření jednotlivých druhů sousedské výpomoci (v %)

Čtvrť	*hlídání dětí*	*drobné opravy*	*pomoc při nemoci*	*půjčení věcí*	*péče o domácnost*
Smíchov	58	39	39	71	19
Vinohrady	42	35	31	50	19
Hanspaulka	74	45	26	79	39
Invalidovna	74	55	55	74	61
Bohnice	44	44	29	75	50
Háje	56	51	31	67	51

Zdroj: vlastní data

Poznámka: Podíl respondentů, kteří poskytli nebo přijali sousedskou výpomoc za posledních 12 měsíců

Charakteristika sousedství není založena pouze na tom, zda místní obyvatelé pomoc svým sousedům poskytují, ale také jak velkému okruhu sousedů takovou pomoc poskytují či by byli ochotni poskytnout. Tato selektivita sousedské výpomoci nebyla v dotazníkovém šetření rozlišena. Rozdílné sociální prostředí bude v lokalitách, ve kterých je sousedská pomoc univerzální a lidé jsou ochotni ji poskytnout bez ohledu na to, o kterého souseda se jedná, a na místech, kde se jedná o vysoce selektivní vazby založené například na dlouhodobé známosti mezi dvěma rodinami v sousedství. Předcházející výzkumy naznačují, že v případě pražských vilových čtvrtí se může jednat právě o takovéto selektivní vazby (Útvar hlavního architekta hl. m. Prahy, 1978). Aktuální výzkum ale prostřednictvím měření rozsahu sociální sítě respondentů v sousedství tuto interpretaci spíše nepodporuje. Sousedská sociální síť byla zjednodušeně sledována za pomoci respondentova odhadu počtu lidí bydlících v okolí, které by považoval za přátele, či známé. Počet těchto lidí se pohyboval v širokém rozpětí od nikoho až po více než dvacet lidí, průměrná hodnota dosahovala přibližně 12 lidí. Vidět lze ale i podstatné rozdíly mezi jednotlivými lokalitami (tabulka 8.4). U respondentů z Vinohrad bydlí v okolí v průměru pouze o něco více než sedm známých, zatímco u obyvatel Hanspaulky je to 14 lidí. Tento rozdíl ukazuje na odlišnou míru integrace sousedů do sociální sítě respondenta, a zároveň ukazuje i to, že i v případě vilové čtvrtě jsou sousedské vazby poměrně rozsáhlé, a nikoli zaměřené pouze na jednu rodinu.

Tabulka 8.4: Počet přátel a známých bydlících v okolí

Čtvrť	*průměr*
Smíchov	11,9
Vinohrady	7,4
Hanspaulka	14,0
Invalidovna	12,7
Bohnice	11,7
Háje	13,1

Zdroj: vlastní data

Poznámka: Proměnná počtu přátel a známých v sousedství byla pro výpočet průměru omezena na maximální hodnotu 30. Bez tohoto omezení by byl průměr silně ovlivněn extrémními hodnotami.

Srovnatelnost výsledků se starším výzkumem je pouze rámcová, přesto může porovnání přispět k představě o tom, jak se situace v lokalitách vyvíjela. Ve výzkumu z roku 1977 nebyly sledovány konkrétní lokality, ale souhrnně různé morfologické typy. Zkoumané lokality lze k těmto typům přiřadit a následně srovnat s vědomím určitého omezení vypovídající hodnoty. Ukazuje se, že nejsilnější sousedské vazby uvnitř lokalit bylo možné najít na historických předměstích (Vinohrady) a v asanačních oblastech[35] (Smíchov). Slabší, byť stále ještě rozšířené sociální kontakty v lokalitě lze nalézt ve vilových čtvrtích (Hanspaulka). Oproti tomu tehdy nově postavená sídliště (např. Invalidovna) ukazují velmi slabé zastoupení sociálních vztahů mezi sousedy. Při srovnání se situací v současnosti je viditelný podstatný pokles intenzity sousedství ve vnitřních částech Prahy, a to bez ohledu na to, zda se jedná o bývalé asanační oblasti jakou je Smíchov, či lépe zachovalou lokalitu na Vinohradech. Vilové čtvrti si zachovaly vysokou intenzitu sousedských vazeb. Vývoj na sídlištích bude nastíněn dále v samostatném bloku.

Tabulka 8.5: Sociální kontakty (1976)

Lokalita	*odpovídající typ (podle výzkumu ÚHAP)*	*Silné kontakty v lokalitě*	*Slabší kontakty v lokalitě*	*Orientace mimo lokalitu*	*Absence kontaktů*
Smíchov	asanační oblasti	28,1	23,2	39,8	8,9
Vinohrady	historická předměstí	26,5	18,9	42,1	12,5
Hanspaulka	vilové čtvrti	22,6	28,5	46,7	2,2
Invalidovna	sídliště	22,1	16,7	53,3	7,9

Zdroj: Útvar hlavního architekta hl. m. Prahy 1978 II. Část

[35] Jedná se o asanační oblasti ve smyslu tehdejší terminologie. V 70. letech zde plošné asanace byly plánovány, ale již nebyly provedeny.

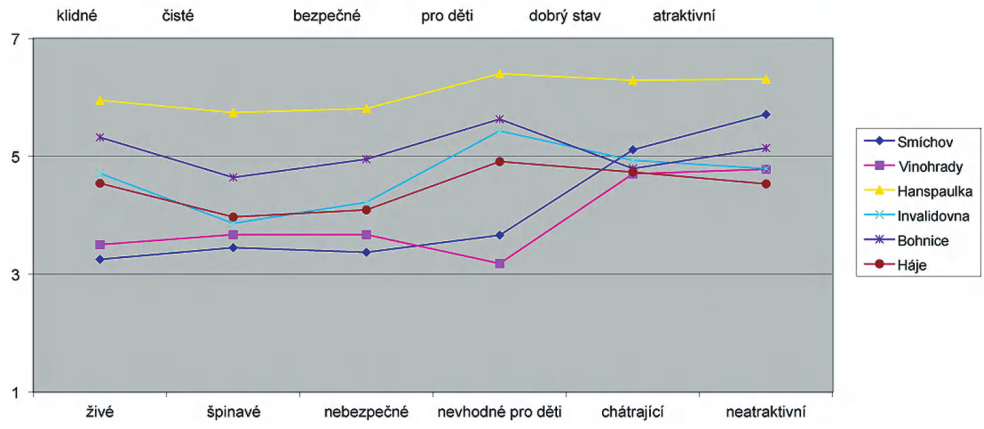

Obrázek 8.5: Souhrnná charakteristika lokality podle respondentů *Zdroj: vlastní data*

Poznámka: Škála od 1 do 7 (např. 1 = „živé", 7 = „klidné"); živé – klidné, špinavé – čisté, nebezpečné – bezpečné, nevhodné pro děti – vhodné pro děti, chátrající – v dobrém stavu a neatraktivní – atraktivní.

Symbolický význam sousedství

Následující hodnocení lokality bydliště i vlastních sousedů umožňuje nahlédnout do významu, který obyvatelé svému sousedství přikládají. Hodnocení samotného fyzického prostředí lokality patří mezi otázky, na kterých se respondenti dané lokality nejvíce shodují. Profily hodnocení ukazují na významné rozdíly mezi jednotlivými lokalitami (obrázek 8.5). Hanspaulka je ve všech měřených charakteristikách hodnocena svými obyvateli nejlépe, ostatní lokality jsou na tom již hůře. Charakteristiky lze rozdělit do dvou základních skupin. První se skládá z těch, které zohledňují kvalitu životního prostředí a bezpečnost (klidnost, čistota, bezpečnost a vhodnost pro děti). Z hlediska této dimenze jsou lokality vnitřního města hodnoceny výrazně hůře než panelová sídliště (především sídliště Bohnice). Druhá dimenze zahrnuje charakteristiku atraktivity lokality a stavu zdejších domů. V těchto otázkách není rozdíl mezi lokalitami vnitřního města a na sídlištích příliš výrazný, patrná je vysoká atraktivita Smíchova, který je jinak hodnocen velmi negativně.

Kromě tohoto hodnocení bylo také možné sledovat sílu pozitivního vztahu k lokalitě i místní komunitě. V obou případech se jednalo o škály zkonstruované na základě souhlasu s výroky, které se týkají místa bydliště a jeho obyvatel (podrobněji viz popisky grafů). Vztah k místu bydliště byl indikován výroky, které se dotýkají především otázek bezpečí a pocitu domova, vztah k obyvatelům sousedství byl měřen prostřednictvím otázek zaměřených na důvěru a důležitost

Obrázek 8.6: Vztah k místu bydliště (standardizované z-skóre)

Zdroj: vlastní data

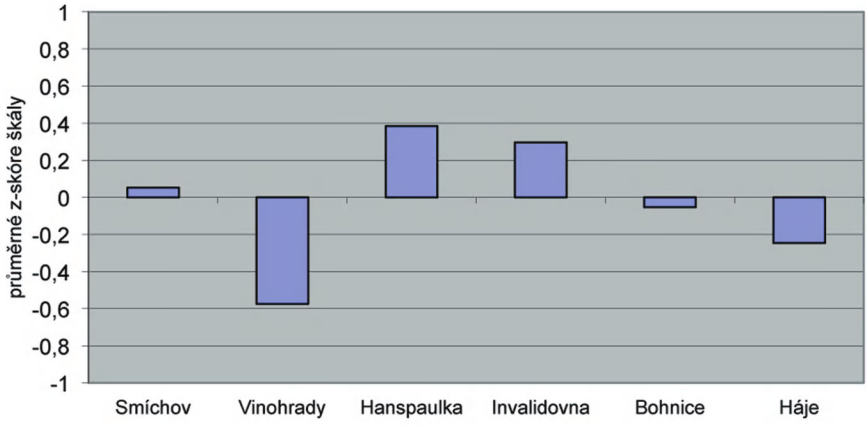

Poznámka: Škála vytvořená na základě následujících výroků (Cronbachovo alfa 0,86): „Bylo by mi líto, kdybych se odsud musel/a odstěhovat"; „Cítím se zde doma"; „Jsem zde spokojen/a jako s místem pro život"; „Cítím se zde bezpečně" (pětistupňová škála míry souhlasu); „Jaký máte vztah k Vaší čtvrti / k místu Vašeho bydliště, v níž bydlíte?" (obrázková škála míry pozitivnosti/negativnosti vztahu). Výsledná škála je standardizovaná, vysoké hodnoty znamenají kladný vztah k místu bydliště.

sousedů v životě. Obyvatelé Hanspaulky mají ze šetřených lokalit ke svému bydlišti nejbližší vztah. Naopak u obyvatel čtvrtí vnitřního města je tento vztah nejslabší. Bližším pohledem na jeden z výroků škály („Cítím se zde doma") je možné například zjistit, že zatímco v lokalitě Smíchova se rozhodně cítí doma pouze 39 % respondentů, v případě Hanspaulky je to celých 81 %. Rozdíly mezi lokalitami ve vztahu respondentů k sousedům jsou méně výrazné, ale i přesto lze rozeznat obdobný vzorec. Na Hanspaulce jsou vztahy nejlépe hodnocené, naopak ve čtvrtích vnitřního města je kvalitativní rozměr sousedské sítě nejslabší. Patrná je především nízká průměrná hodnota u obyvatel lokality Vinohrad, která je výrazně nižší i v porovnání s obyvateli Smíchova. Tento rozdíl odpovídá i rozdílné roli sousedů v sociální síti respondentů, která byla na Vinohradech výrazně menší. Přitom je ale nutné zdůraznit omezení rozsahu výzkumu pouze na vybranou část Vinohrad, přičemž v jiných částech by nejspíše výsledky byly odlišné.

Současné hodnocení se v porovnání se starším výzkumem zásadně nezměnilo (Hrůza 1976). Prostředí na sídlišti Invalidovna a především ve vilových čtvrtích bylo v minulosti hodnoceno jako dobré, na Smíchově naopak jako špatné. Oproti současnosti byla lokalita Vinohrad hodnocena jako dobrá a vztah respondentů k místu byl silný. Příčinu tohoto rozdílu lze spatřovat spíše v odlišně vymezeném konkrétním území lokality, které bylo zkoumáno, než ve výraznější proměně zdejšího fyzického prostředí. Dále, jak ukazuje srovnání výzkumů, původně slabý vztah k místu obyvatel sídliště Invalidovna těsně po jeho výstavbě se během uplynulých desetiletí vyvinul ve vztah poměrně silný.

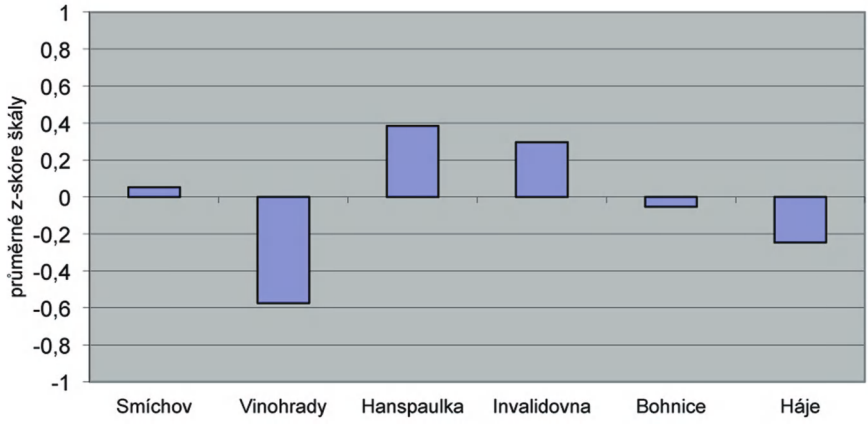

Obrázek 8.7: Vztah k sousedům (standardizované z-skóre)

Zdroj: vlastní data

Poznámka: Škála vytvořená na základě následujících výroků (Cronbachovo alfa 0,65): „Sousedům je zde možné věřit"; „Vztahy mezi lidmi jsou zde většinou dobré"; „Je pro mě důležité, co si o mně sousedi myslí"; „U lidí zde mám určitý respekt." (pětistupňová škála míry souhlasu). Škála je standardizovaná, vysoké hodnoty znamenají kladný vztah k sousedům.

Tabulka 8.6: Vybrané charakteristiky sousedství – 70. léta 20. století

Čtvrť	*Spokojenost s místem bydliště*	*Míra identifikace s místem bydliště*
Smíchov	velmi nízká	nízká
Vinohrady	značná	nadprůměrná
Ořechovka	vysoká	značná
Invalidovna	značná	nižší

Zdroj: Hrůza, 1976

Poznámka: Uvedené charakteristiky byly vytvořeny na základě dotazování cca 100 respondentů v každé uvedené lokalitě. Publikováno bylo pouze shrnující slovní hodnocení výsledků.

Vývoj sousedství na nově vzniklých panelových sídlištích

Rozsáhlá panelová sídliště na okrajích Prahy vznikala především v 70. a 80. letech 20. století. Nemohla tak být pochopitelně zahrnuta do uvedených výzkumů ze 70. let. O vývoji zdejší situace však může mnohé napovědět shrnující publikace Lidé a sídliště (Musil a kol., 1985), jejíž autoři se snaží ukázat, jakým směrem by se mohla vyvíjet situace lokálních sousedských vazeb v sídlištních lokalitách. Na základě předchozích průzkumů autoři tvrdí, že přátelské vazby v místě bydliště souvisí s délkou doby, po kterou lidé bydlí v dané lokalitě. Obdobnou roli hraje ale i stabilizace celé lokality. Ve starších a tudíž stabilizovanějších sídlištích byl také větší počet vzájemných přátelských vazeb mezi sousedy (Musil a kol., 1985). Autoři načrtávají vlastní vývojový model sídliště (Musil a kol., 1985, s. 246–249). V první fázi vývoje je sídliště poměrně otevřeným lokálním společenstvím, kde sousedé

mezi sebou častěji komunikují a poskytují si informace i služby. To je spojeno především s tím, že noví obyvatelé mají společné problémy (např. zařizování domácnosti) a většinou se nachází ve stejné fázi rodinného cyklu. V dalším vývoji klesá rozsah vzájemných významnějších pomocí, obyvatelé přestávají řešit tolik lokálních problémů. To souvisí i se zlepšováním infrastruktury, která se na socialistických sídlištích obvykle dostavovala se značným zpožděním. Naopak je s postupujícím stárnutím populace a rezidenční stabilizací obytného souboru předpokládán nárůst ceremoniální a informační funkce (vzájemné zdravení a nezávazné povídání).

Tyto vývojové procesy ve svém důsledku přinášejí konvergenční vývoj, ve kterém se přibližuje charakter sousedství na nových sídlištích ke stavu ve staré městské zástavbě. „Všechny popsané změny totiž v podstatě znamenají, že sídliště v průběhu svého stárnutí jsou stále podobnější starším městským čtvrtím" (Musil a kol., 1985, s. 248). Přetrvávající odlišnosti autoři předpokládají spíše mezi sídlišti (resp. starší městskou zástavbou) a územím s rodinnými domy. Tato prognóza samozřejmě nepočítala s hlubokými společenskými změnami, které se následně odehrály. Porevoluční změny měly zásadní dopad i na sociálně-prostorovou strukturu českých měst – Prahy především (Sýkora, 1999). Podmínky, za kterých Musilův tým předpokládal konvergenční proces, se radikálně proměnily. Ve vnitřní části Prahy započal diferencovaný vývoj, symbolizovaný jednak komercializací středových oblastí a gentrifikací atraktivních lokalit, ale též stagnací méně atraktivních částí vnitřního města. Bouřlivý rozvoj nastal v suburbánních oblastech, zatímco rozsáhlá panelová sídliště se stala předmětem diskusí nad jejich případnou regenerací (Ouředníček, Temelová, 2009, Sýkora, 1999, 2009).

S ohledem na rezidenční stránku těchto proměn sehrály nepochybnou roli rozdílné typy vlastnictví bytů v různých částech Prahy, spojené i s určitým zpomalením možné mobility kvůli přetrvávající regulaci nájemného v části bytového fondu. Domy ve vnitřní části Prahy byly prostřednictvím restitucí ve velké míře převedeny do soukromého vlastnictví. Oproti tomu sídlištní byty se většinou staly součástí bytových družstev nebo byly přímo převedeny do osobního vlastnictví jejich obyvatel. Lidé zde mohou pociťovat osobnější pouto k bydlišti a potažmo k celé lokalitě. Důsledkem těchto změn pak je odlišné sociální prostředí v sousedství, které není v souladu s konvergenční tezí z roku 1985. Konvergenční teze podoby sousedství v socialistickém městě byla podmíněna strnulým a nivelizovaným prostředím komunistických režimů. Vstupem tržního prostředí a zahraničních investic započaly v postsocialistickém městě procesy sociálně prostorové diferenciace, které proměňují prostředí vnitřního města i sídlišť. Přestože výsledky provedeného výzkumu se týkají specifické populace

mladých rodin, naznačují, že v současné době pražská sídliště představují lokality s usedlými obyvateli, kteří jsou relativně sžití s místem a svými sousedy. Oproti tomu čtvrti vnitřního města jsou rezidenčně více nestabilní, lidé zde více fluktuují a alespoň mladé rodiny zde nejsou příliš zakořeněné. Sousedské vztahy tu nejsou tolik rozvinuté.

Závěr

Shrneme-li různé aspekty sousedství, vystupuje jednoznačný obraz rozdílů mezi srovnávanými lokalitami. Vilová čtvrť Hanspaulka představuje místo se silnou sousedskou komunitou a zakořeněností obyvatel, na opačném pólu jsou pak činžovní čtvrtě vnitřního města, ve kterém sousedské vztahy nejsou tolik rozvinuté a lidé nepociťují silný vztah k místu. Mezi těmito krajními typy jsou pak sídlištní lokality, v mnoha ohledech představující průměr. Detailnější pohled ale upozorňuje na mnohé odlišnosti v rámci různých aspektů sousedství i mezi jednotlivými lokalitami morfologických typů.

Vývojový pohled na situaci v pražských sousedstvích umožnily rozsáhlé výzkumy Prahy ze 70. let 20. století, a navazující publikace o tehdy vznikajících sídlištích. Přes opatrnost, se kterou je třeba srovnávat data pořízená odlišným způsobem u odlišných populací,[36] lze učinit závěry o vývoji některých lokalit a možných dopadech postsocialistické transformace města. Sousedství ve vilových čtvrtích je tradičně intenzivní ve všech dimenzích. Stejně jako v minulosti i nyní zde lidé mají silný vztah k lokalitě a sousedské vazby jsou tu poměrně rozšířené. Proměnu naopak prodělaly ostatní části města. Musil (1985) předpokládal konvergenční vývoj podoby sousedství ve vnitřním městě a na nově vzniklých sídlištích. Podle něj se měla se stabilizací sídlišť zdejší situace přibližovat té ve vnitřním městě. Tato předpověď ale byla do značné míry podmíněna strnulými podmínkami komunistického režimu. Se vstupem tržních mechanismů a zahraničního kapitálu se tvář města po roce 1989 začala zcela proměňovat, přičemž tato změna měla různý dopad v různých částech Prahy. Data z provedeného šetření naznačují, že panelová sídliště se nejspíše vskutku stabilizovala, což umožnilo rozvinutí sousedství. Je pravděpodobné, že na základě doby strávené v lokalitě si zde lidé mohli utvořit vztah k místu a navázat sousedské vztahy. Obvykle prezentovanou tvář sídliště jako ryze anonymního prostředí je do určité míry možné zpochybnit (byť situace se může mezi jednotlivými sídlišti značně lišit). Naopak původně ustrnulé

[36] Především je nutné mít v patrnosti úzké zaměření vzorku výzkumu Sousedství (2008) na rodiče malých dětí (zejména matky).

prostředí vnitřního města začalo procházet výraznými proměnami. S tím je spojená i vyšší obměna obyvatelstva a narušení tradiční zakořeněnosti zdejších obyvatel. I když výsledky dotazníkového šetření mohou být v tomto bodě ovlivněny nevhodností prostředí vnitřního města pro rodiny s dětmi, tak získaná data ukazují, že intenzita sousedských aktivit a síla vztahu k místu je dnes v těchto lokalitách na nižší úrovni než v ostatních částech města.

Život v sousedství je výslednicí mnoha provázaných vlivů, jejichž oddělení bylo nad možnosti provedeného výzkumu. Nejen, že tyto vlivy mohou charakter lokality utvářet, ale zároveň podoba veřejného a parochiálního prostoru může stimulovat nebo naopak potlačovat různé procesy proměny lokality. Ve vilových čtvrtích je nejspíše opravdu intenzivnější podoba sousedství než v lokalitách vnitřního města. Dostupná data nám ale zatím neposkytují vysvětlení, zda se jedná spíše o důsledek charakteru zástavby, odlišné rezidenční stability, sociálního složení obyvatelstva či prostorového kontextu lokality. K těmto známým faktorům se navíc ještě může připojovat méně podchycené působení jedinečné historie jednotlivých míst či jejich kognitivního obrazu na mentální mapě obyvatel města.

PODĚKOVÁNÍ

Příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury ČR v projektu č. P404/10/0523 „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze".

LITERATURA

DU TOIT, L., CERIN, E., LESLIE, E., OWEN, N. (2007): Does Walking in the Neighbourhood Enhance Local Sociability? Urban Studies, 44, č. 9, s. 1677–1695.

FILIPOVIĆ, M. (2008): Influences on the Sense of Neighborhood. Case of Slovenia. Urban Affairs Review, 43, č. 5, s. 718–732.

GRANOVETTER, M. (1973): The Strength of Weak Ties. The American Journal of Sociology, 78, č. 6, s. 1360–1380.

GUEST, A. M., COVER, J. K., MATSUEDA, R. L., KUBRIN, C. E. (2006): Neighborhood Context and Neighboring Ties. City & Community, 5, č. 4, s. 363–385.

HRŮZA, J. a kol. (1976): Kulturně estetické a sociálně psychologické aspekty vybraných typů pražského urbanistického prostředí a chování jejich obyvatel: zpráva ze třetí etapy výzkumu. Útvar hlavního architekta města Prahy, Praha, 140 s.

JACOBS, J. (1961): The Death and Life of Great American Cities. Random House, New York, 458 s.

KASARDA, J., JANOWITZ, M. (1974): Community Attachment in Mass Society. American Sociological Review, 39, č. 3, s. 328–339.

KUSENBACH, M. (2008): A Hierarchy of Urban Communities: Observations on the Nested Character of Place. City & Community, 7, č. 3, s. 225–249.

LEDVINKA, V., PEŠEK, J. (2000): Praha. Nakladatelství Lidové Noviny, Praha, 819 s.

LOFLAND, L. (1998): The Public Realm. Exploring the City's Quintessential Social Territory. Aldine de Gruyter, New York, 305 s.

MATĚJŮ, M. (1977): Sociální kontakty obyvatel Prahy. Sociologický časopis, 13, č. 1, s. 116–121.

MCMILLAN, D., CHAVIS, D. (1986): Sense of Community: A Definition and Theory. Journal of Community Psychology, 14, č. 1, s. 6–23.

MÜLLER, J. (2004): Hans Paul City. In: Broncová, D. (eds): Kniha o Praze 6. MILPO, Praha, 232 s.

MUSIL, J. a kol. (1985): Lidé a sídliště. Svoboda, Praha, 333 s.

OBST, P., WHITE, K. (2004): Revisiting the Sense of Community Index: A confirmatory factor analysis. Journal of Community Psychology, 32, č. 6, s. 691–705.

PAULSEN, K. E. (2004): Making Character Concrete: Empirical Strategies for Studying Place Distinction. City & Community, 3, č. 3, s. 243–262.

PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 128–142.

SAMPSON, R. J. (1988): Local Friendship Ties and Community Attachment in Mass Society: A Multilevel Systemic Model. American Sociological Review, 53, č. 5, s. 766–779.

STEINFÜHRER OVÁ, A. (2003): Sociálně prostorové struktury mezi setrvalostí a změnou. Historický a současný pohled na Brno. Sociologický časopis, 39, č. 2, s. 169–192.

SÝKORA, L. (1999): Processes of Socio-spatial Differentiation in Post-communist Prague. Housing Studies, 14, č. 5, s. 679–701.

SÝKORA, L. (2009): Post-Socialist Cities. In: Kitchin, R., Thrift (eds): The International Encyclopedia of Human Geography. Elsevier, Oxford, s. 387–395.

ŠPAČEK, O. (2009): Sousedství v pražských lokalitách. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 90 s.

ŠPAČEK, O., VOBECKÁ, J. (2009): Sociální soudržnost v prostorové diferenciaci. In: Tuček, M. a kol.: Soudržnost v diferencující se společnosti. SOÚ AV ČR, v.v.i., Praha, s. 153–180.

ŠUSTROVÁ, K. (2010): Analýza migračního chování obyvatel uvnitř Prahy. In: Ferenčuhová, S., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace – výzkum. Pavel Mervart / Masarykova Univerzita, Červený Kostelec / Brno, s. 159–193. TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2007): Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. Geografie – Sborník České geografické společnosti, 112, č. 3, s. 315–333.

TUAN, Y. (1977). Space and Place. The perspecitve of experience. University of Minnesota Press, Minneapolis, 235 s.

ÚTVAR HLAVNÍHO ARCHITEKTA HL. M. PRAHY (1978): Způsob života v hl. městě Praze ve vztahu k obytnému prostředí a třídně sociální struktuře pražského obyvatelstva: závěrečná zpráva. Útvar hlavního architekta hl. m. Prahy. 266 s.

VÍTEK, J. a kol. (2007): Výstavba Prahy ve druhé polovině 20. století: pražské panelstory. IROP, Praha, 76 s.

VÖLKER, B., FLAP, H. (1997): The Comrades' Belief: Intended and Unintended Consequences of Communism for Neighbourhood Relations in the Former GDR. European Sociological Review, 13, č. 3, s. 241–265.

VÖLKER, B., FLAP, H. (2007): Sixteen Million Neighbors: A Multilevel Study of the Role of Neighbors in the Personal Networks of the Dutch. Urban Affairs Review, 43, č. 2, s. 256–284.

VÖLKER, B., FLAP, H., LINDENBERG, S. (2007): When Are Neighbourhoods Communities? Community in Dutch Neighbourhoods. European Sociological Review, 23, č. 1, s. 99–114.
WELLMAN, B. (1979): The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers. American Journal of Sociology, 84, č. 5, s. 1201–1231.

ZDROJE DAT:

ČSÚ (2006): Databáze migračních dat za urbanistické obvody hl. m. Prahy. Český statistický úřad, Praha.
ČSÚ (2009): Demografická ročenka České republiky 2008. Český statistický úřad, Praha. Online: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/publ/4019-09-2008>
Sousedství (2008): vlastní dotazníkové šetření Sociální prostředí pražských lokalit.

ONDŘEJ ŠPAČEK

9 Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbiu: případová studie obce Jesenice u Prahy

Úvod

Změny sociálního prostředí vyvolané procesem suburbanizace se staly v uplynulých deseti letech významným tématem geografického a sociologického výzkumu. Zjednodušeně lze vymezit dvě relativně odlišné skupiny prací hodnotících vliv suburbanizace na sociální proměny lokálních komunit v České republice. Jako první můžeme označit publikace navazující především na antisuburbánní teze převzaté z amerického prostředí a považující suburbanizaci za jednoznačně škodlivý fenomén poškozující sociální soudržnost v suburbanizovaných obcích (Jackson, 2002, Sýkora, 2003, Cílek, Baše, 2005, Hnilička, 2005). Na druhé straně, bylo v posledních letech realizováno několik empirických studií zaměřených na dopady suburbanizace na různé dimenze sociálního prostředí, které ukazují relativně nízkou erozi sociálního prostředí a v některých případech dokonce pozitivní vliv suburbánní migrace na rozvoj sociálních vztahů v suburbiích (Ouředníček, 2003, 2007, Bernard, 2006, Doležalová, Ouředníček, 2006, Potočný, 2006, Puldová, 2006, Puldová, Ouředníček, 2006, Vobecká, Kostelecký, 2007, Galčanová, Vacková, 2008, Susová, 2009). Rozdílnost názorů prezentovaných v obou skupinách prací může vycházet například ze studia odlišných lokalit, u kterých je vliv suburbanizace opačný, ale pravděpodobně spíše z rozdílných metod sledování tohoto jevu.

Situace v současném českém výzkumu suburbanizace se do značné míry podobá debatě v anglosaské literatuře probíhající od 30. do 60. let 20. století. V prvních letech masivní výstavby amerických suburbií převažovala kritika založená především na vnějším vnímání tohoto procesu (Wirth, 1938, Whyte, 1956, Mumford, 1961). Kritizována byla zejména monotónnost architektury, závislost suburbanitů na osobním automobilu, nedostatečná sociální koheze uvnitř suburbií a další aspekty tohoto procesu. Později se objevují empiricky zaměřené práce dokládající pestrost forem suburbií i heterogennost suburbánního života

(Dobriner, 1960, Berger, 1961, Gans, 1962, 1967, Kramer, 1972), které označují některé stereotypní představy o amerických suburbiích souhrnným označením suburbánní mýtus (*suburban myth*). Obě formy vnímání suburbií a jejich vlivu na sociální prostředí metropolitních regionů přežívají dodnes. Podle většiny současných autorů působí suburbanizace na zhoršování sociálního a fyzického prostředí v centrálních částech města, hlavně ve vnitřním městě, a má řadu dalších negativních ekonomických a sociálních dopadů (Savage, Warde, 1993, Giddens, 1997, Putnam, 2000, TCRP, 2002). Současný výzkum suburbanizace se liší i v závislosti na ontologickém pohledu a použitých metodách výzkumu. Zatímco marxističtí autoři zdůrazňují především push faktory pramenící ve špatném fungování systému kapitalistického města a makrogeografické dopady suburbanizace (Harvey, 1978, Checkoway, 1980, Walker, 1981), neo-ekologické přístupy v současném výzkumu se týkají především pull faktorů jednotlivých suburbií (Aalbers, 2004).

V příspěvku vycházíme z předpokladu, že nově vznikající suburbia nejsou *a priori* místy s nepříznivým vývojem sociálního prostředí. Podle našeho názoru jsou negativní hodnocení vlivu suburbanizace oprávněná v řadě témat,[37] nikoli však paušálně v oblasti sociální soudržnosti, občanské participace nebo vývoje sociálního kapitálu v území. Cílem našeho příspěvku je přinést další empirický materiál umožňující hodnocení vlivu suburbanizace na sociální proměny suburbanizovaných komunit a posoudit vývoj jednotlivých dimenzí sociálního prostředí v konkrétním území. Proto jsme záměrně zvolili území, které patří k nejvíce zasaženým procesem suburbanizace i z perspektivy celé postsocialistické Evropy a kde se již v minulosti podařilo popsat negativní důsledky suburbanizace v oblasti dopravy, územního plánování nebo dopadů na krajinu.[38] Jako případová studie byla vybrána obec Jesenice u Prahy, kterou je možné považovat za největší české suburbium, s největším přílivem suburbanitů z Prahy. S využitím Burgessova (1925) konceptu *sociální disorganizace*, kterou vyvolávají výrazné migrační přírůstky do organismu města, můžeme předpokládat, že právě v místech s velkým přílivem nových migrantů bude docházet k největším následným sociálním problémům.[39] Jesenice je tak nesporně atraktivním místem pro sledování nastíněných procesů. V příspěvku chceme doložit, že ani v území sužovaném

[37] Přehled vlivu suburbanizace na celou řadu společenských, ekonomických i environmentálních aspektů podávají například publikace Nicolaides, Wiese, Jackson (2006), zpráva TCRP (2002), v českém kontextu Sýkora (2002), Ouředníček, Puldová (2012) a webový portál www.suburbanizace.cz.

[38] Lokalitě se navíc v minulosti věnovala řada především studentských prací, které potvrdily mnoho problémových dopadů suburbanizace v Jesenici (Hnilička, 2005, Ouředníček, Posová, 2006, Puldová, 2006, Novák, Sýkora, 2007, Susová, 2007, Pergl, Novák, 2010).

[39] Na tomto předpokladu je do značné míry založen mediální obraz sociálního prostředí v českých suburbiích, negativní působení suburbanizace na sociální prostředí se snaží prezentovat i řada odborných prací (viz výše popsaná první skupina prací věnovaných tomuto tématu).

mnoha problémy pramenícími v suburbánní výstavbě a migraci, nelze hodnotit změnu sociálních charakteristik výhradně negativním způsobem.

Kapitola se skládá z pěti částí. Začínáme diskusí dvou teoretických konceptů vhodných k hodnocení sociálního prostředí. Vedle využití sociálního kapitálu je jako alternativa nabízen koncept sociálního prostředí (sociálního klimatu). V metodické části jsou představeny zejména dimenze měření sociálního prostředí a charakteristika dotazníkového šetření, které sloužilo jako hlavní informační zdroj výzkumu. Případová studie je následně rozdělena do dvou vzájemně provázaných částí, které hodnotí sociální strukturu nově přistěhovalých do Jesenice a jednotlivé dimenze sociálního klimatu: neformální sociabilitu, důvěru a vzájemnou výpomoc a rozsah zapojení do života komunity a angažovanost ve věcech veřejných. V závěru jsou diskutovány možné tendence a obecné rysy vývoje sociálního prostředí v českých suburbiích.

Použité teoretické koncepty

Tradičním analytickým přístupem geografie je popis území a jejich porovnání z hlediska charakteristik sociální, ekonomické, demografické nebo etnické struktury. Tento přístup je typický jak pro analýzy na makroúrovni zemí nebo regionů, tak pro detailnější výzkum vnitřní struktury metropolitních regionů. V současnosti je však pouhé hodnocení strukturálních charakteristik v řadě ohledů nedostatečné a pro poznání podmínek a procesů v konkrétních lokalitách je nezbytné hodnotit i jevy a procesy stojící „za touto" prostorovou strukturou. Proto se v sociální geografii uplatňuje stále více sociologizující směr využívající odlišné teoretické i metodické přístupy ke studiu (Hampl, 2007, Ouředníček a kol., 2009). Tento interdisciplinární přístup a prolínání geografie a sociologie je podle našeho názoru jednoznačným přínosem pro rozvoj obou disciplín.

Za mimořádně vlivný je možné považovat v posledních desetiletích zejména koncept *sociálního kapitálu,*[40] který byl poprvé použit v práci Glenna Louryho (1977). Původně se jednalo o pojem čistě sociologický, ale stále více se využívá i v geografii. Další významní autoři zdůrazňující význam sociálního kapitálu pro vývoj společnosti, jsou Pierre Bourdieau (1985) a James Coleman (1988), kteří pojem rozvinuli a zpřesnili. Nárůst zájmu o tuto problematiku můžeme pozorovat v posledních deseti letech, kdy se koncept sociálního kapitálu výrazně rozšířil (Šafr, Sedláčková, 2006).

[40] Hodnotné příspěvky zaměřené na přehled publikací o sociálním kapitálu představují práce Šafra a Sedláčkové (2006), v geografii potom zejména Pileček (2010).

Podle některých autorů (Alridge a kol., 2002, Sedláčková, Šafr, 2005, Matějů, Vitásková, 2006) si jsou koncepty Bourdieau (1985), Louryho (1977) a Colemana (1988) značně blízké, neboť vidí sociální kapitál jako základ nerovností ve společnosti. Na druhé straně existují práce, kde je sociální kapitál chápán naopak jako základ soudržnosti. Nejvýznamnějším zastáncem tohoto proudu je americký sociolog Robert Putnam (1995, 2000), který přispěl svou prací k rozvoji diskuse na téma sociální kapitál nejen na poli vědeckém, ale i veřejném a jeho využití v praxi. Sedláčková, Šafr (2005, str. 5) tvrdí, že *„Putnam odkazuje k vlastnostem sociální organizace, jako je důvěra, normy a sítě, které usnadňují koordinované jednání k výkonnosti společnosti"*. Pro účely našeho příspěvku využíváme právě Putnamovy práce a považujeme sociální kapitál s využitím geografické interpretace za soubor mezilidských vztahů, pravidel a norem chování, neformálních kontaktů a důvěry, který se projevuje v každodenním životě lokální komunity. Je to tedy prostředek usnadňující kooperaci mezi jednotlivými členy lokální společnosti. Tento přístup však není v české geografii plně rozvinut a práce věnující se teoretickému vymezení sociálního kapitálu nebo jeho empirickým aplikacím považují sociální kapitál za zdroj nebo hodnotu směnitelnou za jiné druhy kapitálu, ukazatel sociálních nerovností nebo potenciál pro ekonomický rozvoj okresů nebo jiných územních jednotek (Jančák a kol., 2008, 2010, Sýkora, Matoušek, 2009, Pileček, 2010). Uvedené práce navazují na původní pojetí Louryho a Bourdieaua, které je zřejmě vhodnější zejména při komparativních analýzách statistických územních jednotek. Zdůrazňovány jsou také spíše ty aspekty sociálního kapitálu, které posilují konkurenceschopnost a úspěšnost hodnocených území z ekonomického pohledu.

Pokud se na problematiku podíváme optikou výzkumu suburbánních lokalit, lze vnímat dvě dimenze sociálního kapitálu lokálních komunit (Putnam, 2000): i) vztahy utvářející se uvnitř suburbanizované obce ve smyslu svazujícího (*bonding*) kapitálu a ii) rozšiřující se potenciál přemosťujících (*bridging*) vztahů intenzivněji směřujících především do jádrových měst metropolitních regionů. V našem příspěvku se zaměřujeme primárně na vztahy uvnitř suburbánních obcí, i když zde přirozeně hraje roli měřítko hodnocení.[41] Druhou dimenzí, kterou však v textu nebudeme zkoumat, je zřejmé rozšíření potenciálu vně suburbánních komunit. Nově vytvářené přemosťující kontakty vedou do dalších, často velmi prospěšných sociálních sítí, které zprostředkovávají noví suburbanité aktivně se zapojující do života obce. Tyto kontakty přinášejí v řadě obcí

[41] Pokud vnímáme obec jako jednu komunitu, můžeme popsat vztahy mezi jednotlivými rezidenty jako svazující (*bonding*), v řadě ohledů jsou však nová suburbia spíše mozaikou několika lokálních komunit mezi kterými lze popisovat postupné přemosťování prostorových i sociálních vzdáleností.

významné komparativní výhody a skutečně přinášejí obcím i určité ekonomické zisky (Špačková, Ouředníček, 2011).

V českých suburbánních lokalitách jsou ekonomické vazby ustaveny a relativně stabilní, není vnímána ani potřeba konkurence jednotlivých komunit v ekonomickém smyslu. Často hodnoceným tématem je naopak otázka soužití nových suburbanitů uvnitř suburbia nebo jejich vztah k původním obyvatelům obce. Důležité pro tyto komunity je, aby nově vznikající vztahy fungovaly v každodenním životě, a to spíše sociálně než ekonomicky. To je i hlavní téma našeho příspěvku. Na základě výše uvedených úvah se nabízí otázka, zda je koncept sociálního kapitálu pro výzkum proměn sociálního prostředí v suburbiích dostačující.

Jako alternativu sociálního kapitálu nabízíme využít koncept *sociálního prostředí* (Ouředníček, 2002, Puldová, Ouředníček, 2006), který se snaží podchytit komplexním způsobem nejen sociální strukturu, ale také sociální vztahy a procesy, životní styl, dlouhodobé sociální klima, historii místa, symbolické hodnoty a časové rytmy místa.[42] Většina těchto charakteristik významným způsobem dokresluje charakter místa, je ovlivněna přírodním a člověkem vytvořeným prostředím a souvisí s relativní geografickou polohou vůči ostatním lokalitám tvořícím sociálně-geografický systém denních nebo nepravidelných sociálně-prostorových vazeb. Kromě trvale bydlícího obyvatelstva se na tvorbě sociálního prostředí podílejí rovněž další uživatelé území. Výzkum s využitím nastíněných charakteristik se v mnoha případech odlišuje od pouhého studia sociální struktury obyvatelstva na základě demografických, ekonomických nebo sociálních dat a mnohem lépe vypovídá o realitě konkrétních hodnocených míst a jejich proměnách.

Pro účely našeho výzkumu budeme z výše uvedených charakteristik sociálního prostředí využívat především hodnocení tzv. *sociálního klimatu* uvnitř suburbánních komunit. Sociální klima je do značné míry určeno sociální strukturou, ale také dlouhodobými i okamžitými událostmi v konkrétním místě a čase, které mají zdroje vně i uvnitř lokality a jejichž vliv na místní obyvatelstvo je do značné míry ovlivňován vlastnostmi, stylem života, sdílenými hodnotami rezidentů i dalších uživatelů místa. Sociální klima je také závislé na dlouhodobé nebo aktuální situaci v širší společnosti a v nejbližším geografickém okolí, a jejím dopadům na specifické sociální skupiny žijící v daném místě. Jako příklad lze uvést měnící se postoj veřejnosti k sídlištní zástavbě v posledních desetiletích, měnící se pocit bezpečí některých etnických skupin (například židovského obyvatelstva

[42] V mnoha ohledech zde navazujeme na průkopnickou práci o sociálním prostředí v pražských suburbiích zpracovanou kolektivem pod vedením Zdeňka Ullricha (1938).

v průběhu posledních staletí) nebo právě vývoj vztahů mezi suburbanity a původním obyvatelstvem suburbií.

Naznačené aspekty sociálního klimatu do značné míry vystihuje putnamovský směr chápání sociálního kapitálu (viz výše), což je zřejmé například z dimenzí indexu sociálního kapitálu (viz tabulka 9.1). Na rozdíl od konceptu kapitálu, je zřejmé, že sociální klima spíše vystihuje podmínky pro komunitní život, soužití v konkrétním území, které nemají primárně ekonomický užitek, ale charakterizují sociální situaci v komunitě. Zatímco sociální kapitál je možné vnímat jako potenciál nebo komparativní výhodu pro hodnocené komunity nebo územní jednotky v ekonomické soutěži, sociální klima má spíše deskriptivní charakter. Druhým rozdílem je i odlišné vnímání při hodnocení dobrého a špatného sociálního klimatu ve srovnání s vysokým a nízkým sociálním kapitálem. Zatímco vysoký sociální kapitál je možné objevit nejen v dobře fungujících komunitách, ale například také u organizovaných zločineckých skupin, sociální klima není utvářeno pouze těsností sociálních vazeb. To naznačuje, že oba pojmy nejsou zcela synonymní a mohou existovat například i komunity s nízkým sociálním kapitálem a kvalitním sociálním klimatem. Tuto myšlenku se pokusíme rozvést v závěru po představení empirických výsledků práce.

Metodika výzkumu

Z úvah naznačených v předchozím textu vyplývá, že v suburbánním prostředí chceme hodnotit sociální klima, které je však dobře popsáno putnamovsky konstruovanými dimenzemi sociálního kapitálu. Pro sledování sociálního prostředí v obci Jesenice jsme zvolili jako výchozí koncept Putnamův *index sociálního kapitálu* (viz tabulka 9.1). Protože se však index používá především pro měření sociálního kapitálu na úrovni celé společnosti nebo jednotlivých regionů, bylo jej pro potřeby našeho výzkumu nutné transformovat na podmínky relativně malé lokální společnosti a nalézt vhodné indikátory popisující jednotlivé dimenze. V rámci našeho výzkumu nejde o samotnou kvantifikaci indexu sociálního kapitálu, ale o analýzu jeho jednotlivých dimenzí v konkrétním čase a místě. Samostatné hodnocení dimenze dobrovolných aktivit bylo vypuštěno, neboť jsou z velké části zahrnuty v rámci aktivit jednotlivých sdružení (například ve fungování mateřských center nebo sportovních klubů) a jsou tedy hodnoceny stejnými indikátory. Seznam indikátorů vybraných pro charakterizaci jednotlivých dimenzí a zdroje informací pro jejich hodnocení jsou uvedeny v tabulce 9.2.

Tabulka 9.1: Putnamův index sociálního kapitálu

Dimenze	Indikátory
Komunitně organizovaný život	Podíl lidí ve výboru lokálních organizací za poslední rok, v manažerské pozici v klubech za poslední rok, počet občanských a sociálních organizací na 1000 obyvatel, průměrný počet klubových setkání za poslední rok, průměrný počet členů klubů a organizací
Angažovanost ve věcech veřejných	Volební účast v prezidentských volbách, počet uskutečněných veřejných setkání týkajících se města či školy
Komunitní dobrovolnictví	Počet neziskových organizací na 1000 obyvatel, průměrný počet účastí v komunitních projektech za poslední rok, průměrný počet účastí na dobrovolnické práci v posledním roce
Neformální sociabilita	Souhlas s výrokem: „Trávím hodně času návštěvami přátel", průměrný počet uspořádaných domácích párty v posledním roce
Sociální důvěra	Souhlas s výrokem: „Většině lidí lze věřit", souhlas s výrokem: „Většina lidí je čestná".

Zdroj: Putnam 2000, upraveno podle Šafr, Sedláčková (2006, s. 49)

Tabulka 9.2: Indikátory sociálního kapitálu v obci Jesenice

Dimenze	Indikátor	Zdroj dat
Komunitně organizovaný život	existence zájmových občanských sdružení	Registr ekonomických subjektů, internetové stránky sdružení
Angažovanost ve věcech veřejných	existence politických občanských sdružení účast v komunálních volbách účast na veřejném životě	Registr ekonomických subjektů, internetové stránky sdružení Volební statistika dotazníkové šetření, řízené rozhovory
Neformální sociabilita	mezilidské vztahy obyvatel	dotazníkové šetření, řízené rozhovory
Sociální důvěra	mezilidská důvěra	dotazníkové šetření, řízené rozhovory

Zdroj: vlastní zpracování

Metodika empirického výzkumu má rysy typické případové studie. Nespornou výhodou studia malých územních jednotek a jejich lokálních komunit je možnost využít intenzivního výzkumu a postihnout detailní hodnocení kauzálních závislostí a lokálních specifik v konkrétním území. Rovněž měření sociálního kapitálu umožňuje přímé zjišťování charakteristik sociálního kapitálu namísto zástupných statistických indikátorů. Další výhodou je územní ohraničení lokálních komunit ve formě prostorově vymezené obce (v našem případě Jesenice) a omezení sledování pouze na vnitřní vztahy mezi rezidenty obce. V práci využíváme kombinaci kvantitativních a kvalitativních metod šetření. Základní výzkumné komponenty tvoří dotazníkové šetření mezi novými obyvateli obce, řízené rozhovory s důležitými aktéry místního života, analýza statistických dat a doplňkové studium dalších dokumentů.

Dotazníkové šetření, které se zaměřovalo na postižení měnícího se sociálního prostředí (integrace do místní komunity a navazování nových kontaktů, občanská angažovanost a politická participace), proběhlo mezi novými obyvateli Jesenice v červnu 2006. V Jesenici byly vybrány čtyři lokality nové bytové výstavby: Horní Jiřčany, Kocanda, Mladíkov a Osnice (viz obrázek 9.1). Respondenti byli kontaktováni s žádostí o vyplnění dotazníku osobně. Protože nebylo technicky možné oslovit všechny nově příchozí obyvatele, byli respondenti vybráni v rámci sledovaných lokalit náhodným výběrem (celkově bylo získáno 148 dotazníků a pokryta tak zhruba pětina nových domácností). Tento výběr je možné považovat za reprezentativní vzorek nových suburbanitů v obci. Základní charakteristiky sociodemografické struktury sledovaných domácností jsou uvedeny v tabulce 9.3.

Tabulka 9.3: Sociodemografická struktura členů domácností respondentů dotazníkového šetření v Jesenici

Lokalita	Počet respondentů	Počet členů domácnosti	Podíl vysokoškolsky vzdělaných	Věkový průměr	Průměrný počet let v lokalitě
Horní Jiřčany	23	66	43 %	33,2	4,5
Kocanda	46	125	27 %	31,1	2,6
Mladíkov	55	168	48 %	33,7	5,5
Osnice	24	77	39 %	30,7	2,3
Obec Jesenice	**148**	**452**	**40 %**	**32,8**	**3,8**

Zdroj: dotazníkové šetření, 2006

Výsledky dotazníkového šetření následně doplnily řízené rozhovory s aktéry místního veřejného života. Strukturovaný rozhovor mapoval názory respondentů na vztahy obyvatel v obci, vzájemnou důvěru, možnosti trávení volného času a zapojení obyvatel do veřejného, politického a společenského života v obci (struktura řízeného rozhovoru je uvedena v příloze 9.1). Celkem bylo vybráno 15 aktérů různých profesí (vedení obce, zaměstnanci obecního úřadu, poštovní doručovatelka, místní podnikatelé, zaměstnanci obchodů a restaurací), z nichž pouze sedm uvedlo, že mají dobré znalosti místních poměrů a jsou schopni a ochotni kladené otázky zodpovědět. Seznam respondentů a jejich stručná charakteristika je uvedena v tabulce 9.4.

V práci byly doplňkově použity další statistické a elektronické zdroje informací. Struktura občanských sdružení registrovaných v obci vychází z Registru ekonomických subjektů (RES), volební statistika do obecních zastupitelstev využívá Volební server Českého statistického úřadu (www.volby.cz), bytová výstavba, migrace a demografické ukazatele vycházejí z dalších databází ČSÚ uvedených v seznamu literatury. Ve výzkumu byla dále využita čísla místního zpravodaje Jesenický kurýr

z období leden 2006 – květen 2007, informační publikace a internetové stránky týkající se obce, občanských sdružení a územní plán obce.

Tabulka 9.4: Dotazované osoby angažované ve veřejném dění obce

Respondent	Místo bydliště	Věk	Znalost místních poměrů
Místostarostka obce	v obci (starousedlík)	40–50	dobrá
Ředitelka ZŠ	mimo obec	50–60	dobrá
Členka sociální komise, pořadatelka charitativní sbírky	v obci (novousedlík)	50–60	zná spíše starousedlíky
Poštovní doručovatelka	v obci (starousedlík)	30–40	zná spíše starousedlíky
Obsluha restaurace	mimo obec	50–60	střední
Prodavačka z cukrárny	v obci (starousedlík)	60–70	dobrá, zná více starousedlíky
Místní podnikatel	v obci (novousedlík)	30–40	spíše nízká

Zdroj: terénní šetření, 2007

Případová studie Jesenice u Prahy

Jesenice představuje rychle se rozvíjející obec v těsném zázemí Prahy, rozsahem ji můžeme považovat za největší suburbium v České republice. Obec je tvořena čtyřmi katastry: Jesenicí, Horními Jirčany, Osnicí a Zdiměřicemi. Lokality nové bytové výstavby, jejichž obyvatelé byli oslovováni v rámci dotazníkového šetření, jsou zakresleny na obrázku 9.1. Občanská vybavenost obce je ve srovnání s jinými suburbánními obcemi na poměrně dobré úrovni, v obci je zaveden plynovod, vodovod i kanalizace, nově postavená základní škola (2003), dvě mateřské školy, zdravotní středisko s praktickými, zubními i specializovanými lékaři a obecní knihovna. V obci se též nachází několik obchodů (včetně dvou supermarketů), společenské centrum, kinokavárna, bowling, restaurace a dětská hřiště. V Jesenici také funguje řada sportovních klubů a zájmových organizací.

Výstavba nových rezidenčních lokalit začala v Jesenici ve druhé polovině 90. let. Období do roku 2002 můžeme označit jako prvotní fázi suburbánního rozvoje, v němž nová výstavba výrazně nezastínila svým objemem původní jádro obce. Masivní fáze suburbanizace začíná až v dalších letech, kdy bylo dokončeno několik velkých developerských projektů a průměrný počet dokončených bytů vzrostl až zhruba na 250 ročně. Takto rozsáhlou výstavbou dochází pomalu až k postupnému propojování jednotlivých sídel tvořících obec Jesenice. Populační nárůst ve sledovaném období mezi lety 1997–2008 následoval dynamiku výstavby nových bytů: počet obyvatel se více než ztrojnásobil. Takové zvýšení znamenalo velmi razantní zásah do místní komunity, ale také vytvořilo silnou poptávku po určitém druhu služeb (např. školství), jejichž budování je za bytovou výstavbou zpožděno.

Obrázek 9.1: Jesenice u Prahy a vymezení sledovaných území nové výstavby

Zdroj: Mapy České republiky (amapy.centrum.cz), upraveno

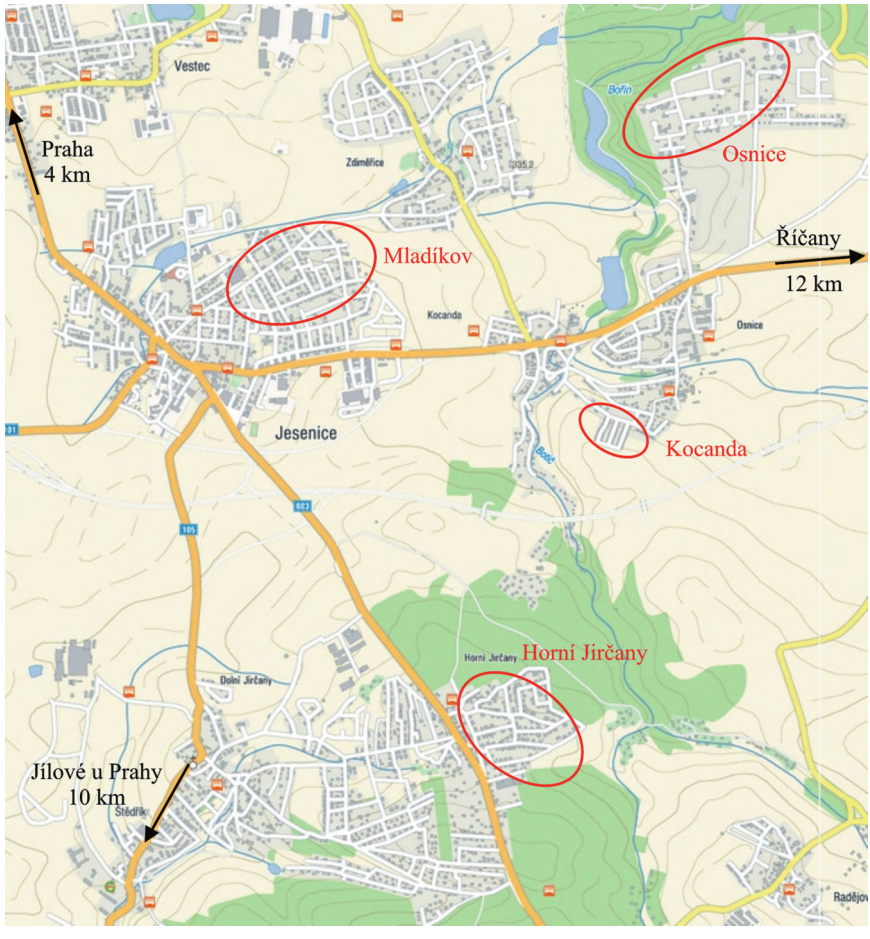

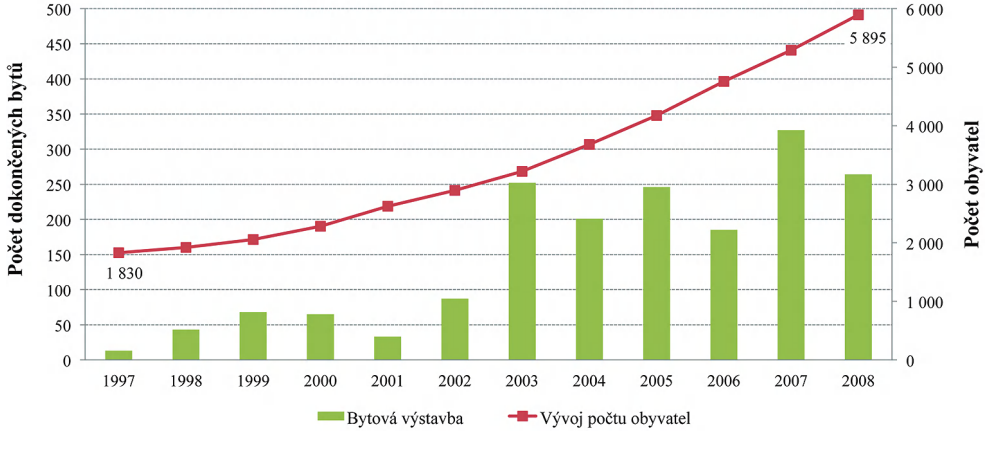

Obrázek 9.2: Nová bytová výstavba a vývoj počtu obyvatel v Jesenici mezi lety 1997–2008 *Zdroj: ČSÚ, 1997–2008*

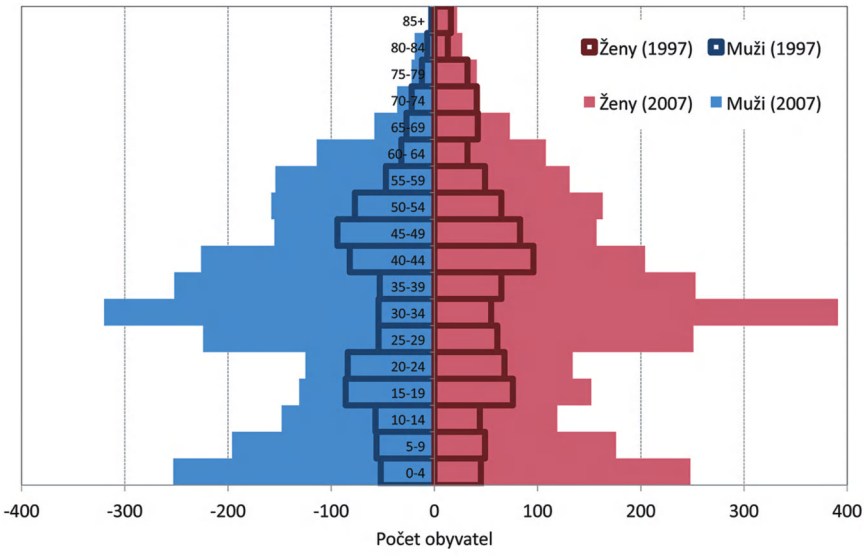

Obrázek 9.3: Proměna věkové struktury obyvatel obce Jesenice mezi lety 1997–2007

Zdroj: ČSÚ, 1997–2007

Příchodem velkého počtu nových obyvatel se výrazně proměnila věková struktura obyvatel obce (viz obrázek 9.3). V posledních deseti letech došlo k omlazení obyvatelstva a proměně zastoupení jednotlivých věkových složek v populaci. Zatímco v roce 1997 je zastoupení věkových skupin relativně rovnoměrné, o deset let později zjišťujeme nadprůměrné zastoupení mladých rodin (dětí ve věku do 10 let a jejich rodičů od 25 do 44 let). Podobné výrazné dvougenerační věkové složení měla řada pražských sídlišť v době svého vzniku (Musil 1985, Fořtová 2007). Příčinu výrazného omlazení populace můžeme přičítat zejména specifické věkové struktuře migrantů, v poslední době se však zvyšuje vliv přirozeného přírůstku obyvatel (tedy narození dětí rodičům, kteří v obci bydlí). Kromě zvýšení podílu „rodičovské" a „dětské" skupiny na populaci se citelně zvýšil i absolutní počet obyvatel těchto skupin. Takové navýšení pak vytváří tlak na kapacitu sociální infrastruktury (zejména školských zařízení, ale také dětských i dospělých praktických lékařů a dalších služeb).

Podobně dochází také k proměně sociálního statusu obyvatel Jesenice. Nově postavené domy a byty jsou totiž finančně dostupné pouze středním a vyšším příjmovým skupinám obyvatel. To lze zprostředkovaně doložit vysokým podílem nových suburbanitů s vyšší úrovní vzdělanosti. Z analýzy migračních proudů v letech 1998–2004[43] vyplývá, že postupem času docházelo ke zlepšování vzdělanostní struktury migrantů a tím i celkové vzdělanostní úrovně obyvatelstva

[43] Statistika migrace zjišťuje strukturu podle vzdělání jen do roku 2004.

Jesenice (viz tabulka 9.5). Díky tomu dochází k výraznému posilování lidského kapitálu v obci.

Tabulka 9.5: Proměna vzdělanostní struktury obyvatel obce Jesenice mezi lety 1991–2004

Dokončené vzdělání	Struktura obyvatelstva		Struktura přistěhovalých	
	1991	2001	1998–2000	2001–2004
Základní a neukončené	33 %	20 %	15 %	8 %
Středoškolské bez maturity	39 %	37 %	39 %	18 %
Středoškolské s maturitou	22 %	30 %	26 %	40 %
Vysokoškolské	6 %	14 %	20 %	35 %
Počet obyvatel/migrantů nad 15 let	1382	2034	369	1062

Zdroj: SLBD 1991, SLBD 2001, ČSÚ 1998–2004

Změny sociálního prostředí v Jesenici

Zatímco v předchozí podkapitole byla charakterizována především sociální a demografická struktura nebo potenciální lidský kapitál, jádro příspěvku je soustředěno na konkrétní projevy a dopady měnící se sociální struktury v jednotlivých dimenzích sociálního klimatu. V textu do jisté míry hodnotíme spíše konkrétní dopady a projevy suburbanizace. V jemném rozčlenění mezi potenciálem (zejména ekonomickým) vyjádřeným v sociálním kapitálu a konkrétní situací ve vybraném místě a čase vystiženou sociálním klimatem, se spíše zaměřujeme na posledně zmíněnou součást sociálního prostředí v obci a jejich jednotlivých lokalitách. Pro systematické hodnocení je však vhodné použít dimenze Putnamova indexu diskutované v úvodní části příspěvku, mezi které řadíme neformální sociabilitu, důvěru a vzájemnou pomoc a rozsah zapojení do života komunity a angažovanost ve věcech veřejných.

Neformální sociabilita

Nedílnou dimenzí sociálního prostředí je povaha mezilidských vztahů v dané lokalitě. Zejména v případě suburbánních lokalit, do kterých přichází značný počet nových obyvatel z různých rezidenčních prostředí a mění se tím nezanedbatelně charakter místního sociálního klimatu, nabývá tento aspekt na významu. Vytvoření dostatečně husté sítě vztahů mezi různými skupinami obyvatel obce je totiž nutnou podmínkou pro využití potenciálu, který s sebou noví obyvatelé přinášejí: mají značný lidský (vzdělání) i individuální sociální kapitál (Špačková, Ouředníček, 2011).

V suburbanizujících se obcích můžeme rozlišit dva nové a zpravidla charakterově odlišné typy mezilidských vztahů, které bývají navazovány jednak mezi starými a novými rezidenty a také mezi novými obyvateli navzájem. Mezi novými obyvateli navzájem bývají obvykle navazovány vztahy nejprve především díky prostorové blízkosti: jsou to bezprostřední sousedé. Zároveň jsou si noví obyvatelé bližší i v sociální rovině: sociálním a ekonomickým statusem, životním stylem a fází v životním cyklu. Je proto pravděpodobné a zcela přirozené, že vztahy mezi nově příchozími obyvateli navzájem budou četnější a silnější než mezi nově příchozími obyvateli a starousedlíky.

Integrace nově příchozích obyvatel do života místní komunity však nemusí probíhat zcela rovnoměrně. Potočný (2006) rozděluje novousedlíky na dva odlišné typy. K prvnímu typu patří obyvatelé, kteří si poměrně rychle vytvářejí vazbu k lokalitě, mají tu svůj domov a chtějí tu zestárnout. Tito lidé mají podle něj potřebu budovat nové vztahy, vyhledávají je i mezi starousedlíky a vědí, že je nutné se částečně přizpůsobit místnímu stylu života. Obyvatelé druhého typu Potočný (2006) označuje za „konzumenty dobrého bydlení". Tito lidé nemají potřebu navazovat nové vztahy, často odjíždí pryč, žijí víceméně nezávisle na místním dění a nemusí mít v úmyslu v obci zůstat napořád. Kromě pořízení nového (vyhovujícího) bydlení je jednou z hlavních motivací nově přistěhovalých obyvatel také únik z městského stresu, klid a soukromí v osobním životě. Někteří novousedlíci proto preferují spíše jen okrajové zapojení do místní komunity.[44]

Postupnou integraci nových obyvatel do místní komunity dokládají i výsledky dotazníkového šetření. Jedním z ukazatelů integrace je počet kontaktů, které novousedlíci navázali v místě svého nového bydliště. Ten je logicky výrazně ovlivněn dobou, po kterou zde noví obyvatelé bydlí: v lokalitách, v nichž bydlí nově příchozí déle (Mladíkov a Horní Jirčany), uvádějí respondenti vyšší průměrný počet přátel a známých v obci (viz obrázek 9.4). Naopak obyvatelé mladších lokalit (Kocanda a Osnice) prozatím vykazují nižší úroveň integrace do místní komunity. Je však nutné si uvědomit, že jde o průměrné hodnoty počtu kontaktů a někteří noví rezidenti nemusí být do místní komunity jakkoliv zapojeni: zhruba 15 % respondentů uvedlo, že v místě bydliště nemají žádné přátele nebo známé. Určitý druh anonymity tak v některých částech Jesenice nebo u některých nově příchozích přetrvává.[45]

---

[44] Richard Florida popisuje tento stav, kdy rezidenti preferují spíše nízkou participaci ve veřejném životě a omezenou komunikaci se sousedy jako *kvazi-anonymitu* (Florida, 2003).

[45] Z terénního šetření vyplývá, že novousedlíci někdy neznají název sousední ulice nebo dokonce ani jména sousedů.

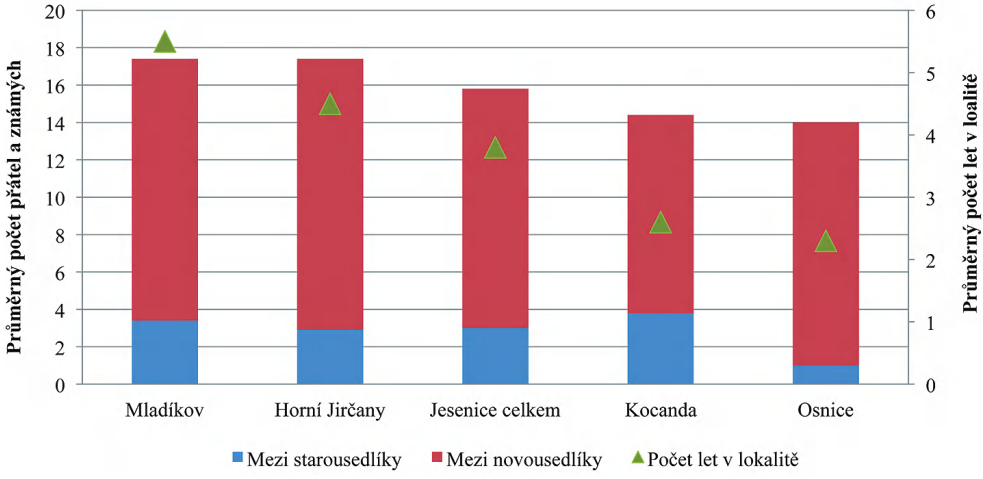

Obrázek 9.4: Počet přátel a známých nově přistěhovalých obyvatel Jesenice (N=142)
Zdroj: dotazníkové šetření, 2006

Výsledky šetření dále ukazují, že nově příchozí obyvatelé navazují kontakty především mezi sebou navzájem: starousedlíci tvoří pouze pětinu jejich přátel a známých v Jesenici (viz obrázek 9.4). Je proto důležité se zabývat také obecněji sociálním klimatem v obci: konkrétně vztahem mezi nově příchozími a starousedlíky. Z obrázku 9.5 vyplývá, že výpovědi respondentů – novousedlíků o spíše pozitivním vztahu obou skupin převažují nad vztahem negativním. Avšak fakt, že téměř polovina všech respondentů se přikláněla k neutrální odpovědi, vypovídá o malé vyvinutosti vztahů mezi oběma skupinami obyvatel.[46]

Sociální klima se v jednotlivých sledovaných částech Jesenice poměrně liší. Špatný dojem ze soužití převládá v jádrové části Jesenice v Mladíkově: po odečtení neutrálních odpovědí těsně převažuje počet obyvatel, kteří uvádí špatné vztahy mezi starousedlíky a nově přistěhovalými. Velká část respondentů uvádí, že příčinou horšího soužití je závist ze strany starousedlíků, nepravdivé představy o finanční situaci nově příchozích: *„Myslí si, že tady žijí samí boháči, ale neuvědomují si, že většina má hypotéky, které budou dlouho splácet.“* a *„nelibost s rychle se rozvíjející obcí a stěhováním nových obyvatel, protože to vede ke zhoršování dopravy a přetíženosti služeb“*. Rezidenti ostatních lokalit se vyjadřují o svých pocitech ze soužití příznivěji a podíl kladných odpovědí dosahuje kolem 75 % (opět po odečtení neutrálních odpovědí). Respondenti z většiny lokalit uvedli, že nevraživost zvláště vnímají na veřejných schůzích na městském úřadě.

[46] Je totiž obecným jevem dotazníkových šetření, že respondenti, kteří si nejsou svou odpovědí jisti a nemají vyhraněný názor, nejčastěji volí odpověď neutrální (Disman 2002).

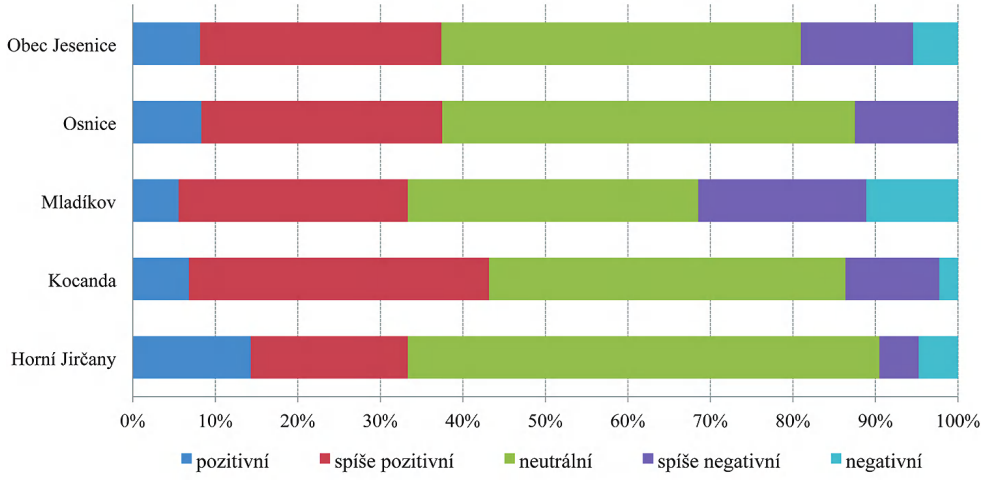

Obrázek 9.5: Soužití starých a nových obyvatel deklarované novousedlíky (N=147)
Zdroj: dotazníkové šetření, 2006

Jeden z nich vidí důvod v rychlejším budování sítí technické infrastruktury v nově vznikajících sídlištích oproti staré části obce. Na druhé straně někteří obyvatelé Horních Jirčan, kde je soužití vnímáno nejlépe, pozorují opačný efekt: „Původní obyvatelé jsou rádi za zlepšení infrastruktury, protože stoupá hodnota jejich nemovitostí." Dalším pozitivním názorem je, že panuje oboustranná spokojenost, protože původní obyvatelé byli majiteli pozemků a na jejich prodeji jako stavebních parcel pro výstavbu nového bydlení vydělali.

Hodnocení vztahu starousedlíků a nově příchozích přímo aktéry místního komunitního života je poměrně pesimistické. Podle nich si většina původních obyvatel stěžuje na neosobnost jednání, aroganci, odtažitost, nerespektování místních zvyků apod. Noví obyvatelé na druhou stranu vnímají předsudky a závist. Tato averze a rozdělení obyvatel na dvě skupiny se přenáší i na děti a už ve škole se dělí na dva tábory. Ředitelka místní základní školy k tomu v rozhovoru uvedla, že původní a nové rezidenty od sebe odděluje docela jiný životní styl. Staří rezidenti měli své zaběhnuté tradice a zvyky, respekt ke starším občanům a například zdravení pro ně bylo samozřejmostí, většinou se navzájem znali a pojil je vztah k lokalitě. Podle ředitelky udržování těchto zvyků vyžaduje klid, který s sebou přináší vesnický způsob života. Ten však noví obyvatelé svým příchodem narušili. Členka sociální komise vidí hlavní problém v tom, že většina lidí v obci je velmi zaměstnaná a nemá čas na navazování a udržování mezilidských vztahů.

Na otázku, co by přispělo ke zlepšení vztahů, nebyli dotazovaní schopni odpovědět. Ředitelka školy vidí jedinou možnost ve zvýšení tolerance na obou

stranách. Nově příchozí by měli respektovat některé zvyky původních obyvatel, starousedlíci pak zase rychlý a odlišný styl života nových obyvatel. K tomu je však zapotřebí vůle, která zatím podle ní na obou stranách chybí. Vedení základní školy má v úmyslu pořádat akce, které by měly vést ke vzájemnému poznávání, neboť nevraživost z velké části pramení z toho, že se obyvatelé mezi sebou neznají a jejich předsudky nejsou založeny na zkušenostech. Jiný pohled nabízí soukromý podnikatel, který bydlí v nové části Jesenice – v Mladíkově, když uvádí: *„Nejsem si jist, zda je potřeba vztahy v tomto směru zlepšovat. Pro řadu lidí byl resp. stále je domek za Prahou vytouženým snem, představou určitého klidu, jisté izolace a anonymity, a tak se jim nějaká výraznější sociální angažovanost dá těžko nutit.*" Do určité míry se zde může uplatnit i rozdílná vnitřní a vnější (ředitelka v obci nebydlí) percepce každodennosti a odlišné požadavky na rezidenční prostředí (viz předchozí poznámka o preferované kvazi-anonymitě u části nových suburbanitů).

Důvěra a vzájemná výpomoc

Důvěra je jedním z klíčových ukazatelů sociálního kapitálu.[47] V této kapitole se budeme zajímat o důvěru v ostatní lidi bydlící v obci, neboť je v případě poměrně malé zkoumané společnosti relevantnější. Dotazovaní aktéři místního společenského života ve většině svých výpovědí uváděli, že mezilidská důvěra mezi obyvateli Jesenice je, ale většinou ji pociťují mezi původními starousedlíky. Důvěra mezi nimi totiž vyplývá z dlouhodobého soužití a vzájemného poznání. Do poloviny 90. let si navíc Jesenice zachovávala ryze vesnický ráz, což udržování mezilidské důvěry podporovalo. Klíčovou otázkou tedy je, zda panuje mezilidská důvěra i mezi novými obyvateli. Jako ukazatel mezilidské důvěry mezi nově příchozími obyvateli byla zvolena intenzita vzájemné výpomoci v některých (závažnějších) životních situacích: konkrétně v případě zda si lidé v okolí pomáhají, když potřebují pohlídat dům v době své nepřítomnosti (např. když jsou na dovolené). Smyslem otázky položené v dotazníkovém šetření tedy bylo zjistit, zda nově příchozí důvěřují lidem v okolí svého bydliště natolik, že jim přenechají starost i o svůj dům, který představuje nezanedbatelný majetek.

Z dotazníkového šetření vyplývá, že hlídání domu je mezi novými sousedy v Jesenici poměrně běžnou záležitostí. Více než čtyři pětiny respondentů totiž uvedly, že jestliže jejich soused není doma, je zvykem, že lidé v jeho sousedství mu hlídají dům, zalévají květiny nebo hlídají psa (viz obrázek 9.6). Výpovědi

[47] Podle Stachové (2006) existují dva typy důvěry: i) důvěra v rovině obecné, tedy důvěra v lidi ve společnosti (tzv. důvěra generalizovaná) a ii) důvěra v konkrétní společenské instituce, důvěra institucionální či politická.

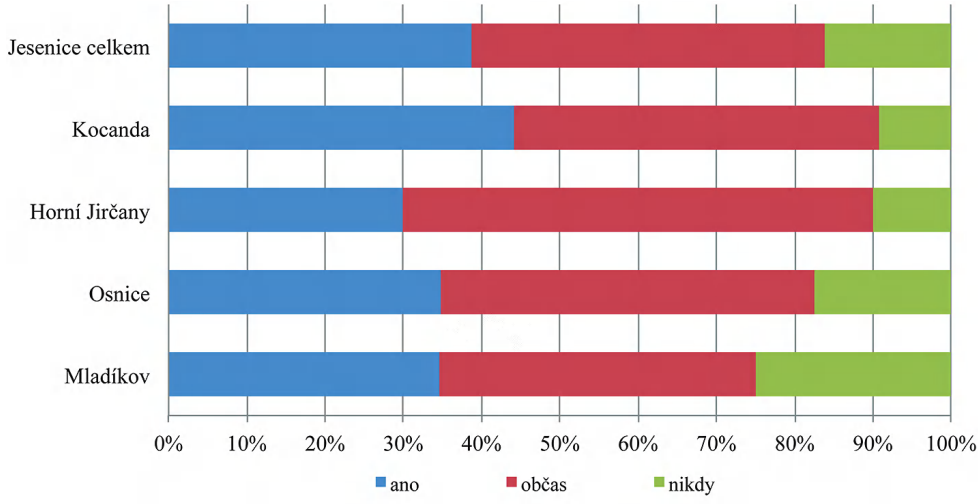

Obrázek 9.6: Vzájemná výpomoc jako forma mezilidské důvěry v Jesenici *Zdroj: dotazníkové šetření, 2006*

Poznámka: Konkrétní znění tvrzení je: *„Jestliže nějaký soused není doma, tak mu soused(é) hlídá(jí) dům, zalévají květiny nebo hlídají psa."*

z jednotlivých lokalit se přitom výrazně neliší. Také podle ředitelky základní školy je v Jesenici zvykem, že si lidé v okolí poměrně často vypomáhají v každodenním životě: pohlídají si děti nebo je vyzvednou ze školy. Na druhou stranu uvádí i příklady, kdy noví rezidenti nemají důvěru ani v blízké sousedy. Tato nedůvěra pramení často ze špatných vztahů a prvních vzájemných zkušeností vzniklých během staveb nových domů a venkovních terénních úprav nebo i z jednoduchého nezájmu o své okolí.

Rozsah zapojení do života komunity a angažovanost ve věcech veřejných

V České republice, podobně jako v ostatních postsocialistických zemích, je veřejná angažovanost obecně stále na poměrně nízké úrovni podobně jako důvěra ve veřejné instituce (Křap, 2006). Veřejná angažovanost je podle Sedláčkové (2006) vyšší u lidí mladších a s vyšším vzděláním a právě těchto osob v suburbánních obcích přibývá. Domníváme se proto, že postupující proces suburbanizace vede ke zvyšování veřejné angažovanosti v dotčených obcích. S příchodem nových obyvatel s vyšším sociálním i ekonomickým statusem dochází k růstu heterogenity místní společnosti a k možnému střetu více rozličných zájmů. Jejich prosazování následně přispívá k vyšší politické participaci (Oliver, 2001, Vobecká, Kostelecký, 2007).

Jednou z možností, jak se začlenit do veřejného života obce, je aktivní účast v činnosti některého sdružení či organizace. Tento typ sdružování je jedním z nejdůležitějších při budování sociálních sítí. Ty posilují pocit solidarity a komunity ve společnosti, čímž umožňují spolupráci členů, jejich rodin a známých a zvyšují pocit důvěry v ostatní lidi v lokalitě. Podle registru ekonomických subjektů bylo v obci Jesenice v roce 2007 registrováno 31 sdružení, mezi něž patřily různé spolky, svazy a kluby, dále dvě nadace a dva nadační kluby. Aby bylo možné odpovědět na otázku, zda může mít proces suburbanizace a příchod nových obyvatel vliv na zakládání sdružení, byla sdružení rozdělena do tří skupin podle data vzniku: období do roku 1995, mezi lety 1995 a 2000 (prvotní fáze suburbanizace) a období po roce 2000 (masivní fáze suburbanizace). Zatímco v prvním i druhém vymezeném období vznikl poměrně nízký počet sdružení (šest, respektive čtyři), v posledním období masivní suburbanizace lze pozorovat boom v jejich zakládání (21 nových sdružení a spolků).[48] To lze spojovat s rychlým nárůstem počtu obyvatel, ale také problémů, které z rychlého rozvoje vyplývají (nedostatek míst v mateřské a základní škole, nedostatek příležitostí pro trávení volného času dětí i dospělých, nepřiměřený růst nové rezidenční zástavby apod.). Řada z nových obyvatel se rozhodla pro osobní angažovanost v jejich řešení. Pro další analýzu byla sdružení rozdělena podle účelu vzniku na dvě skupiny.

Do první skupiny patří sdružení na podporu určité zájmové činnosti, která většinou slouží k organizaci aktivit volného času. Díky příchodu nových obyvatel a zejména jejich věkové struktuře, která je typická vysokým zastoupením dětí a mladých lidí, se navýšila poptávka po tomto typu služeb. Svoji činnost tedy rozvíjejí intenzivně jak spolky, které již v obci fungovaly dříve, a teď mohou svoji činnost díky větší členské základně posílit (např. fotbalový klub), tak sdružení, která vznikají v obci nově. V Jesenici dnes funguje poměrně široká paleta zájmových sdružení, mezi něž patří zejména sportovní kluby a spolky pro děti. Zvláštním typem sdružení je mateřské centrum, které do jisté míry nahrazuje činnost místní mateřské školy a jehož činnost zajišťují především aktivní ženy na mateřské dovolené.

Poměrně vysokou míru zapojení do organizace aktivit pro děti potvrzuje i ředitelka místní základní školy. Z jejího pohledu je zájem rodičů veliký a spolupráce je na velice dobré úrovni. Rodiče podle ní přinášejí nové nápady na pořádání různých akcí (např. workshopy a dílny), zejména noví rezidenti projevují velice dobré organizační schopnosti a tyto akce jsou schopni i sponzorovat. Na tomto případu vidíme, že je možné poměrně dobře transformovat značný lidský kapitál, kterým novousedlíci disponují, ve prospěch jesenických dětí.

[48] V letech 2008–2010 pak vzniklo dalších 13 nových sdružení a dva nadační spolky.

Druhou skupinu tvoří sdružení vzniklá pro podporu rozvoje určité lokality nebo dosažení určitého cíle ve směřování rozvoje obce. Jejich vznik je zcela novým fenoménem v suburbánních obcích a souvisí přímo s průběhem a charakterem procesu v dané lokalitě. Sdružení často vznikají v případě ohrožení pociťovaného rezidenty určité lokality, kterým je například plánovaná výstavba v těsné blízkosti jejich domů, nebo při snaze o prosazení vlastních zájmů v rámci rozvoje obce (např. dobudování místní komunikace developerem nebo obcí). Ukazuje se, že nově příchozí obyvatelé jsou v této činnosti obecně aktivnější než starousedlíci a jednodušeji se semknou k prosazování zájmů své čtvrti. Rovněž aktivněji vystupují ve volbách a snaží se o zvolení svých zastupitelů či starosty (Cílek, Baše, 2005), přičemž sdružení tohoto typu mohou představovat platformu pro tvorbu společné kandidátní listiny do obecních voleb. Řešení určitého problému, který novousedlíci vnímají jako zásadní, funguje jako impulz k seznámení a setkávání, posiluje pocit přináležitosti k místu a místní komunitě. Potenciál novousedlíků tedy vede k rozvoji sociálního kapitálu v obci, někdy ovšem za cenu vyhrocení mezilidských vztahů a zvyšující se polarizace mezi starousedlíky a nově příchozími. Ačkoliv se zvyšuje a aktivizuje sociální kapitál vybraných skupin obyvatelstva, zhoršuje se sociální klima v obci.

V Jesenici lze pozorovat vznik několika takových sdružení. Jedním z nich bylo Sdružení pro rozvoj lokality „Za Rybníkem", které bylo založeno v roce 2002. Ze stanov sdružení vyplývá, že hlavním cílem sdružení byla dostavba veškeré infrastruktury, kultivace a rozvoj lokality, ochrana životního prostředí a dodržování právních předpisů orgány obecního úřadu. Sdružení se snažilo zamezit změnám územního plánu, které by rozšiřovaly zastavitelné plochy zejména v sousedství dané lokality. Sdružení docílilo „pouze" dokončení infrastruktury a jeho aktivita byla později pozastavena. Ukazuje se tedy, že aktivita sdružení nemusí být trvalá a často ustává po úspěšném (nebo i neúspěšném) vyřešení problému.

Druhým podobným sdružením vzniklým v roce 2006 bylo Občanské sdružení „Naše obce". K jeho založení vedla nespokojenost některých obyvatel s kroky původního zastupitelstva, zejména s nedodržováním územního plánu a celkovou koncepcí vedení obce. Podle sdružení zastupitelstvo nedokázalo zajistit harmonii mezi růstem obce, tj. nárůstem obytných území, a budováním a rozvojem technické i sociální infrastruktury (mj. nedostatečná kapacita školy, nedostatek obchodů i služeb, možností trávení volného času a málo zeleně). Další výtkou byla špatná komunikace mezi vedením obce a občany, nízká informovanost obyvatel a následkem toho i klesající zájem obyvatel o veřejné dění. Iniciativa sdružení vedla až k sestavení kandidátky do komunálních voleb v roce 2006, v nichž získala téměř 60 % všech hlasů a v zastupitelstvu obce obsadila deset z celkových 17 mandátů.

Proti současnému zastupitelstvu se však velmi podobným způsobem zformovala další opozice (sdružení „Rozumný rozvoj"). Občanské sdružení vzniklo s cílem zamezit dalšímu podle něj živelnému rozvoji na území obce bez jasné urbanistické koncepce a existence dostatečné technické a sociální infrastruktury. Konkrétním úkolem, kvůli němuž bylo sdružení založeno, bylo zabránit přijetí třetí změny územního plánu, která k takovému rozvoji vede vymezováním dalších zastavitelných území zejména v ochranném pásu Průhonického parku. Aktivita sdružení vedla až ke kandidatuře v komunálních volbách roku 2010.

Politickou participaci v Jesenici se zabývali ve své studii i Vobecká, Bernard a Žáčková (2007), když (mimo jiné) sledovali témata předvolební kampaně v komunálních volbách 2002 a 2006. V obou letech (a obdobně i v roce 2010) byla hlavním tématem otázka budoucího rozvoje, další výstavby a rozvoje infrastruktury. Na jedné straně je možné vznik a zapojení občanských sdružení do lokální politiky interpretovat jako posilování sociálního kapitálu. Na straně druhé je však z volebních programů všech tří volebních období evidentní, že změny nevedly k vyšší spokojenosti obyvatel s vedením obce a k vytvoření společného konsenzu v jejím dlouhodobém směřování.

Do organizace veřejného a politického života se však zapojuje jen určitá část obyvatel Jesenice. Z výsledků dotazníkového šetření vyplývá, že do podobných aktivit organizovaných v obci se zapojuje zhruba pětina nových obyvatel a přibližně čtvrtina respondentů uvedla, že alespoň někdy byli na jednání místního zastupitelstva. Aktéři místního veřejného života navíc uvedli, že lidé mají o tyto aktivity zájem pouze v případě, kdy se jich daný problém bezprostředně týká, a to bez rozdílu, zda se jedná o staré či nové rezidenty. Podle Potočného (2006) se sousedé spojují a zakládají iniciativy typu NIMBY (not in my backyard). Autor tvrdí, že *„koalice jsou uzavírány pouze účelově a trvají většinou tak dlouho jako událost, která jejich vznik iniciovala"* (Potočný 2006, str. 9). Důležitá je však i skutečnost, že se obyvatelé v případě nastalého problému dokážou mobilizovat a postupovat společně.

Odlišnou formou politické participace, jež vyžaduje výrazně nižší aktivitu občanů, je účast v komunálních volbách. Vývoj účasti ve volbách do místního zastupitelstva je zřejmý z obrázku 9.7. Ukazuje se, že zatímco na vyšších hierarchických úrovních (Česká republika, Středočeský kraj a okres Praha-západ) průměrná volební účast spíše stagnuje, v Jesenici s rozvojem suburbanizace a příchodem nových obyvatel stoupá: z necelých 49 % v roce 1998 vzrostla na 58 % v roce 2006. Volební účast se zvyšuje zejména díky novým tématům v lokální politice, ke kterým patří hlavně otázka nové výstavby v obci a jejích dopadů.

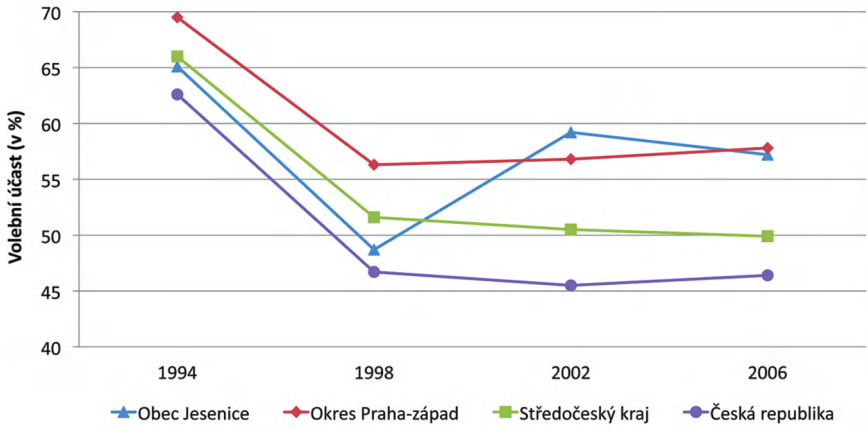

Obrázek 9.7: Vývoj volební účasti do obecních zastupitelstev mezi lety 1994–2006
Zdroj: Volební server ČSÚ (www.volby.cz – 7. 5. 2007)

Závěr a diskuse

Jesenice představuje velmi specifickou lokalitu v suburbánním zázemí Prahy. Je to v současnosti největší české suburbium, jež zažilo nejintenzivnější příliv nových obyvatel a jehož celkový počet obyvatel se v posledních 20 letech zvýšil již téměř čtyřikrát. To samozřejmě velmi ovlivnilo lokální sociální prostředí. Z hlediska neformální sociability došlo bezesporu k narušení dosavadního systému sociálních vazeb, nicméně výsledky výzkumu ukazují, že nově přistěhovalí v novém bydlišti postupně navazují kontakty se svými blízkými i vzdálenějšími sousedy. Předpokládáme, že neformální sociabilita se bude dále zintenzivňovat s časem, jak se budou noví obyvatelé postupně integrovat do života v obci (Špačková, Ouředníček, 2011). Příchod nových obyvatel také znamenal zvýšení zájmu o věci veřejné a způsob vedení obce, zejména ale z důvodů nespokojenosti obyvatel s negativními dopady nové výstavby. Ukazuje se, že celkově zvýšená občanská a politická participace nemusí nutně vést k harmonickému veřejnému životu.

V závěru je však nutné uvést, že některé v kapitole hodnocené dimenze sociálního kapitálu jsou obtížně měřitelné a jsou hodnoceny pouze zástupnými ukazateli. Hodnocení ve výpovědích respondentů-lokálních aktérů navíc odráží odlišné percepce pramenící z vnitřní znalosti lokální komunity nebo vnějšího vnímání založeného na určité nedůvěře k novému rozvoji a novým suburbanitům. Naproti tomu je měnící se sociální a demografická struktura obyvatelstva obce jasně měřitelná. Ze statistik migrace i struktury respondentů oslovených

dotazníkovým šetřením víme, že dochází ke zvyšování vzdělanostní úrovně a omlazování místní populace.

Pro suburbánní lokality je koncept sociálního kapitálu velmi zajímavý především v souvislosti s podstatnou sociální změnou místních komunit. Na příchod nových obyvatel lze nahlížet jako na posilování sociálního statusu i polarizaci sociální struktury. V každém případě však dochází k proměnám starých vazeb a vzniku nových struktur sociálních interakcí i sociálních sítí. Noví obyvatelé hledají v novém bydlišti spíše příjemné životní prostředí, bezpečí, soukromí a spíše kvazi-anonymitu (více viz Florida, 2003). Silnější sociální vazby nově příchozích v místě tak nejsou v řadě případů navazovány záměrně, ale spíše vyplývají ze sdílených problémů a zájmů. Noví obyvatelé si přitom zároveň uchovávají své vazby s přáteli v jiných částech metropolitního regionu. Lze konstatovat, že s příchodem nových obyvatel do obcí v suburbánním zázemí Prahy v každém případě dochází k otevření lokálního sociálního systému směrem do širšího metropolitního regionu a zároveň do odlišných sociálních skupin nových přistěhovalců a jejich kontaktů pracovních, společenských i rodinných.

Proces suburbanizace je, podobně jako každý nový jev, někdy považován za potenciální hrozbu pro místní komunitu a její sociální kohezi. Požadavek na míru sociální koheze na lokální úrovni je však diskutabilní. V této souvislosti totiž vyvstává otázka, zda je pro lokální společnost přínosná spíše vysoká míra sociální koheze a intenzivní zapojení obyvatel do místní komunity nebo je výhodnější existence šíře vymezených sociálních sítí a aktivních kontaktů obyvatel v jiných částech metropolitního regionu. Ve své práci Forrest a Kearns (2001) poukazují na nevýhody silné sociální koheze lokální společnosti jednotlivých čtvrtí města a varují před přílišnou fragmentací městského regionu (podobně Musil, 2004). Volnější vztahy v místě bydliště podle našeho názoru umožňují suburbanitům udržovat aktivní kontakty s lidmi, kteří mohou být potenciálně přínosem pro lokální komunitu (mohou být zdrojem nových informací, kontaktů, sponzoringu apod.). Myslíme si, že právě tímto relativně volnějším zapojováním suburbanitů do místních komunit dochází k posilování kolektivního sociálního kapitálu v lokalitě, což přispívá k příjemnému sociálnímu klimatu v nových suburbánních lokalitách.

PODĚKOVÁNÍ

Kapitola vznikla jako výsledek projektu č. 404/10/0523 „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze“ Grantové agentury České republiky a resortního programu výzkumu Ministerstva životního prostředí SP/4i5/212/2007 „Suburbánní rozvoj, suburbanizace a urban sprawl v České republice: omezení negativních důsledků na životní prostředí“.

LITERATURA

AALBERS, M. (2004): Suburbanisation. In: Kazepov, Y. (ed.): Cities of Europe. Changing contexts, local arrangements, and the challange to urban cohesion. Blackwell, Malden, s. 1–7 (CD).

ALRIDGE, S., HALPERN, D., FITZPATRICK, S. (2002): Social Capital – What is it, and what does it imply for policy. Discussion Paper (www.cabinetoffice.gov.uk/strategy/ – 7. 5. 2007)

BERGER, B.M. (1961): The Myth of Suburbia. Journal of Social Issues, 17, č. 1, s. 38–49.

BERNARD, J. (2006): Sociální integrace přistěhovalců z velkoměsta na vesnici v České republice a v Rakousku. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 42, č. 4, s. 741–760.

BOURDIEAU, P. (1985): Forms of Capital. In Richardson J.G. (ed.): Handbook of Theory and Research in Sociology of Education, New York, Greenwood Press, s. 241–258.

BURGESS, E.W. (1925): The Growth of the City: an Introduction to a Research Project. In: Park, R.E., Burgess, E.W., McKenzie, R. D. (eds.): The City. The Chicago University Press, Chicago, s. 47–62.

CHECKOWAY, B. (1980): Large builders, federal housing programmes and post war suburbanisation. International Journal of Urban and Regional Research, 41, č. 1, s. 21–45.

CÍLEK, V., BAŠE, M. (2005): Suburbanizace pražského okolí: Dopady na sociální prostředí a krajinu. (www.kr-stredocesky.cz – 7. 5. 2007)

COLEMAN, J. (1988): Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology č. 94, s. 94–120.

DOBRINER, W.M. (1960): The Natural History of a Reluctant Suburb. In: Kramer, J. (ed.) (1972): North American Suburbs: Politics, Diversity, and Change. The Glendessary Press, Berkeley, s. 47–63.

DISMAN, M. (2002): Jak se vyrábí sociologická znalost. Karolinum, Praha, 374 s.

DOLEŽALOVÁ, G., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Životní styl obyvatelstva v suburbánní zóně Prahy. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 143–159.

GALČANOVÁ, L., VACKOVÁ, B. (2008): Rezidenční suburbanizace v postkomunistické České republice, její kořeny, tradice a současnost. IVRIS Papers 08/02. Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno, 23 s.

FLORIDA, R. (2003): Cities and the Creative Class. City & Community, 2, č. 1, s. 3–19.

FOŘTOVÁ, B. (2007): Vývoj věkové struktury Prahy s důrazem na stárnutí obyvatelstva na sídlištích. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 51 s.

GANS, H.J. (1962): Urbanism and suburbanism as a way of life. In: Pahl, R. E. (ed.): Readings in Urban Sociology. Pergamon Press, Oxford, s. 95–118.

GANS, H.J. (1967): The Lewittowners. Ways of Life and Politics in a New Suburban Community. The Penguin Press, London.

GIDDENS, A. (1997): Sociology. Third edition. Polity Press, Cambridge, 625 s.

HAMPL, M. (2007): Regionální diferenciace současného socioekonomického vývoje v České republice. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 43, č. 5, s. 889–910.

HARVEY, D. (1978): The Urban Process under Capitalism: A Framework for Analysis. International Journal of Urban and Regional Research, 2, č. 1, s. 101–131.

HNILIČKA P. (2005): Sídelní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě rodinných domů. ERA. Brno.

JACKSON, J. (2002): Urban Sprawl. Urbanismus a územní rozvoj 5, č. 6, str. 21–28.
JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. Geografie, 113, č. 3. s. 269–284.
JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T., VONDRÁČKOVÁ, P. (2010): Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. Geografie, 115, č. 2, s. 207–222.
KRAMER, J. (ed.) (1972): North American Suburbs: Politics, Diversity, and Change. The Glendessary Press, Berkeley, CA.
KŘAP, T. (2006): Důvěra a politika v postkomunistických zemích. (www.socioweb.cz – 7. 5. 2007)
LOURY, G. (1977): Dynamic Theory of Racial Income Differnces. Women, Minorities and Employment Discrimination. Lexington, Mass. Lexington Books.
MATĚJŮ, P., VITÁSKOVÁ, A. (2006): Trust and Mutually Beneficial Exchanges: Two Distinct Dimensions of Social Capital in Post-Communist Societies. Sociologický časopis 42, č. 3, s. 493–516.
MUMFORD, L. (1961): The city in history. Penguin, Harmondsworth.
MUSIL, J. a kol. (1985): Lidé a sídliště. Svoboda, Praha.
MUSIL, J. (2004): Současná pojetí sociální soudržnosti a Česká republika. In: Musil, J. a kol.: Pojetí sociální soudržnosti v současné sociologii a politologii. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, CESES, Praha, s. 7–16.
NICOLAIDES, B.M., WIESE, A., JACKSON, K.T. (eds.) (2006): The Suburb Reader. Routledge, New York a London.
NOVÁK, J, SÝKORA, L. (2007): A City in Motion: Time-Space Activity and Mobility Patterns of Suburban Inhabitants and Structuration of Spatial Organization in Prague Metropolitan Area. Geografiska Annaler – Human Geography, 89B, č. 2, s. 147–168.
OLIVER, J.E. (2001): Democracy in Suburbia. Princeton University Press, Princeton and Oxford.
OUŘEDNÍČEK, M. (2002): Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu. Dizertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.
OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 39, č. 2, s. 235–253.
OUŘEDNÍČEK, M. (ed.) (2006): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha.
OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. Geografiska Annaler: Human Geography, 89B, č. 2, s. 111–125.
OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P. (2009): Metody geografického výzkumu města. In: Ferenčuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): Město: Proměnlivá ne/samozřejmost. Pavel Mervart a Masarykova univerzita, Brno, s. 93–125.
OUŘEDNÍČEK, M., POSOVÁ, D. (2006): Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prostorové rozmístění. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 96–113.
OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J. (2012 eds.): Suburbánní rozvoj, suburbanizace a urban sprawl v České republice. Academia, Praha.

PERGL, O., NOVÁK, J. (2010): Dopravní chování obyvatel suburbií – případová studie Jesenice. Suburbanizace.cz. Publikováno dne 4.3.2010 na www.suburbanizace.cz.

PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. Geografie, 115, č. 1, s. 64–77.

POTOČNÝ, T. (2006): Lidé na okraji. Případová studie satelitního městečka. IVRIS Working Papers 06/01. Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno, 47 s.

PULDOVÁ, P. (2006): Vliv suburbanizace na změnu sociálního prostředí v zázemí Prahy. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 111 s.

PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006). Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 128–142.

PUTNAM, R. D. (1995): Bowling Alone: America's declining social capital. Journal of Democracy 6, č. 1, str. 65–78.

PUTNAM, R. (2000): Bowling Alone: The colapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.

SAVAGE, M., WARDE, A. (1993): Urban Sociology, Capitalism and Modernity. Macmillan Press, Houndmills a London.

SEDLÁČKOVÁ, M. (2006): Důvěra v instituce. (www.socioweb.cz – 7. 5. 2007)

SEDLÁČKOVÁ, M., ŠAFR J. (2005): Měření sociálního kapitálu. Koncepce, Výzkumné projekty a zdroje dat. SDA Info 7, str. 4–11.

STACHOVÁ, J. (2006): Jak vzniká důvěra ve společnosti? (www.socioweb.cz – 7. 5. 2007)

SUSOVÁ, K. (2007): Sociální kapitál v suburbánních oblastech: případová studie obce Jesenice u Prahy. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha.

SUSOVÁ, K. (2009): Vliv internetu na komunitní život v suburbiích. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 101 s.

SÝKORA, L. (ed.) (2002): Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky. Ústav pro ekopolitiku, Praha, 191 s.

SÝKORA, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 39, č. 2, s. 217–233.

SÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009): Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí. In: Poštolka, V., Lipský, Z., Popková, K., Šmída, J. (eds.): Geodny – Geodays 2008 – Sborník příspěvků z výroční konference ČGS, TU Liberec, Liberec, s. 50–56.

ŠAFR, J., SEDLÁČKOVÁ, M. (2006): Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření. Sociologické Studie/Sociological Studies 06/07, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha.

ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Spinning a New Social Web of Prague's Suburbanites. Cities.

TCRP (2002): Costs of Sprawl – 2000. Transit Cooperative Research Program. National Academy Press, Washington, D.C., 606 s.

ULLRICH, Z. (ed.): (1938): Soziologische Studien zur Verstädterung der Prager Umgebung. Revue Sociologie a sociální problémy, Praha, 335 stran.

VOBECKÁ, J., BERNARD, J., ŽÁČKOVÁ, H. (2007): Jesenice. In Vobecká, J., Kostelecký, T. (eds.) (2007): Politické důsledky suburbanizace. Analýza případových studií proměn politického chování a občanské participace ve vybraných suburbánních lokalitách Prahy a Brna. Sociologické studie/Sociological Studies 07, č. 8, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, s. 18–24.

VOBECKÁ, J., KOSTELECKÝ, T. (eds.) (2007): Politické důsledky suburbanizace. Analýza případových studií proměn politického chování a občanské participace ve vybraných suburbánních lokalitách Prahy a Brna. Sociologické studie/Sociological Studies 07, č. 8, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha.

WALKER, R. (1981): A theory of suburbanisation: Capitalism and the construction of urban space in the United States. In: Dear, M., Scott, A. eds.: Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society. Methuen, London, s. 383–429.

WIRTH, L. (1938): Urbanism as a Way of Life. In: LeGates, R.T., Stout, F. (eds.) (1996): The City Reader. Routledge, London a New York, s. 189–197.

WHYTE, W.H (1956/2002): The Organization Man. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 429 s.

ZDROJE DAT:

Webový portál www.suburbanizace.cz.
Administrativní registr ekonomických subjektů (wwwinfo.mfcr.cz/ares/ – 7. 5. 2007)
Informační portál neziskového sektoru (www.tretipatro.cz – 7. 5. 2007)
Internetové stránky časopisu Nový Kurýr (www.novykuryr.cz – 7. 5. 2007)
Občanské sdružení Naše obce (www.jesenice2006.cz – 7. 5. 2007)
OÚ Jesenice u Prahy (www.oujesenice.cz – 7. 5. 2007)
Sdružení pro rozvoj lokality „Za Rybníkem" (www.sweb.cz/jesenicezarybnikem – 7. 5. 2007)
Volební server ČSÚ (www.volby.cz – 7. 5. 2007)

PŘÍLOHA 9.1: Struktura řízených rozhovorů s důležitými lokálními aktéry

1. Jak byste hodnotil(a) vztahy obyvatel v Jesenici?
   (vzájemná pomoc, setkávání, návštěvy, hlídání, zdravení)
   – vnímáte nějaké bariéry a překážky rozvoje těchto vztahů?
   – co by podle Vás přispělo ke zlepšení těchto vztahů?
2. Myslíte, že si lidé v obci vzájemně důvěřují?
   (sousedé lidé z okolí – hlídání dětí, domu, psa)
3. Jak byste hodnotil(a) společenský život v obci?
4. Myslíte, že mají lidé v obci potřebu se sdružovat a trávit volný čas společně?
5. Pokud ano, je v Jesenici dostatek příležitostí k takovým aktivitám?
   (spolky, společenské akce, kluby, dětské dny apod., restaurace)
6. Myslíte, že mají lidé zájem o otázky týkajících se rozvoje obce a projednávání případných změn?
   (event. roste podle Vás zájem podílet se na fungování obce?)

7. Myslíte, že jsou lidé v obci schopni vzájemné spolupráce v případě nějakého problému či dosažení společného cíle?

PETRA ŠPAČKOVÁ, MARTIN OUŘEDNÍČEK, KATEŘINA SUSOVÁ

10 Rezidenční stabilita obyvatel pražského zázemí: případová studie Říčany u Prahy

Úvod

Suburbanizace patří mezi hlavní procesy, které v posledních dvaceti letech ovlivňují prostorovou strukturu našich měst. Podobně jako ve Spojených státech v průběhu 50. a 60. let, je i v České republice tento proces podroben kritice řady autorů z řad odborné i laické veřejnosti. Kromě nedostatků v plánování samotné výstavby bývá zmiňována problematika sociálního klimatu v suburbánních obcích. Kritici suburbanizace často uvádějí, že nově příchozí obyvatelé sociální klima obce degradují svým odlišným životním stylem a způsobem chování ke starousedlíkům (např. Cílek, 2005). Podobně Sýkora (2003) tvrdí, že suburbanizace přispívá k narůstající individualizaci, ztrátě sociální soudržnosti, oslabování sociálního kapitálu a občanské společnosti. Mediálně atraktivním tématem je nespokojenost obyvatel s každodenním dojížděním za prací a službami a nevybavenost některých obcí základní technickou a sociální infrastrukturou. Je proto zajímavou otázkou, zda tato nespokojenost s nově vzniklými problémy v každodenním životě vede v současnosti nebo bude v blízké budoucnosti vést k návratu nově příchozích obyvatel suburbií zpět do jádrových částí měst, které vykazují vyšší úroveň občanské vybavenosti a lepší napojení na veřejnou dopravu. Cílem této kapitoly je proto zjistit, zda někteří suburbanité zvažují v krátkodobém horizontu změnit místo svého bydliště a případně jak velkou skupinu představují. Zároveň se snažíme nalézt hlavní důvody, které jejich rozhodnutí přestěhovat se ovlivňují. Rezidenční stabilita nových obyvatel zázemí Prahy je studována na příkladu města Říčany, které se nachází v těsném sousedství hlavního města Prahy a patří mezi obce s nejintenzivnější suburbánní výstavbou. V letech 1997–2007 zde bylo postaveno téměř 900 nových bytových jednotek. Charakter výstavby v obci je poměrně heterogenní, byly zde postaveny rodinné, řadové i bytové domy v různých částech města, což nám umožňuje srovnat situaci v různých typech suburbánního bydlení.

V našem příspěvku se snažíme propojit dvě perspektivy, ze kterých lze nahlížet na stěhování z města do jeho zázemí. Na jedné straně je velice zajímavý pohled aktérů na samotný proces stěhování a především analýza důvodů, které

jej iniciovaly. Na straně druhé považujeme charakter a objem migrace v určitém území za důležitý indikátor lokálního sociálního prostředí, který značně ovlivňuje fungování místní komunity. Mnoho autorů totiž zdůrazňuje rezidenční stabilitu jako jeden z významných faktorů ovlivňujících rozvoj sociálních vazeb a s ním spojené utváření (posilování) lokální komunity (Sampson, 1988). Podobně i Zorbaugh (1929) uvádí, že vysoký migrační obrat v lokalitě vede naopak k atomizaci sociálních vazeb. V případě suburbií, kde byl lokální sociální systém narušen již samotným příchodem nových obyvatel, kteří jsou navíc často odlišného sociálního, demografického a ekonomického statusu (Ouředníček 2007), je zajištění určité stability obyvatel pro jejich integraci do místních sociálních struktur zvláště důležité.

Studium problematiky rozhodování v procesu stěhování tvoří jedno z hlavních témat behaviorální geografie. Práce tohoto směru obvykle studují několik fází procesu rezidenční mobility: utváření rozhodnutí přestěhovat se, proces hledání nového místa bydliště a výběr konkrétní lokality (Golledge, Stimson, 1997). Pro autorky této kapitoly je studium rezidenční mobility, a to zejména její první fáze, jež přináší analýzu důvodů zamýšlené migrace, výchozím bodem pro hodnocení rezidenční stability oblastí nové bytové výstavby v Říčanech.

Kapitola je složena ze čtyř částí. Nejprve jsou prezentovány vybrané teoretické koncepty, které jsou spojeny s rezidenční mobilitou a stabilitou, a představeny použité metody výzkumu (zejména dotazníkové šetření). Text pokračuje charakteristikou suburbánního rozvoje v Říčanech a hodnocením jednotlivých lokalit. Empirická část se zabývá jednotlivými aspekty rezidenční stability, jejími podmíněnostmi a analýzou skupiny obyvatel, kteří se v blízké budoucnosti hodlají z Říčan odstěhovat.

Rezidenční mobilita a stabilita

Hlavním cílem teoretické části kapitoly je popsat proces rozhodování o přestěhování se a představit hlavní faktory, které jej ovlivňují. Rezidenční mobilita představuje jedno z hlavních témat sociální geografie města. Dává totiž do souvislosti vztah mezi sociální strukturou obyvatel, jejich bydlením, charakterem výstavby a prostorovou strukturou města (Ley, 1983). Rezidenční mobilitou se zpravidla rozumí změna bydliště (stěhování) domácností nebo jednotlivců na krátkou vzdálenost (Lux a kol., 2006), většinou v rámci určitého území (např. metropolitního regionu). Oproti migraci na dlouhé vzdálenosti, jež je charakteristická ekonomickými motivacemi (hledání nového pracovního místa apod.), je stěhování uvnitř měst spojeno spíše s hledáním preferovaného rezidenčního

prostředí a kvality a typu bydlení, který by vyhovoval potřebám domácnosti (Golledge, Stimson, 1997). Analýzou faktorů, které ovlivňují rezidenční stabilitu obyvatel, se zabývá řada autorů. Hodnocení stálosti obyvatel je ve většině prací spojena se sledováním celkové kvality života rezidentů (Ross, Reynolds, Geis, 2000). Zahraniční studie poukazují například na souvislost rezidenční stability s politickou angažovaností v obci, přihlášením k trvalému bydlišti, sociálními vazbami se sousedy, mírou kriminality a pocitem bezpečí v lokalitě (Gigliotti, 1976).

Ke stěhování do jiného místa přistupuje domácnost zpravidla v situaci, kdy se její spokojenost se současným bydlením sníží pod určitou kritickou úroveň. Brown a Moore (1970) proto považují rezidenční mobilitu za proces, kdy domácnost mění místo svého bydliště s cílem v budoucnosti lépe uspokojovat své každodenní potřeby a naplňovat představy, které jsou spojeny s bydlením. Stav nespokojenosti se současným bydlištěm může být vyvolán řadou okolností – působením tzv. stresorů. Tyto stresory vyplývají z nesouladu mezi potřebami domácnosti a podmínkami v jejím současném bydlišti (Wolpert, 1966, Brown, Moore, 1970). Nesoulad bývá obvykle zapříčiněn významnou změnou v rezidenčním prostředí (např. zhoršením fyzického stavu bytu nebo proměnou sociální nebo etnické struktury obyvatel čtvrti) nebo v potřebách a představách domácnosti – obvykle rodiny (v důsledku narození dítěte nebo jeho odchodu do samostatné domácnosti, zvýšením nebo snížením příjmů apod.) (Brown, Moore, 1970, Ley, 1983, Golledge, Stimson, 1997).

V situaci, kdy současný stav bydlení domácnosti nevyhovuje a ta zvažuje, zda se odstěhuje, přijímá obvykle jednu z těchto strategií: 1) strategie tolerance a přizpůsobení vlastních potřeb podmínkám ve stávajícím bydlišti (v případě, že nemá prostředky nebo vůli k jakékoliv změně); 2) úprava bytu nebo změna širšího rezidenčního prostředí, aby vyhovovalo potřebám domácnosti (např. rekonstrukce bytu nebo kandidatura do místního zastupitelstva); 3) přestěhování do jiné čtvrti (Brown, Moore, 1970). Samotný pocit nespokojenosti a zvažování případné změny bydliště tedy nemusí nutně vést k samotnému přestěhování, neboť domácnost musí zároveň disponovat dostatečnými finančními prostředky a schopností nové bydlení nalézt a přesun uskutečnit (Sabagh a kol., 1969, Lu, 1998). Každá domácnost navíc vykazuje určitou míru rezistence vůči migraci a to obzvláště v případě, že v místě bydlí dlouhou dobu a vybudovala si tak vztah ke svému bytu a čtvrti, kterou obývá, a navázala řadu sociálních vazeb (Lu, 1998). Tato rezistence se navíc významně liší v různých geografických a kulturních kontextech a také v případě různých skupin obyvatelstva.

Jelikož je spektrum možných stresorů působících na domácnost poměrně pestré, zabývala se řada autorů snahou o jejich utřídění a nastínění určité typologie stresorů (např. Sabagh a kol., 1969, Clark, Onaka, 1983). V klasických migrač-

ních studiích bývá používán koncept push a pull faktorů stěhování (Thomas, 1938, Bogue, 1959, Lee, 1966, cit. v Sabagh a kol., 1969). Push faktory jsou takové, které vyplývají z nespokojenosti se současnou lokalitou a kvalitou i charakterem bydlení (příkladem může být špatné životní prostředí v místě bydliště, neuspokojivý fyzický stav domu nebo nedostatečná sociální a technická infrastruktura). Pull faktory naopak obyvatele do určité lokality přitahují (díky zdravému životnímu prostředí nebo nové kvalitní bytové výstavbě) (Golledge, Stimson, 1997). Z pohledu domácnosti můžeme rozlišovat stresory vnitřní (např. změna fáze životního cyklu domácnosti) a vnější (zhoršování fyzického prostředí lokality).

Pro podrobnější hodnocení jednotlivých typů stresorů a jejich utřídění v naší studii přebíráme konceptuální rámec pro sledování rezidenční mobility z práce Clarka a Onaky (1983), kteří rozdělují faktory ovlivňující rozhodnutí o stěhování do několika skupin (viz obrázek 10.1). První skupinu tvoří faktory, které jsou zcela mimo kontrolu domácnosti a vedou k vynucenému stěhování. To však představuje pouze menší část případů migrace, která bývá většinou vynucená vnějšími okolnostmi (například výpovědí z bytu, asanačními pracemi v lokalitě spojenými s demolicí bytu, dlouhodobou nezaměstnaností nebo následky přírodní katastrofy; Ley, 1983) a její podmíněnosti jsou poměrně jasné.

Větší pozornost je v literatuře věnována faktorům dobrovolného stěhování, kdy je nalezení klíčových důvodů migrace problematičtější. Důležitou roli hraje měnící se fáze životního cyklu a podle některých autorů jde dokonce o zásadní faktor vnitroměstské mobility (Rossi, 1955, Golledge, Stimson, 1997). Jednotlivé fáze životního cyklu jedince jsou tvořeny určitou posloupností různých událostí (odchod z domova rodičů, svatba, narození potomků, rozvod, odchod do důchodu apod.) a v každé etapě cyklu má jedinec specifické požadavky na typ a kvalitu bydlení (na vnitřní uspořádání bytu i na širší obytné prostředí) (Musil, 1971). Změna v životním cyklu domácnosti proto může vytvářet stav nespokojenosti se současným bydlením a nakonec vést k rozhodnutí o stěhování (Speare a kol., 1975, Landale, Guest, 1985). Například mladému bezdětnému páru může vyhovovat malý byt v centru města, avšak s narozením potomků řeší nedostatek prostoru a hledá místo s lepšími podmínkami pro život rodiny s malými dětmi na okraji metropolitního regionu. Přítomnost dětí v domácnosti v dlouhodobém horizontu omezuje míru mobility tím, jak děti „připoutávají" rodiny k místu bydliště dlouhodobou docházkou do místní školy (Long, 1972). Spokojenost s bydlením taktéž mohou ovlivňovat sociálně-psychologické determinanty jako je vyvinutý smysl pro rodinu (familism; Sabagh a kol., 1969). Například pro Bella (1958) je přestěhování do zázemí měst výrazně ovlivněné přesvědčením domácností, že je zdejší prostředí pro rodinný život vhodnější než centrální části města. Podobně Varady (1990) hovoří o preferovaném životním stylu jako o jednom ze základních prediktorů pro výběr typu bydlení.

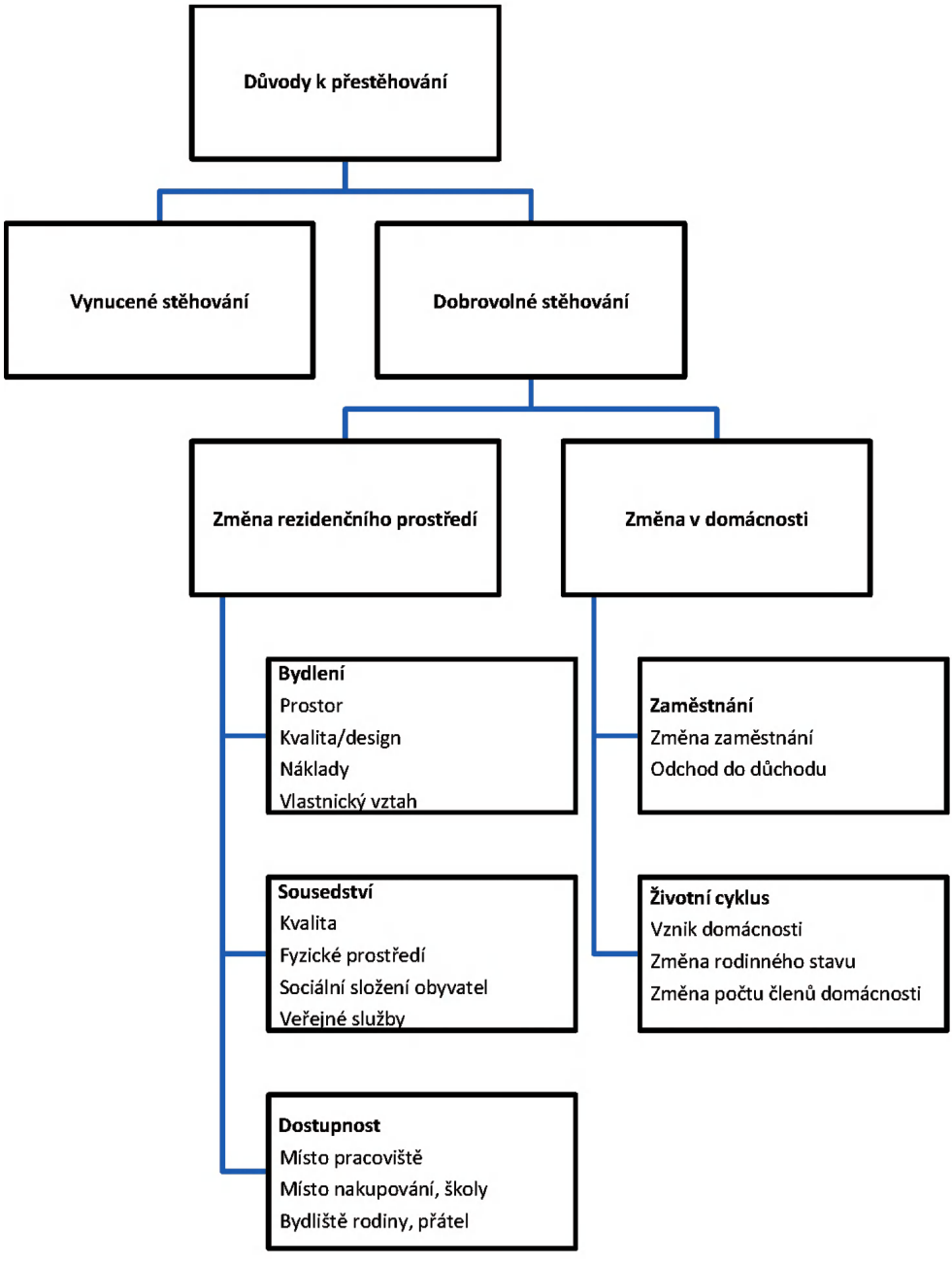

Obrázek 10.1: Typologie důvodů rezidenční mobility *Zdroj: upraveno podle Clark, Onaka (1983)*

Prostorové rozmístění pracovních příležitostí neovlivňuje v rámci metropo-
 litního regionu rezidenční mobilitu obyvatel zásadním způsobem. Přesto je

změna socioekonomického statusu členů domácnosti (spojená se změnou zaměstnání nebo s kariérním postupem) dalším důležitým důvodem vnitroměstského stěhování (Golledge, Stimson, 1997). Se změnou sociálního statusu se totiž často mění i hodnotová orientace obyvatel, která určuje i jejich životní styl. Výběr typu a lokalizace bydlení pak může reflektovat nabytou pozici ve společnosti (Golledge, Stimson, 1997). Podle Rossiho (1955) tak může rezidenční mobilita být často prostorovým vyjádřením mobility sociální. Vzestupná, ale i sestupná tendence změny ekonomického statusu (příjmu) ovlivňuje možnosti domácnosti, které má na trhu s bydlením z hlediska jeho ceny i právního vztahu k nemovitosti. Z výzkumů je patrné, že lidé s určitým životním stylem a vysokým standardem upřednostňují bydlení v osobním vlastnictví (mj. jako formu uchování majetku; Golledge, Stimson, 1997). Na druhé straně nízkopříjmové domácnosti na vlastnictví nemovitosti často finančně nedosáhnou a musí se spokojit s bydlením nájemním, které ale může být dostupné pouze v určitých částech města.

Kromě výše uvedených faktorů ovlivňuje rozhodnutí domácnosti přestěhovat se celá řada dílčích okolností. Lansing a Hendricks (1967, cit. v Golledge, Stimson, 1997) hovoří například o změnách v technologii dopravy a postupné změně dopravní dostupnosti jednotlivých čtvrtí metropolitního regionu. Důležitá je taktéž nabídka bydlení, která může být z různých důvodů pro některé sociální skupiny omezená (Golledge, Stimson, 1997). Někteří autoři vyzdvihují roli rezidenční historie domácnosti a jejích členů (Coupe, Morgan, 1981, Varady, 1990). Výzkumy taktéž ukázaly, že vlastníci nemovitostí se stěhují méně často než nájemci (Lee a kol., 1994) a podobné je to i u lidí, kteří v lokalitě bydlí již dlouho a jsou zapojeni do místního společenského života (Sabagh a kol., 1969). Zároveň je nutné si uvědomit, že uvedené stresory jen výjimečně působí izolovaně a ve většině případů vede ke konečnému rozhodnutí domácnosti kombinace různých faktorů. Posun v životním cyklu bývá často souběžně doprovázen i změnou ekonomického statusu domácnosti. Příkladem může být mladá rodina s dětmi, jejíž hlavní živitel prochází dynamickým kariérním postupem, anebo naopak starší manželé v době útlumu své ekonomické aktivity, která se časově shoduje s odchodem dětí ze společné domácnosti.

Za další fázi migrační mobility (po samotném rozhodnutí o stěhování do jiné čtvrti) je považován proces hledání vhodné lokality nového bydliště (Golledge, Stimpson, 1997). Jak ukazují Sabagh a kol. (1969) je následně i nové místo bydliště posuzováno z hlediska rezidenční spokojenosti domácnosti. Pokud nejsou naplněna původní očekávání, která domácnosti v souvislosti s uskutečněnou změnou bydliště mají (např. lepší životního prostředí pro výchovu dětí, bezpečnost čtvrti), mohou být k jeho nedostatkům i výrazněji kritičtější, což může v důsledku vést k znovuotevření otázky rezidenční migrace.

Metodika výzkumu

Z hlediska načasování výzkumu v rámci procesu rezidenční mobility existují v zásadě dva typy studií. Jednak jsou studovány již uskutečněné migrační pohyby a jejich důvody (např. Rossi, 1955). Do druhé skupiny patří práce, které se zabývají výhledem do budoucnosti a zkoumají plány domácnosti v určitém časovém horizontu se přestěhovat (studují tedy rezidenční stabilitu obyvatel). Každý z těchto přístupů má svá metodologická úskalí. V prvním případě se výzkumníci potýkají s problémem, že po určitém čase, který uplynul od vlastního stěhování, obyvatelé hůře identifikují jeho skutečné důvody a některé okolnosti si nemusí již přesně pamatovat. V druhém typu studií je naopak studováno pouze plánované přestěhování, které nemusí být v budoucnosti z různých důvodů uskutečněno. Při samotném uvažování o změně bydliště totiž ještě nemusí dojít ke konfrontaci s reálnými možnostmi domácnosti (např. finanční dostupností preferovaného typu bydlení).

Rezidenční stabilita bývá operacionalizována jednotlivými autory různě. Většinou je vyjadřována pomocí vlastnické struktury bytového fondu (jako podíl obyvatel bydlících ve vlastním bytě) nebo procentem rezidentů bydlících v lokalitě po určitý počet let. Stanovená hranice minimálního počtu let, po který rezidenti musí v dané lokalitě žít, aby je bylo možné označit za stabilní obyvatele, se u jednotlivých výzkumníků liší. Pro některé je dostatečný jeden rok, podle jiných je minimální hranicí pětileté období (Pinderhughes a kol., 2007). Pro účel našeho výzkumu v Říčanech byla rezidenční stabilita definována jako záměr zůstat v průběhu 5–7 let ve stávajícím místě bydliště.

Postoje nových obyvatel Říčan k odstěhování nebo setrvání v místě bydliště byly zjišťovány zejména v rámci dotazníkového šetření, které proběhlo v červnu 2010. Ve výzkumu byly porovnávány tři typy nového bydlení v Říčanech: rodinné domy, rodinné řadové domy a bytové domy. Lokality jednotlivých typů byly vybrány tak, aby se nacházely v různých částech města a to jak v přímé návaznosti na kompaktní zástavbu, tak relativně odděleně od stávající zástavby (viz obrázek 10.2). Dotazník zahrnoval širší škálu otázek týkajících se motivací pro přistěhování do Říčan, rezidenční spokojenosti s různými aspekty bydlení a předpokládané rezidenční mobility (resp. stability).

Obyvatelé vybraných lokalit byli s žádostí o účast na výzkumu kontaktováni osobně. Cílem bylo oslovit všechny obyvatele vybraných lokalit nového bydlení. Podařilo se to celkem v případě 190 domácností z 223 všech možných ve vybraných lokalitách (zbývající část bytových jednotek byla ve výstavbě či rekonstrukci, případně nebyli obyvatelé zastiženi ani při jednom z několika pokusů o jejich oslovení). Díky zvolené metodě oslovování respondentů bylo

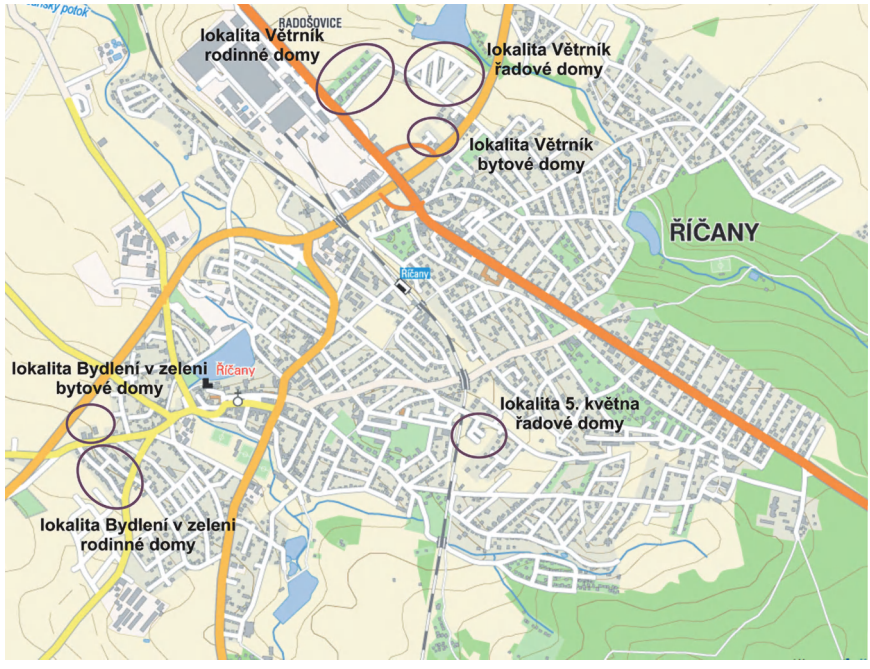

Obrázek 10.2: Město Říčany a vymezení sledovaných lokalit nové bytové výstavby

Zdroj: Plán města a okolí 2009, vlastní zpracování

dosaženo poměrně vysoké návratnosti vyplněných dotazníků – 42 % (viz tabulka 10.1). Necelá čtvrtina zástupců všech domácností se odmítla dotazníkového šetření zúčastnit a zbývající část oslovených projevila zájem o sledovanou problematiku, ale s omluvou (odkazující na nedostatek času) dotazník nevyplnila.

Pro doplňující získání relevantních informací byly provedeny nestandardizované řízené rozhovory. Cílem rozhovorů bylo blíže „proniknout" do zkoumaných lokalit a zjistit podrobněji, jaké jsou pozitivní a negativní důvody, které ovlivňují rozhodnutí rezidentů zůstat či z lokality odejít. Rozhovory byly provedeny s oběma skupinami obyvatel: s těmi, kteří se chtějí odstěhovat (15 respondentů) i zůstat (30 dotázaných).

Tabulka 10.1: Návratnost dotazníkového šetření ve vybraných lokalitách v Říčanech

Typ zástavby	Počet bytových jednotek	Počet oslovených jednotek	Získané dotazníky	Úspěšnost
Rodinné domy	62	57	29	51 %
Rodinné řadové domy	80	75	32	43 %
Bytové domy	81	58	19	33 %
Celkem	**223**	**190**	**80**	**42 %**

Zdroj: dotazníkové šetření, 2010

Suburbanizace ve městě Říčany u Prahy

Město Říčany leží v okrese Praha-východ v těsné blízkosti Prahy. Vzhledem k tomu, že obec patří k největším v zázemí Prahy (na začátku roku 2010 zde mělo trvalé bydliště 13 862 obyvatel), disponuje kvalitní občanskou vybaveností a zároveň dobrou dopravní dostupností hlavního města. Říčany patří k výrazně se rozvíjejícím obcím v zázemí Prahy. Počet obyvatel se zhruba od poloviny 90. let s mírným kolísáním soustavně zvyšoval a celkový počet přistěhovalých obyvatel v letech 1995–2009 byl dokonce druhý nejvyšší v porovnání se všemi suburbánními obcemi v České republice. V 90. letech docházelo k nové výstavbě pouze omezeně, byly realizovány především individuální projekty. Teprve po roce 2000 začaly v Říčanech působit developerské firmy a bylo postaveno několik menších lokalit nového bydlení. K razantnímu nárůstu počtu dokončených bytů došlo až v roce 2008, kdy bylo dokončeno nejvíce developerských projektů. Vedle výstavby provedené developerskými firmami probíhá současně i individuální výstavba převážně rodinných domů (podrobněji o bytové výstavbě v Říčanech viz Kopečná, 2010). Výstavba a především dokončování jednotlivých rezidenčních projektů se projevilo ve výrazném nárůstu hodnoty migračního salda (viz obrázek 10.3).

Proces suburbanizace ovlivňuje obvykle vedle urbanistického uspořádání obce, také strukturu jejího obyvatelstva. Rovněž v případě Říčan dochází od devadesátých let k znatelné proměně věkové i vzdělanostní struktury obce. Věkovou strukturu mění silné zastoupení mladých rodin a párů mezi nově přistěhovalými obyvateli. Mezi lety 1992 a 2008 zaznamenaly největší nárůst počtu obyvatel věkové skupiny mladých lidí ve věku 25–34 let a dětí ve věku 0–4 roky (absolutní počet obyvatel v daném věku se až zdvojnásobil). Z hlediska vzdělanostní struktury dosahují obyvatelé Říčan v porovnání s celonárodním průměrem vyšší

Obrázek 10.3: Počet dokončených bytů a migrační saldo v Říčanech v letech 1997–2008
Zdroj: ČSÚ, 1997–2008

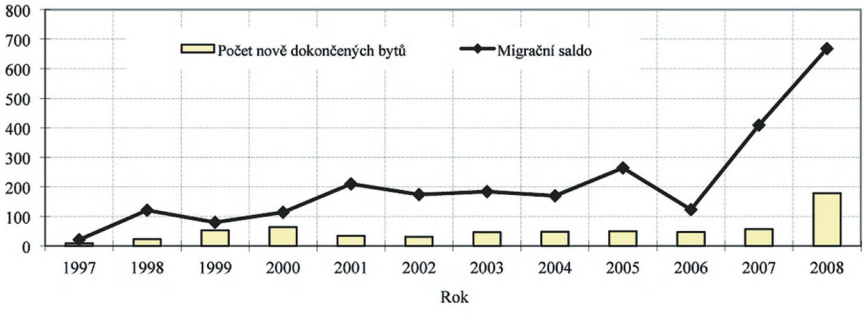

úrovně vzdělání dlouhodobě, vlivem suburbanizačního procesu však dochází ještě k dalšímu významnému posilování socioekonomického statusu obyvatel, jelikož v proudu přistěhovalých je vysoký podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel (mezi lety 1997 a 2004 se každoročně držel na úrovni 25–32 %) (Kopečná 2010).

Jak již bylo uvedeno výše, výzkum rezidenční stability byl proveden ve třech různých typech bydlení (samostatně stojící rodinný dům, řadový dům a bytový dům) v celkem šesti oddělených lokalitách. Ve srovnání s celkovou vzdělanostní strukturou obce vykazuje skupina respondentů nadprůměrnou úroveň vzdělanosti. Rovněž věkové složení nových obyvatel se podstatě odlišuje: skupina rezidentů sledovaných lokalit je výrazně mladší, než je říčanský průměr. Rezidenti bydlící v jednotlivých zkoumaných typech bydlení však patří z hlediska sociální a demografické struktury také k poměrně různorodým skupinám (viz tabulka 10.2).

Výsledky dotazníkového šetření ukazují, že více než 60 % rezidentů zkoumaných lokalit se do Říčan přistěhovalo z hlavního města Prahy a velmi podobný podíl potvrzují i oficiální data ČSÚ o přistěhovalých. Z hlediska původního typu bydlení v některé z pražských čtvrtí[49] převažují obyvatelé, kteří se odstěhovali z činžovních domů ve vnitřním městě, následovaní lidmi z vnějšího města a to zejména sídlišť. Významnou část nově příchozích představují obyvatelé, kteří pocházejí z jiných obcí Česka než z Prahy a Říčan (25 % respondentů). Nejmenší podíl dotázaných (16 %) změnilo své bydliště v rámci města Říčany.

Tabulka 10.2: Sociodemografická struktura členů domácností respondentů dotazníkového šetření v Říčanech

Lokalita	Rodinné domy	Rodinné řadové domy	Bytové domy	Celkem
Průměrný počet let v lokalitě	9 let	2 roky	3 roky	5 let
Podíl vysokoškolsky vzdělaných (mezi obyvateli starších 15 let)	51,8 %	51,7 %	55,9 %	52,2 %
Věkový průměr	35,8 let	29,3 let	23,7 let	41,8 let
Podíl domácností s dětmi do 18 let	48 %	56 %	58 %	53 %
Průměrný věk dětí	13,6 let	5,2 let	4,4 roku	8,4 let
Průměrný počet členů v domácnosti	3,2	3	2,8	3
Počet členů domácnosti	93	96	53	242
Počet respondentů	**29**	**32**	**19**	**80**

Zdroj: dotazníkové šetření, 2010

[49] Praha byla rozdělena do čtyř zón podle převažující bytové zástavby na historické jádro, vnitřní město, vnější město a periferii (Ouředníček a kol. 2011).

Obrázek 10.4: Nové samostatně stojící rodinné domy v lokalitách Větrník a Bydlení v zeleni: oproti dalším typům nové zástavby mají noví obyvatelé více prostoru na zahradě i na ulici. Veřejný a soukromý prostor je však často oddělen neprůhledným plotem nebo vzrostlou zelení *Foto: Martina Kopečná*

Rodinné domy byly jako jediné ze sledovaných míst postaveny již v 90. letech (lokality „Větrník" a „Bydlení v zeleni"). V obou developerská společnost vybudovala technickou infrastrukturu a následně došlo k individuální výstavbě rodinných domů. Tento způsob výstavby se projevuje i na vzhledu a velikosti domů, které jsou značně rozmanité a ovlivněné potřebami, představami a vkusem jejich obyvatel (viz obrázek 10.4). Obyvatelé rodinných domů se skládají ze dvou skupin rezidentů. První představují rodiny s malými i odrostlejšími dětmi a druhou starší páry nad 50 let. Rezidenti rodinných domů tak patří k nejstarším obyvatelům sledovaných lokalit. Zvýšený věk rezidentů také do jisté míry souvisí s dřívějším obdobím výstavby: v době krátce po přistěhování byl podíl mladých rodin s dětmi mezi obyvateli pravděpodobně vyšší, avšak v současnosti již tito obyvatelé patří do starších věkových skupin.

Řadové domy byly postaveny v obou oblastech různými developerskými společnostmi v roce 2008. Jejich vzhled působí spíše monotónním, ale z celkového pohledu příjemným dojmem (viz obrázek 10.5). Řadové domy lze považovat z hlediska charakteristik jejich obyvatel za přechodné mezi zástavbou rodinných a bytových domů. Patří však k nejnovější říčanské zástavbě, proto průměrný počet let v nich strávených patří k nejnižším. Podobně bytové domy byly postaveny rozdílnými developerskými společnostmi, a to v letech 2005 a 2007. Každou lokalitu bytových domů tvoří tři domy, odlišná je jejich velikost a počet bytů (část z nich je dokonce dodnes neobydlena). Bytové domy se z hlediska průměrného věku rezidentů řadí ve srovnání s ostatními sledovanými lokalitami k nejmladším. Nižší věk rezidentů je podle našeho názoru v mnoha případech způsoben relativně horší finanční situací mladých párů či rodin s malými dětmi, kteří si mohli dovolit „pouze" levnější bydlení v bytových domech mimo kompaktní zástavbu města.

Obrázek 10.5: Nové rodinné řadové domy v lokalitách Větrník a 5. května: přechod mezi veřejným a soukromým prostorem zajišťují neoplocené předzahrádky. Soukromí obyvatel v jejich zahradách je však kvůli jejich malé rozloze omezené. *Foto: Martina Kopečná*

Obrázek 10.6: Nové bytové domy v lokalitách Větrník a Bydlení v zeleni: tento typ zástavby na okraji obce je pro Říčany novinka. Bytové domy se totiž obvykle nacházejí v kompaktních částech měst. *Foto: Martina Kopečná*

Motivace stěhování do suburbia a rezidenční stabilita různých skupin obyvatel

Při hodnocení rezidenční stability nových obyvatel Říčan je důležité pochopit, hlavní motivace jejich přistěhování, důvody výběru tohoto místa i typu bydlení a především zda byla naplněna očekávání spojená s novým bydlením. Je zajímavé, že důvody stěhování oslovených obyvatel do nových domů či bytů se mírně liší podle jednotlivých typů bydlení (viz tabulka 10.3). Ve všech lokalitách však jednoznačně dominuje touha po vlastním bydlení a/nebo mít vlastní zahradu. To souvisí s dalšími často zmiňovanými podněty stěhování: hledání rezidenčního prostředí vhodnějšího pro děti a založení nebo růst rodiny, jež obvykle s sebou přináší vyšší nároky na velikost i charakter bydlení. Pro obyvatele řadových a bytových domů hrála důležitou roli i nižší cena bydlení ve srovnání s lokalitami v hlavním městě.

Tabulka 10.3: Hlavní důvody přestěhování do Říčan (N = 80)

Důvod přestěhování	Rodinný dům		Řadový dům		Bytový dům		**Celkem**	
	Podíl rodin	Průměr důležitosti	Podíl rodin	Průměr důležitosti	Podíl rodin	Průměr důležitosti	**Podíl rodin**	**Průměr důležitosti**
Touha žít ve vlastním bydlení/ mít zahradu	**81 %**	**9,6**	**84** %	**8,8**	**74** %	**9**	**70** %	**9,2**
Založení nebo růst rodiny	28 %	**9,2**	**74** %	**8,8**	**53** %	**9,1**	**41** %	**9,0**
Prostředí přátelštější k dětem	**34 %**	7,9	**68** %	7,4	**32** %	7,3	**38** %	**7,6**
Stresující městské prostředí	28 %	5,6	42 %	**8**	32 %	6,7	**29** %	**6,7**
Lepší životní prostředí zázemí města	**34 %**	7,7	32 %	7,3	21 %	6,5	**26** %	**7,4**
Špatná kvalita předchozího bydlení	22 %	6	21 %	5	**32** %	6,8	**21** %	**6,0**
Změna sousedského prostředí	9 %	4	37 %	7,1	11 %	6,5	**15** %	**6,2**
Nižší ceny bydlení než v Praze	3 %	3	32 %	6,7	26 %	**7,6**	**15** %	**6,8**
Změna pracoviště člena domácnosti	9 %	8	11 %	5,5	16 %	7,3	**10** %	**7,1**
Bezpečnost prostředí	6 %	**8,5**	26 %	7	5 %	4	**10** %	**7,0**
Počet dotázaných celkem	**32**	–	**19**	–	**19**	–	**80**	–

Zdroj: dotazníkové šetření, 2010

Poznámka: Hodnoty ve sloupcích „Podíl rodin" udávají podíl respondentů, kteří uvedli daný důvod jako jednu z motivací pro přestěhování do Říčan. Hodnoty ve sloupcích „Průměr důležitosti" udávají průměrnou důležitost daného důvodu stěhování, kterou měli respondenti vyjádřit na škále od 1 do 10 (10 měli označovat jako nejdůležitější důvod). Celé znění otázky je uvedeno v příloze. Tučně jsou vyznačeny vždy tři nejčetnější a nejdůležitější důvody udávané respondenty z dané zástavby.

Přestože naprostou většinu oslovených obyvatel přivedla do Říčan touha po vlastním bydlení, nepředstavuje pro některé z nich bydlení trvalé. Z šetření totiž vyplynulo, že v průběhu příštích pěti až sedmi let se z místa současného bydliště plánuje přestěhovat necelých 30 % nově příchozích obyvatel (viz obrázek 10.7). Mezi nestabilnější patří obyvatelé bydlící v rodinných domech, naopak nejvíce obyvatel plánujících odstěhovat se žije v bytových domech (dokonce více než polovina). Je však podíl těchto obyvatel oproti jiným lokalitám metropolitního regionu vysoký? Čím jsou dány poměrně velké rozdíly mezi jednotlivými typy bydlení? A jaké jsou pravděpodobné příčiny rezidenční mobility?

K zodpovězení těchto otázek je třeba si uvědomit, že obecně je intenzita migrace výrazně ovlivněna věkem stěhujících se a jejich pozicí v životním cyklu (viz Rossi, 1955 a další). To dokládají i výsledky analýz migračních pohybů v České republice. Z těch vyplývá, že právě mladí lidé ve věku 20–34 let se stěhují

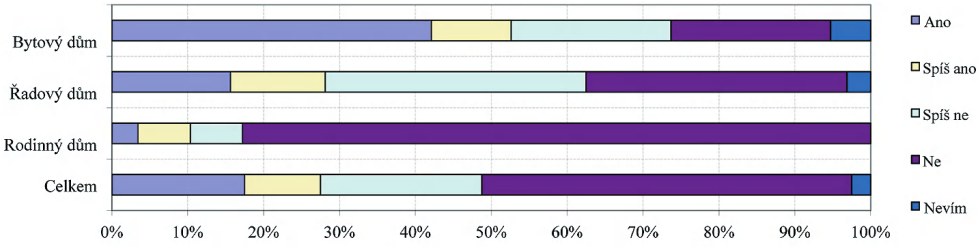

Obrázek 10.7: Plány přestěhovat se v průběhu 5–7 let ve sledovaných typech bydlení (N=80)
Zdroj: dotazníkové šetření, 2010

nejčastěji (Novák, Ouředníček, 2010). Tato tendence byla potvrzena také v případě nových obyvatel Říčan: nejvyšší míru potenciální mobility vykazují obyvatelé do 39 let a naopak starší obyvatelé se chtějí stěhovat spíše jen výjimečně (viz tabulka 10.4). Rovněž je nutné vzít v úvahu, že jde pouze o deklarovaný úmysl se v blízké budoucnosti přestěhovat a k samotné migraci nemusí dojít. Současné plány na stěhování budou totiž v budoucnosti konfrontovány s aktuálními možnostmi a preferencemi domácnosti (výše příjmů, složení domácnosti, změna názorů na bydlení, zapojení do místní komunity apod.).

Tabulka 10.4: Plány přestěhovat se v průběhu 5–7 let podle věku respondentů (N=80)

Věk	ano	spíše ano	spíše ne	ne	nevím	Počet respondentů
15–24	**0 %**	**75 %**	25 %	0 %	0 %	4
25–39	**36 %**	**11 %**	25 %	28 %	0 %	36
40–54	8 %	4 %	**13 %**	**75 %**	0 %	24
55–69	8 %	0 %	**25 %**	**58 %**	8 %	12
70 a více	0 %	0 %	0 %	100 %	0 %	3
Celkem	20 %	10 %	20 %	48 %	1 %	79

Zdroj: dotazníkové šetření, 2010

Pro posouzení, jak se odlišuje podíl potenciálně stěhujících se domácností od ostatních městských a předměstských čtvrtí, bylo použito srovnání s jinými lokalitami v České republice i v zahraničí. Českou referenční jednotkou je sídliště Kladno-Kročehlavy, kde bylo v roce 2007 v rámci širšího výzkumu provedeno i šetření rezidenční stability obyvatel (Temelová a kol., 2007). Jelikož se jedná o klasické městské prostředí s odlišnou sociodemografickou strukturou obyvatel, je možné srovnávat obě šetření pouze s přihlédnutím ke specifikům charakteristik obyvatel, a to zejména k jejich věkové struktuře. Ukazuje se však, že v obou případech vykázala věková skupina 25–39 let vyšší podíl těch, kteří o stěhování uvažují (v případě Kročehlav šlo o necelých 40 % dotázaných). Rovněž

srovnání s americkým suburbiem naznačuje podobné výsledky. Studie provedená mezi novými obyvateli Levittownu v zázemí New Yorku v polovině 50. let, tedy několik let po jeho výstavbě, ukázala, že 74 % dotázaných mělo v úmyslu v místě svého bydliště zůstat natrvalo a pouze 10 % obyvatel se chtělo odstěhovat za méně než 3 roky (Wattel, 1958). V kontextu těchto dvou výzkumů můžeme říci, že podíl potenciálních migrantů v Říčanech patrně není neobvyklý.

Rezidenční mobilitu vyvolává určitý stav nespokojenosti se současným bydlištěm, který může být vyvolán různými stresory. Analýza se proto dále soustředí na různé aspekty rezidenční spokojenosti nově příchozích obyvatel a snaží se nalézt ty oblasti, které se zdají být nejproblematičtější. Soubor sledovaných domácností byl rozdělen na dvě části: 1) na tzv. potenciálně mobilní domácnosti, které vyjádřily odhodlání se v blízké budoucnosti odstěhovat nebo si svým setrváním nejsou jistí, a 2) rezidenčně stabilní domácnosti, které jsou poměrně ukotveny v místě současného bydliště a plánují zde setrvat. Ačkoliv je úroveň rezidenční spokojenosti poměrně vysoká, obě skupiny domácností se v některých aspektech mezi sebou liší a z těch, které se v blízké budoucnosti plánují přestěhovat, se za spokojené označili jen dvě třetiny (viz tabulka 10.5). Hlavní rozdíly však zaznamenáváme v oblasti bydlení: skupina obyvatel uvažujících o odchodu je méně spokojena jak s kvalitou provedených stavebních prací,[50] tak zejména s velikostí svého domu nebo bytu a soukromím, které uspořádání domů a bytů poskytuje. Obecně nízká spokojenost panuje ve spojení s různými aspekty rezidenčního prostředí: kvalitou dopravní infrastruktury (nedokončené nebo nekvalitně provedené místní silnice a chodníky), nedostatkem veřejných prostranství (málo dětských, sportovních hřišť a zeleně) a kvalitou a dostupností občanské vybavenosti (zejména mateřských a základních škol).

Tabulka 10.5: Vybrané aspekty rezidenční spokojenosti stabilních a potenciálně mobilních obyvatel v nové zástavbě Říčan (N=80)

Oblast	Mobilní domácnosti		Stabilní domácnosti	
	Spokojení	Nespokojení	Spokojení	Nespokojení
Kvalita občanské vybavenosti – obchodů, restaurací, jiných služeb apod.	90%	3%	85%	3%
Kvalita fyzického prostředí (architektura, vzhled prostředí)	79%	0%	85%	4%
Kvalita sociálního prostředí (mezilidské vztahy se sousedy)	79%	4%	87%	4%
Kvalita životního prostředí lokality (krajina)	79%	4%	76%	4%
Veřejná doprava (MHD)	68%	5%	62%	10%

[50] Tato výtka se objevuje ve výpovědích obyvatel několika konkrétních lokalit, v nichž developer patrně neodvedl bezchybnou práci, s jejímiž následky se lidé v současnosti potýkají.

Obrázek 10.8: Rezidenti některých lokalit jsou nespokojeni s kvalitou dopravní infrastruktury: povrchy všech komunikací nejsou ještě zdaleka dokončeny

Foto: Martina Kopečná

Oblast	Mobilní domácnosti		Stabilní domácnosti	
	Spokojení	Nespokojení	Spokojení	Nespokojení
Kvalita bydlení (stavby)	**58%**	8%	**76%**	7%
Velikost bytu/domu a zahrady	**54%**	13%	**91%**	4%
Soukromí	**54%**	4%	**76%**	7%
Kvalita občanské vybavenosti – škol, zdravotnických zařízení apod.	49%	28%	53%	21%
Veřejné prostranství (dětská, sportovní hřiště, parky)	48%	13%	55%	22%
Dopravní infrastruktura (silnice, chodníky)	38%	42%	38%	38%
CELKEM	**71 %**	**4 %**	**91 %**	**2 %**

Zdroj: dotazníkové šetření, 2010

Poznámka: V tabulce není uveden podíl respondentů, kteří uvedli možnost „ani spokojen, ani nespokojen" (součet podílu spokojených a nespokojených nemusí proto být 100 %). Jako mobilní domácnosti, byly označeny ty, které v šetření vyjádřili úmysl se v příštích 5–7 letech odstěhovat. Naopak stabilní domácnosti plánují v současném bydlišti zůstat.

Další a již konkrétnější pohled na migrační motivace nabízí analýza důvodů, které pravděpodobně povedou dotázané k přestěhování. Deklarované důvody stěhování obsahují již současné problematické aspekty bydlení v nové zástavbě Říčan, ale zároveň ty stresory, jejichž působení respondenti v budoucnosti teprve očekávají. Jedná se zvláště o změny ve složení domácnosti – zejména posun v životním cyklu, kdy lidé očekávají růst rodiny anebo naopak odchod dětí ze společné domácnosti – nebo jejím ekonomickém statusu (viz tabulka 10.6). Tyto změny přirozeně výrazným způsobem ovlivňují rezidenční aspirace, preference a potřeby domácností z hlediska výběru svého bydlení. Silné jsou také důvody spojené s nespokojeností se stavem rezidenčního prostředí (nevyhovující fyzické prostředí v okolí domu nebo bytu způsobené hlukem, nedostatkem zeleně

apod.), ale také vybaveností Říčan sociální infrastrukturou (nedostatečná kapacita mateřských a základních škol, špatná kvalita či dostupnost obchodů a služeb) a částečně též dopravní dostupností místa pracoviště.

Tabulka 10.6: Důvody přestěhování ze sledovaných typů bydlení (N = 24)

Typ důvodu	Důvod	dům	Řadový dům	Bytový (vč. RD)	Celkem v daném typu	Celkem
Rezidenční prostředí	Sousedství	Touha žít v jiném typu zástavby	**4**	**7**	12	
		Nevyhovující prostředí v okolí současného bydliště (hluk, nedostatek zeleně apod.)	3	7	10	
		Nespokojenost s kapacitou mateřských a základních škol	**3**	4	7	
		Nevyhovující prostředí v okolí současného bydliště (nedostatečné sítě technické infrastruktury apod.)	2	3	5	
		Nespokojenost s kvalitou nebo dostupností obchodů a služeb	2	3	5	**18**
		Touha žít opět ve městě	2	2	4	
		Prostředí přátelštější dětem (nedostatek dětských a sportovních hřišť)	3	**1**	4	
		Nespokojenost s architektonickým a urbanistickým řešením současného bydliště	2	**1**	3	
		Nevyhovující sousedské prostředí	2	**1**	3	
	Bydlení	Velikost bytu/domu již dnes neodpovídá současným potřebám	**5**	**11**	16	**17**
		Špatná kvalita bydlení	3	0	3	
	Dostupnost	Špatná dopravní dostupnost do zaměstnání	**4**	3	7	**7**
		Změna místa pracoviště člena domácnosti	**4**	2	6	
Domácnost	Životní cyklus	Založení nebo růst rodiny Snížení počtu členů domácnosti (odchod dětí apod.)	**3** **2**	**8** -	12 3	**13**
	Zaměstnání	Očekávaná změna příjmů rodiny	**3**	3	6	**6**
Celkem domácností			**9**	**12**	**24**	**24**

Zdroj: dotazníkové šetření, 2010

Poznámka: Do tabulky byly zahrnuty pouze důvody stěhování, které označili alespoň tři respondenti. Tučně jsou vyznačeny ty důvody stěhování, kterým přikládali respondenti nejvyšší důležitost: nejméně 8 bodů na škále od 0 (nejméně důležité) do 10 (nejvíce důležité).

Za nejsilnější faktory, které vysvětlují uvažování některých domácností přestěhovat se v blízké budoucnosti, lze považovat kombinaci nedostatečné velikosti současného domu nebo bytu a plánovaného založení rodiny nebo její

zvětšení. Z výsledků šetření je totiž jasně zřejmá souvislost mezi fází životního cyklu a velikostí bytu. Mezi rezidenty uvažující o změně bydliště totiž patří v podstatě pouze mladí lidé nebo rodiny s malými dětmi, kteří bydlí v menších bytech (1+kk nebo 2+kk) nebo kterým i větší byt nedostačuje. Na druhé straně většina domácností, které vykazují rezidenční stabilitu, bydlí ve velkém bytě (3+kk a větším). Jsou mezi nimi rodiny s malými i odrostlejšími dětmi a nezanedbatelnou část tvoří starší lidé, jejichž děti již ze společné domácnosti odešly.

Jaké domácnosti se plánují odstěhovat?

Ačkoliv v předchozím textu již byla naznačena hlavní (socio)demografická charakteristika skupiny obyvatel, kteří se z nové zástavby Říčan hodlají odstěhovat, následující část kapitoly je zaměřena na skupinu potenciálních migrantů s cílem nalézt podobnosti v jejich motivacích a očekáváních. Vzhledem k malé velikosti souboru zkoumaných domácností (pouze 24 případy), jež jsou navíc poměrně heterogenního charakteru, analýza neaspiruje na vyvození obecných závěrů z výsledků šetření. Cílem následujících odstavců je spíše poukázat na příklady domácností, které o stěhování uvažují a představit jejich odlišné důvody, které je v jejich rozhodování ovlivňují. Pro lepší pochopení důvodů plánovaného stěhování ze současného místa bydliště považujeme za klíčové utřídit skupinu domácností podle toho, kde budou nové bydlení hledat. Ukazuje se, že motivace obyvatel k návratu do města není tak silná, jak někteří autoři očekávají, a o stěhování do hlavního města uvažuje pouze zhruba třetina respondentů (viz obrázek 10.8). Stejně početná je skupina domácností, které plánují přesun v rámci suburbánního zázemí Prahy. Menší část obyvatel pak uvažuje o migraci mimo pražský metropolitní region do venkovských oblastí.

Domácnosti, které mají v úmyslu se přestěhovat do jiného bydlení v suburbánním zázemí Prahy představují nejhomogennější skupinu z hlediska své demografické struktury a pozice v rámci životního cyklu. Jde totiž téměř bezvýhradně o velmi mladé rodiny (jejich děti jsou ve věku do 7 let). V Říčanech bydlí v bytových nebo řadových domech, většinou v menších bytech (2+kk nebo případně 3+kk). Současné bydlení již brzy nebude dostačovat jejich potřebám: všichni bez výjimky jako důvod pro stěhování uvádí nedostatečnou velikost domu či bytu, jež je v některých případech navázána na narození dalšího potomka. Jako další důvod pro stěhování uvádí často preferenci jiného typu bydlení, než ve kterém v současnosti bydlí: jako upřednostňovaný typ zástavby všichni volí samostatně stojící rodinný dům. Některým vadí architektura a urbanismus v místě bydliště nebo kvalita provedení stavebních prací jejich současného bytu.

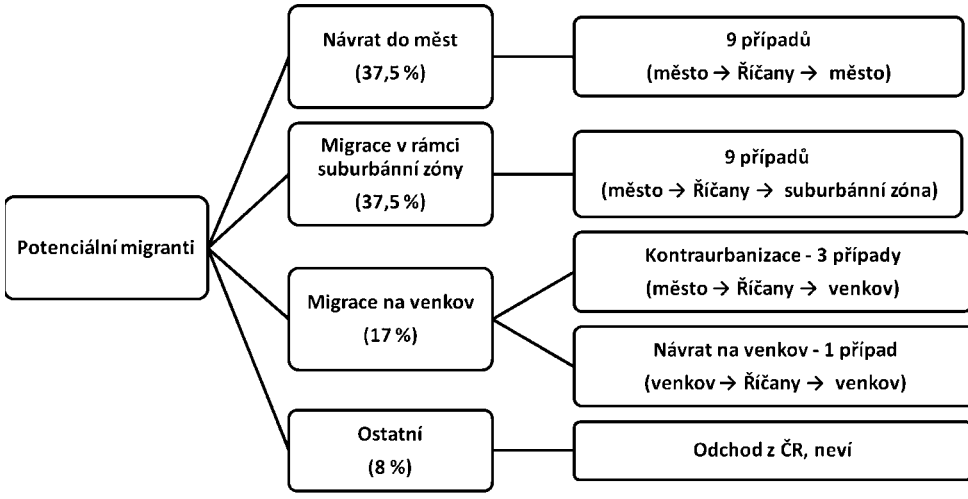

Obrázek 10.9: Místo plánovaného stěhování nových obyvatel Říčan (N=24) *Zdroj: dotazníkové šetření, 2010*

V případě domácností, které se hodlají odstěhovat do Prahy, můžeme identifikovat dvě podskupiny podle preferovaného typu bydlení. Z jedné třetiny jde o rodiny s malými dětmi a mladý pár, které se plánují přestěhovat do rodinného domu a vyřešit tak svojí bytovou situaci (příliš malý byt). Z hlediska jejich motivace bychom je mohli přiřadit k předchozí skupině obyvatel, kteří mají v úmyslu stěhovat se pouze v rámci zázemí Prahy (tedy vně jejích administrativních hranic). Početnější a zajímavější podskupinu tvoří lidé, kteří vyjádřili odhodlání se přestěhovat do bytu. Ti se totiž od ostatních účastníků šetření odlišují především tím, že většina z nich jako ideální bydlení uvedla byt v bytovém domě (na rozdíl od ostatních 90 % dotazovaných, kteří uvedli rodinný dům). Z velké části jde o mladé lidi převážně do 30 let, kteří žijí specifickým životním stylem odpovídajícím fázi jejich životního cyklu, a bydlení v centrálních částech města jim více vyhovuje. Plánované stěhování je někdy spojeno s odchodem od rodičů. V jejich případě by bylo velmi zajímavé sledovat, zda ve městě budou zůstávat dlouhodobě, anebo plánovaný přesun do bytu představuje přechodné bydlení a do budoucna (především v souvislosti se zakládáním rodiny) budou hledat jiný typ bydlení (například v rodinném domě).

Poslední ucelenou skupinou (byť poměrně heterogenní) potenciálně mobilních jsou domácnosti, jejichž cílovou lokalitou je venkovská obec. V několika případech bude jejich stěhování představovat součást procesu kontraurbanizace, který je charakteristický migrací obyvatel z měst (metropolitních regionů) na venkov: typicky se jedná například o dvě mladé domácnosti, které se do řadového domu v Říčanech přestěhovaly z pražských bytů, ale touží ještě po větších prostorech k obývání v jiném typu zástavby ve venkovském prostředí.

Diskuse a závěr

Šetření provedené ve vybraných lokalitách Říčan ukazuje, že znatelná část nově příchozích obyvatel se plánuje v blízké budoucnosti (5–7 letech) odstěhovat ze současného bydliště. Ze srovnání s jinými podobnými výzkumy je však zřejmé, že zjištěná míra rezidenční (ne)stability není výjimečná. Výsledky výzkumu jsou navíc patrně ovlivněny poměrně krátkou dobou, po kterou zde noví obyvatelé bydlí. Domníváme se, že podíl domácností s úmyslem se odstěhovat se bude postupně časem snižovat tak, jak si budou lidé vytvářet vztah k místu a zapojovat se do dění v místní komunitě. Z pohledu rozdílů mezi sledovanými typy bydlení představují respondenti z bytových domů, zejména v okrajových částech města, nejméně stabilní část obyvatelstva. Díky průměrné velikosti (a ceně) bytů mají tyto lokality velký potenciál stát se fluktuačním územím: mohou představovat startovní bydlení pro mladé lidi nebo být řešením pro ekonomicky relativně slabší domácnosti. Na druhé straně se ukazuje, že samostatné rodinné domy patří k rezidenčně stabilní části města. Bydlí v nich totiž převážně rodiny v pokročilejší fázi životního cyklu a také po delší dobu než v jiných typech bydlení. Tato část obyvatel si tak vytvořila již určitý vztah k místu i domu a snaží se svou případnou nespokojenost řešit jinak než stěhováním. To také koresponduje se závěry Musila (1971), který hovoří o tom, že obyvatelé rodinných domů jsou stabilizovanější složkou obyvatel městských regionů. Rezidenční stabilita jednotlivých domácností je ovlivněna rovněž formou právního užívání domu nebo bytu. Stěhování z nájemního bydlení je možné uskutečnit nepoměrně jednodušeji než v případě, že domácnost nemovitost vlastní, a především pokud je zatížena hypotékou. Obecně je výběr nového bydlení a vůbec uvažování o přestěhování vázán na ceny bydlení v různých částech metropolitního regionu a aktuální finanční možnosti rodiny. Přestože by řada z nich raději bydlela ve vilové čtvrti nedaleko centra města, jejich dostupné prostředky stačí „pouze" na bydlení v rodinném domě v zázemí Prahy. Dalším faktorem, který významně ovlivňuje setrvání rodiny v současném místě bydliště, je poměrně vysoká vázanost dětí na lokální prostředí. Děti jsou totiž obecně v daleko větší míře v každodenním životě spojeny s místem bydliště, kde obvykle chodí do školy a v jehož okolí navazují své sociální vazby.

Analýza rezidenční stability v Říčanech nastínila poměrně velkou diverzitu motivací obyvatel, kteří se v blízké budoucnosti hodlají odstěhovat z oblastí nové bytové výstavby. Ukázalo se, že skutečně dochází k částečnému návratu suburbanitů zpět do hlavního města. Uvažování o přestěhování je však spíše než s nespokojeností s místem současného bydliště spojeno s posunem v životním cyklu mladých lidí a s tím souvisejících větších nároků na bydlení.

Ačkoliv nedostatečná kvalita bydlení není jediným důvodem zamýšleného stěhování, je v některých lokalitách respondenty vyjadřována poměrně velká míra nespokojenosti, jež by neměla být podceňována (právě s ohledem na hrozbu vzniku fluktuačního území s nižším socioekonomickým statusem obyvatel). Autorky textu se domnívají, že rezidenti, kterým nevyhovuje současné bydlení v rámci suburbánní zóny Prahy a plánují se přestěhovat do jiného typu bydlení nebo do jiné obce v metropolitním regionu Prahy, budou v budoucnosti pravděpodobněji náročnější při výběru svého nového bydlení. Mají za sebou již první zkušenost s bydlením v suburbiu a vědí, se kterými aspekty byli nespokojení a na základě této zkušenosti budou mít na své bydlení jasnější požadavky.

Terénní šetření provedené v Říčanech u Prahy můžeme považovat za pilotní náhled do problematiky rezidenční stability obyvatel, ať již svým rozsahem, tak územním zaměřením. Za hlavní přínos tohoto textu autorky považují zejména uchopení sledované problematiky. Je totiž zajímavé, že domácnosti, které si jsou velmi podobné z hlediska věku nebo vzdělání svých členů i celkové pozice v životním cyklu, mohou mít do budoucna odlišné plány. To ukazuje na větší nutnost se při výzkumu migrace zaměřit kromě tradičních analýz sociodemografických struktur migrantů také na životní styl obyvatel, který se často jeví jako rozhodující faktor. Pro nalezení zobecňujících tvrzení však bude potřeba provést další výzkumy v jiných typech suburbánních obcí i částech metropolitního regionu.

LITERATURA

BELL, W. (1956): Social Choice, Life Styles and Suburban Residence. In: Dobriner, W. M. (ed.): The Suburban Community, G. P. Putnam's Sons, New York, s. 225–247.

BOGUE, D. J. (1959): Internal Migration. In: Hauser, P.M., Duncan, O.D. (eds.): The Study of Population. University Press of Chicago, Chicago.

BROWN, L. A., MOORE, E. G. (1970): The Intra-Urban Migration Process: A Perspective. Geografiska Annaler, 52, č. 1, s. 1–13

CÍLEK, V. (2005): Krajina: paměť, útěcha a osud. Veřejná správa, 33, příloha.

CLARK, W. A. V., ONAKA, J. L. (1983): Life Cycle and Housing Adjustment as Explanations of Residential Mobility. Urban Studies, 20, č. 1, s. 47–57.

COUPE, R. T., MORGAN, B. S. (1981): Towards and Fuller Understanding of Residential Mobility: A Case Study of Northampton, England. Environment and Planning A, 13, č. 2, s. 201–215.

GIGLIOTTI, R. J. (1976): Residental stability and academic sense of control. Journal of black studies, 6, č. 3, s. 257–276.

GOLLEDGE, G., STIMSON, R. J. (1997): Spatial Behavior: A Geographic Perspective. The Guilford Press, New York, London, 620 s.

KOPEČNÁ, M. (2010): Analýza residenční stability a spokojenost v suburbánním zázemí Prahy. Případová studie města Říčany. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 112 s.

LANSING, J. B., HENDRICKS, G. (1967): Automobile Ownership and Residential Density. Ann Arbor, Survey Research Center, University of Michigan.

LANDALE, N. S., GUEST, A.V. (1985): Constraints, Satisfaction and Residential Mobility: Speare's Model Reconsidered. Demography, 22, č. 2, s. 199–222.

LEE, E. S. (1966): A Theory of Migration. Demography, 3, č. 1, s. 47–57.

LEE, B. A., OROPESA, R. S., KANAN, J. W. (1994): Neighborhood Context and Residential Mobility. Demography, 31, č. 2, s. 249–270.

LEY, D. (1983): A Social Geography of the City. University of British Columbia, Harper&Row Publisher, New York, 449 s.

LONG, L. (1972): The Influence of Number and Ages of Children on Residential Mobility. Demography, 9, č. 3, s. 371–382.

LU, M. (1998): Analyzing migration decision-making: relationships between residential satisfaction, mobility intentions, and moving behavior. Environment and Planning A, 30, č. 8, s. 1473–1494.

LUX, M., SUNEGA, P., MIKESZOVÁ, M., VEČERNÍK, J., MATYÁŠ, F. (2006): Analýza opatření bytové politiky směřujících k podpoře flexibility práce v ČR. 1. díl, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 58 s.

MORROW-JONES, H.A., WENNING, M.V. (2005): The Housing Ladder, the Housing Life-cycle and the Housing Life-course: Upward and Downward Movement among Repeat Homebuyers in a US Metropolitan Housing Market. Urban Studies, 45, č. 10, s. 1739–1754.

MUSIL, J. (1971): Sociologie bydlení, Svoboda, Praha.

NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2010): Migrace mladých lidí. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, J. (eds.): Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky, Karolinum, Praha.

OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in the Prague Urban Region. Geografiska Annaler: Human Geography, 89B, č. 2, s. 111–125.

OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J. (2010): Migrace vysokoškoláků. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, J. (eds.): Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky, Karolinum, Praha.

OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2011): Prostorová typologie a zonace Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. eds.: Sociální proměny pražských čtvrtí, Academia, Praha, s. X–X.

PINDERHUGHES, E. E., NIX, R., FOSTER, E. M., JONES, D. (2007): Parenting in Context: Impact of Neighborhood Poverty, Residential Stability, Public Services, Social Networks, and Danger on Parental Behaviors. [online] [cit. 2010–06-30]. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2760988/>.

PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2010): Suburbanizace a školy. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, J. (eds.): Atlas sociálně prostorové diferenciace České republiky, Karolinum, Praha.

ROSS, C. E., REYNOLDS, J. R., GEIS, K.J. (2000): The contingent meaning of neighborhood stability for residents psychological well-being. American sociological review, 65, s. 581–597.

ROSSI, P. H. (1955): Why Families Move. Free Press, New York.

SABAGH, G., VAN ARSDOL, M. D., BUTLER, E. W. (1969): Some determinants of intrametropolitan residential mobility: conceptual considerations. Social Forces, 48, č. 1, s. 88–98.

SAMPSON, R. (1988): Local Friendship Ties and Community Attachement in Mass Society: A Multilevel Systemic Model. American Sociological Review, 53, č. 5, s. 766–779.

SOUTH, S. J., CROWDER, K. D. (1997): Residential Mobility between Cities and Suburbs: Race, Suburbanization, and Back-to-the-city Moves. Demography, 34, č. 4, s. 525–538.
SPEARE, A., GOLDSTEIN, S., FREY, WH. (1975): Residential Mobility, Migration, and Metropolitan Change. Ballinger, Cambridge.
SÝKORA, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. Sociologický časopis, 39, č. 2, s. 217–233.
TEMELOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, O., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P. (2007): Socioekonomická analýza sídliště Kročehlavy v Kladně. Výzkumná zpráva. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
THOMAS, D. S. (1929): Research Memorandum on Migration Differentials. Bulletin 43. Socoal Science Research Council, New York.
VARADY, D. P. (1990): Influences on the City-Suburban Choice. A Study of Cincinnati Homebuyers. Journal of the American Planning Association, 56, č. 1, s. 22–40.
WATTEL, H. (1958): Levittown: A Suburban Community. In: Dobriner, W. M. (ed.): The Suburban Community, G. P. Putnam's Sons, New York, s. 287–313.
WOLPERT, J. (1966): Migration as an Adjustment to Environmental Stress. Journal of Social Issues, 22, č. 4, s. 92–102.
ZORBAUGH, H. W. (1929): The Gold Coast and the Slum. University of Chicago Press, Chicago.

ZDROJE DAT:

OFICIÁLNÍ STRÁNKY MĚSTA ŘÍČANY (2010): Základní údaje. [online] [cit. 2010-07-15]. Dostupné z: <info.ricany.cz/prilohyarchiv/1026/2_základní%20údaje.doc>
ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2008): Interní data za bytovou výstavbu. Český statistický úřad, Praha.
ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2010a): Územní změny, počty obyvatel, narození, zemřelí, stěhování. [online] [cit. 28. 7. 2010]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/cz/obce_d/index.htm>
ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD (2010b): Vybrané statistické údaje za obec. [online] [cit. 22. 5. 2010]. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?cislotab=MOS+ZV01&kapitola_id=5&voa=tabulka&go_zobraz=1&aktualizuj=Aktualizovat&pro_1_154=538728>

MARTINA KOPEČNÁ, PETRA ŠPAČKOVÁ

11 Druhé bydlení v zázemí Prahy

Úvod

Tato kapitola je věnována problematice druhého bydlení, jakožto fenoménu souvisejícím s životním stylem především městské populace a jehož koncentrace je v rámci celého Česka dominantní v jižním zázemí Prahy (Vágner, Fialová 2004). Zároveň v tomto regionu, ve kterém došlo ke vzniku a masovému rozšíření sledovaného jevu, dochází na přelomu tisíciletí k jeho nejvýraznějším změnám majícím vliv na fyzickou i sociální strukturu sledovaného území.

Cílem kapitoly je v první řadě přiblížit obecně problematiku druhého bydlení, seznámit čtenáře s termínem druhé bydlení, osvětlit možné přístupy k jeho studiu, upozornit na dostupné datové zdroje a s nimi spojené metody výzkumu. Dále je pozornost zaměřena na jev probíhající v Česku v posledních desetiletích, kterým je transformace druhého bydlení, a to především na bydlení trvalé. Tyto změny jsou dokumentovány na dvou případových studiích. První zachycuje změny druhého bydlení v oblasti sousedící s jižní administrativní hranicí Prahy, druhá v lokalitách vzdálenějších v povodí dolní Kocáby, ve kterých má druhé bydlení své historické kořeny.

Přístupy ke studiu druhého bydlení

Pojem druhé bydlení není v literatuře jednotně definován (Kowalczyk 1994, Pásková, Zelenka 2002), přesto v podstatě vždy vyjadřuje objekt určený k individuální rekreaci. V této stati budeme vycházet z definice užívané v posledních desetiletích v české literatuře. Druhé bydlení chápeme jako komplex jevů a procesů, spojených s objektem (či částí objektu), který je přechodným místem pobytu vlastníka(ů) či uživatele(ů), využívajícího(ch) tento objekt převážně k rekreačním účelům (Vágner 1999, Fialová 2000). Za základní charakteristiky považujeme „využívání objektu převážně za účelem rekreace, situování objektu v jiném místě, než je trvalé místo bydliště vlastníka a individuální různorodost

v době i periodicitě využívání objektu" (Mariot 1986 cit. in: Vágner, Fialová a kol. 2004, s. 20)

Ke studiu problematiky druhého bydlení je možné přistupovat z různých úhlů pohledu (Fialová 2000). Nejfrekventovanější bývají tři přístupy, které se prolínají: z hlediska systému osídlení, cestovního ruchu a životního stylu populace. Následující podkapitoly budou stručně věnovány dané problematice z pohledu zásadních publikací a v závěru vždy přiblíží konkrétní situaci v Česku s důrazem na zázemí Prahy.

Druhé bydlení jako součást systému osídlení

Informace o druhém bydlení v Evropě i ve světě, zaměřené především na jeho roli při plánování rozvoje venkova, nalezneme v publikaci Gallent a Tewdwr-Jones (2000) a především v knize Hall, Müller (2004), kde je pozornost zaměřena na problematiku rekreační mobility obyvatel. Druhé bydlení je pak chápáno jako součást deurbanizačních trendů, kdy dochází ke stírání rozdílů mezi prvním (trvalým), sezónním a druhým (rekreačním) bydlením i místem pracoviště, v závislosti na rozvoji informačních technologií a narůstajících možnostech mobility (Flognfeldt 2004).

V Česku bylo na problematiku rekreačního osídlení (druhého bydlení) upozorněno velmi záhy (Joura 1944), následně pak koncem šedesátých let (Gardavský 1968) i v období největšího kvantitativního nárůstu (Librová 1975, Vystoupil 1981) a dále pak v letech devadesátých, kdy byly publikovány výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 1991 (Kučera 1992). V té době bylo doloženo, že objekty druhého bydlení představují v Česku 20 % všech obytných objektů. Z poloviny se jedná o rekreační chalupy, což jsou objekty, které původně sloužily zpravidla k trvalému bydlení, a později došlo k jejich přeměně na rekreační funkci. Ty se značnou měrou zasloužily o zachování mnoha venkovských sídel, především v oblastech nedosídlených po odsunu německého obyvatelstva po druhé světové válce (pohraničí, Neveklovsko, Svitavsko…), ale také v oblastech s významným záporným migračním saldem v průběhu socialistické industrializace v souvislosti se střediskovou soustavou osídlení (blíže Librová 1996, 1997, Bičík a kol. 2001, Fialová 2001, Vágner, Fialová a kol. 2004). Tento typ se vyskytuje v zázemí Prahy pouze ojediněle, proto mu nebudeme dále věnovat pozornost. Ve druhém případě se jedná o chaty, případně rekreační domky, které jsou naopak výrazně koncentrovány především v jižním zázemí Prahy. Jedná se o objekty vybudované primárně za účelem rekreace. Jejich lokalizace je částečně vázána na původní venkovská sídla, častěji se však vyskytují územně odděleně na místech, kde by venkovské osídlení původně závislé na zemědělské činnosti

nikdy nevzniklo (lesnatá, strmá, špatně dostupná údolí apod.). Vznikla tak nová sídla, jejichž funkce je rekreační a jsou využívána v omezeném časovém období (jarní až podzimní víkendy, letní prázdniny). Často jsou specifická svým půdorysem (Fialová 2000) i architekturou (Zapletalová 2007). Jedná se o lokality ve velmi kvalitním přírodním prostředí, které byly zpravidla dobře dostupné železniční dopravou. Jejich vznik datujeme do meziválečného období. Lokality vzniklé v návaznosti na původní venkovské sídlo (zejména 60. a 70. léta 20. století) představovaly svým způsobem náhradu suburbanizačního procesu, který byl v období socialismu legislativně potlačen zejména zákonem na ochranu zemědělského půdního fondu a vyhláškou řešící střediskovou soustavu osídlení (Fialová, Vágner 2005), a který se projevuje i v současnosti (Ouředníček 2006). Na vhodných místech proto vedle nové výstavby rodinných domů dochází k transformaci objektů druhého bydlení (Fialová 2003a, 2003b, Fialová, Kadlecová 2007, Fialová a kol. 2007).

Druhé bydlení jako jeden z typů cestovního ruchu

Druhé bydlení je zpravidla považováno za součást venkovského, krátkodobého, domácího, individuálního cestovního ruchu (Gardavský 1968, Jackson 1986, Fialová 2000, Timothy 2004). K lokalitám druhého bydlení je možné přistupovat jako k destinaci cestovního ruchu, která má svůj vlastní vývoj. V praxi (pro charakterizování dosavadního vývoje a především predikci budoucího) bývá využíván tzv. životní cyklus destinace (Butler 2006, Pásková 2008), kdy jsou popsány fáze vývoje: objevení, vtažení, rozvoj, konsolidace, stagnace, poststagnace (omlazení, adaptace, stabilizace, pokles, úpadek). Z hlediska lokality druhého bydlení, kdy za fázi stagnace z hlediska tohoto modelu lze považovat období transformace na bydlení trvalé, je nutné mít na paměti, že dochází k velmi výrazným kvalitativním změnám a úpadek z hlediska počtu objektů druhého bydlení tak může představovat pro lokalitu z pohledu stability sídla naopak tzv. omlazení či adaptaci (Godbey, Bevins 1987, Strapp 1988). To je právě příklad vyskytující se v zázemí Prahy. Nesmírně důležité je posuzování vývoje z hlediska různých časových period – roky, měsíce, dny v týdnu (Fialová 2009). V klasických destinacích cestovního ruchu pak naopak může v posledních letech docházet k rozvoji druhého bydlení, což je vázáno na změny v motivačních prioritách účastníků cestovního ruchu a ve využití volného času části populace (viz další podkapitola) (Romeiss-Stracke 2003, Franch a kol. 2008). V zázemí Prahy se jedná o lokality při vodních nádržích, kde byly situovány objekty vázaného cestovního ruchu (podniková rekreace). V rámci cestovního ruchu vystupuje druhé bydlení v posledních cca 15 letech také jako klasická komerční forma, kdy dochází k pronájmu těchto objektů (Fialová, Kadlecová 2007, Fialová a kol. 2007).

Druhé bydlení jako součást životního stylu

Využívání objektů druhého bydlení představuje specifický způsob trávení volného času, který je předmětem zájmu sociologů (Schulze 1992, Dufková 2002, 2006) i geografů (Bičík a kol. 2001, Vágner 2003). Svým způsobem se jedná o prostorovou schizofrenii, kdy uživatel druhého bydlení dělí své finanční prostředky, zájem a čas mezi dvě lokality – trvalé a druhé bydlení. Často během kalendářního roku dochází ke změně preferencí místa pobytu. V letní sezóně (typické pro objekty druhého bydlení v zázemí Prahy) se v obci svého trvalého bydliště, zpravidla i pracoviště, zdržuje pouze z důvodu pracovních povinností vyžadujících osobní přítomnost, jinak využívá stále častěji moderní informační technologie (především internet). Výrazně tak upřednostňuje pobyt v objektu druhého bydlení. Mnohdy pak přesídlí i natrvalo, což můžeme považovat za jeden z případů amenitní migrace (Librová 1994, 2003, Bartoš, Kušová 2005, Bartoš a kol. 2009). Dominantně hovoříme o transformaci druhého bydlení, bylo by však chybou neupozornit, že druhé bydlení prožívá i jistou renesanci. Dochází k ní ve spojitosti s přechodem od „společnosti zážitků" devadesátých let 20. století (Schulze 1992) ke „společnosti smyslu" (Romeiss-Stracke 2003) přelomu tisíciletí, tzv. období druhé moderny. Toto období je možné charakterizovat jako období, kdy jsou uspokojeny existenční potřeby, jsou k dispozici volné prostředky na zábavu, ale té je tak velké množství, že je potřeba výběru. Část populace tak vyhledává klid, který v jistém slova smyslu může druhé bydlení poskytnout, a který je protikladem adrenalinových zážitků a masového cestovního ruchu (Franch a kol. 2008). Jistá je zde samozřejmě souvislost i se stárnutím populace. Hovoříme-li o životním stylu, je nezbytné poukázat na vztah uživatelů k místu, regionu, kde je jejich objekt druhého bydlení lokalizován. Vztah a intenzita využívání souvisí do jisté míry s životním cyklem (Fialová 2000), sousedskými vazbami (většinou pozitivními) (Vágner, Fialová a kol 2004), individuální povahou jednotlivce i charakterem lokality. Je však možné pozorovat i jakési formování regionální identity, případně identity regionu (např. oblast „Hadí řeky", blíže případová studie dolní Kocáby) (Chromý 2003, Fialová a kol. 2010).

Metody výzkumu a zdroje dat

Základním údajem pro hodnocení druhého bydlení je počet rekreačních objektů. Tyto údaje za celé Česko je možné získat z několika zdrojů. Prvním zdrojem je Český statistický úřad (ČSÚ), druhým je Katastr nemovitostí (KN) databáze Českého úřadu zeměměřičského a katastrálního (ČÚZK) a další možností je Registr

sčítacích obvodů a budov (RSO). Absolutní počet objektů je relativizován, nejčastěji se pracuje s počtem objektů připadajících na kilometr čtvereční (hustota), podílem rekreačních objektů připadajících na úhrn všech obytných staveb, případně potenciální počet lůžek v objektech druhého bydlení připadající na počet trvalých obyvatel v území, tzv. Defertova funkce (rekreační funkce daného území) (Pásková, Zelenka 2002). Rekreační zatížení území je pak představováno potenciálním počtem rekreantů, vycházejícím z počtu lůžek na kilometr čtvereční. Tento ukazatel je však fakticky velmi proměnný v čase (Fialová 2009). Jmenované ukazatele slouží k celkovému přehledu o výskytu a koncentraci druhého bydlení a jsou využívány v plánovací praxi (Vystoupil a kol. 2007) a při výzkumu jako prvotní informace k výběru modelových území pro případové studie. Pokud chceme cíleně vybrat území, kde dochází k nejvýraznějším změnám ve fyzické struktuře, volíme jako doplňující ukazatel rozestavěnosti, což je počet domů postavených po roce 1990 na 100 budov.

Při detailním výzkumu druhého bydlení je neodmyslitelnou metodou terénní šetření. Vhodnou pomůckou jsou základní mapy 1:10 000, katastrální mapy a ortofotomapy 1:2 800. Terénní šetření spočívá v porovnávání reálné situace s dostupnými databázemi (SLDB, RSO), kdy je zjišťováno, zda jsou v mapových podkladech všechny objekty a jaká je jejich základní charakteristika – zda se jedná o dům trvale obydlený či nikoliv a stav je zakreslován příslušnou značkou do mapy (Fialová 1992, Zbíral 2008, Tesař 2009). Zároveň je možné sledovat tzv. momentální rozestavěnost, což je počet domů ve výstavbě v průběhu terénního šetření připadající na 100 budov. Tento ukazatel dokumentuje intenzitu transformačního procesu. Nedílnou součástí terénního šetření je pořizování fotodokumentace.

1.1

Další formou výzkumu jsou rozhovory s aktéry působícími ve zkoumaném území. Tím jsou míněni představitelé místní samosprávy, zástupci osadních výborů v lokalitách s vysokou koncentrací druhého bydlení (vyskytují se především v trampských osadách či zahrádkových koloniích), s rezidenty a majiteli druhého bydlení. Posledně jmenovaní aktéři bývají častěji respondenty dotazníkového šetření (viz dále). Cílem řízených rozhovorů je získat informace například zda a za jakých podmínek probíhá výstavba rekreačních objektů a objektů pro trvalé bydlení, jak spolupracuje obec s rekreanty, jak je vnímána existence druhého bydlení, zda dochází ke střetům mezi původními rezidenty, uživateli druhého bydlení a majiteli nově stavěných domů.

Dotazníkové šetření slouží ke zjištění kvantitativních a především kvalitativních ukazatelů, které nejsou jiným způsobem dostupné a dokumentují především

procesy, které jsou s druhým bydlením spojeny. Již od počátku devadesátých let je využíván standardizovaný dotazník, který vznikl na katedře ekonomické a regionální geografie PřF UK v Praze (Fialová 1992). Dotazník se skládá ze tří částí – první je věnována samotnému objektu druhého bydlení (velikost, stáří, vybavenost pozemku a objektu…), druhá činnostem spojeným s druhým bydlením (kolik osob a jak dlouho a často objekt využívá, jak jsou zde spokojeny a co je trápí, jak jinak tráví svůj volný čas, jaký je jejich současný vztah k druhému bydlení a jaké mají záměry v budoucnosti…) a závěrečná část je věnována identifikačním údajům respondenta, kde je kladen důraz i na kvalitu jeho trvalého bydliště. Za stěžejní lze považovat otázku týkající se budoucího využití objektu, zda nadále bude jeho funkce rekreační či dojde k přeměně na bydlení trvalé, případně zda bude objekt využíván k jiným zpravidla komerčním účelům (např. pronájem).

Transformace druhého bydlení v těsném zázemí Prahy

Vybrané modelové území sousedí s jižní administrativní hranicí hl. m. Prahy a správně náleží do okresu Praha-západ. Území je tvořeno obcemi Ohrobec a částí obce Dolní Břežany (sídelní části Zálepy a Jarov), skládá se ze dvou katastrálních území, a to Lhoty u Dolních Břežan a Ohrobce. Jedná se o území, které upoutalo svou pozornost z hlediska typu osídlení (trvalé i rekreační) již v meziválečném období (Joura 1944), koncem šedesátých let, kdy druhé bydlení představovalo celospolečenský fenomén a začalo být předmětem zájmu geografů (Gardavský 1968) a především v období výrazných společenských změn po roce 1989 až do současnosti (Fialová 1992, Fialová 1995, Fialová 1999, Fialová 2000, Tesař 2009).

Většina modelového území se nachází na plošině vltavského údolí situované na pravém břehu Vltavy v průměrné nadmořské výšce 350 m. Výjimkou je západní část tohoto území, která je tvořena údolím řeky Vltavy. Do tohoto velkého údolí zasahují též dvě menší boční údolí, která jsou tvořena Károvským, resp. Ohrobeckým potokem. Tento svažitý terén je hojně porostlý dřevinami a z estetického hlediska ho můžeme považovat za výrazně cennější než zbylou část území. Celkový dojem však může znehodnotit blízký kamenolom, který se nachází na protějším břehu Vltavy. Oblast je velmi dobře dopravně dostupná, její západní část především železniční tratí Praha–Vrané nad Vltavou, všechny části pak automobilovou dopravou, východní část, která je součástí pražského integrovaného dopravního systému, i autobusovou dopravou.

Modelové území je z hlediska druhého bydlení velmi rozmanité a je zde možné dokumentovat různé typy změn, kterými druhé bydlení prochází. Jed-

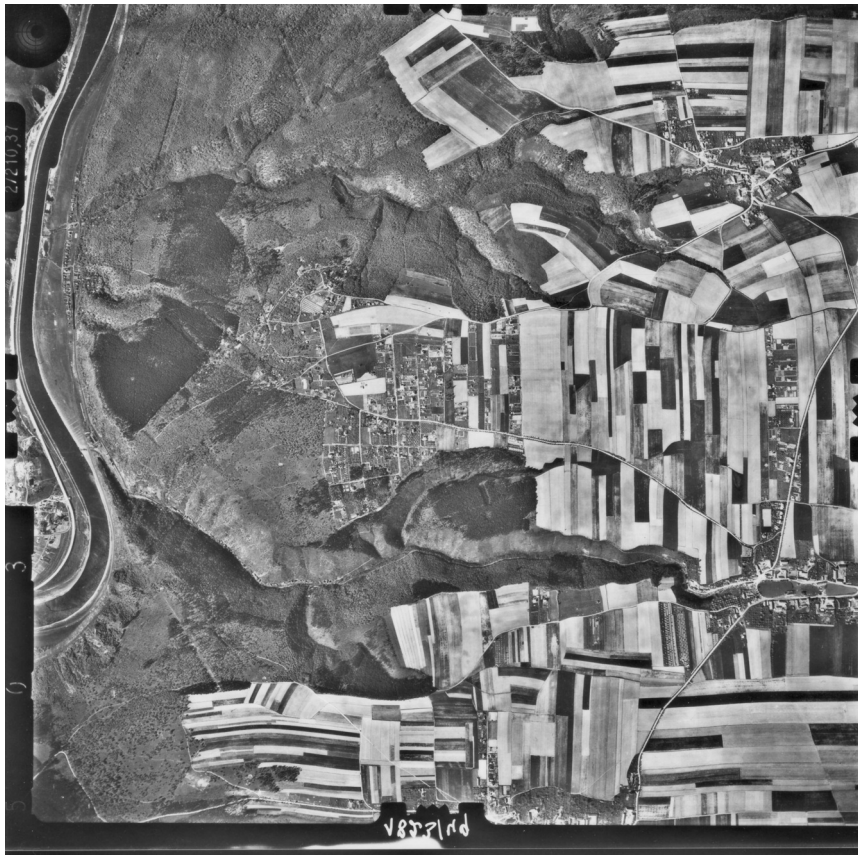

Obrázek 11.1: Letecká fotografie modelového území z roku 1949 s hranicemi lokalit: Ohrobec, K Vranému, Károv, Zálepy, Jarov, Jarovské údolí

Zdroj: Archiv leteckých fotografií Dobruška, vlastní úpravy

Poznámka: Ohrobec – modře, K Vranému – červeně, V Sedlištích – hnědě, Károv a Zálepy – žlutě, Jarov a Jarovské údolí – zeleně.

notlivé typy změn se dominantně projevují v charakterově odlišných lokalitách (jejich hranice jsou vyznačeny na obrázcích 11.1, 11.2, 11.3), a to v poválečném období, v období „vrcholného" socialismu a v období transformačním. Jedná se o lokality Ohrobec, K Vranému, V Sedlištích, Károv, Zálepy, Jarov a Jarovské údolí.

Zároveň můžeme změny funkčního využití doprovázené změnami fyzické a sociální struktury zjednodušeně sledovat ve třech časových periodách o rozdílné délce, které se směrem k přítomnosti zkracují. První, která zachycuje dlouhodobý vývoj lokality, je v rozmezí let třicátých až šedesátých, druhá končí přelomovým rokem 1989 a třetí zachycuje současnost (Fialová 2009).

V meziválečném období se jednalo o klasickou venkovskou oblast, kde byla dominantní zemědělská produkce, a jednalo se o uzavřený region (lokalita Ohrobec). Vzhledem k společenským změnám (ekonomicky sílící střední vrstva), přírodnímu prostředí (neznečištěná krajina průmyslovou výrobou), dopravní

Obrázek 11.2: Letecká fotografie modelového území z roku 1988 s hranicemi lokalit: Ohrobec, K Vranému, V Sedlištích, Károv, Zálepy, Jarov, Jarovské údolí

Zdroj: Archiv leteckých fotografií Dobruška, vlastní úpravy

Poznámka: Ohrobec – modře, K Vranému – červeně, V Sedlištích – hnědě, Károv a Zálepy – žlutě, Jarov a Jarovské údolí – zeleně.

dostupnosti (vlakové spojení, nedaleko hlavní dopravní tepny z Prahy na jih) se tato oblast stala zajímavou pro nový typ osídlení, nesoucí v sobě první prvky meziválečné suburbanizace (Károv, Zálepy). Na plošině v zemědělské krajině vznikl zárodek jakéhosi zahradního města využívaného dominantně k trvalému bydlení, k samozásobitelské zemědělské produkci, ale pro část majitelů také již k funkci rekreační jako objekty druhého bydlení (Károv, Zálepy, K Vranému, V Sedlištích). Naproti tomu v údolích podél vodních toků vznikají sídla naprosto nového typu s dominantní funkcí rekreační (Jarov, Jarovské údolí), budované dělnickou mládeží a levicově orientovanými intelektuály hledajícími inspiraci v hnutí woodcraft či v rodokapsech idealizujících dobývání „Divokého Západu". Ty v poválečném období vznikají i na plošině v návaznosti na zahradní město. Dochází tak ke střetu různého funkčního využití, které se zvýrazňuje v šedesátých letech, kdy původní venkovské osídlení pozbývá zemědělské funkce a ponechává si funkci obytnou (Ohrobec), naproti tomu velmi prudce, v počátku nekoordinovaně, později (konec 70. let) i plánovitě dominuje v tomto prostoru funkce rekreační (Károv, Zálepy). Region přestává být uzavřeným a stává se pře-

Obrázek 11.3: Letecká fotografie modelového území z roku 2002 s hranicemi lokalit: Ohrobec, K Vranému, V Sedlištích, Károv, Zálepy, Jarov, Jarovské údolí

Zdroj: Archiv leteckých fotografií Dobruška, vlastní úpravy

Poznámka: Ohrobec – modře, K Vraného – červeně, V Sedlištích – hnědě, Károv a Zálepy – žlutě, Jarov a Jarovské údolí – zeleně.

chodně (nejprve neděle, později víkendy a období dovolených) cílovým pro obyvatele Prahy.

V osmdesátých letech posilují obousměrné kontakty z (pracovní a školní dojížďka) a do regionu (krátkodobá i dlouhodobá rekreace). Objekty užívá již další generace, přičemž ta nejstarší zde přebývá výraznou část roku, objevuje se tedy u objektů druhého bydlení sezónní obytná funkce. Podstatné je též, že uživateli území jsou občané napříč sociálními vrstvami.

Dynamický vývoj zaznamenáváme v oblasti s nástupem devadesátých let, kdy po transformaci majetkových poměrů, v závislosti na politických, společenských a ekonomických změnách (restituce, soukromé podnikání, tržní prostředí apod.), dochází k nové rezidenční výstavbě suburbánního typu, která navazuje jak na původní venkovské osídlení (Ohrobec, obrázek 11.4), a na původní zárodky prvorepublikového zahradního města (Károv, K Vranému), tak na zástavbu objekty druhého bydlení (V Sedlištích), dochází k zastavování proluk, které v rekreačním sídle sloužily jako veřejný prostor (Károv, Zálepy, obrázky 11.7 a 11.9). Dále dochází k přeměně objektů druhého bydlení na objekty trvale obývané.

Obrázek 11.4: Nová výstavba v severní části obce Ohrobec

Foto: Dana Fialová

Ta se děje několika způsoby: původní rekreační objekt je zbourán a vystavěn objekt nový (obrázky 11.5 a 11.8), nebo je objekt druhého bydlení stavebně upraven (obrázek 11.10) (Fialová, Kadlecová 2007, Fialová a kol. 2007). Tendence k této intenzivní změně byly zaznamenány již počátkem 90. let. V roce 1991 bylo dotazováno v území 15 % majitelů druhého bydlení a z nich 14 % předpokládalo, že zde bude bydlet trvale, 36 % tuto možnost nezamítalo a 19% podmiňovalo trvalé bydlení právě stavebními úpravami stávajícího objektu druhého bydlení (Fialová 1992). Opakovaným šetřením u shodných respondentů v roce 1997 se tento trend potvrdil. Stávající majitelé (z roku 1991) buď často objekt zbourali a na jeho místě postavili rodinný domek vhodný k trvalému bydlení nebo provedli stavební úpravy, ale existovaly již i takové objekty, které mohly k trvalému bydlení sloužit ihned. Transformaci druhého

Obrázek 11.5: Stará chata musí uvolnit prostor novému domu určenému k trvalému bydlení

Foto: Dana Fialová

Obrázek 11.6: Volné parcely bezpochyby budou také zastavěny

Foto: Dana Fialová

bydlení na bydlení trvalé uskutečnily jak manželské páry středního věku, které zanechaly byt v Praze potomkům, tak děti původních majitelů, které založily rodinu a s ní nyní transformovaný objekt obývají. Vyskytly se i případy, kdy sami senioři, případně jejich dědicové, původní objekt druhého bydlení prodali novým majitelům, kteří ho dnes využívají k trvalému bydlení. Která z variant převažuje, není empiricky ověřeno, jedná se pouze o doložené konkrétní příklady. Hlavním motivem bylo zpravidla řešení bytové situace, kdy rodiče a dospělé děti chtěli žít samostatně. Výše popsané změny získaly na intenzitě po přelomu tisíciletí (např. v roce 2004 bylo terénním šetřením zjištěno, že 12 % objektů druhého bydlení z roku 1991 bylo přeměněno na objekty umožňující bydlení trvalé), nedotkly se však všech lokalit. Jarov a Jarovské údolí si zachovávají, až na výjimky (obrázek 11.10), původní podobu (obrázek 11.11)

Obrázek 11.7a, b: Na Kárově uprostřed rekreační zástavby panuje na volných parcelách čilý stavební ruch (fotografie téhož místa s odstupem jednoho roku)

Foto: Dana Fialová

Obrázek 11.7b: Na Kárově uprostřed rekreační zástavby panuje na volných parcelách čilý stavební ruch (fotografie téhož místa s odstupem jednoho roku)

Foto: Dana Fialová

a rekreační ráz. I zde však dochází ke změně, a to ke stárnutí majitelů, případně generační výměně a k jinému rekreačnímu chování. Především významně poklesla pěstitelská samozásobitelská funkce zahrad, které se mění v zahrady obytné a odpočinkové. Nejmarkantnější změny je možné zaznamenat v lokalitách Károv a Zálepy, kde se setkáváme se všemi typy změn umocněnými zástavbou ploch, které dříve sloužily jako veřejná prostranství (hřiště, louky) (obrázky 11.7 a 11.9).

V současné době zde dochází k prolínání třech forem osídlení – původního venkovského i se samozásobitelskou zemědělskou funkcí, rekreačního s ustupující samozásobitelskou funkcí a luxusního suburbánního bydlení. V území dosud dominuje rekreační funkce, ale brzo bude dostižena v někte-

Obrázek 11.8: Porovnání hmoty původní chaty, která měla jiné rozměry než nově vybudovaný dům (Károv)

Foto: Dana Fialová

Obrázek 11.9: Přímé sousedství malých chat a nové výstavby (Zálepy)

Foto: Dana Fialová

rých lokalitách obytnou suburbánní funkcí (K Vranému, V Sedlištích). Každá ze skupin obyvatel má jiné nároky na využití prostoru a také setrvává ve svých objektech a na přilehlých parcelách v jinou dobu (v roce, v týdnu, během dne (Fialová 2009). Potřeby jednotlivých aktérů (skupin) se buď kumulují, nebo mohou působit protichůdně, každopádně dochází k jejich vzájemné interakci (Ap 1990). Dosud však máme k dispozici pouze názory rekreantů (uživatelů druhého bydlení), případně těch, kteří uskutečnili, provádějí či uvažují o přeměně svého objektu druhého bydlení v objekt trvalého bydlení. Většina z nich nevnímá současné dění doprovázené stavebním ruchem a změnou priorit uživatelů území výslovně negativně a bere je za přirozenou součást vývoje.

Obrázek 11.10: Přestavba chaty v Jarovském údolí

Foto: Dana Fialová

Obrázek 11.11: Romantické Janovské údolí podél Ohrobeckého potoka si zachovává již přes půl století svůj charakter

Foto: Dana Fialová

Transformace druhého bydlení v dolním povodí Kocáby

Druhá případová studie je lokalizována do dolní části povodí řeky Kocáby, levého přítoku středního toku Vltavy. Počátky druhého bydlení na Kocábě přezdívané „Hadí řeka", je neodmyslitelně spojeno s trampingem, hnutím především levicových intelektuálů a sociálně slabších vrstev mládeže, založeným na volném pobytu v přírodě inspirovaným především myšlenkami E. T. Seatona, který zformuloval zásady tzv. lesní moudrostí woodcraft, případně anglickým skautingem a jeho českou obdobou Junákem.

Obrázek 11.12: Chatová oblast na Jarově má podobu zahrádkové kolonie, jen objekty jsou větších rozměrů než v klasických zahrádkářských koloniích, kde převažuje pěstitelská činnost

Foto: Dana Fialová

Obrázek 11.13: Hřiště v osadě Havran. Sportovní klání byla vždy a dosud jsou neodmyslitelnou součástí trávení volného času v trampských osadách

Foto: Dana Fialová

Trampové pronikají do oblasti Kocáby mezi léty 1925 až 1930 a zakládají zde své osadní chaty (Zbíral 2008). Další etapy vývoje druhého bydlení na Kocábě kopírují vývoj v celém Česku (Votoček 1999, Bičík a kol. 2001, Vágner, Fialová a kol. 2004), tedy boom výstavby v šedesátých a pak i v osmdesátých letech, nahrazení hromadné dopravy individuální, elektrifikace a rozšiřování a zkvalitňování objektů druhého bydlení (Fialová 2000). Dodnes je kolem této říčky rozmístěno několik osad, které dokumentují historii jedné z podob trávení volného času v Česku ve 20. století (obrázek 11.13).

Druhé bydlení v dolním povodí Kocáby má dvojí charakter. První, kterému se budeme věnovat nyní, je chataření vzešlé z trampské tradice a situované přímo do údolí řeky Kocáby, ve slangu nazývané vzhledem k výrazně meandrujícímu toku „Hadí řeka" a do přilehlých strání, případně bočních údolí. Druhý představuje chataření z šedesátých a pozdějších let lokalizované na náhorní plošině nad říčním údolím často v návaznosti na zastavěnou část původního venkovského osídlení, kde dochází k obdobným změnám, jako byly popsány v předchozí případové studii (vliv suburbanizace, transformace druhého bydlení na bydlení trvalé).

Nejvýznamnějším trendem, který lze zaznamenat v území v posledních dvou desetiletích, je parcelace. V počátcích výstavby osad byly pozemky propůjčovány osadníkům často zdarma, případně za výpomoc na statku či ve mlýně či za drobnou úplatu. V období socialismu byly pozemky buď vlastnictvím povodí, nebo státních lesů. Stavby pak byly tzv. stavbami na cizím pozemku často ani

Obrázek 11.14: Nově oplocené trampské sruby v údolí Kocáby

Foto: Dana Fialová

neregistrovanými v evidenci nemovitostí (dnes katastr nemovitostí). Po vypořádání restitučních nároků po roce 1990 byly pozemky pod chatami nabídnuty restituenty (v zásadě jiné osoby než majitelé a uživatelé chat) jejich majitelům k odkoupení, často i s okolním pozemkem. Společné prostory (osadní chaty, hřiště) jsou nyní většinou ve vlastnictví občanských sdružení, do kterých se trampské osady transformovaly. Takto nabyté pozemky jsou nově oplocovány, což je první viditelnou změnou, které si návštěvník lokality povšimne (obrázek 11.14). Objekty si však i přes řadu rekonstrukcí a rozšiřování zachovávají z exteriéru původní podobu.

Z hlediska sociální skladby jsou sledované lokality velmi stabilní (potvrzeno řízenými rozhovory s představiteli osad (Zbíral 2008). Objekty se zpravidla dědí z generace na generaci, a pokud nemá někdo z dědiců o objekt zájem, je nový kupec často z okruhu přátel starousedlíků. Nadále se uskutečňují společné akce, jichž se s různou intenzitou účastní okolo poloviny osadníků. Nejčastěji se jedná o sportovní klání ve volejbale, nohejbale, tenise, posezení u ohně, s hudbou v hospodě, různé karnevaly a soutěže pro děti v období prázdnin, ale i vánočních a velikonočních svátků. Představitelé osad jsou v kontaktu se samosprávou obce, na jejímž území se osada rozkládá.

Chatové lokality i samotné obce nad údolím procházejí v současnosti výraznými změnami. Dochází k výstavbě nových rodinných domů, především formou individuální výstavby a k transformaci druhého bydlení, ať již formou nahrazení stávající chaty novým domem, či přestavbou chaty tak, aby zajišťovala veškerý standard potřebný pro kvalitní trvalé bydlení. Je to dáno především lepší dopravní dostupností, návazností na trvalé osídlení, kde jsou k dispozici základní služby. Svou roli hraje také velikost a terén pozemků a vyřešené vlast-

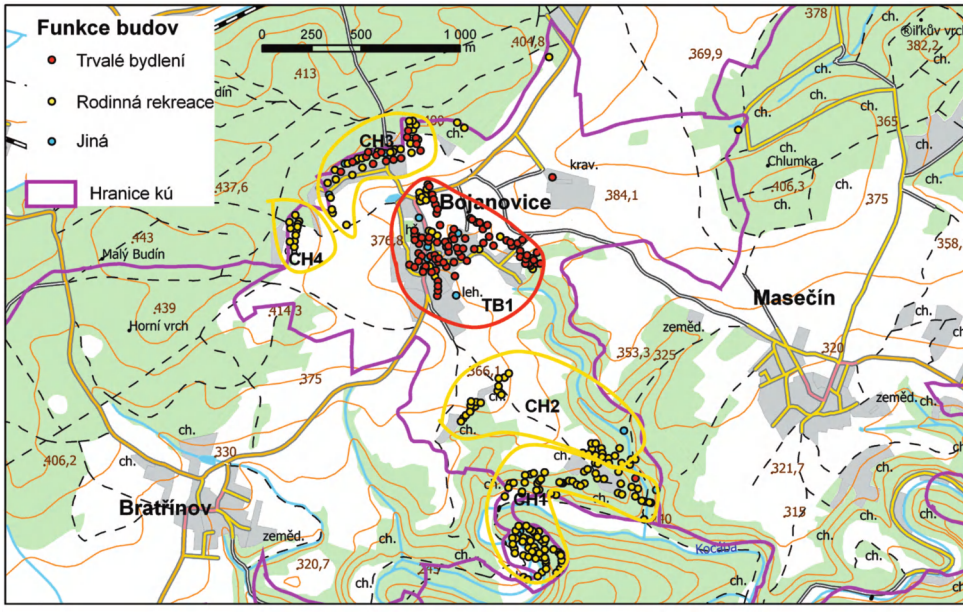

Obrázek 11.15: Funkce budov v katastrálním území Bojanovice *Zdroj: Terénní šetření, RSO, Zbíral (2008)*

nické poměry. Je tedy možné konstatovat, že v údolí u řeky přetrvává funkce rekreační, v lokalitách na plošině, kde byla funkce obytně rekreační, začíná převládat funkce obytná. Toto názorně dokumentuje obrázek 15, který je výsledkem konfrontace dostupných dat, mapových podkladů a terénního šetření. Zachycen je stav z roku 2008. Lokality CH1, CH2, CH4 si zachovávají rekreační charakter, v CH3 dochází k transformaci druhého bydlení, stejně tak na okraji lokality TR1, kde dále dochází k výstavbě nových rodinných domů.

Závěr

Lokality druhého bydlení představují neodmyslitelnou součást našeho sídelního systému i výraznou formu trávení volného času naší populace. Druhé bydlení má rozdílný charakter související s jeho lokalizací a také odlišný vývoj. Svou pozornost jsme zaměřili na zázemí Prahy, kde se ve velké míře vyskytují chatové lokality, které si zachovávají s drobnou modifikací svůj rekreační charakter a jsou svědkem historie trávení volného času části české populace (údolí řeky Kocáby). Jiné lokality, kde by se s největší pravděpodobností v poválečném období projevila suburbanizace, nebýt socialistických legislativních úprav, procházejí výraznými

změnami. Objekty druhého bydlení jsou nahrazovány objekty trvalého bydlení – buď formou zbourání původního objektu a postavení nového na původním pozemku, stavebními úpravami objektu stávajícího, či se jedná o formální přeměnu, neboť původní objekt, ač byl evidován jako objekt druhého bydlení, svým vybavením odpovídá standardům kvalitního bydlení trvalého. Řada proluk mezi rekreačními objekty, které v některých případech sloužily jako veřejný prostor, bývá také zastavěno.

Vedle výrazných změn fyzické struktury dochází i ke změnám struktury sociální. Vedle skupin starousedlíků v původních venkovských sídlech a uživatelů druhého bydlení, které si na sebe ve většině případů již zvykly, vytvořily sousedské vazby a jejichž vztah můžeme nazvat koexistencí, často i kooperací, přichází skupina nová. Jedná se o nové rezidenty, někteří mohou být z řad uživatelů druhého bydlení, většinou se však jedná o nově příchozí. Ti bývají v některých případech z jiných sociálních vrstev a mají jiné představy o využití daného prostoru. Vedle kooperace a koexistence se může projevit i konkurence, a to starousedlíci versus nově příchozí, uživatelé druhého bydlení versus nově příchozí.

LITERATURA

AP, J. (1990): Residents perceptions research on the social impacts of tourism. Annals of Tourism Research, 37, č. 2, s. 610–616.

BARTOŠ, M., KUŠOVÁ, D. (2005): Amenitní migrace jako nová forma specifické migrace a její vliv na kvalitu života. Životné prostredie, 39, č. 6, s. 315–318.

BARTOŠ, M., KUŠOVÁ, D., TĚŠITEL, J. (2009): Motivation and life style of the Czech amenity migrants (case study). European Countryside, 2, č. 3, s. 164–179.

BIČÍK, I., PERLÍN, R., ŠEFRNA, L. (2001): Rozvoj povodí Kocáby. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 87 s.

BIČÍK, I. a kol.(2001): Druhé bydlení v Česku. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 167 s.

BUTLER, R. W. (2006): The tourism area cicle, vol. 1. Applications and modifacations. Channel view publications, Clevedon, 385 s.

DUFFKOVÁ, J. (2002): První a druhý domov: Vývoj české záliby v chataření a chalupaření z pohledu sociologie. Přítomnost, 8, č. 2, s. 29–31.

DUFFKOVÁ, J. (2006): O tom, jak a proč vzniklo a (zatím) nezaniklo chataření a chalupaření v Čechách. Studijní podklady pro studenty sociologie životního stylu. www.janaduff.estranky.cz /clanky/sociologie-zivotnihho-stylu/Duffkova_chatareni

FIALOVÁ, D. (1992): Současný stav a perspektivy rekreačních lokalit v těsném zázemí Prahy. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra ekonomické a regionální geografie, 70 s.

FIALOVÁ, D. (1995): Příspěvek k výzkumu rekreačních objektů v zázemí Prahy – výsledky dotazníkového šetření. In: Kowalczyk, A. (ed.): Zmiany w przestrzeni geograficznej w warunkach transformacji spoleczno-ekonomicznej (na przykladzie obszarów wiejskich). Uniwersytet Warszawski, s. 173–175.

FIALOVÁ, D. (1999): Second homes in the hinterland of Prague and possibilities of their transformation for permanent houses. Acta Facultatis Naturalium Universitatis Comenianae – Geographica, Supplementum No2/II, s. 213–221.

FIALOVÁ, D. (2000): Transformace druhého bydlení (v zázemí Prahy). Dizertační práce, Univerzita Karlova v Praze, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 130 s.

FIALOVÁ, D. (2001): Druhé bydlení a jeho vztah k periferním oblastem. Geografie, 106, č. 1, s. 36–47.

FIALOVÁ, D. (2003a): Approaches to Second Housing. Studies in Czechia. In: Kowalczyk, A. (ed.): Theoretical and Methodological Aspects of Geographical Space at the Turn of Century. Warszawa (FGRS Warsaw University), s. 89–98.

FIALOVÁ, D. (2003b). Regional differentiation of second housing transformation in Czechia. Acta Universitatis Carolinea – Geographica, 38, č. 1, s. 59–66.

FIALOVÁ, D. (2009): Hledisko času při výzkumu rekreačního prostoru. Acta Geographica Universitatis Comenianae, 53, č. 1, s. 105–112.

FIALOVÁ, D., VÁGNER, J. (2005): Struktura, typologie, současnost a perspektivy druhého bydlení v Česku. Geografie, 109, č. 2, s. 73–81.

FIALOVÁ, D., KADLECOVÁ, V. (2007): Nové trendy a dopady druhého bydlení. In: Kraft, S., Mičková, K., Rypl, J., Švec. P., Vančura, M. (eds.): Česká geografie v Evropském prostoru: Sborník XXI. Sjezdu České geografické společnosti. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra geografie, s. 36–41.

FIALOVÁ, D., KADLECOVÁ, V., NOŽIČKOVÁ, V., VÁGNER, J. (2007): Changes in second housing in the integrating Europe. In: Wilk, W. (ed.). Global changes: their regional and local aspects. Warszawa: FGRS Warsaw University. s. 74–83.

FIALOVÁ, D., NOVOTNÁ, E., VÁGNER, J. (2007): Druhé bydlení v Česku – chataření a chalupaření v proměnách generací. Výstava. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Geografická knihovna, 25. 5. – 20. 10. 2007.

FIALOVÁ, D., VÁGNER, J. (2009): Sociogeografické aspekty druhého bydlení v Česku a jejich regionální diferenciace. Geografický časopis, 61, č. 2, s. 89–110.

FIALOVÁ, D., CHROMÝ, P., KUČERA, Z., SPILKOVÁ, J., ŠTYCH, P., VÁGNER, J., (2010): The forming of regional identity and identity of regions in Czechia – intoduction to the research on the impact of second housing and tourism. Acta Universitatis Carolinae – Geographica, 45, č. 1, s. 49–60.

FLOGNFELDT, T. (2004): Second Homes as a Part of a New Rural Lifestyle. In: Hall, C.M., Müller, D.K. (eds.): Tourism, Mobility and Second Homes. Between Elite Landscape and Common Ground. Aspects of Tourism. London: Channel View Publications., s. 233–243.

FRANCH, P., MARTINI, U., BUFFA, F. (2008): 4L tourism (landscape, lemure, leasing and limit): responding to new motivations and tourist to improve the competitiveness of Alpine destinations in sustainable way. Tourism Review, 63, č. 1, s. 4–14.

GALLENT, N., TEWDWR-JONES, M. (2000): Rural second homes in Europe. Brookfield: Ashgate Publishing Company, s. 166.

GARDAVSKÝ, V. (1968): Rekreační zázemí Prahy. Kandidátská disertační práce. Praha, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy.

GARDAVSKÝ, V. (1986): Ke geografii rekreace. Sborník referátů 6. semináře „Rekreace a volný čas". Znojmo, ČGS, s. 1–4.

GODBEY, G., BEVINS, M., I. (1987): The lifcycle of second home ownership: A case study. Journal of Travel Research, 25, č. 3, s. 18–22

HALL, C. M., MÜLLER, D. K. (2004): Tourism, Mobility and Second Homes. Between Elite Landscape and Common Ground. Aspects of Tourism. London: Channel View Publications.

CHROMÝ, P. (2003): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.) Geografie na cestách poznání: Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, s. 163–178.

JOURA, L. (1944): Příspěvek k studiu sídelních poměrů v středním Povltaví a přilehlých oblastech. Věstník královské české společnosti nauk třída pro filosofii, historii a filologii, č. IV, s. 2–32.

JAAKSON, R. (1986): Second-Home Domestic Tourism. Annals of Tourism Research 13, č. 3, s. 367–391.

KOWALCZYK, A. (1994): Geographiczno-spoleczne zjawiska „drugich domow", Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 179 s.

KUČERA, M. (1992): „Rekreační objekty v České republice." Statistika 8–9, s. 337–471.

LIBROVÁ, H. (1975): Dva typy druhého bydlení v ČSR. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity G 19, s. 53–64.

LIBROVÁ, H. (1994): Pestří a zelení (kapitoly o dobrovolné skromnosti). Brno: Veronica.

LIBROVÁ, H. (1996): „Decentralizace osídlení – vize a realita. Část první: vize, postoje k venkovu a potenciální migrace v ČR." Sociologický časopis, 32, č. 3, s. 285–296.

LIBROVÁ, H. (1997): „Decentralizace osídlení – vize a realita. Část druhá: decentralizace v rámci České republiky." Sociologický časopis, 33, č. 1, s. 27–40.

LIBROVÁ, H. (2003): Vlažní a váhaví – Kapitoly o ekologickém luxusu. Brno: Doplněk. 320 s.

OUŘEDNÍČEK, M. (ed.) (2006): Sociální geografie pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 159 s.

PÁSKOVÁ, M. (2008): Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Gaudeamus, Hradec Králové, 298 s.

PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J. (2002): Cestovní ruch – Výkladový slovník. MMR ČR, Praha, 448 s.

ROMEISS – STRACKE, F. (2003): Abschied von der Spassgesellschaft: Freizeit und Tourismus im 21. Jahrhundert., Amber, Büro Wilhelm, 191 s.

SCHULZE, G. (1992): Die Erlebnisgessellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart. Frankfurt/New York: Campus, 765 s.

STRAPP, J. D. (1988): The resort cycle and sekond homes. Annals of Tourism Research, 15, č. 4, s. 504–516.

TESAŘ, J. (2009): Transformace druhého bydlení v zázemí Prahy. Bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 42 s.

TIMOTHY, D. J. (2004): Recreational Second Homes in the United States: Development Issues and Contemporary Patterns. In: Hall, C. M., Müller, D. K. (eds.): Tourism, mobility and second homes. Between Elite Landscape and Common ground. Channel View Publications, Clevedon, s. 133–148.

VÁGNER, J. (1999): Geografické aspekty druhého bydlení v České republice. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 201 s.

VÁGNER, J. (2003): První nebo druhé bydlení? Druhé bydlení jako významná složka životního stylu. In: V. Jančák, P., Chromý, M., Marada (eds.): Geografie na cestách poznání. Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 99–106.

VÁGNER, J., FIALOVÁ, D. a kol. (2004): Regionální diferenciace druhého bydlení v Česku. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 286 s.

VOTOČEK, L. (1999): Sídla v zázemí Prahy a jejich rekreační funkce. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha. 91 s.

VYSTOUPIL, J. (1981): Geografické problémy (krátkodobé) rekreace v ČSR. Kandidátská disertační práce. GÚ ČSAV, Brno.

VYSTOUPIL, J. a kol. (2007): Nová rajonizace cestovního ruchu. MMR ČR, Praha, 74 s.

ZAPLETALOVÁ, V. (2007): Chatařství. Architektura lidských snů a možností. Brno: Era. 416 s.

ZBÍRAL, J. (2008): Transformace druhého bydlení v povodí Kocáby. Bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 49 s.

ZDROJE DAT:

ČSÚ (1994): Statistický lexikon obcí České republiky 1992. Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2004): Sčítání lidu, domů a bytů 2001, Český statistický úřad, Praha.

ČSÚ (2007): Registr sčítacích obvodů a budov. Český statistický úřad, Praha.

ČÚZK (2005): Počty objektů trvalého bydlení a objektů individuální rekreace. Český úřad zeměměřičský a katastrální, Praha.

Letecké fotografie obce Ohrobec, 1949,1988, 2002. Archív leteckých fotografií Dobruška.

DANA FIALOVÁ

12 Veřejné prostory v nových rezidenčních lokalitách v Praze

Úvod

Po roce 1990 došlo v České republice k mnoha změnám, které se viditelně projevily v prostorové struktuře Prahy. Mezi nejvýraznější procesy ovlivňující proměnu hlavního města patří komercializace městského centra, komerční a rezidenční suburbanizace a revitalizace atraktivních čtvrtí a lokalit vnitřního města (Sýkora 2001). Jednotlivé procesy se v různých obdobích po roce 1990 projevovaly s odlišnou intenzitou. Nové rezidenční lokality v Praze jsou výsledkem procesů rezidenční suburbanizace na administrativním území města a revitalizace čtvrtí vnitřního a vnějšího města, při kterých dochází k nové rezidenční výstavbě. Výstavbou nových lokalit dochází k razantním změnám fyzického prostředí. Nemění se však jen morfologická struktura města, ale dochází také k přeměně sociálního prostředí. S ohledem na cenu nového bydlení se do rezidenčních projektů stěhují převážně mladší, vzdělanější a majetnější obyvatelé (Zelendová 2006). Veřejné prostory jsou pak platformou pro setkávání původních i nově přistěhovalých obyvatel a mohou přispět k snazšímu navázání komunikace a spokojenému soužití odlišných socio-demografických skupin.

Cílem kapitoly je určit rozmístění nových rezidenčních lokalit v Praze po roce 1990, v nalezených lokalitách zhodnotit přítomnost a stav pobytových veřejných prostor a zjistit, jaké skupiny obyvatel tyto prostory využívají. Od poloviny 90. let je většina nové výstavby, stejně jako prodej samotných pozemků, realizována prostřednictvím developerských firem, které se zaměřují na uskutečňování rozsáhlejších projektů (Ouředníček, Posová 2006). Výzkum je soustředěn na mapování rozsáhlejších nových rezidenčních lokalit, které jsou kompaktní a tvoří jeden celek. V nových rezidenčních oblastech je sledováno, jakým typem zástavby je nová výstavba realizována, zda jsou nové okrsky tvořeny spíše rodinnými nebo bytovými domy. Pozornost je také věnována formě, jakou je nová výstavba uskutečňována, jestli jsou nové oblasti stavěny na volných plochách za hranicemi kompaktního města, nebo vyplňují mezery ve stávající zástavbě, či se jedná o revitalizaci brownfields.

Můžeme předpokládat, že větší počet nových lokalit se bude nacházet v okrajových částech města, než ve vnější zóně, neboť proces suburbanizace byl po roce 1990, a stále je, silný. Lidé touží bydlet ve vlastním rodinném domě a poskytované finanční nástroje (např. hypotéky) jim to umožňují (Ptáček 1996, Hnilička 2005). Realizace rodinných domů je prostorově náročná, tudíž je uskutečňována v periferních částech města, kde jsou snadněji dostupné pozemky. Výstavba rodinných domů vytváří ucelené lokality oproti výstavbě bytových domů, které se developerským společnostem vyplatí stavět i jednotlivě nebo v malých počtech – nové bytové domy tak zřejmě nebudou vytvářet výrazné prostorové lokality jako kolonie individuálního bydlení.

Nalezené nové okrsky rezidenčního bydlení jsou prostorem k dalšímu zjišťování, které se týká jejich veřejných prostor. Zájem o zkvalitňování veřejných prostor se v České republice objevil ve větší míře až po roce 1989 (Šilhánková 2003c). Prováděný výzkum je zaměřen na nové rezidenční lokality vznikající po roce 1990. To znamená, že v těchto oblastech by se podle očekávání mělo, pod vlivem nových myšlenek a zkušeností ze západních států, myslet ve větší míře i na realizaci kvalitních veřejných prostor. Při šetření je sledována přítomnost těchto prostor, stav, v jakém se nacházejí a jaký vztah k nim mají lidé, kteří je užívají. Pozornost je věnována zejména pobytovým veřejným prostorům sloužícím k zastavení a odpočinku návštěvníků, ať už se jedná o dětská hřiště, lavičky podél cest či malá náměstíčka mezi domy. Ve vybraných lokalitách je zkoumáno k jakému účelu, k jakým aktivitám a v jaké intenzitě je lidé využívají a jaké skupiny obyvatel je navštěvují. Stavem fyzického prostředí v suburbánních oblastech za hranicemi Prahy se zabývali Ouředníček a Temelová (2009), kteří došli k závěru, že pobytových veřejných prostor není v suburbiích mnoho. Lze tedy předpokládat, že pobytových veřejných prostor bude méně v lokalitách tvořených rodinnými domy než v lokalitách s převažující výstavbou bytových domů, kde žijí lidé, kteří nemají možnost využít vlastní zahradu.

Mezi nejčastější uživatele veřejných prostranství v nových rezidenčních lokalitách budou zřejmě patřit matky (příp. otcové) s dětmi. Také obyvatelé v důchodovém věku by mohli využívat pobytové veřejné prostory, neboť v poslední době se tato skupina obyvatel početně zvětšuje, lidé se dožívají vyššího věku a nezanedbatelnou část života prožijí v penzi (ČSÚ 2009). Obě zmíněné skupiny obyvatel mají dostatek volného času, který často tráví o samotě a veřejný prostor pro ně představuje místo, kde se mohou potkat s jinými lidmi.

Veřejné prostory a vnímání prostředí

Pobytové veřejné prostory mají důležitou společenskou úlohu, neboť na nich dochází k setkávání a vzájemnému poznávání uživatelů konkrétního prostoru. Přítomní lidé mohou vytvářet fungující komunitu, což je důležité pro správný chod společnosti a vzájemná sounáležitost zpříjemňuje lidem život (Krykorková 2005). Ovšem k seznámení dochází obtížněji, nejsou-li pro to příznivé podmínky, vhodný prostor, kde by se lidé mohli potkat. Většina obyvatel České republiky se během svého života příliš nestěhuje, někteří stráví celý život na jednom místě a netouží žít v anonymním prostředí, kde se lidé navzájem neznají a nezajímají se o sebe ani o dění v místě bydliště (Červenka 2003). Z Gehlova (2000) pojetí prostoru vyplývá, že čím je kvalitnější fyzické prostředí města, tím jsou lepší předpoklady pro užívání veřejných prostorů lidmi a tím také město plní lépe svoji společenskou roli.

Téma veřejných prostor je v české odborné veřejnosti již delší dobu diskutováno. Po roce 1990 vzrostl v České republice zájem o tuto problematiku mezi urbanisty a architekty a v posledních letech je toto téma více medializováno. Díky častějším mediálním diskusím se o stav veřejných prostranství začínají zajímat i samotní obyvatelé, uživatelé těchto míst. Lidé se učí posuzovat jednotlivá města podle kvality jejich veřejných prostorů a podle toho hodnotí město jako místo příjemné či méně příjemné pro život (Šilhánková 2002). Psychologickému a sociologickému vnímání veřejných prostorů a začlenění systému veřejných prostorů do principů koncepce rozvoje města se věnuje množství odborníku počínaje Gehlem (2000), jehož publikace byly vydány i v českém jazyce. Veřejnými prostory se ve svých pracích zabývá také Jacobs (1975), Whyte (1980), Gemzoe ve spolupráci s Gehlem (2002), Carmona a kol. (2003), Kathleen (2003) a Madanipour (2003). Z českých odborníků se o toto téma zajímá především Šilhánková (2003a, 2003b, 2003c) a Koutný (2003), z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy např. Temelová (2005) a Temelová a Novák (2011).

Literatura neuvádí jednoznačnou definici veřejných prostorů. Z různých definic zahraničních autorů, které uvádí například Madanipour (1996, 2003), Eames a Good (1980), Jacobs a Appleyard (1987) či Melik (2008) vyplývá, že veřejné prostory jsou důležitá místa ve městě (ulice, náměstí, parky), v nichž je soustředěno velké množství mezilidských kontaktů a náhodných setkání a která ovlivňují náš každodenní život. Jsou to místa, kam mají přístup všichni lidé bez ohledu na to, jakého jsou etnika, jak jsou bohatí, z jakého prostředí pocházejí či jaké mají zájmy. Šilhánková (2003b) shrnuje poznatky z různých zdrojů a definuje veřejné prostory jako veškeré nezastavěné prostory ve městě, které jsou volně a bezplatně přístupné všem obyvatelům a návštěvníkům města. Tyto

prostory by měly sloužit obyvatelům měst k provozování nejrůznějších pohybových, pobytových a společenských činností.

Veřejné prostory můžeme dělit podle řady různých hledisek. Mezi základní typy patří ulice, náměstí, zeleň a ostatní plochy. Podle převažující funkce můžeme rozlišit veřejné prostory společenské, slavnostní, reprezentační, shromažďovací, dopravní, rekreační (oddechové), obytné a obchodní. Stěžejním prvkem veřejných prostorů jsou aktivity, které se na nich odehrávají a bez nichž nemá veřejný prostor v podstatě žádný smysl. Gehl (2000) rozlišuje aktivity na nezbytné, volitelné a společenské, přičemž je žádoucí vytvořit takový veřejný prostor, aby ho lidé co nejvíce využívali k volitelným aktivitám, při kterých může dojít k navázání kontaktů s ostatními uživateli a tím k utužení místní sounáležitosti.

Výzkum vnímání prostředí veřejných prostranství je inspirován behaviorální geografií. Prostorové chování jedince není ovlivněno objektivní realitou, nýbrž lidskou subjektivní interpretací reality (Drbohlav 1993). Zájem behaviorální geografie se orientuje na několik nejdůležitějších oblastí, jako jsou např. výzkum chování obyvatelstva uvnitř jednotlivých měst, výzkum pohybu jedince v čase a prostoru, i procesu rozhodování a výběru (Spilková 2002). Způsob, jakým se chováme v určitém prostředí, je ovlivněn tím, jak toto prostředí vnímáme. Člověk je prostředím ovlivňován a naopak ho svým jednáním přetváří – jednání lidí lze ovlivnit tím, že dojde k úpravě prostředí, ve kterém se pohybují (Černoušek 1992, Carmona a kol. 2003). Proto je podstatné, aby se návštěvníci cítili ve veřejném prostoru pohodlně a své okolí vnímali kladně.

Metodika a zdroje dat

Cílem výzkumu je nalézt nové rezidenční lokality v Praze a v nich zhodnotit přítomnost a stav veřejných prostor. Tyto dva odlišné cíle jsou zkoumány pomocí různých datových zdrojů i metod výzkumné práce. Nová výstavba je šetřena na základě statistických dat doplněných výsledky terénního šetření. Veřejné prostory jsou hodnoceny metodou nezúčastněného pozorování a krátkých řízených rozhovorů.

Pro účely výzkumu je za novou rezidenční lokalitu považována prostorově rozsáhlejší oblast, ve které po roce 1990 došlo nebo právě dochází k zvýšené intenzitě výstavby nových domů, v jejímž důsledku se změnila, či mění, dosavadní fyzická struktura lokality. Pozornost je věnována zejména rozsáhlejším lokalitám, které jsou tvořeny jednotlivými projekty nové výstavby nebo různými projekty tvořícími kompaktní celek. Pro vymezení lokalit byla určena minimální hranice počtu domů na sedm bytových domů a dvacet rodinných domů. Pro

lokalizování a identifikaci nových rezidenčních oblastí byl využit soubor dat z Registru sčítacích obvodů 2007 (RSO), v němž jsou obsaženy adresní body budov s rokem přidělení popisného čísla a přesně určenou polohou. Nové rezidenční lokality byly rozděleny do třech období podle roku vzniku: 1991–1995, 1996–2000 a 2001–2006. Realizace většiny nové výstavby mezi roky 1991–1995 však nebyla ovlivněna novými transformačními procesy, nýbrž dobíhající tzv. komplexní bytovou výstavbou naplánovanou v předchozích letech. Jen malý objem výstavby v tomto období byl uskutečňován jinými způsoby (Ouředníček, Posová 2006). Proto období 1991–1995 není zařazeno do výzkumu nových rezidenčních lokalit a dále je analyzován pouze vývoj po roce 1996. S pomocí RSO bylo v Praze, v letech 1996–2006, identifikováno 47 nových rezidenčních lokalit. Získané mapové výstupy byly porovnávány s leteckými snímky Prahy (dostupné na serveru www.mapy.cz) a s výsledky terénního šetření. Posledním rokem, za který jsou dostupné detailní statistické údaje z RSO, je rok 2006. Lokality, postavené mezi lety 2007–2009, byly identifikovány během terénního šetření. Z tohoto období jich pochází 21; po doplnění dat z RSO bylo v Praze zjištěno 68 různě velkých, typově rozdílných nových rezidenčních lokalit.

Výzkum stavu a vybavení pobytových veřejných prostorů byl uskutečněn metodou terénního šetření, při kterém byly informace získávány pomocí nezúčastněného pozorování. Šetření bylo provedeno v 39 nejrozsáhlejších lokalitách, se zaměřením na pobytové veřejné prostory a přítomnost a stav těchto objektů v nich: dětské hřiště; hřiště pro větší samostatné děti a mládež; posezení – lavičky bez jiných herních prvků; stromy a jiná zeleň. Podrobnější výzkum pobytových veřejných prostor byl realizován ve čtyřech typově různých lokalitách – v Nové Harfě ve Vysočanech, ve Slunečním vršku na Zbraslavi, v okolí náměstí plukovníka Vlčka na sídlišti Černý Most a v nové zástavbě kolem ulice Meduňková v Kolovratech. Na obrázku 12.1 je zaznamenána jejich poloha. Rezidenční komplex Nová Harfa ve Vysočanech se nachází v zóně vnitřního města, je tvořen velkokapacitními bytovými domy a vznikl transformací nepoužívaného průmyslového objektu, tzv. revitalizací brownfields. V jeho okolí dochází k postupné přeměně nevyužívaných ploch na rezidenční a rekreační funkci. Lokalita v Kolovratech je tvořena i obklopena rodinnými domy a leží v okrajové části Prahy, která je dlouhodobě vyhledávanou rezidenční oblastí díky své dobré dopravní dostupnosti z centra města. Třetí zkoumanou oblastí je lokalita vnějšího města vystavěná na Zbraslavi. Této lokalitě dominují bytové domy, nejsou však příliš vysoké a mají dostatečné rozestupy. Nová výstavba zde navazuje na starší zástavbu socialistických panelových domů, v kterých žije spíše starší generace obyvatel. Poslední zkoumaný veřejný prostor se nachází v novější části rozsáhlého sídliště Černý

Most. Ve všech čtyřech lokalitách byl pobytový veřejný prostor vybaven dětským hřištěm, posezením i zelení.

Abychom poznali, zda je veřejný prostor skutečně funkční, je potřeba zkoumat množství lidí, kteří se zde v různých denních časech nacházejí, a aktivity, které se zde odehrávají. Výzkum byl inspirován metodami, které v sedmdesátých letech 20. století vyvinuli američtí architekti vedení Whytem. Mezi nimi byla i metoda sčítání pohybu pěších, která zjišťuje počet uživatelů veřejného prostoru, a metoda mapování chování, kdy se výzkumník zaměřuje na chování lidí a jejich aktivity (Šilhánková 2003c). Pro lepší pochopení, jak uživatelé vnímají veřejný prostor, byla ve čtyřech zkoumaných lokalitách metoda sčítání pohybu uživatelů a mapování jejich chování doplněna o řízené rozhovory s deseti náhodně vybranými uživateli, tedy celkem se čtyřiceti návštěvníky. Tento počet není příliš velký, ale je dostačující k vytvoření celistvějšího pohledu na zkoumané veřejné prostory a zjištění informací, které se nedají pasivně vypozorovat. Výzkum byl prováděn ve všech lokalitách ve stejnou dobu, od pěti do šesti hodin večer, ve slunný jarní všední den v roce 2009. Každý studovaný veřejný prostor byl navštíven dvakrát v jednom týdnu, přičemž informace byly zaznamenávány jen jeden den, neboť skladba přítomných lidí byla obdobná. Návštěvníci byli odhadem řazeni do čtyř věkových skupin: 0–5, 6–15, 16–59 a 60+ let. Z čtyřiceti dotazovaných byla jen čtvrtina muži. Do věkové skupiny 16–59 let spadalo 85 % respondentů a zbylá část byli lidé v důchodovém věku. Polovina oslovených byly ženy na mateřské dovolené. Podle převažující činnosti, kterou lidé ve veřejném prostoru vykonávali, byli rozděleni do následujících skupin: 1) procházka – lidé procházející veřejný prostor sami, s někým nebo s kočárkem, ale bez psa, 2) venčení – lidé se psem, 3) sezení – lidé sedící na lavičkách, v trávě či kdekoli v prostoru, 4) na hřišti – menší děti hrající si na hřišti, 5) fotbal – starší děti hrající fotbal, ping-pong či jiné míčové hry, 6) v kočárku – kojenci v kočárku, 7) kolo, apod. – lidé jedoucí na kole, koloběžce či bruslích.

Rozmístění nových rezidenčních lokalit v Praze

Po roce 1996 se v okrajových částech Prahy teprve začíná projevovat proces suburbanizace, zájem o rodinné bydlení je veliký a volných ploch vhodných k zastavění je v té době poměrně velké množství. Začínají se budovat četné lokality rodinného bydlení, které vznikají v návaznosti na stávající sídla. Velká část poptávky po bydlení v rodinných domech v Praze byla uspokojena v období 1996–2000. Přesun výstavby rodinných domů po roce 1995 do zázemí Prahy je hlavním důvodem způsobujícím pokles výstavby rodinných domů

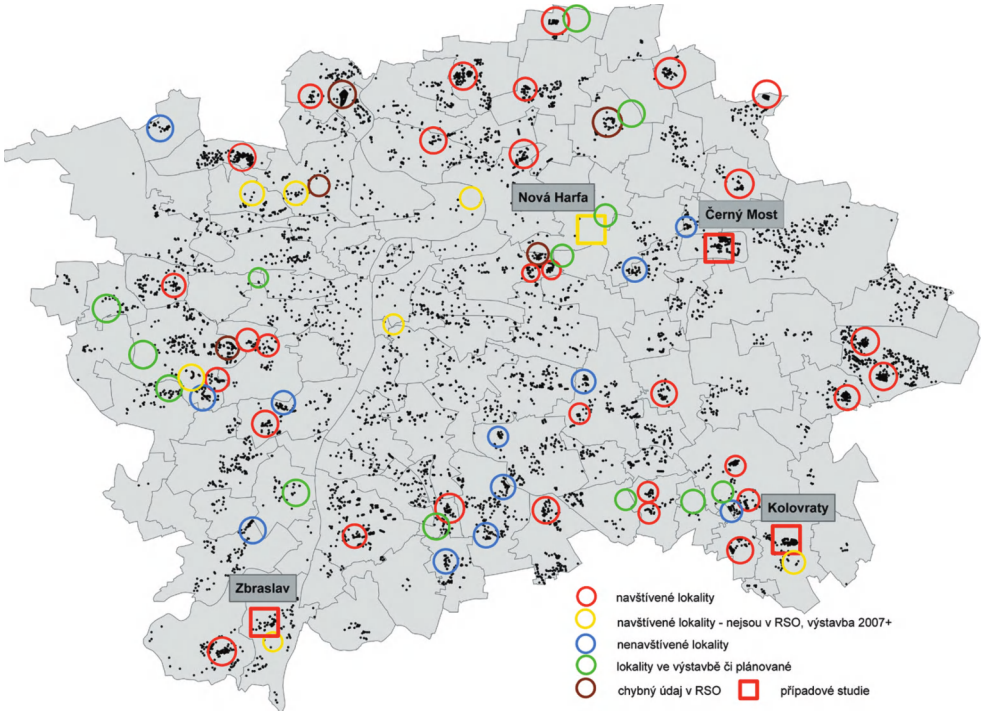

Obrázek 12.1: Nové rezidenční lokality v Praze vystavěné v letech 1996–2009 a plánovaná výstavba
Zdroj: RSO 2007, terénní šetření

uvnitř administrativních hranic Prahy (Ouředníček, Posová 2006). Tento proces a jeho okolnosti popisuje také Sýkora (2001).

Na obrázku 12.1 jsou zřetelné nové rezidenční lokality, ucelené oblasti budov, které se nacházejí ve vnějším prstenci kolem kompaktního města a také v okrajových částech Prahy. Nově vzniklé obytné okrsky navazují na stávající zástavbu města a využívají výhody plynoucí z blízkosti kompaktního města. Lokality budované v okrajových částech navazují na dříve postavená sídla, nevznikaly zcela volně mimo urbanistické struktury. Ze studovaných lokalit došlo jen ve dvou případech k transformaci prostředí, kdy byla původní funkce nahrazena funkcí obytnou. Jedná se o lokalitu v Holešovicích, kde došlo k přestavbě bývalého přístavu a ve Vysočanech, kde byly namísto nepoužívaných továrních hal vybudovány bytové domy (Nová Harfa).

Pro lepší přehled o rozmístění lokalit na území Prahy je všech 68 nových rezidenčních okrsků znázorněno v mapě, kde je město rozděleno do zón podle převažující zástavby (obrázek 12.2). V zónách města – centrum, vnitřní město a vilová čtvrť – vzniklo celkem 15 lokalit. Ve vnějším městě byla výstavba lokalit

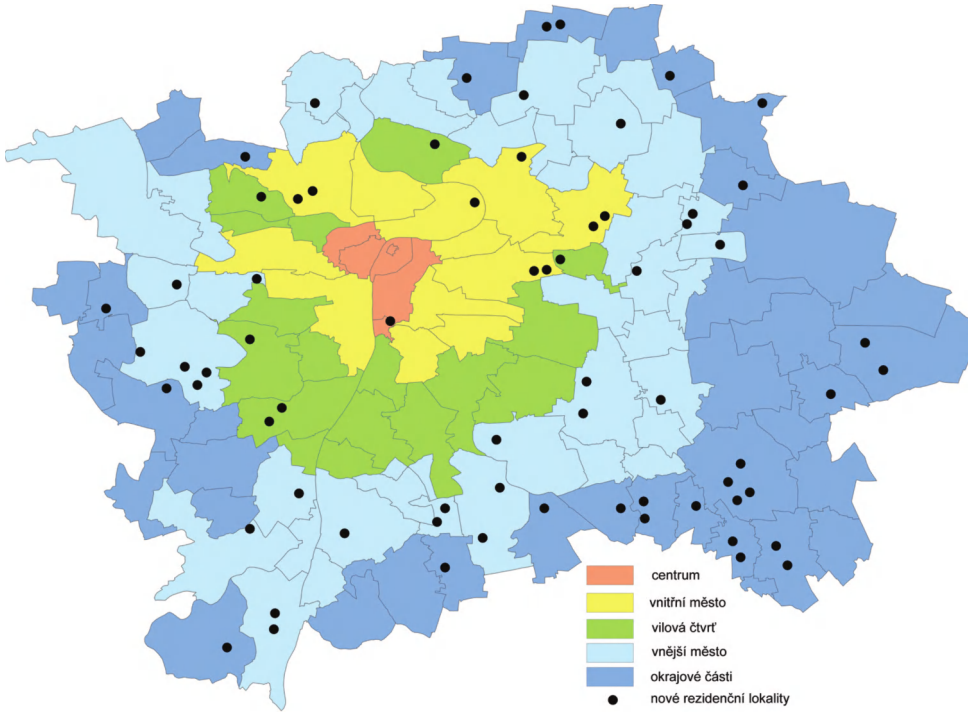

Obrázek 12.2: Nové rezidenční lokality v zónách Prahy vymezených podle převažující zástavby v letech 1996–2009
Zdroj: RSO 2007, Zelendová (2006), terénní šetření

intenzivnější, vybudováno jich zde bylo 26 a v okrajových částech města 27. Z uvedených výsledků vyplývá, že vytváření nových lokalit procesem suburbanizace[51] není na území Prahy dominantní. Budování nových rezidenčních oblastí ve vnějším městě v návaznosti na kompaktní zástavbu bylo uskutečňováno se srovnatelnou intenzitou.

Z dat dostupných z RSO (2007) vyplývá, že v období 1996–2000 připadalo průměrně 2,7 bytu na jeden dům, na rozdíl od období 2001–2006, kdy to bylo 9,9 bytu. Z uvedeného je patrné, že v období 1996–2000 byly ve větší míře stavěny rodinné domy (do skupiny rodinných domů jsou zahrnuty i domy se dvěma byty, neboť mají obdobný charakter). Obrázky 12.3 a 12.4 ukazují, zřetelný pokles podílu rodinných domů z celkového počtu postavených domů. V období 2001–2006 dochází k významnému nárůstu výstavby bytových domů. Zvýšil se počet viladomů a také velkých bytových domů.

[51] Proces suburbanizace lze pro naše účely považovat za proces vývoje měst, kdy dochází k vytváření struktur mimo souvisle zastavěné území města (Ptáček, 1996).

Obrázek 12.3: Podíl dokončených domů podle počtu bytů v domě v letech 1996–2000

Zdroj: RSO 2007

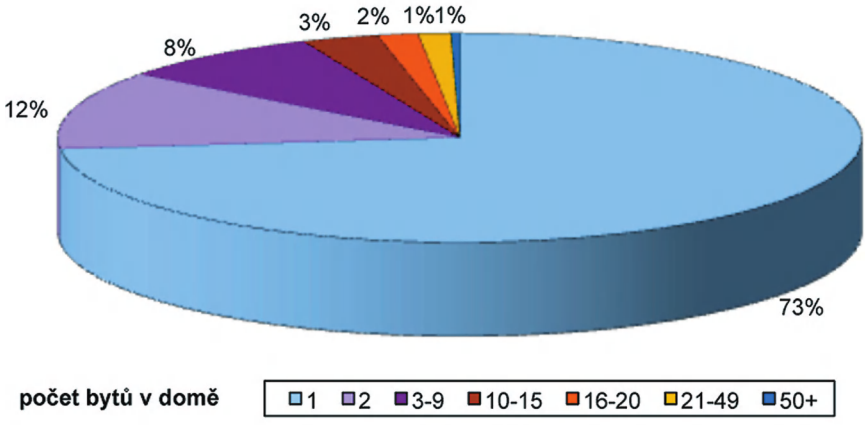

Pozn.: 1–2 byty v domě – **rodinné domy**; 3–20 bytů v domě – tzv**. viladomy**; 21 a více bytů – **velké bytové domy**

Tabulka 12.1: Počet lokalit podle typu obytného domu v letech 1996–2009

	1996–2000	2001–2006	2007–2009	celkem
Rodinné domy	16	12	7	35
Bytové domy	9	10	14	33

Zdroj: RSO 2007, webové stránky stavebních společností

Zmiňovaný vývoj se odráží i v počtu nových rezidenčních lokalit rozdělených podle typu domů (tabulka 1). Zde jsou rozlišeny pouze dvě kategorie – rodinné domy a bytové domy. V prvním období převažují lokality rodinných domů nad

Obrázek 12.4: Podíl dokončených domů podle počtu bytů v domě v letech 2001–2006

Zdroj: RSO 2007

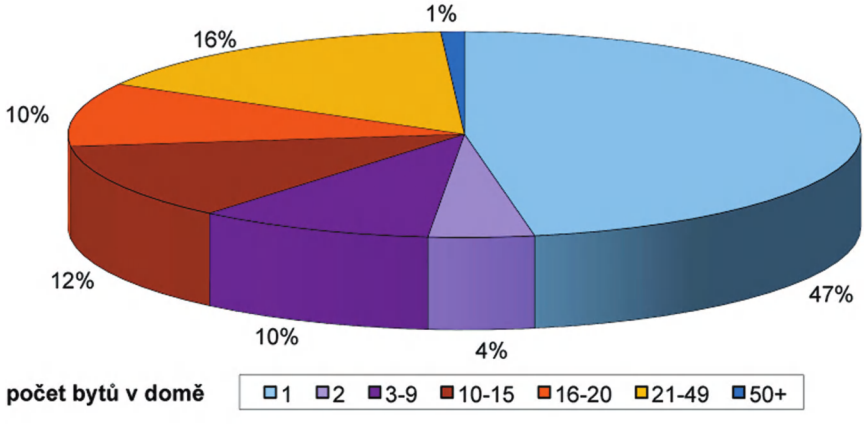

Pozn.: 1–2 byty v domě – **rodinné domy**; 3–20 bytů v domě – tzv**. viladomy**; 21 a více bytů – **velké bytové domy**

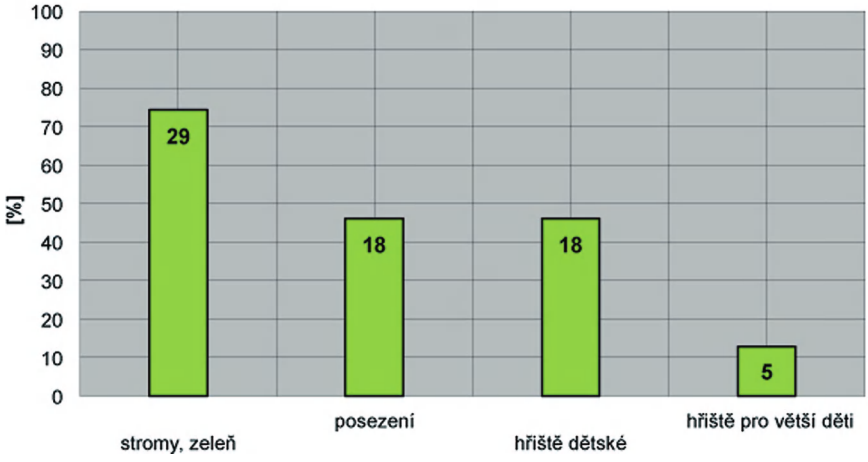

Obrázek 12.5: Vybavenost veřejných prostor uvedenými prvky

Zdroj: terénní šetření (2009)

Poznámka: ve sloupcích je uveden absolutní počet lokalit

lokalitami bytových domů v poměru 16:9, v druhém období je poměr celkem vyrovnaný. Ačkoli docházelo v období 2001–2006 převážně k výstavbě bytových domů, v počtu lokalit se to neukázalo. Bytové domy bývají často stavěny individuálně, na rozdíl od projektů rodinných domů, a proto se neprojeví jako ucelené lokality.

Pobytové veřejné prostory v nových rezidenčních lokalitách Prahy

Tato část je zaměřena na zkoumání veřejných prostor ve vybraných nových rezidenčních lokalitách. Pomocí nezúčastněného pozorování byla sledována vybavenost pobytových veřejných prostranství zelení, posezením a dětskými hřišti.

Navštívením 39 rezidenčních oblastí bylo zjištěno, že nejčastěji byly veřejné prostory osázeny stromy nebo jinou zelení (obrázek 12.5), neboť přítomnost těchto prvků je považována za součást obytných okrsků a takto vybavené lokality na obyvatele lépe působí. Zelené prostředí je uklidňující a je to jeden z důležitých faktorů, podle kterého si lidé vybírají své bydlení, jak později vyplynulo z rozhovorů s uživateli. V polovině navštívených lokalit se nacházelo posezení a ve shodném počtu také dětské hřiště. Na zabavení větších dětí, které mají jiné požadavky na vybavení hřišť než děti předškolního věku, už tolik pamatováno nebylo. Hřišť vhodných např. pro fotbal či jiné míčové hry, nebo prostor pro jízdu na in-line bruslích, bylo v nových lokalitách jen pět. Kvalita zkoumaných veřejných prostor se poměrně lišila. V některých veřejných prostorech byl přítomen

Obrázek 12.6: Pestře vybavený veřejný prostor v lokalitě Slunečný vršek v Hostivaři *Foto: Markéta Vyhnánková*

třeba jen jeden ze sledovaných prvků, ale většinou jich bylo vybudováno více a našla se i kvalitní, dobře vybavená místa, ve kterých byly přítomny všechny prvky. Z šetření vyplynulo, že kvalitnější, vybavenější a upravenější veřejné prostory byly zaznamenány v lokalitách postavených v posledních letech, což je zřejmě způsobeno tím, že poptávka po bydlení začíná být uspokojována a lidé si začínají vybírat své nové bydlení podle přísnějších kritérií. Přítomnost kvalitních pobytových prostor je může přesvědčit ke koupi bytu, a proto se tímto způsobem developerské společnosti snaží nalákat potenciální zákazníky. Mezi tyto kvalitnější veřejné prostory patří např. odpočinková zóna v Hostivaři znázorněná na obrázku 12.6.

Pro zjištění, v jakých typech lokalit se více vyskytují pobytové veřejné prostory, byly rezidenční okrsky rozděleny podle typu obytných domů na lokality tvořené převážně rodinnými domy (navštíveno 17 lokalit) a lokality s převažující výstavbou bytových domů (22 lokalit). Na výsadbu zeleně ve veřejných prostranstvích se dbá více v lokalitách bytových domů (94 % lokalit). Oproti tomu se v oblastech tvořených rodinnými domy vyskytovala veřejná zeleň pouze v 59 % lokalit, což je pochopitelné, neboť v zahradách rodinných domů je zeleně poměrně více. Počet dětských hřišť byl vyšší v lokalitách bytových domů. Minimálně jedno dětské hřiště bylo ve dvou třetinách z nich, avšak někde jich bylo zrealizováno i více. V okrscích rodinných domů bylo dětské hřiště v jedné třetině

případů. Z toho můžeme usuzovat, že pobytový veřejný prostor nahrazuje lidem bydlícím v bytových domech vlastní zahrady. S přítomností posezení v lokalitách to bylo podobné jako s dětskými hřišti. Mezi bytovými domy bylo nalezeno posezení v 82 % lokalit, mezi rodinnými domy jen v 18 %. Hřiště pro větší děti, které mají jiné nároky na využití prostoru, nebyla příliš zastoupena ani v jednom typu lokalit. K obdobným výsledkům došli i Ouředníček a Temelová (2009) při výzkumu fyzického prostředí v suburbánních lokalitách v zázemí Prahy. Zjistili, že v 61 % zkoumaných lokalit nebylo přítomno dětské hřiště a v 68 % lokalit se nedbalo na výstavbu laviček.

Z provedeného terénního šetření vyplývá, že pobytové veřejné prostory v nových lokalitách v Praze jsou, ale není jich mnoho, zejména kvalitních a příjemných k pobývání je spíš nedostatek. V této oblasti je ještě hodně věcí ke zlepšování a vývoj této situace závisí velkou měrou na vlastní aktivitě obyvatel.

Návštěvnost veřejných prostor a aktivity v nich provozované

Ve čtyřech lokalitách (Kolovraty, Zbraslav, Vysočany – Nová Harfa a Černý Most) byla prostřednictvím metody sčítání pohybu uživatelů a metody mapování chování sledována návštěvnost pobytových veřejných prostor. Dále je pozornost podrobněji věnována uživatelům těchto míst a jejich názoru na ně.

Tabulka 12.2: Počet a podíl lidí v charakteristických skupinách přítomných mezi 17. a 18. hodinou v jednotlivých lokalitách

	celkem osob	věková skupina											
		z toho ženy	%	z toho s někým	%	0–5	%	6–15	%	16–59	%	60+	%
Kolovraty	19	11	58	17	89	4	21	5	26	8	42	2	11
Zbraslav	72	41	57	65	90	22	31	7	10	33	46	10	14
Vysočany	72	42	58	65	90	22	31	15	21	32	44	3	4
Černý Most	44	25	57	41	93	5	11	26	59	11	25	2	5
celkem	207	119	57	188	91	53	26	53	26	84	41	17	8

	činnost												
	procházka	%	venčení	%	sezení	%	na hřišti	%	fotbal	%	v kočárku	%	kolo, apod.	%
Kolovraty	3	16	3	16	3	16	5	26	2	11	3	16	0	0
Zbraslav	11	15	5	7	24	33	13	18	0	0	10	14	9	13
Vysočany	3	4	3	4	8	11	42	56	8	11	4	6	4	6
Černý Most	0	0	3	7	18	41	9	20	6	14	5	11	3	7
celkem	17	8	14	7	53	26	69	33	16	8	22	11	16	8

Zdroj: terénní šetření – nezúčastněné pozorování

Obrázek 12.7: Pobytový veřejný prostor na Zbraslavi *Foto: Markéta Vyhnánková*

Nezúčastněným pozorováním bylo zjištěno, že nejvytíženější byl veřejný prostor ve Vysočanech v Nové Harfě (tabulka 12.2), neboť zde žije velký počet obyvatel a v blízkosti se nenachází žádný jiný podobný prostor. Prostranství mezi domy jsou zde rozmanitě vybavena, návštěvníci zde mohou využít dětské hřiště, fotbalové hřiště, hřiště na basketball, lezeckou stěnu, pingpongové stoly či množství laviček. Nejméně návštěvníků bylo v Kolovratech (tab. 2, obr. 8), v lokalitě s rodinnými domy, kde místní obyvatelé tráví většinu času na svých zahradách.

Nejčastějšími návštěvníky pobytových veřejných prostor byly matky s dětmi. Bylo tomu tak ve třech studovaných lokalitách, jen v lokalitě v sídlišti Černý Most (tabulka12.2, obrázek 12.9) převažovala skupina mládeže, což je způsobeno obdobím výstavby okolního sídliště a nízkou mobilitou obyvatel. Do obytných domů postavených před patnácti lety se stěhovaly rodiny s malými dětmi, které dnes tvoří největší skupinu mládeže trávící volný čas i v nové lokalitě na okraji sídliště. Třetina návštěvníků byli muži, ale jednalo se spíše o chlapce do patnácti let, než o dospělé. Domněnka, že by veřejné prostory ve větší míře mohli využívat i lidé v důchodovém věku bydlící ve starších částech v okolí nových lokalit, se nepotvrdila, a to i přesto, že zkoumané veřejné prostory byly vybaveny jak pro dětské hry, tak pro odpočinek starších. Nabízela se například možnost posezení během venčení psů či během procházky. Tento stav lze vysvětlit skutečností, že senioři se v malé míře přizpůsobují novým situacím a neradi mění své návyky. Ve zkoumaných prostranstvích bylo v blízkosti posezení dětské

Obrázek 12.8: Pobytový veřejný prostor v Kolovratech *Foto: Markéta Vyhnánková*

hřiště, což zřejmě také starší obyvatele odradilo od delšího setrvání. Větší počet důchodců byl jen v lokalitě Sluneční město na Zbraslavi (tabulka 12.2, obrázek 12.7), v jejíž těsné blízkosti je starší zástavba. Jen desetina návštěvníků pobývala v odpočinkovém prostoru sama. Nejčastěji provozovanou aktivitou ve všech lokalitách byla hra dětí, buď na dětském hřišti či ve volném prostoru. Většinou se jednalo o menší děti, které byly doprovázeny rodiči sedícími na lavičkách. Možnost posezení na čerstvém vzduchu využívaly také matky s dětmi v kočárku.

Všichni dotázaní vnímali pobytový veřejný prostor převážně pozitivně a byli rádi, že mohou takové místo ve volném čase využívat. Nejspokojenější se stavem veřejného prostoru byli obyvatelé v Kolovratech, kde vytýkali jen drobnosti. Nejméně spokojení byli obyvatelé v lokalitě Nová Harfa (obrázek 12.10), ačkoli je tento prostor nejlépe vybaven k nejrůznějším aktivitám. Zřejmě je to tím, že zde žije mnoho lidí a tento prostor je v blízkém okolí jediný, kde mohou trávit volný čas. Nejvíce si obyvatelé stěžovali na malé hřiště pro menší děti, na absenci odpadkových košů, neupravené okolí a nedostatečné osvětlení. Obecně lidem v relaxačních veřejných prostorech scházely lavičky a stromy. Každý den navštěvovalo veřejný prostor u svého bydliště 67 % obyvatel, 23 % obyvatel méně než třikrát týdně a všichni shodně uvedli, že využívají i jiné pobytové veřejné prostory.

Respondenti se shodli, že lokality s kvalitními pobytovými veřejnými prostory na ně působí lépe, než lokality bez těchto prostor a uvedli, že pobytové veřejné prostory jsou pro obyvatele města důležité – pro příjemnější život a jako

Obrázek 12. 9: Pobytový veřejný prostor na Černém Mostě *Foto: Markéta Vyhnánková*

místo setkání. Z řízených rozhovorů vyplynulo, že pro více než polovinu ze všech 40 respondentů byla důležitá přítomnost pobytových veřejných prostorů při výběru jejich bydlení. Avšak důležitějším kritériem byla často cena nemovitosti, vzhled okolního prostředí a dopravní spojení s centrem města. Fakt, že jsou tato místa důležitá pro společenský život lokality, dokazuje i skutečnost, že více než dvě třetiny ze všech respondentů zde během pobytu navázalo kontakt s ostatními přítomnými návštěvníky. Někteří jen na úrovni pozdravení se, ale u jiných došlo ke vzniku nového přátelství. Na Zbraslavi dokonce matky, které se potkávaly při pobytu ve veřejném prostoru, založily sdružení, prostřednictvím kterého se snaží dosáhnout určitých cílů, například zřízení školky.

Závěr

Cílem kapitoly bylo zmapování nových rezidenčních lokalit v Praze a zjištění přítomnosti a stavu pobytových veřejných prostor v nalezených oblastech. Rozsáhlejší okrsky nového bydlení vznikaly v okrajových částech města a byly tvořeny rodinnými domy. Oproti tomu ve vnějším městě byly lokality tvořeny bytovými domy a bylo jich vybudováno srovnatelné množství jako okrsků rodinných domů, neboť výstavba rodinných domů se od roku 1996 přesunula do zázemí města. V důsledku tohoto vývoje roste počet oblastí tvořených bytovými domy. Nejběžnější formou výstavby byla výstavba domů navazujících na stávající

Obrázek 12.10: Pobytový veřejný prostor na Nové Harfě

Foto: Markéta Vyhnánková

zástavbu, ať už kompaktního města nebo jednotlivých městských částí. Nebyly shledány případy obytných oblastí, které by stály mimo jakoukoli urbanistickou strukturu.

Podle výsledků terénního šetření lze říci, že v lokalitách bytových domů byl kladen větší důraz na přítomnost pobytových veřejných prostor i na jejich vybavení než v okrscích rodinných domů, které mají vlastní zahradu. Stavební společnosti se snaží zpříjemnit bydlení obyvatelům, kteří nemají možnost rekreovat se na vlastním pozemku. Čím později byla lokalita postavena, tím lépe vybavené veřejné prostory se v jejím okolí nacházely. Klienti jsou náročnější a veřejné prostory jsou jednou z věcí, podle kterých se rozhodují při výběru nového bydlení. Pobytové veřejné prostory využívaly nejčastěji matky s dětmi. S tímto faktem také souvisí nejčastěji vykonávaná aktivita v těchto prostorech, kterou byla hra dětí na hřištích a sezení jejich doprovodu na lavičkách. Ačkoli v okolí nových lokalit bydleli i starší lidé, možnost navštívit zkoumaná odpočinková místa je nelákala. Z výsledků vyplývá, že veřejné prostory nejsou dostatečně vybavené pro aktivity větších dětí, na což by se mělo do budoucna pamatovat. Ideálním řešením by bylo vytvářet takové pobytové veřejné prostory, které by bylo možno postupem času přizpůsobovat věku a potřebám obyvatel žijících v lokalitě. Rodiny s malými dětmi, které se většinou stěhují do nově postavených domů, mají odlišné potřeby v době příchodu než po deseti či třiceti letech.

Téměř všichni dotazovaní považují pobytové veřejné prostory za důležitý prvek ve městě, ve kterém mohou obyvatelé odpočívat, setkávat se a navazovat sociální kontakty. Veřejné prostory se tak stávají místem, které mění prostor od anonymního k přátelskému a důvěryhodnějšímu. Obyvatelé by však neměli jen pasivně čekat co pro ně stavební společnost či městská část vybuduje a zařídí. Klíčovým faktorem vedoucím ke zlepšování veřejných prostor je především vlastní aktivita občanů, aktivní účast na veřejných jednáních týkajících se rozvoje obce.

PODĚKOVÁNÍ

Příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury ČR v projektu č. P404/10/0523 „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze". Autorka děkuje Ing. Petře Cuřínové z Českého statistického úřadu za poskytnutí statistických dat.

LITERATURA

CARMONA, M., HEATH, T., OC, T., TIESDELL, S. (2003): Public places – urban spaces: the dimensions of urban design. Architectural Press, Oxford.

ČERNOUŠEK, M. (1992): Psychologie životního prostředí. Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha.

ČERVENKA, J. (2003): Migrace v ČR. Tisková zpráva. Centrum pro výzkum veřejného mínění. Sociologický ústav AV ČR, Praha.

DRBOHLAV, D. (1993): Behaviorální přístup v geografii. In: Sýkora, L. (ed.): Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. Praha, s. 23–38.

EAMES, E., GOODE, J. (1980): Public Places. In: Press, I., Smith, M. E. eds.: Urban Place and Process: Readings in the Antropology of Cities. Macmillian. New York, s. 337–348.

GEHL, J. (2000): Život mezi budovami: užívání veřejných prostranství. Nadace Partnerství. Brno.

GEHL, J., GEMZOE, L. (2002): Nové městské prostory. Era. Brno.

HNILIČKA, P. (2005): Sídelní kaše: otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domků. Era. Brno.

JACOBS, J., APPLEYARD, D. (1987): Toward an Urban Design Manifesto. In: LeGates R. T., Stout, F. (eds.) (1996): The City Reader. Routledge. London and New York, s. 167–175.

JACOBS, J. (1975): Smrt a život amerických velkoměst. Odeon. Praha.

KOUTNÝ, J. (2003): Význam a vývoj veřejných prostorů. In: Šilhánková, V.: Veřejné prostory a život města: sborník příspěvků konference, Brno 24. října 2002. Brno – Vysoké učení technické a Občanské sdružení Civitas per populi. s. 6–12.

KRYKORKOVÁ, Z. (2005): K teorii veřejných prostranství a možnostem její aplikace. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Katedra teorie kultury.

MADANIPOUR, A. (1996): Design of Urban Space: An Inquiry into a Socio-spatial Process. Wiley. Chichester.

MADANIPOUR, A. (2003): Public and Private Spaces of the City. Routledge. London. 264 s.

MADDEN, K. (2003): Utváření místa: příručka k vytváření kvalitních veřejných prostranství. Nadace Partnerství. Brno.

MELIK, R. (2008): Changing public space: the recent redevelopment of Dutch city squares. Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap. Utrecht.

OUŘEDNÍČEK, M., POSOVÁ, D. (2006): Suburbánní bydlení v Pražském městském regionu: etapy vývoje a prostorové rozmístění. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie pražského městského regionu. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha, s. 96–113.

OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Fyzické prostředí v nových suburbánních lokalitách. Dostupné z http://www.suburbanizace.cz/analyzy_02_
setreni_vysledky_voleb.htm. Staženo 19. 8. 2009.

PTÁČEK, P. (1996): Suburbanizační proces v zázemí Prahy. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha.

SPILKOVÁ, J. (2002): Nový fenomén nákupní centrum: behaviorální přístupy v pražském kontextu. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha.

SÝKORA, L. (2001): Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In: Hampl, M. (ed.): Regionální vývoj: Specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy. Praha. s. 127–166.

ŠILHÁNKOVÁ, V. (2002): Veřejné prostory a život města. Urbanismus a územní rozvoj, roč. 5, č. 6, s. 38–40.

ŠILHÁNKOVÁ, V. (ed.) (2003a): Veřejné prostory a život města: sborník příspěvků konference, Brno 24. října 2002. Brno – Vysoké učení technické a Občanské sdružení Civitas per populi.

ŠILHÁNKOVÁ, V. (2003b): Veřejné prostory našich měst. Veřejná správa, č. 6, příloha. Dostupné z web.mvcr.cz/archiv2008/casopisy. Staženo 11. 5. 2009.

ŠILHÁNKOVÁ, V. (2003c): Veřejné prostory v územně plánovacím procesu. Brno – Vysoké učení technické.

TEMELOVÁ, J. (2005): High Profile Buildings and Provision of Public Spaces. An Insight into Anděl Area in Prague. In: Pokludová, P., Šilhánková, V. (eds.): Conference proceedings – Public Spaces and Quality of Life in Cities. Brno: Technical University of Brno, Faculty of Architecture.

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2011): Daily street life in transforming inner city of Prague: visual experience of socio-spaial differentation and temporal rhytms. Visual Studies. [v tisku].

WHYTE, W. H. (1980): The Social Life of Small Urban Spaces. Project for Public Spaces. New York.

ZELENDOVÁ, S. (2006): Nová bytová výstavba v Praze a její dopady na sociálně prostorovou strukturu čtvrti. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha.

ZDROJE DAT:

Český statistický úřad (2009): Obyvatelstvo – roční časové řady. Dostupné z [http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/obyvatelstvo_hu].

Registr sčítacích obvodů (2007): Český statistický úřad.

Mapy z internetových stránek společnosti Seznam. Dostupné z [http://www.mapy.cz].

13 Prostorová typologie a zonace Prahy

Úvod

Snahou urbánních geografů a sociologů je hodnotit města jako strukturované sociální organismy, které sice tvoří jednotný celek, ale který je složený z mozaiky čtvrtí, sousedství a lokalit s navzájem odlišným charakterem. S tímto charakterem, který je do značné míry dán historickým kontextem, urbanismem a funkcí místa, spojujeme typické znaky zde bydlícího i přítomného obyvatelstva. Pokud opomineme lokality bez rezidenční funkce, můžeme považovat bydlení za zásadní třídící znak diferencující městské prostředí. Cílem zonací a typologií měst je vymezit relativně homogenní celky, které lze následně hodnotit jako celky generalizované. K tomu většinou nelze použít oficiální správní členění města, proto se odborníci dlouhodobě snaží najít alternativní metody pro roztřídění čtvrtí nebo sousedství, které by lépe vyhovovalo analytické práci zaměřené na studium sociálně prostorové struktury města. V této kapitole chceme představit několik možností prostorového členění hlavního města Prahy. Pozornost je přitom soustředěna především na využití konceptu koncentrických zón (zonace) a typů bydlení (typologie).

V Praze i jiných městech lze koncentrické zóny považovat za historické slupky rozvoje města a většinou je možné identifikovat delší vývojové etapy s podobným charakterem zástavby, které se zrcadlí v prostorovém uspořádání města. Mnohdy lze na konci takového stavebního rozvoje objevit i určité koncové oblasti rozrůstajícího se města, za kterými je možné vymezit rozsáhlejší plochy s nezastavěným prostorem, nebo nesourodou výstavbu se znaky okraje (periferie). Zóny historického rozvoje města proto od sebe většinou můžeme dobře prostorově oddělit a jejich vymezení se u jednotlivých autorů dosti podobá.

Zatímco zonace slouží spíše k hrubému rozdělení městských čtvrtí, pro jemnější analýzy vnitřní prostorové struktury města je využívána typologie. Typologie se snaží o vymezení podobných částí města na základě jejich funkce, typu zástavby, nebo sociálně ekonomických znaků obyvatelstva. Při sledování vlivu rezidenčního prostředí je nejvhodnější vymezovat typy obytné zástavby, protože

právě bydlení do značné míry vysvětluje sociální, ekonomické a v některých případech i demografické složení obyvatelstva. Relativně homogenní typy zástavby lze následně mezi sebou porovnávat a interpretovat výsledky pro odlišná rezidenční prostředí jako například sídliště, vilové čtvrti nebo činžovní domy.

Následující text má sloužit především jako praktická pomůcka pro studenty a výzkumníky zabývající se Prahou jako vnitřně diferencovaným organismem, kteří chápou význam sociálně ekologických procesů a cítí potřebu interpretovat data s využitím vnitřního členění města. Kromě historického pohledu na funkční dělení města a přístupy k členění Prahy nabízíme především vlastní návrh na zonaci a typologii Prahy s využitím současných jednotek vnitřního uspořádání města. Příspěvek je zaměřen na hodnocení území s převážně rezidenční funkcí, urbanistické obvody bez obyvatelstva nebo s populací do 50 lidí nejsou zahrnuty.

Tradice studia vnitřní diferenciace města

Za nejvýznamnější přínos pro studium města jako vnitřně diferencovaného organismu tvořeného sousedstvími a čtvrtěmi lze považovat práci některých autorů chicagské školy sociální ekologie města. Jejich snaha o deskripci sociálního prostředí města a procesů, které jej mění, vedla k prvnímu rozsáhlejšímu využití sčítacích obvodů (census tracts) i několika typů vnitřního členění města (Bulmer, 1984). Mezi sociology zdejší university vynikl v popisu růstu průmyslového města Ernest W. Burgess, který se vedle studia rodiny, sňatečnosti, sociálních skupin, starých lidí a dalších výzkumných témat zajímal též o sociální dynamiku spojenou s expanzí města. V roce 1925 vyšla v rámci souboru prací editovaných Robertem E. Parkem úvodní stať k výzkumnému projektu The Growth of the City (Burgess, 1925). Tato klasická a mnohokrát hodnocená práce zahrnuje vedle modelu koncentrických zón města i další významné myšlenky přispívající k poznání vývoje urbanizačního procesu v průmyslovém městě.

E. W. Burgess v prvé řadě chápal změny sociální organizace ve městě jako přímou součást růstu města a podnět pro další procesy růstu (Burgess, 1925). Velmi dobře popsal dynamiku koncentrační fáze urbanizačního procesu na příkladu kvantitativního nárůstu počtu obyvatel Chicaga a poukázal na změny sociálně prostorové struktury města. V kapitole o expanzi města uvádí, že "procesy expanze města mohou být studovány nejen na příkladu fyzického růstu města a rozvoje obchodu, ale také na příkladu následných změn sociální organizace" (s. 94). Všechny tyto procesy se snažil postihnout a hodnotit na území města Chicaga i v rámci širšího regionu, který vymezil zhruba 30–60 minutovou izo-

chronou dostupnosti chicagského centra (přesněji CBD – central business district). Samotnou expanzi města popsal Burgess jako proces, který „třídí, odděluje a nově rozmisťuje jednotlivce a skupiny podle bydlení a zaměstnání" (Burgess, 1925, s. 94). Podnětem pro růst města je především mobilita obyvatelstva, kterou umožňuje stále dokonalejší doprava. Burgess zároveň pozoroval vývojové rozdíly v mobilitě nejen z hlediska migrace obyvatelstva, ale i v neustálém zvyšování počtu kontaktů ve městech (např. telefonních spojení).

Koncentrický model E. W. Burgesse vychází částečně z pozorování prostorové struktury Chicaga a částečně „představuje tendence každého města k radiální expanzi vycházející z centra města" (Burgess, 1925, s. 92). Základním impulsem pro růst města a utváření nové sociální organizace je migrace (koncentrace obyvatelstva do města). Model zahrnuje charakteristiku pěti soustředných zón s rozdílnými funkcemi v organismu města a s odlišným sociálním složením obyvatelstva. Každá vnitřní zóna se rozpíná na úkor následující vnější zóny (invaze) a její funkce a rezidenti nahrazují původní funkci a obyvatelstvo ve vnější zóně (sukcese). Vnější zóny umístěné dále od středu města jsou obydlené obyvateli s vyšším sociálním statusem, kteří disponují většími příjmy, volí zdravější a relativně nákladnější bydlení a mohou utratit větší množství peněz za dopravu do centra. Jednotlivé vlny imigrantů se nejprve usídlují blízko středu města (např. v národnostních ghettech) a s postupným vylepšováním svého sociálního postavení se dostávají do prestižnějších oblastí města s kvalitnějším fyzickým i sociálním prostředím (filtrace).

V pozdější době byly doplněny ke koncentrickému modelu města ještě další modely prostorové struktury města. K vytříbení názorů na uspořádání sociálně prostorových vzorců města výrazně přispěla především faktorová ekologie, která navázala na analýzu sociálních oblastí (Shevky, Bell, 1955). Při výzkumech sociálních oblastí měst Los Angeles a San Francisco byly identifikovány v sociálním prostředí města tři konstrukce – sociální postavení (ekonomický status), urbanizace[52] (rodinný status) a segregace (etnický status). Za přispění faktorové analýzy bylo prokázáno, že tyto faktory odpovídají vždy jednomu z klasických prostorových modelů města (Murdie, 1969). Socioekonomický status odpovídá sektorovému modelu města (Hoyt, 1939), rodinný status koncentrickému rozložení (Burgess, 1925) a etnický status lze vysvětlit přetrváváním určitých částí města jako kulturních symbolů daného etnika (Harris, Ullman, 1945; Firey 1947; Berry, Kasarda, 1977).

[52] Ve faktorových analýzách je často zcela nevhodně nahrazován rodinný status (měřený většinou ukazateli velikosti rodiny a věkové struktury) označením urbanizace, který vypovídá vlastně o vzdálenosti od centra v koncentrickém modelu města.

Druh rezidenčního prostředí je však stále výrazně závislý na vzdálenosti od středu města. To bylo prokázáno mnohokrát i v dalších pracích, které na tomto místě pouze zmiňujeme (Boháč, 1923, Alonso, 1960, Musil, 1960, Sjöberg, 1960). V poslední době stojí za zmínku úvahy o sociálně prostorové struktuře města autorů losangeleské školy, kteří zdůrazňují uplatnění nelokálních sil při formování metropolitních regionů. V článku o postmoderním urbanismu popisují Dear a Flusty působení globálních procesů na lokalizaci funkcí s využitím konceptu keno kapitalismu, tedy vlastně nahodilého umisťování jednotlivých funkcí v prostoru města (Dear, Flusty, 1998). Ačkoliv je nutné tyto úvahy o poklesu významu lokálních podmínek na lokalizaci bydlení i dalších funkcí považovat za relevantní, patří využití koncentrických zón stále k nejvhodnějším analytickým možnostem při studiu evropských měst.

Přístupy k analýze vnitřního členění Prahy: historický přehled

Zónováním Prahy se v české literatuře již v minulosti zabývalo mnoho odborníků. První významnou prací je publikace Antonína Boháče (1923), který pro studium populačních poměrů tehdejšího hlavního města na základě výsledků sčítání lidu z roku 1921 rozdělil Prahu do pěti zón odpovídajících vzdálenosti od středu města a době jejich územního (nikoliv administrativního) spojení s vnitřní Prahou. Vnitřní Praha vymezená pěti centrálními katastry, které tvořily Prahu do roku 1883, představuje první zónu. Stejné území je jako střed města vymezováno i ve většině později zpracovaných zonací, v některých studiích je k centru Prahy přiřazován i Vyšehrad, který byl sice k Praze administrativně připojen v roce 1883, ale stavebně s ní souvisí již od středověku. Boháč jako jediný rozdělil oblast dnešního vnitřního města na dvě pásma; první, které populačně rostlo hlavně po roce 1869 a do něhož spadají obce nejblíže centrální oblasti jako Karlín, Žižkov nebo Smíchov, a druhé pásmo rostoucí po roce 1890 (např. Vršovice, Podolí nebo Dejvice). Tohoto členění využil v německy psané monografii i Lehovec (1944). Autoři pozdějších pražských zonací již propojují obě takto určená pásma v jedno. Jen některé obce třetího a čtvrtého pásma dostaly ve 20. letech 20. století městský ráz a srostly s vnitřním městem, většina z nich si ponechala venkovský charakter (Boháč, 1923).

Zajímavá studie Julie Moschelesové (1937), inspirovaná chicagskou školou, rozděluje území Velké Prahy do tří koncentrických zón stanovených podle podílu dětí do 14 let na celkové populaci katastrálního území nebo jejich skupin bez zahrnutí domácího služebnictva a vojska. Centrum s podílem dětí mezi 10,3 a 12,9 % za-

Obrázek 13.1: Mapa Julie Moschelesové hodnotící sociální status obyvatelstva Velké Prahy na základě výsledků sčítání lidu 1930

Zdroj: Moschelesová (1937)

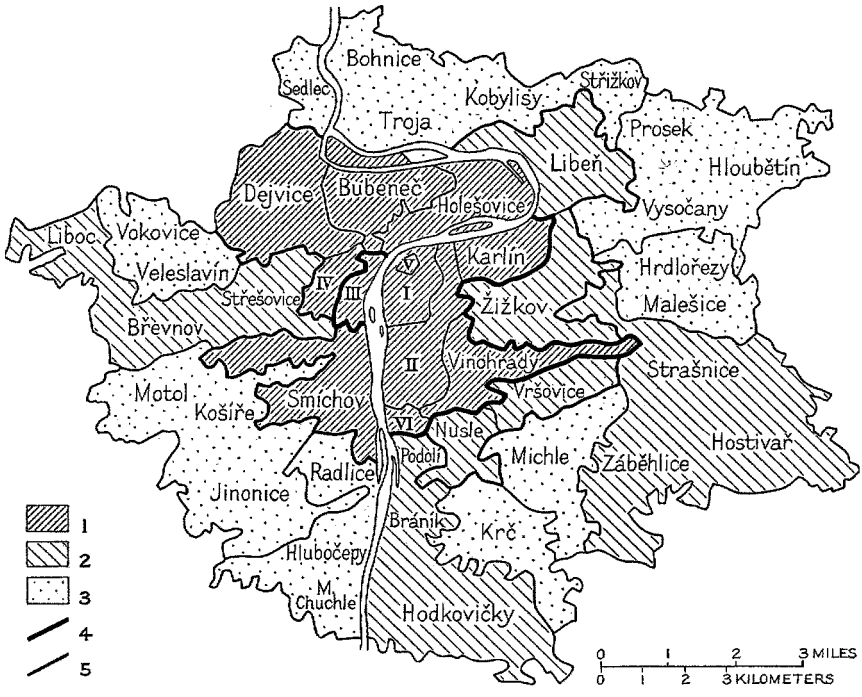

EOGR. REVIEW, JULY, 1937

FIG. 6—Regions of Greater Prague classified according to social index: 1, strong; 2 eak; 3, extremely weak; 4, limit of demographic center; 5, limit of peripheral belt cale approximately 1 : 210,000.

hrnuje kromě pěti pražských historických čtvrtí také Vyšehrad, Vinohrady a Karlín. Do tranzitního pásu, který obklopuje centrální oblast, patří celkem 9 katastrů s podílem dětí mezi 14,7 a 17,9 %, a konečně periferní pás má podíl dětí v populaci nejvyšší (20,2 až 23,6 %). Vymezené zóny slouží Moschelesové k hodnocení sociálního statusu obyvatelstva na základě dat ze sčítání lidu 1930 o zaměstnanecké struktuře obyvatelstva (viz obrázek 13.1) a počtu domácího služebnictva.

V roce 1947 zpracoval Jiří Král komplexní studii pražského regionu založenou především na vlastních zkušenostech z pražského prostředí (viz obrázek 13.2). Město rozdělil opět na tři zóny odlišující se od sebe svým celkovým charakterem i strukturou obyvatelstva. Na rozdíl od ostatních autorů však nepoužíval pro svou práci žádná statistická data a jednotlivé zóny stanovil schematicky bez respektu k hranicím administrativních jednotek. Tím pravděpodobně docílil v té době nejpřesnějšího vymezení vzájemně odlišných zón. Přínos Královy práce spočívá hlavně v rozdělení některých katastrů s nejednoznačně stanovitelnou prostorovou strukturou, jako jsou např. Dejvice, Břevnov nebo Libeň, mezi vnitřní město (autor nazývá vnějším pásmem Prahy) a periferii. Kromě geografů a demografů se prostorovou

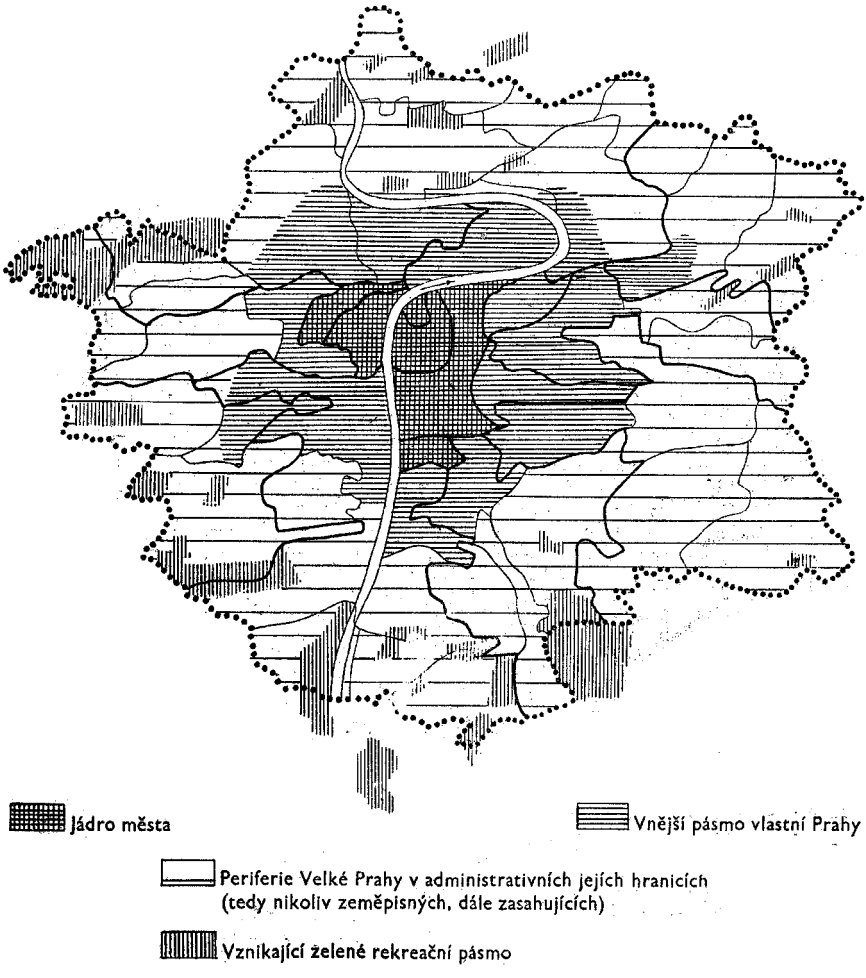

Obrázek 13.2: Pásma Velké Prahy podle Jiřího Krále

Zdroj: Král (1947)

strukturou města a jejím členěním zabývali také odborníci z jiných oborů. Tři zóny vymezili v Praze architekti Říha, Stefan, Vančura (1956). Podle míry zastavěnosti území odlišují zónu historickou, zónu vzniklou v 19. století a v první polovině 20. století a zónu, která se teprve bude významně stavebně rozvíjet. V 60. letech 20. století publikoval sociolog Jiří Musil (1960, 1967) dvě studie, kde pro účely porovnání demografické struktury města mezi roky 1930 a 1950 (resp. 1961) rozdělil město opět na tři soustředné zóny na základě existujícího správního členění Prahy.[53]

Tři základní zóny vymezuje většina autorů v Praze až do 70. let 20. století. Později již, vzhledem k prostorovému rozrůstání kompaktního města a výstavbě

[53] V práci bylo podobně jako v článku Moschelesové (1937) využito 45 částí Prahy, které byly vytvořeny jako sloučené oblasti z administrativně spojených katastrálních území.

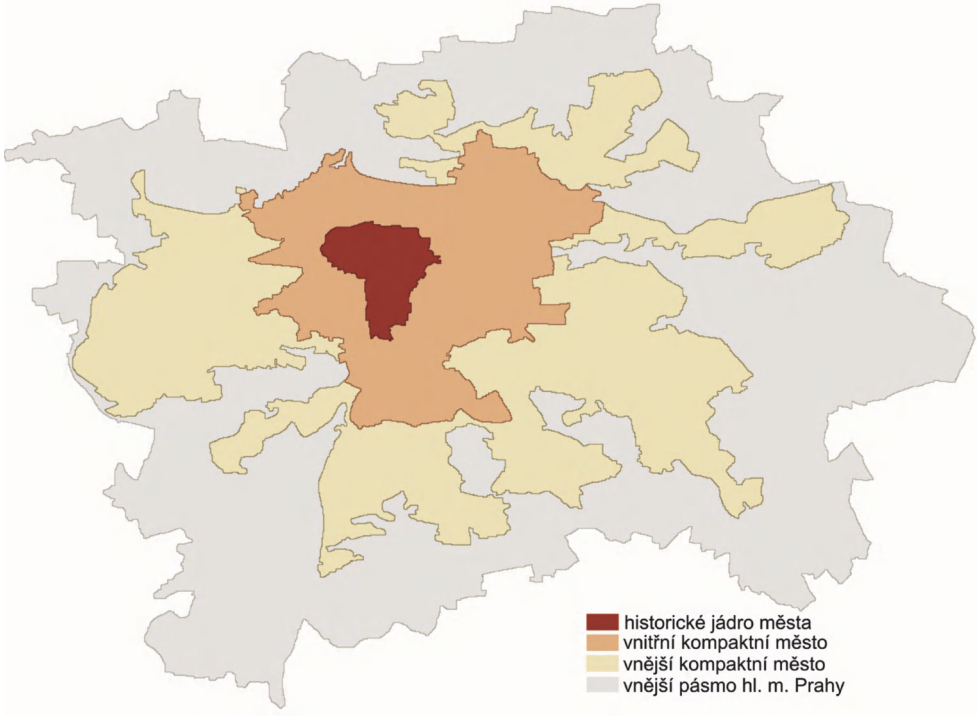

Obrázek 13.3: Zóny na území hlavního města Prahy v Konceptu územního plánu *Zdroj: Koncept územního plánu hlavního města Prahy, 2009*

rozsáhlejších sídlištních celků, nemohly tři zóny plně vystihnout základní rysy prostorové struktury Prahy. Proto byla zóna obklopující centrum města rozdělena na vnitřní a vnější město a v současné době rozlišuje většina autorů na území Prahy čtyři zóny (Hrůza, 1983, 1992, Ouředníček, Sýkora, 2002, Ouředníček, Temelová, 2009). Sýkora (2001) upřednostňuje rozdělení na pět tzv. geneticko-morfologických zón, jedná se však spíše o nevhodnou kombinaci zonace a typologie.

V roce 1970 byly poprvé výsledky Sčítání lidu, domů a bytů zpracovány také za základní sídelní jednotky (ve městech urbanistické obvody), což vedlo některé autory k vytvoření typologie na podrobnější územní úrovni. Prvním pokusem o zpracování typologie pražských čtvrtí byla práce Linharta, Raka a Voženílka (1977), kteří rozdělili všechny pražské urbanistické obvody s více než 100 obyvateli do celkem osmi typů území.[54] Mnohem obvyklejší bylo ale

[54] Autoři vymezili následující typy urbanistických obvodů: historické jádro, vnitřní část města, asanační oblasti, převážně předměstské oblasti s vysokým podílem rodinných domků a vilek, starší vysoce kvalitní vilové soubory, sídliště, bývalé dělnické periferie a příměstské obce. Analýza pracovala pouze s územím předválečné Velké Prahy.

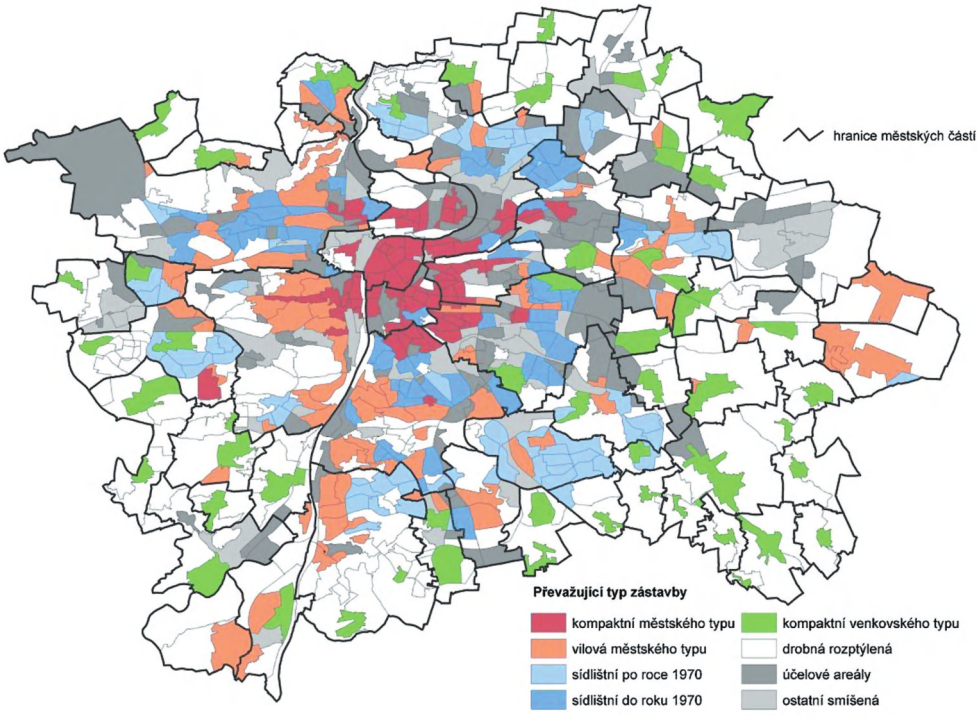

Obrázek 13.4: Typologické členění Prahy podle převažující formy zástavby *Zdroj: ÚRM, 2001*

stále využití katastrálních území, jako v případě ekonomicko-geografické typologie Vrány (1975), který na datech ze sčítání lidu 1970 vymezil historické jádro a tři další koncentrické zóny města. Ekologické typy s využitím katastrálních území rozlišil později Petr Matějů (1980). Pro současné vymezení města vymezil koncentrické zóny odpovídající postupnému rozšiřování města Martin Hampl (1982), který rozeznává celkem šest zón na základě kombinace vývojového hodnocení a hodnocení územní intenzity s využitím katastrálních území. Čtyři zóny města, se stejnými názvy jako vymezujeme také v tomto textu, vymezuje Jiří Hrůza (1992). V roce 2001 pak typologii urbanistických obvodů vypracoval Útvar rozvoje hl. města Prahy (ÚRM, 2001) pro potřeby zpracování výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2001 (obrázek 13.4). Celkem bylo vymezeno 8 typů urbanistických obvodů a s jejich využitím analyzovány i některé výsledky sčítání lidu v publikacích Českého statistického úřadu za hlavní město Prahu. V současnosti využívá rozdělení Prahy do zón například Koncept územního plánu hlavního města Prahy (2009; viz obrázek 13.3). V dalším textu nabízíme vlastní rozdělení rezidenčních oblastí Prahy do koncentrických zón a do typů zástavby.

Vlastní vymezení zón: logika konstrukce

Na území hlavního města se v současnosti využívají zřejmě desítky různých prostorových členění. Můžeme zmínit například některá častěji využívaná členění v sociální geografii, jako jsou volební obvody, sčítací obvody, správní obvody (státní správa), samosprávné městské části, katastrální území, dopravní okrsky, policejní okrsky, území podle PSČ nebo urbanistické obvody. Pro populační statistiku lze získat data běžně od úrovně 901 základních sídelních jednotek (urbanistických obvodů), 112 katastrálních území (nebo územně technických jednotek) až po 57 městských částí. Každá z těchto jednotek je vhodná pro použití v různých formách prostorových analýz. Při tvorbě koncentrických zón vycházíme primárně z úrovně urbanistických obvodů. Rozdělení území do čtyř zón ale respektuje převážně zařazení celých katastrálních území jako relativně homogenních sídelních celků. Výjimku tvoří pouze některé prostorově oddělené urbanistické obvody katastrů vnějšího města, které byly zařazeny do zóny městské periferie.[55]

V Praze vymezujeme následující čtyři koncentrické zóny: historické jádro města, vnitřní město, vnější město a periferie. Pokud bychom pracovali i s územím za administrativní hranicí města, bývá v analýzách využíván tzv. Pražský městský region (Praha, Praha-východ, Praha-západ) nebo širší území tzv. Pražské-středočeské aglomerace (části dalších okresů vymezené většinou na základě pracovní dojížďky).[56] Při vymezení koncentrických zón využíváme jako hlavní kritérium historické rozšiřování města a skladebnost na základě katastrálních území, která představovala v minulosti samostatné obce přičleňované k Praze.[57]

Historické jádro města se skládá ze šesti historických čtvrtí (katastrů), které tvořily již ve středověku aglomeraci funkčně propojených pražských měst: Staré Město, Josefov, Nové Město a Vyšehrad na pravém břehu Vltavy, Malá Strana a Hradčany na levém břehu. Obě části města – pravobřežní i levobřežní – mají již od počátku vzniku města odlišné funkce. Snadno lze identifikovat obchodní *city* na území Starého a Nového Města a koncentrace vládních úřadů na Hradčanech a Malé Straně (viz také Moschelesová, 1937). Obě funkce se z těchto čtvrtí přelévají do svého okolí. Pražské obchodně-administrativní centrum má

[55] Rozdělení urbanistických obvodů do zón a typů je k dispozici v příloze a na webových stránkách Urbánní a regionální laboratoře.

[56] Přehled o různém územním vymezení metropolitní oblasti Prahy nabízí v přehledu Ouředníček (2002, s. 44).

[57] V některých případech nejsou data za základní sídelní jednotky nebo katastrální území dostupná. S vědomím určité nepřesnosti lze potom využít členění města do koncentrických zón s využitím 57 městských částí. Tento přístup využívají Ouředníček a Novák (2011) ve druhé kapitole této knihy.

v dnešní době o něco širší vymezení s přesahy např. na Vinohrady nebo do Karlína. Podobně lokalizovaná je v návaznosti na Hrad i řada ambasád a dalších úřadů v Bubenči, Střešovicích nebo Dejvicích. Tyto přesahy vypovídají o neurčitosti nebo prolínání přesných hranic mezi jednotlivými koncentrickými zónami. Na druhou stranu se můžeme právě v případě pražského jádra opřít o historické hranice, které jsou v některých místech zřetelné i ve fyzické oddělenosti jádra a vnitřního města (zbytky hradeb, magistrála, Negrelliho viadukt).

Vnitřní město je z jedné strany ohraničeno čtvrtěmi jádra, vnější hranice lze bezpochyby vymezit několika způsoby. Z historického pohledu lze považovat za vhodný předěl mezi vnitřním a vnějším městem hranice Velké Prahy ustanovené zákonem z roku 1920 a platné od roku 1922 do 60. let 20. století. Opodstatnění má i vymezení vnitřního města na základě kompaktní městské zástavby, do které můžeme zařadit bloky činžovních domů včetně nejstarší sídlištní zástavby napojené infrastrukturou na původní osídlení a okrsky vilových čtvrtí. Právě některé vilové čtvrti vystavěné v minulosti zcela na zelené louce můžeme dnes považovat za poslední významnější celky vzniklé v kapitalistickém městě. Spořilov, Hodkovičky nebo Barrandov se nacházejí v těsné blízkosti sídlištní výstavby a hranici mezi vnitřním a vnějším městem – kapitalistickou a socialistickou výstavbou – je vhodné vést právě zde. Vymezení zón však neodpovídá primárně charakteru výstavby, ale spíše uceleným morfologickým celkům, proto se i na území vnitřního města nacházejí téměř všechna sídliště první generace.

Vnější město je tvořeno převážně socialistickou výstavbou. Mezi typické čtvrti můžeme řadit panelová sídliště Jižního, Severního nebo Jihozápadního Města a další rezidenční oblasti přímo nenavazující na zástavbu kapitalistického města. Mnoho územních celků bylo připojeno k Praze při rozsáhlejším rozšíření pražských hranic v roce 1968. Vnější hranice této zóny je poměrně dobře rozpoznatelná a představuje ve většině případů předěl mezi městským charakterem bydlení s vysokou hustotou zastavění i zalidnění a krajinou s relativně autonomními venkovskými sídly, které již přímo stavebně nenavazují na sídlištní okrsky.

Periferie města je charakteristická doposud roztříštěnou zástavbou s převážně venkovskou morfologií nebo relativně samostatnými menšími a středně velkými sídly na hranicích hlavního města. Většina území byla připojena k Praze při posledním podstatnějším rozšíření administrativního vymezení města v roce 1974. Ačkoliv bylo území přičleněno především za účelem další výstavby panelových sídlišť, nebyla většina projektů již realizována. Území si tak do poloviny 90. let 20. století uchovalo relativně venkovský charakter s výrazným zastoupením zemědělské půdy a nezastavěných ploch. S ohledem na řadu nových rezidenčních projektů bývá tato část města někdy označována za tzv. vnitřní suburbánní zónu Prahy.

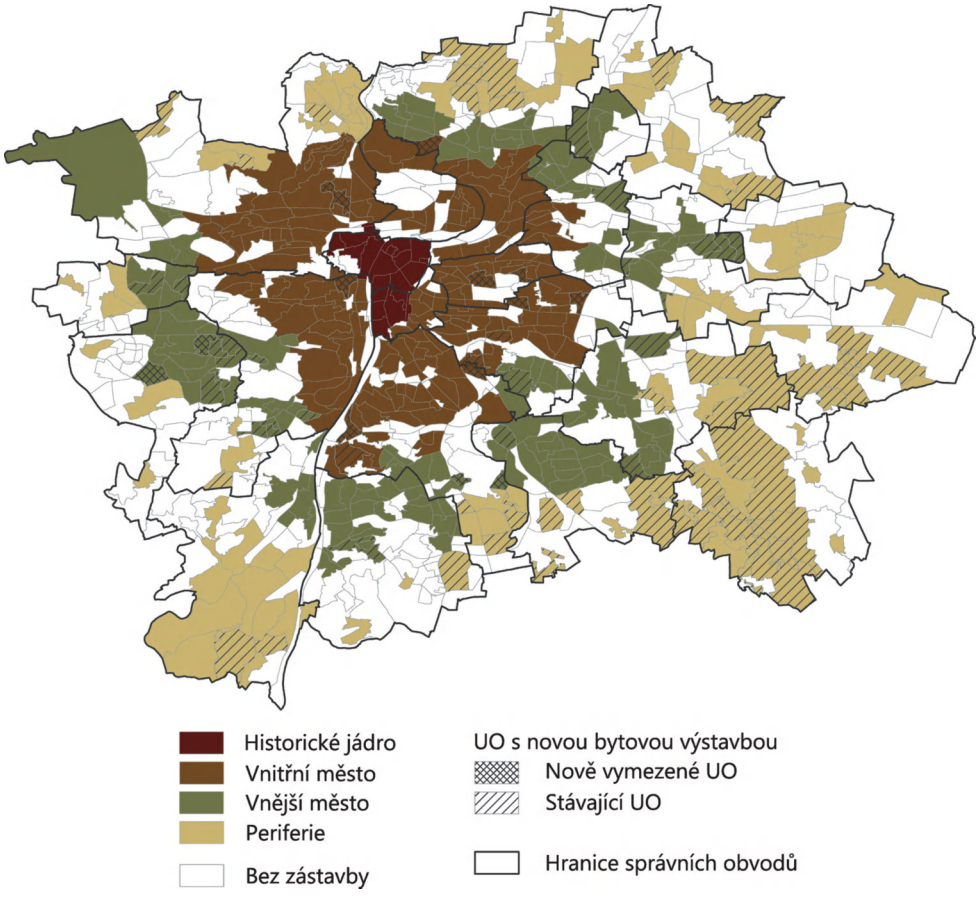

Obrázek 13.5: Koncentrické zóny Prahy

Vymezení zón je znázorněno na obrázku 14.5, který kromě popisovaných čtyř koncentrických zón podává přehled o urbanistických obvodech s novou výstavbou. Vymezení vychází z databáze Registru sčítacích obvodů a zohledňuje změny do roku 2007. Do mapy byla šrafováním zanesena území s 50 a více obyvateli k roku 2001, ve kterých bylo postaveno alespoň 50 nových domů a zároveň alespoň 10 % domovního fondu po roce 2001. Zcela nově byly zařazeny urbanistické obvody s výhradně novou zástavbou vzniklou po roce 2001 s alespoň 10 novými domy a současně nejméně 40% podílem nové zástavby.[58] Je zřejmé, že především vlivem nové výstavby se bude počet urbanistických

[58] V některých urbanistických obvodech již několik domů bylo před rokem 2001, ale celkový počet obyvatel v nich nepřesáhl 50.

obvodů s rezidenční funkcí postupně zvyšovat. Aktuální údaje o vymezení zón i typů jsou k dispozici na webové stránce Urbánní a regionální laboratoře (URRlab, 2011).

Tabulka 13.1: Základní charakteristika zón Prahy v roce 2001

	Rozloha v km² (2007)	Počet urbanistických obvodů (2007)	Počet obyvatel (2001)	Počet trvale obydlených domů (2001)	Počet trvale obydlených bytů (2001)
Historické jádro	6,86	22	51 431	2 799	22 683
Vnitřní město	79,04	208	534 075	33 417	248 808
Vnější město	81,73	173	474 015	22 698	188 818
Periferie	109,79	110	106 808	22 802	38 628
Praha celkem	**496,1**	**901**	**1 169 106**	**82 160**	**496 940**

Zdroj dat: ČSÚ, 2001

Poznámka: V údajích za jednotlivé zóny Prahy jsou zahrnuty pouze urbanistické obvody s 50 a více obyvateli a další s novou výstavbou přidané na základě dat RSO (viz výše v textu).

Typologie urbanistických obvodů

Pro detailnější analýzy rezidenčních oblastí ve městě je vhodné využít relativně homogennější prostorové jednotky sledování. Za nejvhodnější můžeme považovat typy urbanistických obvodů vymezené podle převládajícího typu zástavby. Mezi důležité práce lze v tomto přístupu zařadit článek Linharta, Raka a Voženílka (1977) a typologii Útvaru rozvoje města zpracovanou pro minulé sčítání lidu (ÚRM, 2001). Tyto práce jsou však s ohledem na dynamický rozvoj hlavního města dnes již zastaralé a obsahují rovněž drobné nepřesnosti. Proto považujeme za užitečné vytvoření nové typologie, která je zaměřena především na hodnocení rezidenčních oblastí ve městě. Do analýzy tak vstoupily pouze urbanistické obvody, které měly v roce 2001 více než 50 trvale bydlících obyvatel. Tento soubor byl doplněn na základě Registru sčítacích obvodů o urbanistické obvody s novou výstavbou vzniklou po roce 2001 (podrobněji viz kapitola 14.4). Celkem bylo hodnoceno 513 z 901 urbanistických obvodů.

Typologie kombinuje tři třídící znaky: vzdálenost od středu města, typ zástavby a pro rozdělení tří kategorií sídlišť rovněž období výstavby.[59] Přehledně jsou kritéria zařazení do jednotlivých typů uvedena v tabulce 13.2. V případě smíšených typů

[59] Kapitola obsahuje pouze rozdělení do základních typů. Podrobnější členění obsahující například podtypy sídlišť (první až třetí generace) nebo urbanistické obvody s novou zástavbou lze najít na webových stranách Urbánní a regionální laboratoře (URRlab, 2011).

bylo přihlédnuto k charakteru zástavby na většině území urbanistického obvodu tak, abychom dosáhli typologie pokud možno s menším počtem kategorií. Smíšené typy jsme tudíž nevymezovali, i když by do nich zhruba jedna desetina území patřila. V několika případech tak dochází například k preferenci zařazení území mezi vilové čtvrti nebo čtvrti domků, ačkoli většina obyvatelstva bydlí v panelových domech. Rozhodujícím ukazatelem byl podíl domů, který v případě zástavby rodinnými domy většinou převážil nad počtem bytových domů.[60] Výsledek typologie je znázorněn na obrázku 13.7, základní charakteristiky typů jsou k dispozici na obrázku 13.6, v tabulce 13.3 a v následujícím textu.

Tabulka 13.2: Základní kritéria pro zařazení urbanistických obvodů do typů

Typ zástavby	Kritéria
Historická zástavba jádra	Všechny urbanistické obvody uvnitř historických hradeb, šest historických katastrálních území Staré Město, Josefov, Nové Město, Malá Strana, Hradčany, Vyšehrad
Vilové čtvrti	Převládající zastoupení rodinných domů, větší domy se zahradou především ve vnitřním městě; například Hodkovičky, Hanspaulka, Baba, Ořechovka, části Podolí, Košíř, Vinohrad aj.
Činžovní domy	Převládající zastoupení nájemních bytových domů, především ve vnitřním městě; například Žižkov, Vinohrady, Smíchov, Karlín, části Dejvic, Holešovic aj.
Sídliště	Převládající zastoupení cihlových a panelových bytových domů vzniklých po 2. světové válce; například Jižní Město, Stodůlky, Novodvorská, Invalidovna, Černý Most aj.
Domky v kompaktní zástavbě	Převládající zastoupení rodinných domů, menší dělnické a řadové domky především ve vnějším městě; například Kačerov, starý Chodov, Malá Chuchle, původní jádra obrostlá panelovými sídlišti
Venkovská zástavba	Převládající zastoupení rodinných domů, starší jádra venkovských sídel a nové rezidenční okrsky suburbií; například Točná, Miškovice, Kolovraty, Sobín aj.
Urbanistické obvody s novou výstavbou	Byly vymezeny dvě kategorie: a) výhradně s novou zástavbou po roce 2001 (čtvercový rastr na obrázku 13.7) – alespoň 10 nových domů a zároveň alespoň 40 % domů je nových; b) s významným podílem nové výstavby po roce 2001 (čárkovaný rastr) – alespoň 50 nových budov a zároveň alespoň 10 % domů je nových

Historická zástavba jádra je charakteristická především nejstarším domovním fondem a vysokým podílem nájemních domů v prestižních lokalitách s vysokou rezidenční atraktivitou. Typ reprezentuje 22 urbanistických obvodů s 22 tisíci oby-

[60] Kromě základního roztřídění podle údajů o domovním fondu byly využity alternativní metody posouzení charakteru zástavby zejména ve sporných případech s vysoce pestrou strukturou zástavby. Dobrým nástrojem pro nás byla například funkce Street view na Google Maps, dále ortofotomapy, letecké snímky a terénní rekognoskace.

Obrázek 13.6: Historická zástavba Nového Města
Foto: Martin Ouředníček

Obrázek 13.7: Vilové čtvrti vnitřního města v Hodkovičkách a na Ořechovce *Foto: Martin Ouředníček a David Outrata*

Obrázek 13.8: Zhuštěná zástavba vnitřního města na Žižkově a výstavní domy na Vinohradech
Foto: Martin Ouředníček a David Outrata

vateli a překrývá se územně se zónou historického jádra. **Vilové čtvrti** zahrnují 51 urbanistických obvodů především ve vnitřním městě. Často jsou lokalizované ve svazích a vystavěné v meziválečném období a patří mezi nejlepší

Obrázek 13.9: Různé generace panelových sídlišť vnějšího města na Pankráci a v Horních Měcholupech
Foto: Martin Ouředníček a David Outrata

Obrázek 13.10: Domky starého Chodova jsou vrostlé do okolního sídliště *Foto: Martin Ouředníček*

adresy ve městě. Celkem zde žije asi 40 tisíc obyvatel Prahy. Toto území patří mezi nejstabilnější části města s malou fluktuací obyvatelstva a malým pohybem nemovitostí na realitním trhu. **Činžovní domy** obývá necelých 150 tisíc obyvatel a jsou soustředěny především v zóně vnitřního města. Jednotlivé oblasti mají různorodý charakter fyzického i sociálního prostředí v celkem 110 urbanistických obvodech. Typ činžovních domů tvoří podstatnou část kapitalistického města. **Sídliště** se rozpínají ve třech koncentrických zónách města, od vnitřního města až po několik sídlišť na periferii. Celkem zde žije 220 tisíc obyvatel na území 142 urbanistických obvodů. Sídliště je možné rozdělit do tří generací podle doby vzniku a technologie výstavby (viz URRlab, 2011). Nejstarší sídliště vznikala v Praze v polovině 50. let 20. století, poslední domy komplexní bytové výstavby pocházejí z roku 1993. **Domky v kompaktní zástavbě** zahrnují jádra starší zástavby obklopená sídlišti a dělnické a řadové domky na okraji vnitřního města. Tento typ zahrnuje 75 urbanistických obvodů s téměř 32 tisíci obyvateli. V některých případech je obtížné určit

Obrázek 13.11: Nová zástavba ve vnějším městě (Modřany) a na periferii města (Písnice)
Foto: Jana Temelová a Martin Ouředníček

hranici mezi vilovou zástavbou a domky, protože neexistuje ostré vymezení obou typů. **Venkovská zástavba** zahrnuje rozptýlené osídlení tvořené převážně rodinnými domy za hranicí kompaktního města. Jádra původních vesnic jsou dnes doplňována okrsky nové výstavby rodinných i bytových domů. Celkem zde žilo v roce 2001 asi 40 tisíc obyvatel na území 113 urbanistických obvodů.

Vedle jednotlivých typů zástavby byly zvlášť vymezeny urbanistické obvody s významnou novou výstavbou nebo pouze s novou výstavbou. Právě taková území patří mezi oblasti největších změn ve městě a měla by jim být věnována zvláštní pozornost. Tento soubor je však přirozeně velmi proměnlivý a je potřeba jej pravidelně aktualizovat (viz URRlab, 2011).

Tabulka 13.3: Základní charakteristika typů urbanistických obvodů v Praze v roce 2007

	Rozloha v km² (2007)	Počet urbanistických obvodů (2007)	Počet obyvatel (2001)	Počet trvale obydlených domů (2001)	Počet trvale obydlených bytů (2001)
Historická zástavba	6,9	22	51 431	2 799	22 683
Vilové čtvrti	28,7	51	93 549	13 490	39 322
Činžovní domy	33,1	110	310 099	12 704	147 403
Sídliště	54,4	142	533 960	15 317	219 790
Domky v kompaktní zástavbě	35,2	75	79 504	14 206	31 742
Venkovská zástavba	119,1	113	104 231	23 200	37 997
Praha celkem	**496,1**	**901**	**1 169 106**	**82 160**	**496 940**

Zdroj dat: ČSÚ, 2001

Poznámka: V údajích za jednotlivé zóny Prahy jsou zahrnuty pouze urbanistické obvody s 50 a více obyvateli.

OBRÁZEK CHYBÍ!!!
Prosím dodat

Obrázek 13.7: Typy urbanistických obvodů s rezidenční funkcí v Praze

Závěr

Zařazení jednotlivých území vychází ze zevrubné analýzy statistických dat a z detailní znalosti území jednotlivých urbanistických obvodů v Praze. Většinu jednotek bylo relativně snadné přiřadit k vymezeným typům a zónám, zejména v případě homogenní rezidenční zástavby. Naproti tomu například urbanistické obvody vnitřního města byly v několika případech těžko zařaditelné do „čistých" typů. Vnitřní město představuje nejpestřejší území z hlediska typů rezidenčního prostředí: čtvrti nájemních domů, vilové čtvrti, kolonie dělnických domků, cihlová a panelová zástavba. Velká část urbanistických obvodů je zde navíc tvořena směsí

dvou nebo více typů bydlení. I když je naše práce založena na kombinaci dostupných metod sledování, není možné předkládanou typologii považovat za jedinou správnou a v čase neměnnou. Jsme si vědomi dalších možností rozdělení některých typů zástavby, nebo naopak možného sloučení některých kategorií i subjektivního hlediska při posouzení charakteru některých jednotek. Z tohoto důvodu považujeme typologii i zonaci za otevřenou pro další zdokonalování a aktualizaci a zároveň za veřejnou pro další využití například k analýzám výsledků sčítání lidu v roce 2011.

PODĚKOVÁNÍ

Kapitola vznikla jako výsledek projektu č. 404/10/0523 „Sociální deprivace v městském prostředí: objektivní a subjektivní dimenze" Grantové agentury České republiky a Národního programu výzkumu II Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy 2D06012 „Sociálně prostorová diferenciace obyvatelstva a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky".

LITERATURA

BERRY, B .J .L., KASARDA, J. D. (1977): Contemporary Urban Ecology. Macmillan Publishing, New York.

BOHÁČ, A. (1923): Hlavní město Praha – studie o obyvatelstvu. SÚS, Praha.

BULMER, M. (1984): The Chicago School of Sociology. University of Chicago Press, Chicago and London.

BURGESS, E. W. (1925): The Growth of the City: an Introduction to a Research Project. In: Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R.D. (eds.): The City. Chicago, The Chicago University Press, s. 47–62.

FIREY, W. (1947): Land Use in Central Boston. Harvard University Press, Cambridge.

HAMPL, M. (1982): Vývoj geografické diferenciace Prahy z hlediska obyvatelstva. Sborník ČGS, 87, č. 4, s. 251–262.

HARRIS, C. D., ULLMAN, E. L. (1945): The Nature of Cities. The Annals of the American Academy of Political and Social Science CCXLII, s. 7–17.

HOYT, H. (1939): The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities. US Federal Housing Administration, Washington.

HRŮZA, J. (1983): Praha – město a územní plán. Architektura a urbanismus, 17, č. 3, s. 148–166.

HRŮZA, J. (1992): Urban Concept of Prague. Sborník ČGS, 97, č. 2, s. 75–87.

KOUBEK, J. (1982), Pražská migrace v posledních třiceti letech a její demografické, sociální a ekonomické aspekty. In: Migrace do velkoměst. Acta Demographica V, Praha, Výzkumný ústav sociálně ekonomických informací a Československá demografická společnost při ČSAV, s. 105–152.

KRÁL, J. (1947): Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblasti. Melantrich, Praha.

LINHART, J., RAK, V., VOŽENÍLEK, J. (1977): Sociální aspekty ekologické zonace hlavního města Prahy. Sociologický časopis, 13, č. 1, s. 94–115.

MATĚJŮ, P. (1980): Vývoj sociálně prostorové struktury Prahy v letech 1930–1970 ve světle faktorové analýzy. Sociologický časopis, 16, č. 4, s. 572–591.

MOSCHELESOVÁ, J. (1937): The Demographic, Social and Economic Regions of Greater Prague: a Contribution to Urban Geography. Geographical Review, 27, č. 3, s. 413–430.
MURDIE, R. A. (1969): The Factorial Ecology of Toronto. Research Paper No. 116. University of Chicago. Chicago.
MUSIL, J. (1960): Vývoj demografické struktury Prahy. Demografie, 2, č. 2, s. 234–249.
MUSIL, J. (1968): The Development of Prague's Ecological Structure. In: Pahl, R. E. (ed.): Readings in Urban Sociology. Pergamon Press, Oxford, s. 232–259
OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J. (2011): Populační vývoj Prahy a jejího zázemí v transformačním období. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha.
OUŘEDNÍČEK, M., SÝKORA, L. (2002): Současné změny v rozmístění obyvatelstva a v sociálně prostorové struktuře Prahy. Demografie, 44, č. 4, s. 270–272.
OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Twenty years after socialism: the transformation of Prague's inner structure. Studia Universitatis Babes-Bolyai, Sociologia, 54, č. 1, s. 9–30.
ŘÍHA, J., STEFAN, O., VANČURA, J. (1956): Praha včerejška a zítřka. SNTL, Praha.
SHEVKY, E., BELL, W. (1955): Social Area Analysis. Stanford University Press, Stanford.
SÝKORA, L. (2001): Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace. In: Hampl, M. a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. Univerzita Karlova v Praze, DemoArt, Praha, s. 127–166.
URRLAB (2011): Webová stránka s aktualizovanou typologií a zonací. Urbánní a regionální laboratoř, Praha. Dostupné na www.natur.cuni.cz/urrlab
VOTRUBEC, C. (1965): Praha – zeměpis velkoměsta. SPN, Praha.
VRÁNA (1975), Sídelně zeměpisná struktura Prahy. Acta Universitatis Carolinae – Geographica, 10, č. 1–2, s. 93–100.

ZDROJE DAT:

ČSÚ (2004): Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 3. 2001. Praha, Český statistický úřad.
ČSÚ (2007): Registr sčítacích obvodů. Praha, Český statistický úřad.
Útvar rozvoje města – typologie (2001)
Koncept územního plánu (2009)

MARTIN OUŘEDNÍČEK, LUCIE POSPÍŠILOVÁ, PETRA ŠPAČKOVÁ,
JANA TEMELOVÁ, JAKUB NOVÁK

Příloha (aktualizovaná na stránkách URRlab)

Seznam urbanistických obvodů Prahy podle zón a typů

NÁZEV ZSJ	KÓD ZSJ	ČÍSLO UO	POČET OBYVATEL	ZÓNA	TYP
Betlémský obvod	1269930	0010	4 388	Historické jádro	Historická zástavba
Josefov	1270010	0020	1 997	Historické jádro	Historická zástavba
Haštalský obvod	1270190	0030	3 420	Historické jádro	Historická zástavba
Jakubský obvod	1270270	0040	2 723	Historické jádro	Historická zástavba
Petrský obvod	1270350	0050	4 256	Historické jádro	Historická zástavba
Masarykovo nádraží	1270430	0060	52	Historické jádro	Historická zástavba
Jindřišský obvod A	1270510	0071	2 563	Historické jádro	Historická zástavba
Vodičkova A	1270780	0081	5 592	Historické jádro	Historická zástavba
Vojtěšský obvod	1270860	0090	3 266	Historické jádro	Historická zástavba
Horní malostranský obvod	1270940	0100	1 912	Historické jádro	Historická zástavba
Pohořelec	1271240	0130	833	Historické jádro	Historická zástavba
Hrad	1271320	0140	208	Historické jádro	Historická zástavba
Dolní malostranský obvod A	1271410	0151	3 317	Historické jádro	Historická zástavba
Albertov	1271830	0180	696	Historické jádro	Historická zástavba
Štěpánský obvod A	1271910	0191	3 249	Historické jádro	Historická zástavba
Štěpánský obvod B	3057740	0192	1 607	Historické jádro	Historická zástavba
Vyšehrad	1273020	0300	1 731	Historické jádro	Historická zástavba
Podskalí	1273110	0310	3 075	Historické jádro	Historická zástavba
Zderaz	1273290	0320	3 753	Historické jádro	Historická zástavba
Újezd	1290380	1850	1 545	Historické jádro	Historická zástavba
U Písecké brány A	1295420	2341	267	Historické jádro	Historická zástavba
U Písecké brány B	3059280	2342	981	Historické jádro	Historická zástavba
Na Krejcárku	1274260	0420	3 042	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Horní Krč	1275910	0580	2 452	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Ryšánka	1276040	0590	2 549	Vnitřní město	Vilové čtvrti
U krčského nádraží	1276630	0650	731	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Horní Jeremenkova	1276980	0670	2 013	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Jiráskova čtvrť A	1278330	0781	2 404	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Jiráskova čtvrť B	1278410	0782	830	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Hodkovičky-Zátiší	1278500	0790	2 465	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Braník-Na křížku	1278760	0810	3 017	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Braník-Nad lomem	1278840	0820	2 351	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Dvorce	1278920	0830	2 859	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Na Kavčích horách	1279220	0850	2 201	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Spořilov I A	1279900	0921	4 442	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Hodkovičky	1280910	1010	56	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Jinonická	1286600	1500	2 986	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Na Černém vrchu	1286780	1510	2 053	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Malvazinka	1286860	1520	2 386	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Kesnerka	1287080	1540	1 522	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Košíře-střed	1287670	1600	4 342	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Klamovka	1290030	1820	3 920	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Na Hřebenkách	1290110	1830	2 166	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Hlubočepy-nad nádražím	1291190	1930	578	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Barrandov	1291510	1970	758	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Hanspaulka	1292750	2090	7 270	Vnitřní město	Vilové čtvrti

NÁZEV ZSJ	KÓD ZSJ	ČÍSLO UO	POČET OBYVATEL	ZÓNA	TYP
Ořechovka	1292910	2110	2 604	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Střešovice-jih	1293050	2120	4 314	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Kajetánka	1293210	2130	502	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Starý Veleslavín	1293560	2160	765	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Nový Veleslavín B	1294020	2202	117	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Staré Vokovice	1294110	2210	2 304	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Jenerálka	1294450	2240	211	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Tichá Šárka	1294530	2250	122	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Šárecké údolí	1294610	2260	264	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Baba	1294700	2270	1 531	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Velký Břevnov	1295930	2380	5 258	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Malý Břevnov	1296310	2410	1 435	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Horní Liboc	1297800	2520	1 493	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Nová Liboc A	1297980	2531	2 166	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Starý Sedlec B	3184690	2732	89	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Starý Bubeneč	1301090	2790	440	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Zoologická zahrada	1301840	2860	169	Vnitřní město	Vilové čtvrti
U Hrachovky-botanická zahrada	1301920	2870	243	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Trojský obvod	1302060	2880	485	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Nad Rokoskou	1307020	3290	2 780	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Na Dlážděnce	1307290	3310	382	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Hradešínská	1323060	4770	1 251	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Třebešín	1324110	4860	1 986	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Na Větrníku	3062910	5560	553	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Pod Jiráskovou čtvrtí	1277950	6110	820	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Skalka	1289880	6480	98	Vnitřní město	Vilové čtvrti
Náměstí Míru	1271670	0160	3 778	Vnitřní město	Činžovní domy
Londýnská	1271750	0170	6 393	Vnitřní město	Činžovní domy
Nad muzeem A	1272050	0201	2 625	Vnitřní město	Činžovní domy
Na Smetance	1272210	0220	3 045	Vnitřní město	Činžovní domy
U Riegrových sadů	1272480	0240	5 151	Vnitřní město	Činžovní domy
U Čechových sadů	1272560	0250	5 472	Vnitřní město	Činžovní domy
Na Kleovce	1272720	0270	4 228	Vnitřní město	Činžovní domy
Folimanka A	1272810	0281	1 868	Vnitřní město	Činžovní domy
Nuselské údolí A	1272990	0291	4 311	Vnitřní město	Činžovní domy
Na Ohradě	1273370	0330	5 651	Vnitřní město	Činžovní domy
Vápenka	1273450	0340	2 332	Vnitřní město	Činžovní domy
Židovské pece	1273530	0350	1 259	Vnitřní město	Činžovní domy
Vrch Svatého kříže	1273700	0370	348	Vnitřní město	Činžovní domy
Havlíčkovo náměstí	1273880	0380	2 449	Vnitřní město	Činžovní domy
Vrch Žižkov	1274000	0400	61	Vnitřní město	Činžovní domy
Pod Pražačkou	1274180	0410	6 225	Vnitřní město	Činžovní domy
U nákladového nádraží B	3157610	0472		Vnitřní město	Činžovní domy
Stromky	1275070	0490	3 317	Vnitřní město	Činžovní domy
Flora	1275150	0500	5 087	Vnitřní město	Činžovní domy
Řipská	1275230	0510	4 441	Vnitřní město	Činžovní domy
U Olšan	1275310	0520	6 359	Vnitřní město	Činžovní domy
Náměstí Jiřího z Poděbrad	1275400	0530	4 586	Vnitřní město	Činžovní domy
Škroupovo náměstí	1275580	0540	4 220	Vnitřní město	Činžovní domy
Sladkovského náměstí	1275660	0550	5 703	Vnitřní město	Činžovní domy

NÁZEV ZSJ	KÓD ZSJ	ČÍSLO UO	POČET OBYVATEL	ZÓNA	TYP
U Rajské zahrady	1275740	0560	85	Vnitřní město	Činžovní domy
Kostnické náměstí	1275820	0570	4 530	Vnitřní město	Činžovní domy
Na Veselí	1277360	0700	5 765	Vnitřní město	Činžovní domy
Na Pankráci	1279310	0860	5 627	Vnitřní město	Činžovní domy
U soudu	1279490	0870	424	Vnitřní město	Činžovní domy
U Jezerky	1279570	0880	4 498	Vnitřní město	Činžovní domy
Tyršův vrch	1279650	0890	3 410	Vnitřní město	Činžovní domy
Plynárna	1279730	0900	123	Vnitřní město	Činžovní domy
Braník-jih A	1281120	1031	79	Vnitřní město	Činžovní domy
Braník-střed	1281210	1040	3 738	Vnitřní město	Činžovní domy
Staré Podolí A	1281550	1071	4 578	Vnitřní město	Činžovní domy
Pankrácké předmostí	1281630	1080	2 468	Vnitřní město	Činžovní domy
Fidlovačka A	1281710	1091	2 273	Vnitřní město	Činžovní domy
Nuselský obvod	1281980	1100	5 440	Vnitřní město	Činžovní domy
Smíchov-jižní Radlická	1286940	1530	2 228	Vnitřní město	Činžovní domy
Kavalírka	1287750	1610	2 407	Vnitřní město	Činžovní domy
Vrchlického	1287830	1620	2 826	Vnitřní město	Činžovní domy
U malostranského hřbitova	1287910	1630	3 319	Vnitřní město	Činžovní domy
Na Skalce	1288130	1650	4 393	Vnitřní město	Činžovní domy
Smíchovské nádraží	1288210	1660	304	Vnitřní město	Činžovní domy
Kotlářka	1289700	1800	851	Vnitřní město	Činžovní domy
Zahrada Kinských	1290200	1840	64	Vnitřní město	Činžovní domy
Pod zahradou Kinských	1290460	1860	1 556	Vnitřní město	Činžovní domy
Arbesovo náměstí A	1290540	1871	4 926	Vnitřní město	Činžovní domy
Na bělidle A	1290620	1881	3 280	Vnitřní město	Činžovní domy
U železničního mostu	1290890	1900	1 375	Vnitřní město	Činžovní domy
Zlíchov A	1291010	1921	149	Vnitřní město	Činžovní domy
Staré Dejvice	1292830	2100	1 950	Vnitřní město	Činžovní domy
Na bateriích	1293300	2140	1 600	Vnitřní město	Činžovní domy
Střešovická nemocnice	1293480	2150	69	Vnitřní město	Činžovní domy
U Intionálu	1295000	2300	4 289	Vnitřní město	Činžovní domy
Vysoké školy	1295180	2310	142	Vnitřní město	Činžovní domy
Úřednická kolonie	1295260	2320	2 724	Vnitřní město	Činžovní domy
Nový Břevnov	1295850	2370	5 865	Vnitřní město	Činžovní domy
Císařský ostrov I	1300610	2750	201	Vnitřní město	Činžovní domy
Nový Bubeneč	1300790	2760	5 345	Vnitřní město	Činžovní domy
Náměstí Svobody	1300870	2770	9 614	Vnitřní město	Činžovní domy
Dejvická	1300950	2780	4 494	Vnitřní město	Činžovní domy
Bubny A	1301250	2811	8 644	Vnitřní město	Činžovní domy
Veletržní palác	1301330	2820	4 759	Vnitřní město	Činžovní domy
U Sparty	1301410	2830	6 643	Vnitřní město	Činžovní domy
Staré Holešovice	1302490	2920	397	Vnitřní město	Činžovní domy
Dimitrovovo náměstí	1302570	2930	3 910	Vnitřní město	Činžovní domy
Dělnická	1302650	2940	5 147	Vnitřní město	Činžovní domy
Na Maninách	1302730	2950	4 874	Vnitřní město	Činžovní domy
Holešovický přístav	1302810	2960	357	Vnitřní město	Činžovní domy
Bubenské nábřeží	1302900	2970	81	Vnitřní město	Činžovní domy
Nad letenským tunelem	1303110	2990	5 936	Vnitřní město	Činžovní domy
Na Stráži	1308770	3440	3 176	Vnitřní město	Činžovní domy
Horní Libeň-Na Báni	1308930	3460	2 286	Vnitřní město	Činžovní domy

NÁZEV ZSJ	KÓD ZSJ	ČÍSLO UO	POČET OBYVATEL	ZÓNA	TYP
Stará Libeň	1309070	3470	4 152	Vnitřní město	Činžovní domy
Na Palmovce	1309150	3480	3 453	Vnitřní město	Činžovní domy
Karlín-východ	1309580	3510	4 628	Vnitřní město	Činžovní domy
Karlín-západ	1309660	3520	5 140	Vnitřní město	Činžovní domy
U libeňského zámku	1310080	3560	100	Vnitřní město	Činžovní domy
Bulovka	1310160	3570	248	Vnitřní město	Činžovní domy
Na Harfě	1312700	3810	537	Vnitřní město	Činžovní domy
Staré Vysočany	1312880	3820	4 586	Vnitřní město	Činžovní domy
Nad libeňským nádražím	1312960	3830	299	Vnitřní město	Činžovní domy
Libeň-průmyslový obvod A	1313000	3841	80	Vnitřní město	Činžovní domy
Nové Vysočany	1313260	3860	1 557	Vnitřní město	Činžovní domy
U svobodárny	1313340	3870	3 300	Vnitřní město	Činžovní domy
Podvinní	1313510	3890	84	Vnitřní město	Činžovní domy
Michle-východ	1321520	4640	292	Vnitřní město	Činžovní domy
Vršovice-u Botiče	1322250	4700	4 680	Vnitřní město	Činžovní domy
Staré Vršovice	1322410	4720	5 525	Vnitřní město	Činžovní domy
Vršovice-střed	1322500	4730	4 021	Vnitřní město	Činžovní domy
Vršovice-západ A	1322680	4741	2 604	Vnitřní město	Činžovní domy
Vršovice-západ B	1322760	4742	525	Vnitřní město	Činžovní domy
Vršovice-sever	1322840	4750	4 074	Vnitřní město	Činžovní domy
Vršovice-východ	1322920	4760	4 969	Vnitřní město	Činžovní domy
U Orionky	1323140	4780	1 623	Vnitřní město	Činžovní domy
Strašnice-západ	1323650	4830	4 306	Vnitřní město	Činžovní domy
U Primasky A	1323730	4841	4 021	Vnitřní město	Činžovní domy
U Hagiboru A	1323900	4851	121	Vnitřní město	Činžovní domy
Velká skála	3063390	5610	716	Vnitřní město	Činžovní domy
Maniny B	3169970	6902	98	Vnitřní město	Činžovní domy
Zborov-východ A	3174540	7161		Vnitřní město	Činžovní domy
Komenského náměstí	1273960	0390	3 943	Vnitřní město	Sídliště
Chmelnice	1274420	0440	3 157	Vnitřní město	Sídliště
Jarov	1274510	0450	3 587	Vnitřní město	Sídliště
Vackov	1274690	0460	2 368	Vnitřní město	Sídliště
Antala Staška	1276120	0600	3 932	Vnitřní město	Sídliště
Na Zelené lišce	1276210	0610	3 980	Vnitřní město	Sídliště
Michelská	1276470	0630	5 624	Vnitřní město	Sídliště
Pankrác I A	1277010	0681	2 290	Vnitřní město	Sídliště
Pankrác I B	1277100	0682	1 699	Vnitřní město	Sídliště
Pankrác II	1277280	0690	4 512	Vnitřní město	Sídliště
Baarova	1277520	0720	3 722	Vnitřní město	Sídliště
Dolní Krč	1277870	0750	476	Vnitřní město	Sídliště
Spořilov I D	3205010	0924	372	Vnitřní město	Sídliště
Dívčí hrady	1287160	1550	585	Vnitřní město	Sídliště
Motolská nemocnice A	1289450	1771	248	Vnitřní město	Sídliště
Homolka	1289530	1780	3 104	Vnitřní město	Sídliště
Kladenská	1292590	2070	5 606	Vnitřní město	Sídliště
Červený vrch	1292670	2080	3 002	Vnitřní město	Sídliště
Petřiny I	1293640	2170	4 159	Vnitřní město	Sídliště
Petřiny II	1293720	2180	2 853	Vnitřní město	Sídliště
Petřiny III	1293810	2190	3 174	Vnitřní město	Sídliště
Nový Veleslavín A	1293990	2201	1 213	Vnitřní město	Sídliště

NÁZEV ZSJ	KÓD ZSJ	ČÍSLO UO	POČET OBYVATEL	ZÓNA	TYP
Vypich	1296150	2400	565	Vnitřní město	Sídliště
Nad Mazankou A	1306720	3271	964	Vnitřní město	Sídliště
Kuchyňka	1307110	3300	833	Vnitřní město	Sídliště
Za Invalidovnou	1309400	3500	2 513	Vnitřní město	Sídliště
Na Balabence	1313420	3880	3 624	Vnitřní město	Sídliště
Strašnice-Na Skalce	1317920	4320	4 557	Vnitřní město	Sídliště
Průběžná	1319200	4430	4 817	Vnitřní město	Sídliště
Rybníčky III	1319380	4440	2 948	Vnitřní město	Sídliště
Rybníčky I-II	1319460	4450	2 812	Vnitřní město	Sídliště
Solidarita	1319540	4460	4 393	Vnitřní město	Sídliště
Zborov	1319620	4470	2 421	Vnitřní město	Sídliště
Nové Strašnice	1319710	4480	1 130	Vnitřní město	Sídliště
Stadión Slavie	1323220	4790	58	Vnitřní město	Sídliště
Nové Vršovice	1323310	4800	6 109	Vnitřní město	Sídliště
Pod vinohradskou nemocnicí	1323490	4810	2 692	Vnitřní město	Sídliště
U Primasky B	1323810	4842	1 085	Vnitřní město	Sídliště
Květnická	1324200	4870	1 648	Vnitřní město	Sídliště
Nové Malešice A	1324380	4881	8 746	Vnitřní město	Sídliště
Nové Malešice B	1324460	4882	419	Vnitřní město	Sídliště
Pod nemocnicí	3062820	5550	2 393	Vnitřní město	Sídliště
U stadiónu	3065680	5950	2 289	Vnitřní město	Sídliště
U krčské polikliniky A	3158770	6071	236	Vnitřní město	Sídliště
Strahovské koleje	1293130	6880	131	Vnitřní město	Sídliště
Kačerov	1277610	0730	5 105	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Staré Radlice	1286430	1480	1 034	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Staré Hlubočepy	1288300	1670	1 397	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Pod Dívčími hrady	1288480	1680	70	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Slovanka	1306560	3260	2 075	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Nad Kolčavkou	1308850	3450	137	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Nový Střížkov B	1980560	3912	115	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Bohdalecké kolonie	1321610	4650	151	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Bohdalec A	1321870	4671	271	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Bohdalec B	1321950	4672	1 395	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Staré Malešice	1324540	4890	1 629	Vnitřní město	Domky v kompaktní zástavbě
Nad Krocínkou	1311210	3670	1 774	Vnější město	Vilové čtvrti
Za krčskou nemocnicí	1280310	0950	112	Vnější město	Činžovní domy
Jinonice-průmyslový obvod I A	1286510	1491	80	Vnější město	Činžovní domy
Bohnice-ústav	1305410	3150	258	Vnější město	Činžovní domy
Hloubětín-průmyslový obvod	1312530	3790	50	Vnější město	Činžovní domy
Hostivař-průmyslový obvod A	1318220	4351	188	Vnější město	Činžovní domy
Na lhotách	3159740	6170	1 354	Vnější město	Činžovní domy
U hřbitova B	3165550	6562	114	Vnější město	Činžovní domy
Stodůlky-východ	3168490	6760		Vnější město	Činžovní domy
Novodvorská I	1278090	0760	2 957	Vnější město	Sídliště
Novodvorská II A	1278170	0771	3 070	Vnější město	Sídliště
Novodvorská II B	1278250	0772	1 855	Vnější město	Sídliště
Sídliště Krč	1280580	0970	7 988	Vnější město	Sídliště
Spořilov II	1282010	1110	9 458	Vnější město	Sídliště
Chodovec	1282100	1120	1 675	Vnější město	Sídliště
Háje-střed	1282360	1140	7 419	Vnější město	Sídliště

NÁZEV ZSJ	KÓD ZSJ	ČÍSLO UO	POČET OBYVATEL	ZÓNA	TYP
Milíčov	1282520	1160	3 892	Vnější město	Sídliště
Chodov-jih	1282610	1170	912	Vnější město	Sídliště
U Chodova	1282870	1190	7 194	Vnější město	Sídliště
Libušská	3158260	1242	57	Vnější město	Sídliště
Jalový Dvůr	1283680	1260	2 315	Vnější město	Sídliště
Libuš-západ	1284060	1280	5 049	Vnější město	Sídliště
Nové Dvory	1284140	1290	3 904	Vnější město	Sídliště
Lhotka-západ II	1284310	1300	5 565	Vnější město	Sídliště
Modřany-Na Kamýku	1284650	1320	6 718	Vnější město	Sídliště
Na Beránku-sever	1284810	1340	5 643	Vnější město	Sídliště
Nové Butovice-jih	1288810	1720	4 450	Vnější město	Sídliště
Jinonice-západ	1288990	1730	60	Vnější město	Sídliště
Velká Chuchle-závodiště	1292240	2040	104	Vnější město	Sídliště
U Bílého Beránka	1296660	2440	5 757	Vnější město	Sídliště
Řepy-sídliště	1296740	2450	7 759	Vnější město	Sídliště
Nová Liboc B	1298010	2532	392	Vnější město	Sídliště
Na Dědině A	1298100	2541	4 576	Vnější město	Sídliště
Na Dědině B	1297630	2542	727	Vnější město	Sídliště
Za Čimickým hájem	1303710	3030	2 076	Vnější město	Sídliště
Za střelnicí	1304430	3080	5 965	Vnější město	Sídliště
Pod kobyliskou vozovnou	1305080	3110	5 239	Vnější město	Sídliště
Pod Čimickým hájem	1305160	3120	2 227	Vnější město	Sídliště
Bohnice-jih	1305320	3140	7 546	Vnější město	Sídliště
Šutka	1307370	3320	1 943	Vnější město	Sídliště
Bohnice-jihovýchod	1307450	3330	4 248	Vnější město	Sídliště
Střížkov-Na Dlouhých	1308510	3420	2 928	Vnější město	Sídliště
Hloubětín-sever	1310590	3610	3 833	Vnější město	Sídliště
Nový Prosek A	1311480	3691	7 531	Vnější město	Sídliště
Starý Prosek	1313850	3920	5 378	Vnější město	Sídliště
Střížkov-východ A	1313930	3931	3 486	Vnější město	Sídliště
Střížkov-východ B	3205282	3932	275	Vnější město	Sídliště
Střížkov-Lovosická A	1314070	3941	5 315	Vnější město	Sídliště
Střížkov-Lovosická C	3205360	3943	135	Vnější město	Sídliště
Letňany-západ	1314150	3950		Vnější město	Sídliště
Staré Letňany	1314310	3970	3 494	Vnější město	Sídliště
Černý Most I	1316790	4200	4 330	Vnější město	Sídliště
Jahodnice B	3170630	4252	1 495	Vnější město	Sídliště
Zahradní Město-východ A	1318730	4391	4 800	Vnější město	Sídliště
Zahradní Město-západ	1319030	4410	3 672	Vnější město	Sídliště
Strašnice-východ B	3060290	4492	50	Vnější město	Sídliště
Hostivař-Na Košíku	1320710	4570	4 045	Vnější město	Sídliště
Záběhlice-východ	1321010	4600	2 227	Vnější město	Sídliště
Horní Měcholupy-jih	1325940	4990	4 696	Vnější město	Sídliště
Petrovice-za hřbitovem	1326080	5000	4 851	Vnější město	Sídliště
Jižní Město-Háje	3060530	5030	6 136	Vnější město	Sídliště
Jižní Město-Na Větrníku	3060610	5040	5 658	Vnější město	Sídliště
Jižní Město-Nad Šeberovem	3060700	5050	9 495	Vnější město	Sídliště
Jižní Město-Na Hlinkách	3060880	5060	6 216	Vnější město	Sídliště
Jižní Město-Hoření Opatov	3060960	5070	4 892	Vnější město	Sídliště
Jižní Město-Dolení Opatov	3061000	5080	6 532	Vnější město	Sídliště

NÁZEV ZSJ	KÓD ZSJ	ČÍSLO UO	POČET OBYVATEL	ZÓNA	TYP
V Hájku	3061180	5130	3 188	Vnější město	Sídliště
Pražská čtvrť	1505840	5370	815	Vnější město	Sídliště
Ohrada	1452460	5410	10 162	Vnější město	Sídliště
Za příkopy	3062230	5430	6 847	Vnější město	Sídliště
Za humny	3062310	5440	7 535	Vnější město	Sídliště
Stodůlky-sever	3062580	5470	52	Vnější město	Sídliště
Bílý Beránek	3063120	5580	7 255	Vnější město	Sídliště
Na Farkách	3063470	5620	4 611	Vnější město	Sídliště
Bendovka	3063550	5630	7 853	Vnější město	Sídliště
Nové Ďáblice	3063630	5650	3 337	Vnější město	Sídliště
Ďáblice-východ	3063710	5660	5 027	Vnější město	Sídliště
Pod Ládvím	3063800	5670	2 693	Vnější město	Sídliště
Nové Letňany	3063980	5680	10 582	Vnější město	Sídliště
Černý Most II-východ	3064610	5780	339	Vnější město	Sídliště
Černý Most II-západ	3064790	5790	7 117	Vnější město	Sídliště
U lesa	1282950	6120	7 287	Vnější město	Sídliště
Kamýk-východ	3069080	6130	5 489	Vnější město	Sídliště
U tvrze	3159580	6150	7 110	Vnější město	Sídliště
Libuš-sever II A	3160240	6211	635	Vnější město	Sídliště
Libuš-sever II B	3160320	6212	847	Vnější město	Sídliště
V Píšovicích A	3068430	6241	5 456	Vnější město	Sídliště
V Píšovicích B	3160590	6242	1 244	Vnější město	Sídliště
Nad roklí	3160670	6250	4 564	Vnější město	Sídliště
Písnice-sídliště	3161640	6340	2 956	Vnější město	Sídliště
Nové Butovice-východ	3164400	6450	4 513	Vnější město	Sídliště
Nové Butovice-západ	3058630	6460	2 446	Vnější město	Sídliště
Barrandov I	3164740	6490	624	Vnější město	Sídliště
Barrandov II	3164820	6500	4 168	Vnější město	Sídliště
Barrandov III	3164910	6510	4 142	Vnější město	Sídliště
Barrandov IV	3165040	6520	3 522	Vnější město	Sídliště
Barrandov V	3165120	6530	4 097	Vnější město	Sídliště
Stodůlky-jih	3168310	6750	7 022	Vnější město	Sídliště
Stodůlky-západ	3168570	6770	5 878	Vnější město	Sídliště
Lehovec	3171360	6940	4 174	Vnější město	Sídliště
Černý Most II-střed	3064870	6970	7 082	Vnější město	Sídliště
Hornoměcholupská	1320470	7150	5 055	Vnější město	Sídliště
Sídliště Hornoměcholupská	3174710	7170	4 707	Vnější město	Sídliště
Spořilov I B	1280070	0922	91	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Kolonie Tempo	1280660	0980	3 038	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Lhotka-střed	1280740	0990	335	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Chodov-východ	1282280	1130	1 708	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Chodov-západ	1282790	1180	1 830	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Libuš-východ	1283920	1270	2 068	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Na Beránku	1284900	1350	286	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Modřany-Na Babě	1285710	1420	1 648	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Modřany-střed	1285890	1430	1 274	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Modřany-východ	1286010	1450	2 179	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Modřany-sever	1286190	1460	1 994	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Jinonice-střed	1287320	1570	2 665	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Prokopské údolí B	3163340	1692	74	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě

NÁZEV ZSJ	KÓD ZSJ	ČÍSLO UO	POČET OBYVATEL	ZÓNA	TYP
U stadiónu	1288720	1710	53	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Klukovice	1291270	1940	51	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Nová Ves A	1291350	1951	55	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Na Žernovkách	1291430	1960	287	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Malá Chuchle	1291860	2000	101	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Velká Chuchle-střed	1292160	2030	1 381	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Lahovičky	1292320	2050	282	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Nové Řepy	1296580	2430	1 626	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Staré Řepy	1297040	2460	632	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Bílá hora	1297120	2470	2 244	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Jiviny	1297210	2480	469	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Horní Kobylisy	1304780	3090	2 037	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Staré Bohnice	1305590	3160	1 041	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Ďáblice-u hvězdárny A	1306300	3241	326	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Dolní Kobylisy	1306990	3280	1 779	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Starý Střížkov	1308690	3430	337	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Klíčov	1310240	3580	68	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Krocínka	1311130	3660	839	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Nový Prosek B	1311560	3692	69	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Na hutích A	1312110	3751	1 369	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Aloisov	1312290	3760	1 101	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Starý Hloubětín	1312370	3770	2 220	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Na vyhlídce	1313690	3900	330	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Nový Střížkov A	1313770	3911	1 661	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Letňany-průmyslový obvod	1314580	3990	97	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Staré Kyje	1316870	4210	215	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Kyje-západ	1317410	4270	2 040	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Za horou A	1317500	4281	300	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Za horou B	3182810	4282	143	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Hrdlořezy-východ	1317680	4290	347	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Hostivař-Za vodárnou A	1318140	4341	56	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Hostivař-Štěrboholská	1318310	4360	452	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
U hostivařského nádraží	1318490	4370	2 689	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Zahradní Město-střed	1318900	4400	4 726	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Hostivař-východ	1320390	4540	1 713	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Hostivař-střed	1320550	4550	1 170	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Záběhlice-západ	1321100	4610	3 265	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Trnkov	1321280	4620	87	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Štěrboholy-střed	1325190	4930	906	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Horní Měcholupy-střed	1325860	4980	2 595	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Petrovice-střed	1326160	5010	1 040	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Hostivařská přehrada B	3174460	5022	99	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Dvůr Háje	1555270	5460	598	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Za Vidoulí	1555350	5480	463	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Stodůlky-střed	1555430	5490	1 778	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Libuš-sever I	3160160	6200	662	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Nové Dvory-jih	1284220	6230	433	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Baba II	3160750	6260	439	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Baba I	3160830	6270	103	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Velká Ohrada	1452620	6730	60	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě

NÁZEV ZSJ	KÓD ZSJ	ČÍSLO UO	POČET OBYVATEL	ZÓNA	TYP
Pod Zličínem	3169110	6840	101	Vnější město	Domky v kompaktní zástavbě
Komořany-sever A	1285110	1371	1 738	Vnější město	Venkovská zástavba
Komořany-sever B	1285200	1372	474	Vnější město	Venkovská zástavba
Ruzyně-letiště	1298280	2550	165	Vnější město	Venkovská zástavba
Ďáblice-u hřbitova	1306480	3250	666	Vnější město	Venkovská zástavba
Pod Zbuzany C	3183530	6743	65	Vnější město	Venkovská zástavba
Fialka	3068270	6890	200	Vnější město	Venkovská zástavba
Kunratice-východ	1283090	1200	391	Periferie	Sídliště
Ve žlíbku	3172250	7010	2 939	Periferie	Sídliště
Rohožník	3173310	7070	2 555	Periferie	Sídliště
Kunratice-sever	1283170	1210	1 760	Periferie	Venkovská zástavba
Kunratice-střed	1283250	1220	1 465	Periferie	Venkovská zástavba
Libušská	1283410	1241	137	Periferie	Venkovská zástavba
Kunratice-U kříže A	1283500	1251	67	Periferie	Venkovská zástavba
Lahovice	1292410	2060	108	Periferie	Venkovská zástavba
Nebušice-střed	1298790	2590	1 911	Periferie	Venkovská zástavba
Nebušice-východ	1298870	2600	282	Periferie	Venkovská zástavba
Nebušice-sever	1298950	2610	69	Periferie	Venkovská zástavba
Lysolaje-údolí	1299330	2640	762	Periferie	Venkovská zástavba
Vysoká škola zemědělská A	1299410	2651	445	Periferie	Venkovská zástavba
Suchdol-jih	1299680	2660	1 385	Periferie	Venkovská zástavba
Výhledy	1299840	2670	1 037	Periferie	Venkovská zástavba
Starý Suchdol	1300280	2710	1 652	Periferie	Venkovská zástavba
Budovec	1300360	2720	355	Periferie	Venkovská zástavba
Starý Sedlec A	1300440	2731	307	Periferie	Venkovská zástavba
Sedlec-průmyslový obvod	1300520	2741	77	Periferie	Venkovská zástavba
Čimice-východ B	1303460	3012		Periferie	Venkovská zástavba
Čimice-střed	1303970	3040	6 820	Periferie	Venkovská zástavba
Horní Chabry	1304010	3050	1 284	Periferie	Venkovská zástavba
Ďáblice-pod hájem	1304270	3060		Periferie	Venkovská zástavba
Chabry	1305910	3200	1 133	Periferie	Venkovská zástavba
Ďáblice-cihelna	1306050	3210	72	Periferie	Venkovská zástavba
Staré Ďáblice	1306210	3230	2 007	Periferie	Venkovská zástavba
Chabry-východ	1308000	3370		Periferie	Venkovská zástavba
Ďáblice-východ A	1308260	3391	56	Periferie	Venkovská zástavba
Kbely-Novákova	1311810	3720	219	Periferie	Venkovská zástavba
Třeboradice-střed	1315210	4060	669	Periferie	Venkovská zástavba
Miškovice	1315550	4090	976	Periferie	Venkovská zástavba
Čakovice-střed	1315630	4100	1 829	Periferie	Venkovská zástavba
Čakovice-jih	1315710	4110	2 149	Periferie	Venkovská zástavba
Kbely-sever	1316100	4140	2 199	Periferie	Venkovská zástavba
Kbely-západ	1316280	4150	640	Periferie	Venkovská zástavba
Kbely-jih	1316440	4170	1 517	Periferie	Venkovská zástavba
Hostavice-střed A	1317090	4231	575	Periferie	Venkovská zástavba
Hostavice-střed B	3060020	4232	447	Periferie	Venkovská zástavba
Jahodnice A	1317250	4251	650	Periferie	Venkovská zástavba
Dolní Měcholupy-západ A	1320120	4521	140	Periferie	Venkovská zástavba
Dolní Měcholupy-střed	1325430	4950	1 009	Periferie	Venkovská zástavba
Kateřinky	1739830	5090	1 423	Periferie	Venkovská zástavba
Újezd	1739910	5100	365	Periferie	Venkovská zástavba

Hrnčíře	1621240	5110	800	Periferie	Venkovská zástavba
Šeberov	1621320	5120	843	Periferie	Venkovská zástavba
Písnice	1209870	5150	1 043	Periferie	Venkovská zástavba
Cholupice	0523960	5170	349	Periferie	Venkovská zástavba
Točná	0524000	5180	541	Periferie	Venkovská zástavba
Závist	3061510	5190	66	Periferie	Venkovská zástavba
Zbraslav-Záběhlice	1917360	5200	3 161	Periferie	Venkovská zástavba
Báně	1917610	5210	343	Periferie	Venkovská zástavba
Žabovřesky	1917520	5220	3 763	Periferie	Venkovská zástavba
Peluněk	1917280	5230	85	Periferie	Venkovská zástavba
Lipence	0839760	5240	637	Periferie	Venkovská zástavba
Lipany	0839680	5250	769	Periferie	Venkovská zástavba
Dolní Černošice	0203620	5260	125	Periferie	Venkovská zástavba
Radotín	3061690	5270	2 376	Periferie	Venkovská zástavba
Radotín-střed	1386220	5280	4 463	Periferie	Venkovská zástavba
Radotín-východ	3061770	5290	201	Periferie	Venkovská zástavba
Lochkov	0864280	5330	570	Periferie	Venkovská zástavba
Zadní Kopanina	1452710	5340	67	Periferie	Venkovská zástavba
U jezírka	1506060	5350	181	Periferie	Venkovská zástavba
Slivenec	1505920	5360	1 452	Periferie	Venkovská zástavba
Holyně	1505760	5400	309	Periferie	Venkovská zástavba
Řeporyje	1452540	5420	2 109	Periferie	Venkovská zástavba
Třebonice	1703560	5500	358	Periferie	Venkovská zástavba
Zličín-východ	3062660	5510	51	Periferie	Venkovská zástavba
Zličín-střed	1932670	5520	2 623	Periferie	Venkovská zástavba
Sobín	1932590	5540	324	Periferie	Venkovská zástavba
Přední Kopanina	1343760	5600	432	Periferie	Venkovská zástavba
Březiněves	0141330	5640	667	Periferie	Venkovská zástavba
Vinoř	1823710	5690	2 512	Periferie	Venkovská zástavba
Satalice	1461370	5720	1 245	Periferie	Venkovská zástavba
Satalice-pod tratí	3064360	5740	100	Periferie	Venkovská zástavba
Satalice-východ A	3064440	5751		Periferie	Venkovská zástavba
Chvaly	0437880	5760	6 511	Periferie	Venkovská zástavba
Horní Počernice	0437700	5830	3 282	Periferie	Venkovská zástavba
Dolní Počernice	0299550	5860	902	Periferie	Venkovská zástavba
Vinice	0299630	5880	388	Periferie	Venkovská zástavba
Nová Dubeč	0015380	5890	528	Periferie	Venkovská zástavba
Běchovice	0015200	5910	964	Periferie	Venkovská zástavba
Klánovice	0654470	5920	2 565	Periferie	Venkovská zástavba
Újezd nad Lesy	1737710	5930	4 487	Periferie	Venkovská zástavba
Koloděje	0685010	5940	793	Periferie	Venkovská zástavba
Dubeč	0333320	5960	1 945	Periferie	Venkovská zástavba
Hájek	1733980	5970	289	Periferie	Venkovská zástavba
Uhříněves	1734280	5990	3 954	Periferie	Venkovská zástavba
Pitkovice	1734100	6000	145	Periferie	Venkovská zástavba
Královice	0726210	6010	251	Periferie	Venkovská zástavba
Nedvězí	1023260	6020	223	Periferie	Venkovská zástavba
Kolovraty	0685940	6030	1 655	Periferie	Venkovská zástavba
Lipany	0686080	6040	92	Periferie	Venkovská zástavba
Benice	0025850	6050	271	Periferie	Venkovská zástavba
Křeslice	0760740	6060	285	Periferie	Venkovská zástavba
Nad rybníčky A	3159820	6181	110	Periferie	Venkovská zástavba

Nad lomem	3166010	6610		Periferie	Venkovská zástavba
Na zlatém	3171010	6910		Periferie	Venkovská zástavba
U hvozdu	3171610	6960	50	Periferie	Venkovská zástavba
U Radovic	3172170	7000	126	Periferie	Venkovská zástavba
Za vinicí A	3172920	7061		Periferie	Venkovská zástavba
Za vinicí C	3173140	7063	50	Periferie	Venkovská zástavba
Štít A	3174890	7181	55	Periferie	Venkovská zástavba
Na korunce A	3175270	7201	52	Periferie	Venkovská zástavba
Na korunce C	3175430	7203	147	Periferie	Venkovská zástavba
Dolnice C	3175940	7223		Periferie	Venkovská zástavba
U Říčan A	3176160	7241		Periferie	Venkovská zástavba
U Říčan C	3176320	7243		Periferie	Venkovská zástavba
Ke Křesličům A	3176410	7251		Periferie	Venkovská zástavba
Ke Křesličům B	3176590	7252	66	Periferie	Venkovská zástavba
Pilské	3176670	7260		Periferie	Venkovská zástavba

Poznámka: V přehledu jsou zařazeny pouze urbanistické obvody s 50 a více obyvateli. Urbanistické obvody bez údajů o počtu obyvatel měly v roce 2001 méně než 50 obyvatel a byly přidány do databáze na základě nové výstavby z Registru sčítacích obvodů (2007).

Sociální proměny pražských čtvrtí
Jana Temelová, Martin Ouředníček (eds.)

Vydalo Nakladatelství Academia,
Středisko společných činností AV ČR, v. v. i.,
Vodičkova 40, 110 00 Praha 1

Grafická úprava a obálka xxx
Odpovědný redaktor Milan Soška
Technická redaktorka Markéta Kočová

Vydání 1., Praha 2012
Ediční číslo 11109

Sazba **SERIFA**, s. r. o., Jinonická 80, Praha 5
Tisk xxx

ISBN 978-80-200-2061-1

Knihy Nakladatelství Academia zakoupíte také na
www.academiaknihy.cz
www.academiabooks.com
www.eknihy.academia.cz